

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE

**ANALELE
UNIVERSITĂȚII DIN ORADEA**

ANNALS OF THE UNIVERSITY OF ORADEA

**FASCICOLA
ISTORIE – ARHEOLOGIE
HISTORY– ARCHAEOLOGY SERIES
TOM XXVII
TOME XXVII**

2017

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN ORADEA

SERIA ISTORIE – ARHEOLOGIE

COMITETUL ȘTIINȚIFIC / SCIENTIFIC COMMITTEE

Acad. Ioan-Aurel POP (Cluj-Napoca)
Acad. Ioan BOLOVAN (Cluj-Napoca)
Al. Florin PLATON (Iași)
Dan-Octavian CEPRAGA (Padova)
Jerome BURIDANT (Amiens)
Rudolf GÜNDISCH (Oldenburg)
Toader NICOARĂ (Cluj-Napoca)
Anatol PETRENCU (Chișinău)
GYULAI Eva (Miskolc)
Ioan SCURTU (București)
Waclaw WIERZBIENEC (Rzeszow)
Federico DONATIELLO (Padova)

COLEGIUL DE REDACȚIE/ EDITORIAL BOARD:

Director /Director

Prof. univ. dr. Ion ZAINEA

Redactor-șef/ Editor-in-Chief

Lector univ. dr. Radu ROMÎNAȘU

Secretar de redacție/ Editorial Secretary

Asist. univ. dr. Laura ARDELEAN

Membrii/Members

Prof. univ. dr. Barbu ȘTEFĂNESCU

Prof. univ. dr. Sever DUMITRAȘCU

Prof. univ. dr. Viorel FAUR

Prof. univ. dr. Ioan HORGA

Prof. univ. dr. Mihai DRECIN

Prof. univ. dr. Sorin ȘIPOȘ

Prof. univ. dr. Gabriel MOISA

Prof. univ. dr. Antonio FAUR

Lector univ. dr. Mihaela GOMAN

Lector univ. dr. BODO Edith

Lector univ. dr. Florin SFRENGEU

Analele Universității din Oradea./ Annals of the University of Oradea
Fascicola Istorie – Arheologie / History - Archaeology Series

Manuscrisele, cărțile, revistele pentru schimb, precumși orice corespondență se vor trimite
pe adresa colectivului de redacție al revistei „Analele
Universității din Oradea”, seria Istorie – Arheologie.

The exchange manuscripts, books and reviews as well as any correspondence will be sent to
the address of the Editorial Staff.

Les manuscrits, les livres et les revues proposés pour échange, ainsi que toute correspondance,
seront adressés à la rédaction.

Responsabilitatea asupra textului și conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

The responsibility for the content of the articles belongs to the author(s).

The articles are published with the notification of the scientific reviewer.

Revista este indexată în baza internațională de date EBSCO.

The review is indexed in the EBSCO international database.

Editorial Assistance: Dr. ing. Elena ZIERLER

Address of the editorial office:

University of Oradea

Department of History

Str. Universității nr. 1, 410087 Oradea, România

Tel/ Fax (004) 0259 408167

e-mail: ionszainea@yahoo.com

The review is issued under the aegis of the University of Oradea

ISSN 1453-3766

Cuprins • Contents • Sommaire • Inhalt

Studii ♦ Studies	5
Erich Noris SZAKÁCS ♦ Un episod din istoria Oradiei în contextul cruciadei din anul 1514.....	7
Augustin MUREȘAN ♦ Date despre formarea și componența breslelor din Ineu, Comitatul Zarand	19
Florin-Alin OROS ♦ Tulburări și (potențiale) treceri religioase în localitatea Cetea (Comitatul Bihor) în perioada 1885-1886.....	29
Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS ♦ Decorații conferite clerului român (1916-1917).....	33
Diana Medeia URZICEANU ♦ Preotul Mihai Dănilă din Dijir – erou al luptei pentru apărarea Marii Uniri.....	47
Jurij HADALIN ♦ Ljubljana Stock Exchange in its Second Run – Securities Trading in Economic Transition	53
Jarosław KINAL, Mariola KINAL ♦ Development of Education in Rzeszów in the Context of the Educational Reforms	63
Dorottya SZ. HALÁSZ ♦ Lifeline Through Romania: US Plans for the Underground Movement of Hungarian Jews During the Holocaust.....	73
Alina BAN ♦ The Institutional Structure Constituted to Apply the Romanian Truce with the United Nations (September the 12 th , 1944).....	89
Livia BUCUR ♦ Între democrație și totalitarism. Anul electoral 1946 în județul Arad.....	99
Gabriel MOISA ♦ Historiography, Ideology and Politics in Romania: 1948-1965.....	113
Cristian CULICIU ♦ The 1950 Elections for the People's Councils in Crișana Region	145
Mircea PEREȘ ♦ Chestiuni legate de producție și productivitate agricolă în regiunea Oradea (1958).....	155
Carmen UNGUR-BREHOI ♦ <i>Caietul de dispoziții</i> – “abecedarul” cenzorilor comuniști de presă.....	163
Lucian ROPA, Mădălina ROPA ♦ Schimbarea denumirii orașelor Cluj și Turnu Severin (1974): o manifestare a megalomaniei protocronist-naționaliste	171
Aleksander LORENČIČ ♦ Aspects of the Slovenian Economic Transition and the Role of Banks in the Historical Perspective.....	177

STUDII
STUDIES

UN EPISOD DIN ISTORIA ORADIEI ÎN CONTEXTUL CRUCIADEI DIN ANUL 1514

*Erich Noris SZAKÁCS**

Abstract: *An episode in the history of Oradea in the context of the crusade of 1514. The first main objective of this paper is to bring to our attention some aspects related to the organisation of the crusade from 1514. The crusade ended up as a revolt and it is fundamental to question the sources regarding the participants, but most important the its leaders. The problem has such dimensions that it would be impossible to enlighten through one study the whole unclear situations related to the event from 1514. Therefore, the next objective will be analysing the role played by one particular leader of the crusade, in the person of the priest Lawrence, who occupied the city of Oradea during the event. Following the main line, I would like to underline the importance of the ecclesiastical personnel without whose contribution the existence of the crusade as an institution would not be possible, despite the fact that almost the entire historiographical attention tended to be driven in the direction of the secular leaders of the crusade, such as Gheorghe Doja/Dózsa or Melchior Bannser/ Banckwr/ Vanser. The last objective would be to underline the key role that the city of Oradea played during the crusade of 1514. Due to it's position and it's military capacity, Oradea gained a significant strategic importance, being the most important city of the Bihor/Bihar county, since Middle Ages.*

Keywords: *Holy See, papal bull, Ottoman Empire, cardinal, army, peasants.*

Realitățile din epoca cruciadelor sunt complexe, iar istoriografia subiectului este relativ bogată în definirea, clarificarea și uzitarea terminologiei și a conceptelor referitoare la instituția cruciadei. Prezenta cercetare urmărește reliefaarea unor elemente introductive cu scopul de a explica, perioada în care episodul orădean se consumă și raporturile cu mecanismele de putere sau structurile care orchestrează această instituție. Astfel, pe lângă capcana relativ facilei comprehensibilități a episoadelor istorice și înțelegerea lor printr-o grilă cultural-politică limitată de cunoștințele și realitățile contemporane, subiectul invită la o abordare eidetică, în detrimentul metodologiei descriptive uneori, provocând istoricul la o radiografie generală a creștinătății, respectiv la identificarea acelor trăsături endofenotipale, specifice întregului teritoriu geografic și cultural acoperit de jurisdicția și influența Bisericii Romane.

În virtutea perpetuării tradiției medievale, Sfântul Scaun asuma rolul de cap al instituției cruciate, fiind singurul în măsură să o predice și să îi prevadă finalitatea

* Doctorand la Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, în cadrul școlii doctorale „Istorie. Civilizație. Cultură”; e-mail: norisszakacs@gmail.com

înspre care o conducea. Astfel, condiția *sine-qua-non* de proclamare și desfășurare într-o formă eclesiologic-validă se făcea prin intermediul bulei de cruciadă, emisă exclusiv de către suveranii pontifi. La data de 15 iulie 1513, papa Leon al X-lea a emis o enciclopică privind proclamarea campaniei cruciate, care trebuia organizată sub atenta supraveghere a cardinalului de Strigoni, Bakocz Tamás. Astfel, deja în 6 noiembrie, cardinalul pornea către Regatul Ungariei, având statutul de *legatus de latere*. Până la data de 23 martie, acesta s-a oprit la Esztergom, fiind nevoie de o mică perioadă de repaus, pentru cardinalul de 71 de ani, apoi a pornit către Buda. În același timp, regele a convocat consiliul regal pentru a dezbate problema cruciadei¹.

Încredințarea predicării cruciadei și a organizării ei efective, în sensul în care legatul pontifical avea o vârstă înaintată, fiindu-i imposibil să călătorească și să se ocupe personal de toate detaliile acesteia, a fost astfel oferită mai multor autorități, în maniera obișnuită. Cruciada, după cum scria și suveranul pontif, avea să își manifeste prezența în mai multe teritorii, care nu făceau parte din spațiul maghiar numai. Astfel, cardinalul maghiar era legat pentru Regatul Ungariei și al Poloniei², în teritoriile *Wallachia, Slesia, Lusatia, Moravia, Transylvania, Sclavonia, Crohatia, Dalmatia, Prussia, Livonia, Lythuania, Russia, Moscovia*³, dar și *Oppida et castra Treberuck, Thessem, Barka, Sokol, Waya, et in Crohatia Dalmatiaque provinciis Syn et Chasninam, Spalato și Veneto*⁴, fiind amintită și necesitatea apărării *Scythiei Septentrionale*. Astfel, în 15 iulie 1513, papa Leon al X-lea dă de știre regelui Vladislav al II-lea și regelui Poloniei, Sigismund despre trimiterea ca *legatus latere* a lui Bakocz Tamás, în vederea începerii pregătirilor pentru cruciada *adversus Turcas et Tartaros*.

Cazul cruciadei din Regatul Ungariei este unul interesant, având ca punct de pornire un episod care nu se leagă deloc de ceea ce numim o răscoală, așa cum este regăsită în climatul istoriografic din perioada comunistă, de pildă, care nu a fost corijat nici în prezent pe deplin. Desigur, problemele care au metamorfozat mișcarea cruciată într-una sedicioasă au rădăcini puternice; ele nu s-au născut în timpul mișcării, însă au căpătat amploare de-a lungul acesteia. Prezența ideatică a Imperiului Otoman sau a celor numiți generic în documente *Turcas et Tartaros*⁵ este fundamentală. În acest caz, folosirea acestei imagini cu scop eschatologic a influențat direcția mișcării: cruciada, sau apărarea *Christianitas* era percepută ca fiind apărarea lui Christos însuși, iar orice încercare de a împiedica buna ei desfășurare se întâmpla din cauza celor care îl trădau pe Mântuitor. În cazul nostru, în această poziție se aflau nobilii și baronii, care erau mult mai rezervați⁶ privind

¹ Acest episod este amintit în cronică de Istvánffy Miklós, *Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV*, publicată la Köln, în anul 1622.

² *Eorum regna et dominia – Vladislaus Hungarie et Bohemie ac Sigismundus Poloniae reges*; Antal Fekete Nagy, Victor Kenéz, László Solymosi, *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium MDXIV*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, p. 32.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 33.

⁵ Antal Fekete Nagy, Victor Kenéz, László Solymosi, *op. cit.*, p. 54.

⁶ În primăvara anului 1514, Veneția a încheiat pace cu sultanul Selim, fiind vorba de interese comerciale și diferite libertăți pe care venețienii le dobândeau în schimbul respectării păcii și a non-intervenției militare în cazul vreunui conflict dintre Imperiul

avântul de entuziasm popular din Regatul Ungariei⁷. Fondul problemei și cruciada lui Ioan de Hunedoara și a Sfântului Ioan de Capestrano au oferit permis deschiderea unui culoar de previzibilitate privind evenimentele din 1514, excepție făcând poate doar amploarea acestuia. Două aspecte sunt importante în acest sens. Pe de o parte, este fundamentală grila ideologică în care s-au desfășurat evenimentele, fiind deja prezentă o oarecare repulsie generală împotriva celor care se opuneau mișcărilor militare împotriva turcilor. Acest tip de linia vizionară se întrevede într-o formă embrionică încă din anul 1456⁸, fiind prezentă și la revoltele din Austria, din 1478⁹. Astfel, așa-numita *proclamație de la Cegléd*, scrisă chiar de Gheorghe Doja, nu este întâmplătoare. Terminologia este atent utilizată, nefiind vorba de nemulțumiri sociale, așa cum se insistă în multe cazuri în istoriografie, ci de comportamentul baronilor, care frâneau cruciada și împiedicau misiunea de apărare a Christianitas, asumată de *sancta turma*, fiind numiți repetitiv *infideles*¹⁰.

Istoricul Norman Housley identifică evenimentul ca fiind un unic exemplu de cruciadă-răscoală care, în virtutea solidarității de tip *esprit de corps*, înțeală în termenii de relație dintre *crucesignati*¹¹, a amorsat un conflict în teren, dar și un ideal. Numai în această situație ne putem explica cum aceleași trupe conduse de Gheorghe Doja vor fi pe rând armate de *cruciferos*, iar apoi de *rusticos*, iar *sanctissime cruciate et expeditionis contra Thurcos pro religionis Christiane* a

Otoman și o putere creștină; Fodor Pál, Dávid Géza, *Magyar-török béketárgyalások 1512-1514-ben*, Történelmi Szemle, nr. 36/ 1994, pp. 213-214.

⁷ Szűcs Jenő, *Die Ideologie des Bauernkriegen*, in János Kerekes et alii, *Nation und Geschichte. Studien*, Corvina Kiadó, Gyoma, 1981, pp. 329-334.

⁸ Pentru cruciada din 1456 vezi Iulian Mihai Damian, *Ioan de Capestrano și Cruciada Târzie*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011; vezi și Barta Gábor, *Nandorfehérvár 1456*, Mora Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1985.

⁹ Norman Housley, *Religious Warfare in Europe, 1400-1536*, Oxford University Press, Oxford, 2002, p. 69.

¹⁰ Pentru o mai bună înțelegere, redăm conținutul scrisorii: *Georgius Zeckel strenuus miles benedictae gentis cruciferorum princeps et supremus capitaneus regis Hungarie tantumodo subditus et non dominorum universis et singulis civitatibus et oppidis et villis intra ambitum regni Hungarie et presertim in comitatibus Pesth et Zolnak Exteriori(bus) existentibus constitutis salutem!*

Noveritis, quod infideles nobiles adversus et contra nos et omnem comitivam cruciferorum ad presentem expeditionem sancte congregationis violenta manu insurrexerunt (ut) sic persequi, molestare et turbare volentes.

Quocirca vobis sub excommunicationis et eterne damnacionis pena et etiam sub omnium bonorum et capitum ammissione mandamus et committimus quam strictissime, quatenus mox statim visis presentibus procul omni mora et excusacionis subterfugio venire, volare et se se transferre in oppidum Czegled debeat et astricti sitis, ut sic sancta turma et benedictum conventiculum vires et manus predictorum infidelium et maledictorum nobilium cohercere et refrenare et compescere valeat.

Que si feceritis, bene quidem, alias in penam prescriptam incurretis nec de hoc contenti erimus, dum vos omnes in furca portarum vestrarum ante edes vestras suspendemus et suspendi faciemus et ad cuspides trahi faciemus et bona vestra in dampnum devastando et dilapidando vertemus cum domorum vestrarum destructione, uxorum et puerorum interempcione; Antal Fekete Nagy, Victor Kenéz, László Solymosi, *op. cit.*, pp. 121-122.

¹¹ Norman Housley, *op. cit.*, p. 69.

devenit *sedicionis* sau *rebellium*. Cu ceea ce considerăm însă că nu a reușit să se impună Norman Housley este ideea conform căreia unicitatea mișcării nu constă doar în dubla interfață a acesteia, ci în psihologia intrinsecă, ce urmărea răsturnarea unei structuri sociale clasice, în speranța de a scăpa de corupția și de decadența claselor conducătoare¹². Mai mult, el afirmă că în contextul dat, Gheorghe Doja urmărea să aplice un program social care să fie difuzat în Regatul Ungariei după modelul comunității secuiești din Transilvania, cu al cărui stil de viață el era obișnuit, care cunoscut un relativ egalitarianism privind condițiile de viață¹³. Ne este foarte greu să identificăm paradigmele de gândire ale lui Gheorghe Doja, și imposibil să știm dacă acesta asuma amprente socio-culturale secuiești, în contextul în care nici măcar nu avem evidențe prosopografice, care să confirme sau să infirme aceste supoziții. Datele psiho-biografice ale lui Gheorghe Doja ne sunt străine în mare parte, până în anul 1514, când apare în atenția cronicarilor și mai târziu a istoricilor. Având numele de Székely, i s-au atribuit origini evidente, secuiești, însă sursele nu validează clar această ipoteză¹⁴. În plus, mișcarea nu a avut la origini vreun scop social declarat nici măcar în cronicile sau documentele care nu respectă canoanele diplomatice, deci neoficiale.

¹² Norman Housley reușește până într-un punct să analizeze interesantul fenomen, însă se cramponează în preluarea unor idei de-a dreptul teziste, care păstrează scheme interpretative încapsulate în gândirea socialistă. Ideile sunt preluate în principal din istoriografia maghiară, tradusă în mare parte în limba germană. Așadar, Szűcs Jenő, Barta Gábor sau Birnbaum D. Marianna reprezintă sursele secundare pentru Housley. Autorul ignoră înțelegerea originile mișcării și scopurile declarate ale acesteia, interpretându-le într-o cheie strict socială. Astfel, linia clasică de interpretare a răscoalei ca o luptă de afirmare socială de-a lungul istoriei se continuă cu intermitențe și în lucrarea acestuia; vezi capitolul *The Christian Commonwealth of Europe, 1436-1536* în Norman Housley, op. cit., pp. 62-97.

¹³ Ideea este forțată, în contextul în care originea de secui îi este atribuită după numele de Székely. Deși ipotezele ar putea duce înspre validarea originilor sale, nu există documente clare care să confirme sau să infirme originea. Sunt cu atât mai greu de apreciat ce stil de viață a avut Gheorghe Doja, sau ce modele sociale, culturale sau teologice dacă e cazul, în contextul în care el apare în atenția istoricilor numai în anul 1514; detaliile de viață dinaintea cruciadei ne sunt practic străine; vezi de pildă Barta Gábor, *Keresztesek áldott népe*, Móra, Budapest, 1977, p. 63; Ideea lui Norman Housley se poate găsi în Norman Housley, op. cit., p. 69; suntem siguri că ipoteza a fost preluată de la Szűcs Jenő, *Die Ideologie des Bauernkriegen*, în *Osteuropäisches Bauernbewegungen*, vol. C, Budapest, 1977, pp. 362-369.

¹⁴ Tot în Transilvania își are rădăcina și numele de Doja/Dózsa, care apare precizat pentru întâia dată abia după câteva decenii de la moartea sa. De multe ori, istoricii se rezumă la amintirea lui sub numele de Gheorghe Doja, sau simplu Doja, însă în timpul vieții și activității sale, el era cunoscut, inclusiv în rândurile izvoarelor sub numele amintit de noi mai sus. Pelei Tamás, care era canonic la Alba Iulia a fost primul care a menționat numele de Doja, însă nu cunoaștem dacă acest fapt s-a întâmplat înainte sau după Mohács; vezi în Barta Gábor, *Keresztesek áldott népe...*, p. 63.

Conducători ai cruciadei

Cruciada a fost proclamată în regatul Ungariei în data de 9 aprilie 1514, urmând să fie predicată și susținută spiritual, dar și cu resurse armate și logistice specifice unei campanii defensive serioase. Pe lângă rolul pe care l-a jucat personalul ecleziastic, de la arhiepiscopi sau episcopi și parohi, la ordinul franciscan observant, un aspect fundamental pentru asigurarea bunului mers al evenimentelor a fost numirea conducătorilor armatei cruciate. Pentru aceasta, era cu siguranță nevoie de un om cu experiență militară și cu abilități de conducere și menținere a unei relative discipline. Nu știm cu siguranță, dar este just să ne întrebăm, prin ce mijloace a fost selectat cel căruia avea să îi fie încredințată armata cruciată. Mai mult, foarte proeminentă tinde să fie imaginea lui Gheorghe Doja, care uneori pare să se confunde cu întreaga mișcare, ca și cum fără aportul său, cruciada nu ar fi avut loc¹⁵. Demnă de amintit este numirea unui personaj în fruntea armatei, menționat sub forma Melchior Bannser/ Banckwr/ Vanser, pus la conducere înaintea lui Gheorghe Doja. Nu se cunosc detalii biografice ale personajului, nici nu putem trasa idei prosopografice pe baza mențiunilor documentare din perioada și de după anul 1514, însă știm că inițial, trupele i-au fost încredințate lui. Este foarte important să amintim, în defavoarea acelor curente istoriografice care aleg să prețuiască prea mult semantica de răscoală a evenimentului, că nici personajul amintit, nici Gheorghe Doja, nici Melchior Bannser/ Banckwr/ Vanser sau alte personaje ajunse la conducerea armatelor, nu au fost țărani. Melchior era un mercenar, probabil ceh sau provenit din spațiile germanofone, care a avut experiență militară și care a fost numit de comun acord în fruntea armatei¹⁶.

Unul dintre conducătorii cruciadei, o figură ecleziastică, care nu numai că a însuflețit trupele cruciate, ci s-a ocupat personal și de recrutarea personalului și de ghidarea acestuia, chiar și după suspendarea cruciadei și delegitimarea acesteia, având statut de revoltă, a fost preotul Laurențiu. Activitatea preotului este localizată în cadrul mișcării cruciate în zona Bihorului, fiind amintit pe scurt în mai multe contexte. Una dintre lucrările fundamentale în care apare amintit este cea a monahului din cadrul *Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae*, Gyöngyösi Gergely. Cea mai cunoscută lucrare a sa, în care apare menționat și preotul Laurențiu este intitulată *Vitae fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*. Lucrarea a fost compilată între anii 1537 și 1541, în urma unor cercetări extensive realizate de autor, privind istoria ordinului, acesta fiind plecat la Roma unde a îndeplinit și sarcina de *prior* la claustrul paulin de lângă biserica *Santo Stefano Rotondo*, între anii 1513-1520¹⁷. Gyöngyösi Gergely identifică claustrul din localitatea Kápolna¹⁸ drept spațiu în care Laurențiu slujește, dar și poziția de conducere pe care acesta o

¹⁵ Ștefan Pascu, *Războiul țărănesc din anul 1514 de sub conducerea lui Gheorghe Doja*, Societatea pentru Răspândirea Științei și Culturii, București, 1959, passim.

¹⁶ Barta Gábor, *Georgius Zekeltöl Dózsa Györgyig*, în *Századok*, nr. 63/ 1975, p. 70; Tóth Norbert, *Az apátfalvi-nagylaki csata*, în Tóth Norbert, Neumann Tibor (szerk.), *Keresztesekből lázadók, Tanulmányok 1514 Magyarországról*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudomány Intézet, Budapest, 2015, p. 84.

¹⁷ Sarbak Gábor, *Gyöngyösi Gergely, 1472-1531: Correctio correctionis*, în *Ghesaurus: Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*, 2010, Budapest, pp. 115-122.

¹⁸ *Astăzi în Heves, Ungaria*.

avea în cadrul cruciadei¹⁹. Mai mult, știm că preotul a fost implicat în Bihor în asediul Oradiei, dar se pare că nu acolo ar fi avut originile mișcarea sa, ci a ajuns din alte părți în preajma cetății din Oradea.

Un alt izvor, care era menit să ducă știri despre cruciadă în Nürnberg, în 1514, subliniază faptul că preotul a pornit de la Buda către Oradea, iar pe drum i s-au alăturat mai multe mii de cruciați, care l-au primit ca pe unul dintre conducătorii cruciadei. El este amintit în același izvor drept preot în cadrul prepoziturii Sfântului Sigismund din Buda²⁰. Cel mai probabil este faptul că preotul Laurențiu să fi pornit în cruciadă odată cu Gheorghe Doja, undeva înaintea începerii lunii mai. Este posibil ca acesta să fi fost însărcinat cu strângerea și unificarea trupelor, având ca destinație comitatul Bihor. După acestea, preotul Laurențiu avea sarcina de îndrumare a corpurilor de cruciați către Gheorghe Doja. Trebuie amintit faptul că în urma știrilor ajunse la Nürnberg, Christopher Scheurl, în relatările sale, localizate cronologic undeva între anii 1528-1542, scrie la rândul său câteva aspecte privind persoana preotului Laurențiu. Autorul subliniază cât se poate de clar faptul că preotul amintit ar fi fost unul dintre viceconducătorii lui Gheorghe Doja²¹. Deși se pare că autorul a concluzionat aceste detalii din știri care ne scapă la nivel documentar, detalii care nu îi erau în proximitate, ci erau probabil rezultat al unor corespondențe, după doar un an de la desfășurarea evenimentelor, un alt izvor conține aproximativ aceleași informații. Nu știm dacă a existat cumva vreun contact între scriitorii acestor izvoare, sau dacă ei s-au inspirat din rândurile acelorași surse. Johannes Cuspinianus a amintit la rândul său faptul că Gheorghe Doja l-a luat pe preotul Laurențiu sub aripa sa, conferindu-i sarcini de predicare și organizare²². Johannes Cuspinianus a fost trimis deseori cu sarcini diplomatice în regatul Ungariei, în Boemia sau Polonia de către Împăratul Maximilian I, fiind oarecum familiarizat cu evoluția generală a regatului Ungariei. Dacă luăm în calcul faptul că

¹⁹ *Frater Laurentius sanctus vir, quem Laurentius praesbiter dux cruciferorum propter illius probitatem saepe visitare consueverat in clastro de Kapolna*; Gregorius Gyöngyösi, *Vitae fratrum eremitarum ordinis Sancti Pauli primi eremitae*, Edidit Franciscus, a se vedea Hervay, *Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum*, Series nova Tom XI, 141, apud. Barta Gábor, Fekete Nagy Antal, *Parasztháború 1514-ben*, Gondolat, Budapest, 1973, p. 113.

²⁰ Neumann Tibor, *Bulgária – Erdély – Temesvár*, Norbert, Neumann Tibor (szerk.), *Keresztesekből lázadók, Tanulmányok 1514 Magyarországról*, MTA Bölcsészettudomány Kutatóközpont Történettudomány Intézet, Budapest, 2015, p. 137.

²¹ *Redăm câteva rânduri din lucrarea lui Christopher Scheurl, Geschichtsbuch der cristenhait von der iarzal 1511. bis auf dieses gegenwertig iar achtundzwaintzig iars: Di Krewtzer, das ist der gemein man, haben kurtzlich der masen vberhandt genomen, das si nahent in gantz Hungerlandt herrn, vnd Pest, im stift zu Erla, in Sibenburgen, vnd an andern mer orten, vnd zu obristen feldhauptman vnd volgent zu irem konig aufgeworffen Zeckel Jorgen, der hat sich geschriben einen konig des gebenedeiten volcks der gekreutzigten einen freunt vnd vntherthan des kongs von Hungern, einen feindt der prelaten, herrn vnd edlen. Seine vntherhauptleut sein gewesen Lorentz Pater chorherr zu S. Sigmundt zu Offen...;* Borsa Gedeon, *Korabeli tudósítások Nürnbergben az 1514. évi magyarországi parasztháborúról*, în *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, 1991-1993, p. 334.

²² Kulcsár Péter (szerk.), *Krónikáink Magyarul III/1*, Balassi Kiadó, Budapest, 2006, p. 139.

Laurențiu ocupa un oficiu ecleziastic la prepozitura Sfântul Sigismund din Buda²³ și că acesta a fost numit viceconducător al cruciadei, alături de Gheorghe Doja, atunci trebuie să subliniem și faptul că, cel mai probabil, Laurențiu fiind supus jurisdicției arhiepiscopiei de Strigoni²⁴, preotul a fost numit în această poziție chiar din dispoziția cardinalului Bakócz Tamás. Numirea lui Laurențiu este cât se poate de firească, în contextul în care și franciscanii de strictă observanță erau implicați în recrutarea trupelor și predicarea cruciadei, chiar dacă voturile monahale îi împiedicau pe aceștia să pună mâna pe arme. De altfel, situația franciscanilor observanți nu reprezintă o situație nouă sau specială, ei fiind implicați în difuzarea mesajului cruciadei în general, dar și a cruciadelor din Regatul Ungariei. Aceste aspecte se întrevăd cu claritate într-o scrisoare emisă de papa Leon al X-lea, de pildă, scrisă în 6 septembrie 1513, care anunța intenția organizării cruciadei după paradigma bunei conlucrări ale autorităților temporale și cele spirituale, evocând anul 1456, în care s-au remarcat Ioan de Hunedoara și Ioan de Capistrano²⁵.

Totuși, există o serie de întrebări referitoare la participarea preotului la cruciadă. În mod normal, întreaga mișcare fiind autorizată de Sfântul Scaun și pusă sub misiunea legată de cardinalului Bakócz, îl găsește pe preot într-o situație normală, de predicator al cruciadei și participant non-combativ. Însă, după vestea suspendării cruciadei și a condamnării ei de către marea parte a nobilimii și baronilor din regat, ba chiar și a regelui, Laurențiu și-a continuat drumul, în fruntea cruciaților. Una dintre întrebările firești ar putea fi: de ce și-a asumat această misiune, în contextul în care nici măcar cardinalul maghiar nu mai susținea mișcarea? Pentru a schița un potențial răspuns, este necesar să aruncăm o privire asupra drumului parcurs de preot. În data de 11 iunie, acesta este prezent în Oradea, unde trupele sale provocau distrugerii. Dacă ținem cont de faptul că a plecat de la marginile Pestei împreună cu grosul armatei cruciate, alături de care a participat la asediul Nădlacului, atunci conchidem că imediat după asediu el trebuie să se fi grăbit, fără prea multe opriri către Oradea. Cunoaștem de pildă faptul că după asediul cetății Nădlac, un corp al armatei cruciate s-a întors la Gyula²⁶. Acesta ar putea fi indiciu care să ne demonstreze că drumul către Oradea a fost întreprins imediat după asediu. Totuși, calculul zilelor este foarte complicat în această situație, căci trebuie să ținem cont de deplasare, de opriri, de așezarea taberei lângă Oradea, apoi intrarea ei în cetate și păgubirea. Așadar, este foarte dificil, dacă nu imposibil să reconstituim cu fidelitate drumul exact, căci multiplele variabile amintite mai sus nu sunt menționate direct în vreun izvor al vremii. Ele reies din raționamente logico-matematice parvenite din corespondența vremii, care ne ajută să identificăm indicii cronologici, în funcție de unitățile de timp per factori geografici. Un scenariu

²³ În acest sens vezi descrierea lui Christopher Scheurl, din iulie 1514: *Item die Creutzer haben die statt Wardein in gehapt, do die purger vnd die gemain vnd auch die geistlickeit, der vil ist, als ir wist, gehort haben, das Zeckel Jorg gefangen ist, Do haben sie die Creutzer aus der statt Wardein getriben vnd geschlagen vnd vnther solchen Creutzern ist ir hauptman gebest ein Coherr von sant Sigmund von offen, haist Her Lorencz; Borsa Gedeon, op. cit., p. 343.*

²⁴ Pentru aceasta vezi: Kiss Gergely, *Király egyházak a középkori Magyarországon*, Pécsi Történettudományért, Pécs, 2013.

²⁵ Antal Fekete Nagy, Victor Kenéz, László Solymosi, *op. cit.*, p. 56.

²⁶ Barta Gábor, Fekete Nagy Antal, *Parasztháború ..., p. 98.*

probabil este cel subliniat și de Neumann Tibor, care presupune că tabăra lui Laurențiu s-a despărțit de corpul principal al trupelor ori în localitatea Mezotur²⁷ ori în Gyula, deci înaintea ciocnirilor de la Nădlac. Astfel, în timpul în care avea loc asediul cetății Nădlac, este posibil ca Laurențiu să fi fost deja așezat cu tabăra la marginea Oradiei, care se poate să fi fost deja țintă pentru preot și pentru armata sa. După căderea cetății, știrile ajunse la Nürnberg menționează că preotul a petrecut 8-12 zile în cetate, în care s-au comis tot felul de abuzuri și delict²⁸, inclusiv incendierea orașului²⁹. Este important de menționat și faptul că nu cunoaștem dimensiunile armatei conduse de Laurențiu, dar presupunem că a avut un număr relativ mare, ținând cont de faptul că asediul cetății Oradiei a avut succes. Mai mult, undeva în intervalul 15-22 iunie acesta a pornit cu cruciații către Sălaj.

Luptele de la Oradea

După execuția lui Gheorghe Doja, presupunem în 17 iulie, voievodul Transilvaniei a transmis informații privind victoria regelui Ungariei, Vladislav al II-lea, printr-un trimis care a ajuns probabil după aproximativ o săptămână la curtea de la Buda. Știm deja că la data de 24 iulie, regele Ungariei îi scrie împăratului Maximilian I, prin legatul său, Székely Miklos de Kövend, anunțându-l atât despre victoria și decapitarea mișcării cruciate, prin capturarea și uciderea lui Gheorghe Doja, cât și despre campania voievodului Ioan Zapolya împotriva răsculaților din jurul Oradiei. Mai mult, este menționat chiar numele preotului Laurențiu, împotriva căruia a fost trimis voievodul și de la care se așteptau vești noi³⁰. În cele anterioare, am subliniat deja faptul că preotul Laurențiu a fugit după luptele de la

²⁷ *Mezőtúr, astăzi în Jász-Nagykunszabolcs, Ungaria.*

²⁸ *Ir magt in kennen, solicher hauptman, do er mit seinem Volck aus der stat kumen ist, do hat er sich auff dem landt bey der paurschafft vnd anderen Creutzern wider beworben vnd etlich tausent auff pracht vnd auff die stat Wardein zogen vnd die wider erobert vnd gewonnen, geplundert vnd alles das erschlagen, was sich gewert hat vnd frawen vnd Junckfrawen aulassen zihen vnd nacket geen laen; Borsa Gedeon, op. cit., p. 343.*

²⁹ *Item pfaff lorentz, da von ich vor auch ein mal geschriben hab, lorentz peter der ist zugefahren zu Wardein vnd hat lassen, sagt man, da machen, der hat gewert 12 tag vnd hat der platz vm dem geschloss gar lassen abprenn(en). Sagt man, wunder, wie gross gut erfunden sol haben, das verpargen vnd vergraben hat sollen, sein auch allerley kauffleut, die ire gutter da gehapt haben von Sibenwurgen vnd allen orten des Vngerlands, als ir wist, das grosser handel dahin ist als wegk gefurt vnd getragen, schreibe(n) das die paurn mit Weib vnd kindt gewessen sindt, wegk zutragen vnd furr also ist Weida auch vngrisch meil gewert von Wardein aus vntz gen Wihe(n) hat der Weida doch den puben mit sampt de(m) Heer erlegt vnd den pfaffen hat man nicht lebendig mugen pringen, sunder sein Ross, sporn stiffe(n) vnd das haupt hat man dem Weida pracht, den potten mocht man in villeicht auch mugen haben pringen, aber man sag(t), ob dem also ist, das sein lappen vol gulden aus genet gewesen ist; Ibidem, pp. 338, 342.*

³⁰ *Quamvis autem caput huius sedicionis concussum iam sit, ipsa tamen sedicio nondum omnino extincta est. Supersunt enim adhuc multe reliquie, presertim circa Waradinum, ubi tumultuatur adhuc quidam Laurencius presbyter homo flagiciosissimus cum magna turba rusticorum, ad quos dispergendos prefatus waywoda iam profectus est et quantum conicere possumus tentata cum illis quoque iam res est aut hoc biduo tentabitur, de quo quidem waywode contra illos progressu bene speramus; Antal Fekete Nagy, Victor Kenéz, László Solymosi, op. cit., p. 175.*

Someșeni, împotriva armatelor nobililor, cel mai probabil către părțile sălăjene. În scrisoarea amintită mai sus, regele menționează că voievodul se pregătea să spulbere armata cruciaților de la Oradea, unde se afla și Laurențiu. Trebuie amintit însă faptul că știrile ajungeau în intervale de aproximativ o săptămână, sau poate chiar mai mult la Buda. Situația în acel moment nu era clară nici în Transilvania. Opinăm, așa cum am mai arătat, că nici voievodul la rândul său nu avea informații clare privind localizarea cruciaților și a căpeteniilor acestora. Se poate ca la rândul său să fi trimis informația sub această formă la Buda: că armata este pe drum către Oradea, unde îl caută pe preotul Laurențiu; fără ca Zapolya să știe defapt dacă preotul era sau nu acolo. Desigur că nici trupele cruciaților nu erau compacte și disciplinate, acționând în diferite localități, însă Oradea era un punct strategic important în regiune și deplasarea trupelor voievodului părea vitală în acel moment.

Referitor la episodul orădean, care nu ne apare într-o lumină foarte clară, cerând uneori înțelegerea izvoarelor, numai cu ajutorul intervențiilor de natură logică, documentele nu sunt foarte numeroase. Ele se includ în arcul cronologic cuprins între lunile iulie și septembrie ale anului 1514 și se regăsesc mai ales printre scrisorile care importau știri din regatul Ungariei la Nürnberg³¹. Izvoarele amintite menționează câteva detalii legate de cruciații aflați încă la Oradea, pe urma cărora se afla voievodul Transilvaniei. Se pare că după aflarea vestii înfrângerii cruciaților lui Doja, orădenii i-au atacat pe cruciații rămași în cetate, alungându-i în afara zidurilor³². Tot din scrisorile germane, dar în data de 25 iulie aflăm că ceea ce i-a împins pe orădeni să îi alunge pe cruciați din cetate a fost vestea venirii voievodului cu armată către Oradea. Fiind conștienți de ciocnirile care vor avea loc și auzind despre execuția lui Doja, orădenii au anticipat probabil deznodământul, mai ales că numărul cruciaților alungați din cetate nu era semnificativ³³. Un aspect este comun în documente, anume că după execuția lui Doja, voievodul a pornit cu armată către Oradea. Sursele surprind faptul că voievodul s-a întâlnit cu cruciații la nord de Oradea, unde i-a învins, ucigându-i pe mulți și capturând câțiva, într-un loc care apare precizat în surse sub numele de Wihe(n)³⁴.

³¹ Despre aceste izvoare vezi Borsa Gedeon, *op. cit.*, *passim*.

³² 31 iulie 1514: *Item die Creutzer haben die statt Wardein in gehapt, do die purger vnd die gemain vnd auch die geistlickeit, der vil ist, als ir wist, gehort haben, das Zeckel Jorg gefangenist, Do haben sie die Creutzer aus der statt Wardein getrieben vnd geschlagen vnd vnther solchen Creutzern ist ir hauptman gebest ein Coherr von sant Sigmund von offen, haist Her Lorencz. Mai departe în aceeași scrisoare: Item do solich merr, Wardein halb, graff Hanns fur sein kumen, do ist er mit seinem Volck auff gewest vnd gen Wardein zogen vnd die Creutzer aus der stat getrieben vnd geschlagen vnd alle Zeiten auch ist die sag...;* Borsa Gedeon, *op. cit.*, p. 343.

³³ *Ist der Weida zu Sibnburgen in vor den graffen Hauss, ist auff auff (!) die gezogen mit gewalt. Das sindt die kreutzer inen worden, vnd haben sich ein halbs meil her dan vor Wardein gelegert. Vnd hat graff Hanns ein schlagen mit in gehapt, vnd ir bey 300 kreutzer erschlagen vnd erstochen, vnd ir mercklich vil gefangen, doch ist die sag, die kreutzer lauffen wider zusammen vnd die Zeckel sollen auch mit in sein;* Ibidem, p. 338.

³⁴ *Werk zutragen vnd furr also ist Weida auch vngriisch meil gewert von Wardein aus vntz gen Wihe(n) hat der Weida doch den puben mit sampt dem Heer erlegt vnd den pfaffen hat man nicht lebendig mugen pringen, sunder sein Ross, sporn, stoffeln vnd das haupt hat man dem*

Interesant de observat este modul în care apare reluat episodul de la Timișoara, cu execuția lui Gheorghe Doja, înaintea relatării evenimentelor de la Oradea, în fiecare document care face referire la lupte. De aceea, este necesar să înscriem episodul orădean pe lista celor mai importante momente ale ciocnirilor din regatul Ungariei, alături de momentele de la Nădlac, Cluj sau Timișoara. Făcând referire la acest episod, Szerémi György subliniază faptul că preotul Laurențiu era așezat cu tabăra la Oradea în momentul execuției lui Gheorghe Doja, ca apoi să aflăm că el s-a refugiat către Zalău³⁵. Informațiile oferite de cronicar urmăresc traseul urmat de voievod și așezarea preotului Laurențiu în momentul execuției lui Doja, însă după acest punct, evenimentele încep să înregistreze frânturi cronologice, sărind direct la luptele de la Oradea, fără a mai menționa explicații referitoare la drumul parcurs de voievod. De pildă, același izvor ne amintește că cel care a ajuns la Oradea a fost Tomori Pál, și nu voievodul în persoană³⁶. Aceleași informații, privind prezența lui Tomori le regăsim și printre versurile lui Stephanus Taurinus, în care se amintește și faptul că cei care doreau să renunțe la mișcare și să revină la casele lor, erau cruțați de pedepse³⁷.

Despre Tomori cunoaștem faptul că a participat la luptele de la Timișoara. Mai mult, de la adunarea trupelor la Aiud, lui i-a fost încredințat un corp de armată cu care să plece pe la Porțile de Fier înspre cetatea Haram³⁸, de unde ar fi trebuit să

Weida pracht, den potten mocht man im vielleicht auch mugen haben pringen, aber man sagt ob dem also ist, das sein lappen vol gulden aus genet gewesen ist...; Ibidem, p. 342.

³⁵ *Secundo surrexerat vnus sacerdos Laurencius pap, tam fortis vir erat et strenuus miles, consurrexerat (ad) sanctam crucem, dum sumserat cum multa gente. Et ipse multos infideles expugnare solebat, qui adversus eum consurgebant, et erat valde famosissimus vir...Cumque sensisset Georgium tam crudeli morte et fraude fide eum decepissent, et erat cum turma sua juxta opidum Bihar, et multa deuastaciones et spolia ac sanguinem defudens inter fideles Waradiensis expugnauerat; mai departe: Ibi crucigeri dewicti sunt; Laurencius pap fugam dedit ad Zilah; inde quidem crucigeros omnes ad terram prostrauerunt; Szerémi György, Emlékirata Magyarország romlásáról, 1484-1543, Eggenberger Ferdinánd Akademiai, Úgy Geibel, Hartleben, Kilián Egyetemi, Lampel, Lauffer és Stolp, Pfeifer Pesti, Haas Bécsi Könyvtárusoknál, Pest, 1857, pp. 68-69.*

³⁶ *Et Paulum Thomori dominus vaiuoda erexit post ipsum; mai departe: Cum audisset jam Paulum Thomori existentem cum turma sua in Varadino; inde nempe et ipse castra metatus existit proxime opidum Bihar. Paulus Thomori sciens ipsum fore in Bihar cum multitudine, non festinauit contra eum Lawrencium pap; quod studiosus erat in bellica arma expugnare; Ibidem.*

³⁷ *Qua fons illimis scatebris fumatibus auras/ Calfacit et morbis medicamentaria prebet/ Balnea Consultus Questoris nomine Paulus/ Nobilitate potens Tomoreae stirpis origo./ Quantum Marte graui tantum sermone ualebat/ Tutius esse ratus fictis contendere uerbis/ Quam trepida pugnare manutum uoce sonora/ Plebos Cuneos mediis considerare castris/ Iussit et incerti deponere prelia belli; Stephani Taurini Olomucensis, Stauromachia, idest Cruciatorum Seruile Bellum. Quod anno ab orbe redempto post sesquimillesimum quartodecimo et Pannoniam et Collimitaneas provincias valde miserabiliter depopulauerat. In quinque libros summatim digestum. Ejusdem Index eorum, quae in hoc opere visa sunt annotatu digniora, Ioanem Singrenium, Viena, 1519, V, fol. 35.*

³⁸ *Comitatul Krassó.*

blocheze armata lui Doja, dinspre sud³⁹. De aici, cunoaștem faptul că Tomori a plecat înspre Lipova, împreună cu Ioan Zapolya, întâlnindu-se mai târziu și cu episcopul Transilvaniei, Várdai Ferenc, care îl pomenește în scrisoarea din Sződin, din 20 iulie. Lui Tomori Pál și Iósa István, episcopul le cere 100 de florini în schimbul a 50 de cruciați capturați⁴⁰. Până aici, se pare că Tomori l-a însoțit pe episcopul Transilvaniei până la Szódi, de unde a trecut Mureșul, către Arad și a pornit direct înspre Oradea. Dată fiind plecarea în 20 iulie, este foarte probabil ca în 3-4 zile, acesta să fi parcurs distanța până la Oradea, unde probabil în următoarele două zile deja s-a confruntat cu cruciații. Afirmăm acestea deoarece la 31 iulie, deja la Buda se cunoștea victoria asupra cruciaților⁴¹. Desigur, vestea nu avea ecoul pe care l-au avut evenimentele de lângă Cluj, însă există mențiuni documentare și în 7 august, care însă afirmă că numărul cruciaților abia se ridica la 300⁴².

Astfel, în privința episodului orădean, prezența fizică a voievodului Transilvaniei apare problematică. Tomori pare să fi fost cel trimis cu o parte din trupele voievodului, care au luptat la Timișoara. Ajuns la cetatea Oradei, Tomori obține o victorie facilă, care nu va avea mare ecou, însă va fi menționată ca victorie în numele voievodului. Probabil Zapolya era îngrijorat despre situația Transilvaniei, fiind informat că trupele se aflau lângă Cluj. Voievodul nu și-a trimis grosul trupelor către Oradea, știind probabil că numărul cruciaților de acolo nu era foarte mare, detașând un corp, sub comanda lui Tomori. Cel mai probabil, după execuția lui Gheorghe Doja, voievodul s-a întors în Transilvania. Această pistă este confirmată și de cronică anonimă de la Viena, care subliniază că Zapolya s-a întors în Transilvania, unde l-a pedepsit pe preotul Laurențiu⁴³. La aflarea vestii victoriei de la Someșeni a trupelor nobiliare, voievodul era deja întors în Transilvania. Atât episodul orădean, cât și prinderea lui Laurențiu au fost coroborate în informațiile trimise către rege, unde se urmărea trasarea unor viziuni generale asupra situației din Transilvania. Voievodul l-a informat pe rege că focarele cruciate au fost stinse, prin victoriile succesive amintite mai sus, unind toate elementele expuse de noi, însă nefiind prezent fizic la toate luptele împotriva cruciaților.

Înfrângerea cruciaților de la Oradea apare destul de clară în documente, însă mai problematică este capturarea și execuția preotului Laurențiu. Pe de o parte, Szerémi György afirmă că după luptele de la Oradea și înfrângerea taberei cruciate, preotul Laurențiu s-a refugiat către Zaláu, acolo unde a fost prins de oamenii săi și predat voievodului Zapolya⁴⁴. Așadar, autorul susține faptul că Laurențiu a fost prins pe târmuri sălăneje, acest fapt punând capăt oricărei revolte împotriva

³⁹ 29 iunie 1514: *quia ero vel iam sum deputatus ad vada Danubii circa castrum Haram, ne ille latro affugiat Turciam*; Antal Fekete Nagy, Victor Kenéz, László Solymosi, *op. cit.*, p. 136.

⁴⁰ *Redemimus ab egregiis Paulo Thomory et Stephano Iosa centum florenis quinquaginta cruciatos complices Georgii Zekel colonos diversorum nobelium, pro quibus quidem centum florenis des eis decimas tanti precii vel de Zenthlaslo vel prope Fogaras...*; Antal Fekete Nagy, Victor Kenéz, László Solymosi, *op. cit.*, p. 171.

⁴¹ Borsa Gedeon, *op. cit.*, p. 342.

⁴² *Vnd ir bey 300 kreutzer erschlagen vnd erstochen...*; *Ibidem*, p. 338.

⁴³ Neumann Tibor, *Bulgária – Erdély – Temesvár...*, p. 148.

⁴⁴ Szerémi György, *Emlékirata Magyarországon 1484-1543*, Eggenberger Ferdinánd Akadémiai, Úgy Geibel, Hartleben, Kilián Egyetemi, Lampel, Lauffer és Stolp, Pfeifer Pesti, Haas Bécsi Könyvtárosoknál, Pest, 1857, pp. 69-70.

autorităților voievodale. Această informație se regăsește și în scrierile cronicarului Verancsics⁴⁵. Pe de altă parte, știrile ajunse la Nürnberg și surprinse de către Christopher Scheurl, descriu scena capturării preotului Laurențiu ca având loc undeva la hotarele Moldovei. Mai mult, din documentele de la Nürnberg aflăm că voievodul a obținut o victorie decisivă, nemairămânând nicio rezistență armată din parte cruciaților⁴⁶. Fie că acceptăm prima variantă, care vehiculează capturarea preotului lângă Zalău, fie că dăm crezare celei de a doua, care plasează scena prinderii lângă hotarele Moldovei, finalul este același. Preotul Laurențiu a fost capturat viu, iar execuția sa, conform celor scrise de Christopher Scheurl, este oarecum asemănătoare cu cea a lui Gheorghe Doja. Izvorul relatează că preotul a fost ars și supus unor chinuri cumplite înainte să moară⁴⁷. Fiind vorba despre ultima zvâcnire privind cruciada-revoltă sub conducerea preotului, odată cu moartea sa, eșecul cruciadei era tot mai clar, iar ultimul focar de luptă s-a stins.

Cetatea Oradiei a jucat un rol fundamental în evenimentele din anul 1514, fiind una dintre punctele strategice ale desfășurării cruciadei. În contextul devierii cruciadei și transformării ei într-o mișcare sedicioasă, cetatea a devenit miza luptelor dintre cruciați, etichetați deja în momentul supus atenției noastre de către autoritățile maghiare drept răsculați, și trupele voievodului Transilvaniei, care urmărea restabilirea ordinii dinaintea cruciadei. După cum am arătat deja, cetatea a suferit jafuri și distrugeri, însă s-a remarcat prin rolul important jucat în cadrul căilor de comunicații în epocă și importanța strategică și militară a acesteia. Alături de evenimentele de la Pesta, de unde a pornit cruciada, dar și de cele întâmplate după turnura situației la Nădlac, Cetatea Șoimoș, Someșeni sau Timișoara, episodul orădean se înscrie pe harta desfășurării punctelor cheie a cruciadei din anul 1514.

⁴⁵ Vezi în Neumann Tibor, *Bulgária – Erdély – Temesvár...*, p. 149.

⁴⁶ *Hat graff Hans, der Waida in Sibenwugen all erschlagen, damit die Creutzer gar endt haben vnd keiner mer ist. Also ist lorentz petter oder lorentz pfaff in diesem heer der obrist gewesen, do er gemeint hat, das also zugeen wal ist er entrunden mit seinen obristen haupt leuten, so er gesagt hat, also hat man in erwuscht vnd gefangen an der grenitz auff der molda in wider pracht gen Clausenburg*; Borsa Gedeon, *op. cit.*, p. 343.

⁴⁷ *Aldo hat man pfaff Lorentz lebendig gepraten vnd langsam m(it) im vmb gangen vnd vir dem feur domit s(o) hart gepeinigt ist worden, auch mi taller craft vnd sein obersten haben in also praten fressen müssen*; *Ibidem*.

DATE DESPRE FORMAREA ȘI COMPONENTA BRESLELOR DIN INEU, COMITATUL ZARAND

*Augustin MUREȘAN**

Abstract: *Data on the formation and components of guilds from Ineu, Zarand county. The author presents data about guilds` formation and composition in Ineu, Zarand county. In the 17th century, the numerous craftsmen living in the area contributed to the formation of various guilds. Thus, on 12th February 1625, several guilds appeared, such as the ones of the goldsmiths, barbers, shoemakers, furriers, tanners and tailors. After 1638, there were two separate guilds for tailors and shoemakers. On 2nd May, 1649, the status of the existing guilds in the area is renewed.*

Keywords: *Zarand County, Ineu, guilds, goldsmith, tailors, barbers*

În veacul al XVII-lea târgul Ineu și cetatea sa, au jucat un rol important în cadrul Principatului Transilvaniei, localitatea fiind reședința Comitatului Zarand¹. Așezat în jurul unei importante „cetăți de margine”², Ineu devine alături de cetate, o bază de luptă³ nu numai împotriva trupelor imperiale austriece din aceste părți, dar și pentru unele acțiuni de luptă îndreptate contra stăpânirii otomane⁴. Prin

* Complexul Muzeal Arad, email: augmuresan@gmail.com

¹ Serviciul Județean Arad a Arhivelor Naționale, Márki Sándor, *Diplomatarium Aradiense*, vol. II, mss., p. 75 și p. 92; Sorban Kornél, *Az Ineu-i (Borosjenő) római kath. Plébánia története*, Oradea, 1934, p. 10; Eugen Glück, *Contribuții cu privire la istoricul cetății de la Ineu*, în „Ziridava”, XIII, 1981, p. 143.

² Vezi Ecaterina Sasu, *Cetăți în stilul Renașterii din Țara Crișurilor*, în „Centenar muzeal orădean”, Oradea, 1972, p. 543-551; Eugen Glück, *op. cit.*, p. 131-147; Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *Cetăți medievale din județul Arad*, Arad, 1999, p. 53-55; Adrian Andrei Rusu, *Castelarea carpatică fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2005, p. 563; Pavel Tripa, *Trecutul orașului Ineu și al cetății Ienopolei*, Editura Emia, Deva, 2007.

³ Politica antiotomană de la sfârșitul secolului al XVI-lea dusă de către Principatul Transilvaniei a fost favorizată de efortul militar în urma căreia au fost recucerite unele teritorii aflate sub ocupația otomană. În octombrie 1595 după un asediu îndelungat garnizoana otomană capitulează, iar cetatea Ineului este reintegrată între fruntariile Principatului unde va rămâne până în anul 1658, vezi Adrian Magina, *Conscripția și inventarierea bunurilor cetății Ineu în anul 1605*, în „Banatica”, nr. XXI, Reșița, 2011, p. 89.

⁴ Detalii despre aceste lupte purtate în zona Ineului, vezi la Eugen Glück, *op. cit.*, p. 136-137. Stăpânirea otomană în Ineu a însemnat un contact nemijlocit al locuitorilor din satele din jurul acestei cetăți cu aspecte ale civilizației, artei și arhitecturii Orientului. Aspecte ale vieții locuitorilor din Ineu sub turci, vezi la Somogy Gyula, *Arad szabad királyi vároos és Arad vármegye közégeinek leirása*, vol. II, Arad, 1913, p. 114; Octavian Lupaș, *Ineu sub stăpânirea semilunei*, în revista „Hotarul”, Arad, nr. 5, 1933; Kovách Géza, *Lupta antiotomană*, în „Aradul permanent în istoria patriei”, Arad, 1978, p. 137-153; Gheorghe

localitate trecea drumul comercial, care asigura legătura între Crișana și Nordul Banatului și cu centrul Transilvaniei, încadrându-se în rețeaua de drumuri comerciale ale celor trei țări române⁵.

Așezarea geografică a Ineului în Câmpia Crișurilor (de-a lungul râului Crișul Alb și a drumului comercial etc.) au favorizat factorii determinanți - meșteșugurile și comerțul⁶ -, în procesul de dezvoltare a acestei localități cu statut de târg format în Evul Mediu din fosta așezare rurală în umbra vechii cetăți din secolul al XII-lea.

În timpul principelui Transilvaniei Gabriel Bethlen (1613-1629) cetatea Ineu devine după cetatea din Oradea, cea mai importantă cetate de margine⁷. Prin politica sa, acest principe a reușit să ridice mult capacitatea de apărare a Ineului și de rezistență a garnizoanei⁸. Astfel, în anul 1626, garnizoana avea un efectiv de circa 700 de soldați, dintre care 400 de infanteriști și 300 de călăreți⁹. Cetatea și orașul aveau o viață economică prosperă, reglementată adesea de norme speciale¹⁰. Începând cu anul 1626, în fiecare an de Bobotează (6 ianuarie)¹¹ aici se țineau târguri¹² unde veneau comercianți de pe o arie teritorială considerabilă¹³, iar Ineu ajunge un centru meșteșugăresc și negustoresc important¹⁴.

Lanevschi, *A borosjenői mecset*, în „A hódoltság régészeti kutatása Opuscula Hungarica”, III, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2002, p. 175-176; Csorban Ferenc, *Arhitectura religioasă în Vilaietul Timișoara*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, Seria Istorie, Etnografie, Artă, nr. XVII-XXI/II, 2000-2004, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2005, p. 16-23; Sorin Bulboacă, *Cucerirea și administrația otomană în Comitatul Zarand (secolele XVI-XVII)*, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coordonatori), „Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana”, vol. XI, Vasile Goldiș University Press, Arad-2016, p. 82-96 ș. a.

⁵ Vezi Eugen Glück, *op. cit.*, p. 142.

⁶ Pe râul Crișul Alb în Evul Mediu și Epoca Modernă se transporta sare și alte bunuri materiale care erau comercializate și în târgul Ineu. În albia acestui râu lângă satul Răpsig, aproape de Ineu s-au descoperit două astfel de ambarcațiuni, vezi Augustin Mureșan, *Considerații în legătură cu monoxilele de transport sare descoperite în albia râului Crișul Alb*, în „Analele Aradului”, Anul I, nr. 1, 2015, p. 66-71.

⁷ Amănunte despre capacitatea de apărare a Ineului și a garnizoanei din cetate, vezi la Eugen Glück, *op. cit.*, p. 138.

⁸ *Ibidem*, p. 138-139.

⁹ *Ibidem*, p. 139.

¹⁰ *Ibidem*, p. 142.

¹¹ Bobotează - numire populară pentru Botezul Domnului (6 ianuarie), vezi *Lista alfabetică de sfinți, sărbători ortodoxe și diferite denumiri cronologice* (anexa VI), în „Documente privind istoria României. Introducere”, vol. I, Editura Academiei R. P. R., 1956, p. 518.

¹² Ineu își avea târgul său vestit încă din veacul al XVII-lea. La acest târg veneau comercianți din Oradea, Beiuș și Debrețin. Târgul din localitate era renumit pentru vânzarea obiectelor acaparate în luptele împotriva trurilor. Faptul este în mod deosebit relatat pentru anul 1604, când prada capturată a fost vândută la acest târg. În acel secol târgurile din Ineu aveau loc în special în ziua de Bobotează, vezi Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, vol. II, 1895, p. 261- 263; Gh. Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 190; Ed. I. Găvănescu, *Târguri arădene, Târgul Boros-Ineu*, în „Hotarul”, anul I, Arad, decembrie, nr. 8; George Manea, *Târguri din județul Arad*, în „Ziridava”, V, 1975, p. 57-58; Eugen

Principele Gheorghe Rákóczi I (1630-1648) a continuat politica predecesorului său și a acționat pentru consolidarea poziției strategice a țării, căutând să întărească și cetățile din Sud-Vestul Transilvaniei, deoarece Principatul dispunea pentru apărarea frontierelor sale de forțe care reprezentau abia jumătate din oastea otomană staționată în acele părți¹⁵. De aceea încă în anul 1631 fiecare poartă iobăgească a fost impusă de dietă cu suma de 20 florini pentru întărirea cetăților Ineu și Lugoj¹⁶.

În această perioadă la Ineu au început lucrări importante legate de reconstrucția cetății, care cereau mari sacrificii materiale, deoarece cetatea existentă devenise perimată din punct de vedere militar, ceea ce obliga reconstrucția ei, conform cerințelor reclamate de perfecționarea armelor de foc și a tehnicii de asediu¹⁷.

O nouă cetate-castel a fost ridicată începând cu anul 1645, lucrare coordonată de Gabriel Haller, matematician și eminent arhitect (numit în 1648 comite al Zarandului, iar din 1651 cumula și funcția de căpitan al cetății), până în 1652, așa cum reiese de pe placa cu inscripție¹⁸, așezată deasupra porții principale, probabil anul terminării lucrărilor¹⁹. Prin lucrări ample de întărire a cetății, lângă ea pe un teren protejat s-a înființat un „oraș nou”, iar căpitanul acesteia a atras locuitori români și câteva familii sârbești care s-au oferit să vină aici²⁰.

Glück, *op. cit.*, p. 142; Sorin Sabău, *Târgurile din Țara Zărandului - momente de sociabilitate*, în „Zărandul”, 3, Arad, 2010, p. 139-149.

¹³ Eugen Glück, *op. cit.*, p. 142. O mare deschidere spre lumea sud-balcanică și către cea a Orientului s-a realizat în veacul al XVII-lea prin intermediul comercianților „greci” și sârbi, stabiliți aici, sau prin mijlocirea turcească, vezi Gheorghe Ciuhandu, *Comercianții „greci” în părțile ungurene și în special în ținutul Aradului*, în „Fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu”, Imprimeria națională, București, 1936, p. 228-230. Până la izgonirea lor de către turci, în 1658, comercianții „greci” și sârbi au impulsat și diversificat viața economică a Ineului. Mărfurile lor aduceau aici mirajul și sclipirile lumii balcanice și orientale, vezi idem, *Românii din câmpia Aradului...*, p. 184-185. Importurile orientale determinate de îndelungata ocupație otomană a zonei au influențat după unii cercetători portul popular din subzona Ineului, vezi Horia Medeleanu, *Considerații estetice și istorice asupra portului popular de Ineu*, în „Ziridava”, XI, 1979, p. 970-986.

¹⁴ Kovách Géza, *op. cit.*, p. 152.

¹⁵ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad...*, II, 1895, p. 83; Eugen Glück, *op. cit.*, p. 140; vezi detalii la Susana Andea, Avram Andea, *Principatul Transilvaniei în vremea Rákóczeștilor*, în „Istoria Românilor”, V, Ed. a II-a, București, 2012, p. 181-209.

¹⁶ Eugen Glück, *op. cit.*, p. 140.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Alte date despre cetatea Ineului și placa cu inscripție, vezi la Ecaterin Sasu, *op. cit.*, p. 544-547; Eugen Glück, *op. cit.*, p. 131-147; Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *op. cit.*, p. 53-54; Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 563 ș. a.

¹⁹ Adaptarea cetății Ineului cu rol de fortificație de graniță s-a concretizat în perioada 1645-1652, vezi Ecaterin Sasu, *op. cit.*, p. 546-547 și Teodor Pătrăuță, *Ineul sub stăpânirea principilor transilvăneni*, în „Analele Aradului”, Anul I, nr. 1, 2015, p. 701.

²⁰ Fábrián Gábor, *Arad vármegye leirása historiai, geographiai és statistikai tekintetben*, Buda, 1835, vol. I, p. 84; Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad ...*, p. 97, 100-101, 229; Szalardi János. *Síralmas Magyar Kronikának kilenc könyvei*, p. 242, 254, 265; Eugen Glück, *op. cit.*, p. 142.

Ineul astfel consolidat și fortificat, a devenit în secolul al XVII-lea un important centru economic, administrativ și cultural, locuit în primul rând de populație românească²¹. Totodată, Ineul era sediul unei întinse eparhii ortodoxe condusă de episcopi, respectiv mitropoliți, proveniți din familia Brancovici²².

Poziția de margine a cetății și garnizoana numeroasă au favorizat piața meșteșugărească, din care motiv în acest centru s-au stabilit mulți meșteșugari²³. Afluența acestor importante forțe de muncă, a fost în măsură să determine o creștere a numărului populației. Meseriași *fierari*, *armurieri*, *lăcătuși* de frunte nu au lipsit din această cetate de graniță²⁴. Dar, meșteșugurile s-au dezvoltat, în funcție de necesitățile garnizoanei și ale populației locale²⁵. Dintre meșteșugari, numărul cel mai mare vor fi fost al celor care produceau în primul rând obiecte de îmbrăcăminte și de folosință cerute în cetate, localitate și în satele din împrejurimi.

Existența în prima jumătate a secolului al XVII-lea în acest târg a numeroși meșteșugari a favorizat formarea unor bresle²⁶. Astfel, la 12 februarie 1625, *aurarii*, *bărbierii*, *tăbăcarii*, *cizmarii*, *cojocarii* și *croitorii* au reușit să obțină statut de breaslă de la István Petneházy, căpitanul cetății²⁷, act care după 13 ani, în 7

²¹ Eugen Glück, *op. cit.*, p.142.

²² Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului...*, p. 170; Eugen Glück, *op. cit.*, p. 142; Pr. dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 50-54.

²³ Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele Comitatului Arad în secolele XVII-XIX*, Arad, 1974, p. 4.

²⁴ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad...*, II, 1895, p. 256.

²⁵ Eugen Glück, *op. cit.*, p. 142.

²⁶ Márki Sándor, *Diplomatarium Aradiense*, vol. II, mss. Deși în diferite orașe din Transilvania s-au format bresle în primele decenii ale veacului al XIV-lea (Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei R. P. R., Cluj, 1954, p. 82-86), în unele părți apusene organizarea acestor asociații profesionale s-a făcut relativ târziu datorită frământărilor politice, numeroaselor invazii și chiar războaielor care au avut loc, la care se mai adaugă și ocupația otomană, vezi Géza Kovách, *Răspândirea breslelor rurale în partea de vest a României în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în „Ialomița, materiale de istorie agrară a României”, Slobozia, 1983, p. 530. Începutul secolului al XVII-lea este considerat de către istorici, ca epocă de tranziție a frățiilor, către organizații mai complexe, a breslelor cu statute, care reflectă structura, funcțiile și celelalte aspecte ale breslei, vezi Șerban Papacostea, *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească din Țara Românească*, în „Revista Arhivelor”, III, nr. 1, 1969, p. 215-218; Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile în Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, Editura Academiei R. S. R., București, 1969, p. 235; Samuil Goldenberg, *Meșteșugurile din Țările Române (sec. XVII)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XXVI, 1983-1984, pp. 139-153. Pentru breslele din Transilvania veacul al XVII-lea este considerat în evoluția meșteșugurilor, o ultimă etapă de înflorire și dezvoltare.

²⁷ Vezi Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad...*, vol. II, 1895, p. 255-256; idem, *Diplomatarium Aradiense*, vol. II, mss.; ANU. Liber Regius, XIII, 70a, 70 b; Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele...*, p. 4; Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Editura Universității „Vasile Goldiș” Arad, Arad, 1997, p. 132; Augustin Mureșan, *Sigilii de bresle din Vestul și Nord-Vestul României (secolele XVI-XIX)*, Editura Mega, 2006, p. 46-47; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *Economie și societate arădeană în Evul Mediu și Epoca*

februarie 1638, la solicitarea meșterului breslei tăbăcarilor și a membrilor săi²⁸ va fi întărit și de principele Gheorghe Rákóczi I²⁹. După acest an, la Ineu, deja își desfășurau activitatea două bresle separate: *breasla cizmarilor* și *breasla croitorilor*³⁰. Tot în același an, principele confirmă statutul *breslei croitorilor*³¹, iar opt ani mai târziu, la 18 noiembrie 1646 se editează și cel al *breslei cizmarilor*³², act care la 25 februarie 1651 a fost întărit de principele Gheorghe Rákóczi al II-lea³³ (1648-1660). Aceste două asociații profesionale independente erau strâns legate de confecționarea îmbrăcămintei și încălțămintei, atât de necesară militarilor din cetate, locuitorilor din orașul-târg și celor din satele apropiate. La 8 mai 1649, principele Gheorghe Rákóczi al II-lea la cererea forurilor comitatense ale comitatului Zarand, reînnoiește statutele breslelor din acest oraș³⁴. Același principe

Modernă (secolele VIII-XVIII), în „*Arad. Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist*” (coordonator Adrian Nițu), prefață prof. univ. dr. Mihai D. Drecin (subcapitolul: *Formarea și răspândirea breslelor în regiunea Aradului (secolele XVII-XIX)*, vol. I, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016, p. 272; Sorin Bulboacă, *Craft and guilds in Arad County in the Middle Ages*, în Iulian Boldea, Dumitru Mircea Buda (Editors) „*Convergent discourses. Exploring the Contexts of Communication*”, Arhipeleag XXI Press, Târgu Mureș, 2016, p. 116.

²⁸ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad...*, p. 256-257. Primul meșter (meșterțeh) al breslei tăbăcarilor din Ineu al cărui nume se cunoaște a fost Nagy István. El este menționat în această calitate de meșter al breslei urmat de alți membri, *ibidem*, p. 256.

²⁹ *Ibidem*, p. 257; Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele...*, p. 4; Hans Gehl, *Das Handwerk im Kreis Arad*, în „*Handwerk und Brauchtum beiträge zur Volkskunde der Banater Deutschen*”, Facla Verlag-1975, p. 34; Kovách Géza, *Lupta antiotomană*, p. 152; Eugen Glück, *op. cit.*, p. 142; Alexandru Mihalca, Avram Crăciun, Gheorghe Chipser, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad, Partea I-a. Până la Marea Unire din 1918*, Arad, 1995, p. 48-49.

³⁰ Márki Sándor, *Diplomatarium Aradiense*, vol. II, mss.; Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele...*, p. 4.

³¹ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad...*, p. 257.

³² *Ibidem*. Cizmarii breslași din târgul Ineu erau renumiți în zonă. Ei foloseau ca și în alte părți materie primă pentru cizme și pielea de „cordovan turcesc”. Pielea tăbăcită de cordovan provenea de la caprele din rasa Musoli fiind o piele fină, dar rezistentă, lucrată pentru a o obține după procedeele de la Cordoba (Spania).

³³ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad...*, p. 257; idem, *Diplomatarium Aradiense*, vol. II, mss.

³⁴ Márki Sándor, *Diplomatarium Aradiense*, vol. II, mss.; Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele...*, p. 4; Hans Gehl, *op. cit.*, p. 34; Kovách Géza, *Lupta antiotomană*, p. 152; Alexandru Mihalca, Avram Crăciun, Gheorghe Chipser, *op. cit.*, p. 49. Procesul de dezvoltare a breslelor era întrerupt de pe la mijlocul secolului al XVI-lea din cauza condițiilor politice nefavorabile (expansiunea otomană și înfrângerea de la Mohács), ca apoi să se revigoreze în perioada Principatului autonom, mai ales în vremea Bathoreștilor, a principilor Gabriel Bethlen, Gheorghe Rákóczi I și Gheorghe Rákóczi al II-lea. Din această perioadă datează majoritatea statutelor de la Cluj, Brașov, Sibiu, Bistrița, Dej, Zalău, Alba Iulia, Sighișoara, Mediaș, Baia Mare, Târgu Mureș etc., vezi Iohanna Bónis, *Apariția și organizarea internă a breslelor*, în „*Breslele transilvănene (secolele XIV-XIX)*”, Catalog de expoziție; „*Die Zünfte in Siebenbürgen (XIV. bis XIX. Jahrhundert)* Selektiver Ausstellungskatalog, Cluj-Napoca, 1977, p. 4.

în anul 1652 validează vechile privilegii ale breslei aurarilor³⁵.

Studierea și cunoașterea breslelor înființate în această așezare cu statut de târg, ne ajută să ne facem un tablou economic clar despre această perioadă destul de frământată în care relațiile Epocii Premoderne se oglindesc, în general, prin modul de organizare și funcționare a acestor asociații profesionale abia ieșite din cadrul celor de tip medieval³⁶. Înzestrate cu o autonomie internă perfectă și consfințită prin privilegiile acordate, breslele ineuane îndeplinesc încă, în cadrul vieții social-economice de secol XVII, o funcțiune prevalent pozitivă.

Analiza datelor existente scoate în evidență structura acestor asociații cu caracter profesional³⁷. În cadrul acestor structuri, în fruntea conducerii breslei era și aici ca peste tot, *starostele* (unul sau probabil mai mulți), în funcție de numărul membrilor și de tradiție. În conducerea breslei, *starostele* era ajutat și de alți dregători, precum *meșterii*, pe lângă care lucrau *calfe* și *ucenici*, toți aceștia făcând parte din aceeași ramură meșteșugărească (*meserie* sau *branșă*).

Studiindu-se componența breslelor ineuane înșirate (și a altor bresle din zona Aradului, chiar dacă pentru o altă perioadă mai târzie, *subl. ns.*), s-a ajuns la concluzii interesante, atât cu privire la forma breslelor, cât și la gama largă a meseriilor practicate, și în general, la tehnica lor³⁸. Astfel, s-a observat, că unii meșteri dintr-o singură meserie își formează bresle separate, ca de exemplu *cizmarii* și *croitorii*³⁹. Constituirea unor astfel de *bresle independente* ținea seama de numărul mai mare al meșteșugarilor, în comparație cu *breslele mixte*, în cadrul cărora numărul acestor persoane calificate pe meserii era mai mic. Interesant este și faptul apariției unor noi meserii: *bărbierii*.

Studiate din punct de vedere al meseriilor care evidențiază laturile activității economice într-o breaslă sau alta, ele se prezintă astfel: 1. *Meșteșuguri*

³⁵ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad...*, p. 256.

³⁶ Despre breslașii ineuani publicistul Isaia Tolan scria, că: „erau în bună parte nobili, tot de pe timpul principilor; și nobili români se cunosc la Ineu destui, dar dintre nobilii pomeniți acolo-n legătură cu vreo profesiune, singuri cei cu proprietăți viticole au nume românești sau care aduc a românești; ceea ce evident înseamnă că a trebuit să trăiască pe lângă ei dacă nu alți maistori români, măcar dogarii”, vezi Isaia Tolan, *File din Istoria Aradului*, Editura Semne, București, 1999, p. 83. Într-adevăr, s-a creat astfel o nouă categorie de nobili (*numiți armaliști n. n.*), înnobilați în urma unor fapte de arme deosebite sau nobili cu blazoane, înnobilarea fiind însoțită de un blazon (Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 159). În legătură cu conferirea nobilității unor soldați merituosi și lista existenței acestor nobili locali la Ineu, ridicați de jos, amintim familia Horga, vezi Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad...*, II, 1895, p. 146; p. 176-228 și p. 255-257; Eugen Glück, *op. cit.*, p. 142. Alți înnobilați din Ineu de către principii Transilvaniei Gheorghe Rákóczi I și Gheorghe Rákóczi al II-lea, vezi la Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Blazoane individualizând familii nobile de origine română din Transilvania (secolele XVI-XIX)*, Edit. Moroșan, București, 2014, p. 126-153. Teodor Pătrăuță, *op. cit.*, p. 701 ș. a.

³⁷ Alte date despre breslele transilvănene vezi la Nicolae Edroiu, *Populație și economie în Țara Românească, Moldova și Transilvania (cap. V, II, Populație și economie în Transilvania)*, în „Istoria Românilor” vol V, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 471-507

³⁸ Vezi Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele...*, p. 19.

³⁹ *Ibidem*, p. 4.

legate de îmbrăcăminte și încălțăminte (tăbăcari, cizmari, cojocari, croitori); 2. *Alte meșteșuguri* (aurari, bărbieri).

Conform datelor cunoscute, meșteșugurile cele mai numeroase din cadrul breslelor ineuane erau cele legate de prelucrarea pieilor (*tăbăcăria, cojocăria și cizmăria*)⁴⁰. Toate aceste date atestă caracterul preponderent agrar al acestui târg, prin urmare s-au dezvoltat meseriile ale căror materii prime proveneau din agricultură și din creșterea animalelor. De remarcat faptul că, fiecare breslă din localitate, exceptând bineînțeles cea a bărbierilor, a avut un specific al său, atât în ceea ce privește produsele executate, forma acestora, cât și destinația lor.

În stadiul actual al cercetărilor, nu cunoaștem multe date exacte despre numărul meseriașilor pe meșteșuguri. Faptul că, la Ineu au lucrat în primul rând *cizmari, tăbăcari, croitori, cojocari și bărbieri* ne arată procentajul ridicat al militarilor, în raport cu numărul total al populației⁴¹. Ultimii meseriași menționați, făceau chiar și intervenții chirurgicale⁴².

În cadrul ramurilor meșteșugărești breslașe existau specializări pe activități. Astfel, de exemplu, pe lângă meseriașii tăbăcari-argăsitori breslași, în târg mai existau și meseriașii cojocari breslași. Cojocarii prin îndeletnicirea lor prelucrau piei de animale cu blană și păr provenite de la oi și vite confecționând piese de îmbrăcăminte. Aceștia din urmă confecționau spre exemplu, din piei de oi, produse specifice zonei, precum: cojoace cu mâneci, pieptare, bunzi, căciuli de diferite modele ș. a. Acești meseriași procurau materia primă în special din târgul Ineului.

Meșteșugarii breslelor producătoare pentru a putea vinde mai mult și mai repede mărfurile lor erau nevoiți să se adapteze, ținând seama de cerințele țăranilor, preluând pentru confecționarea produselor finite, o serie de elemente reprezentând motive ornamentale caracteristice portului popular din zonă.

Simțul frumosului pentru bijuterii din aur și din argint a atras la Ineu, meșteri aurari și argintari breslași ce executau o gamă largă de obiecte din aceste metale prețioase. Ei lucrau diferite obiecte de podoabă, de cult sau de uz casnic. Felurite și nenumărate obiecte de lux, podoabe, bijuterii, odoare, potire, cupe, patere, artofoare, lingurițe, cădelnițe, ferecături etc. erau lucrate artistic aici, care

⁴⁰ După desființarea breslelor, generațiile următoare de meșteșugari și-au continuat activitatea în Ineu și împrejurimi. În acest sens, menționăm spre exemplu, existența unui centru de cojocari în localitate în secolele care au urmat, vezi Tereza Mozes, *Portul popular din Bazinul Crișului Alb*, Oradea, 1975, p. 100.

⁴¹ Kovách Géza, *Lupta antiotomană*, p. 152.

⁴² *Ibidem*; Alexandru Mihalca, Avram Crăciun, Gheorghe Chipere, *op. cit.*, p. 49. Bărbierii breslași din Ineu erau cunoscuți în zonă. Acești meseriași bărbiereau și tundeau, iar în unele cazuri extrăgeau și măsele, tratament stomatologic binecunoscut. Domeniul meșteșugăresc al bărbierilor din Transilvania a rămas în continuare extrem de puțin cercetat. Dintre aceste puține studii introduse în circuitul științific, vezi S. Goldenberg, *Contribuții la istoria medicinei din Transilvania în secolul al XVI-lea. Inventarul unui bărbier-chirurg din 1589*, în „Din istoria medicinei românești și universale” (coord. Valeriu Bologna), Editura Academiei R. P. R., 1962, p. 95-104 și Alexandru Ștefan, *Corporația bărbierilor din Brașov în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Buletinul cercurilor științifice studențești”, Arheologie-istorie-muzeologie, 17-18, Alba Iulia, 2011-2012, p. 71-81. Alte date despre bărbieri-chirurși, vezi la N. Vătămanu, *Voievozi și medici de curte*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972.

erau oferite cumpărătorilor. Numai astfel se poate explica faptul că, acești meșteșugari, aveau un debușeu până departe, depășind necesitățile zonei⁴³. În ceea ce privește numărul meseriașilor pe meșteșuguri, aurarii sunt singurii, care aveau un efectiv relativ numeros, fiind menționați și ca număr (34 de membri)⁴⁴. Izvoarele documentare atestă dezvoltarea giuvaergiei la Ineu⁴⁵, datorită cererilor nobiliare⁴⁶, a schimbului comercial în vestitul său târg, cât și a prezenței sediului Episcopiei ortodoxe care desigur era comanditarul unor obiecte de cult atât de necesare executării serviciului religios.

După apariția pericolului otoman în zonă, scopul urmărit și de breslele ineuane era apărarea avuțiilor și a vieții locuitorilor din cetate și din oraș. Așa cum am arătat, prin meseriile practicate membrii breslelor din Ineu au avut o strânsă legătură cu oamenii cetății. Mai mult încă, aceste asociații breslașe ca și în alte localități cu cetăți și bresle, trebuia să apere în caz de primejdie o anumită porțiune din zid, un turn sau un bastion. Unele turnuri erau amenajate cu camere de locuit sau aveau rol de depozite pentru diferite materiale sau mărfuri⁴⁷.

Sub domnia lui Gheorghe Rákoczi al II-lea, Ineul rămâne și pe mai departe un însemnat centru militar fortificat. Tot acum se începe și organizarea domeniului înconjurător⁴⁸. În anul 1650 întinsul domeniu al Ineului, compus din 63 de sate, 15 moșii parțiale și 16 puste, este declarat domeniul statului, destinat exclusiv pentru acoperirea nevoilor cetății⁴⁹.

La 20 februarie 1655, Dieta din Cluj a dizolvat breslele din localitate cu excepția breslei aurarilor și bărbierilor⁵⁰. Astfel s-a asigurat așezarea liberă a oricărui meseriaș în localitate⁵¹. Această măsură salutară a fost dictată cu scopul de a spori populația bărbătească a Ineului, și implicit mărirea numărului apărătorilor⁵².

În urma luptelor îndelungate din zonă, în 3 septembrie 1658 este cucerită de otomani partea sudică a Comitatului Zarand, împreună cu localitatea și cetatea Ineu,

⁴³ Eugen Glück, *op. cit.*, p. 142. Deși a fost instituit un sistem de control al statului asupra desfacerii unor produse, printre care s-a interzis exportul unor metale nobile, lucrate sau nelucrate, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când puterea centrală slăbise, ea a fost nevoită să renunțe la mai multe din aceste monopoluri, vezi *Istoria României*, III, Editura Academiei R. P. R., 1964, p. 108.

⁴⁴ Eugen Glück, *op. cit.*, p. 142

⁴⁵ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad...*, II, 1895, p. 255-256.

⁴⁶ În anul 1648, Kiraly Ana, văduva lui Istvan Petnehazi, fostul căpitan al cetății Ineului scriindu-și testamentul arăta printre altele că, aurul, argintul și banii, domeniul Beliu și viile Orgonasszlo și Prepostszollo din Ineu, satele Rocsin, Mocrea și Iermata le lăsa moștenire lui Ver Ferencz, vezi Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad...*, II, 1895, p. 209-210.

⁴⁷ Acest lucru se cunoaște și de mai înainte, din anul 1605, când cetatea Ineului era deja din 1602 sub comanda căpitanului István Petneházy, perioadă a realizării unor conscripții ale bunurilor cetății, ocazie a întocmirii unui inventar general ale lucrurilor aflate în interiorul acesteia, vezi Adrian Magina, *op. cit.*, p. 89-103.

⁴⁸ Kovách Géza, *Lupta antiotomană*, p. 149.

⁴⁹ *Monumenta Comitialia Regni Transilvaniae*, vol. X, p. 218-219; *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, XI, p. 61; Eugen Glück, *op. cit.*, p. 140.

⁵⁰ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad...*, II, 1895, p. 255 și p. 257.

⁵¹ Eugen Glück, *op. cit.*, p. 143.

⁵² *Ibidem*, p. 142-143.

acestea fiind predate fără luptă⁵³, rămânând sub ocupația lor cu mici întreruperi până la pacea de la Karlovitz⁵⁴. După alungarea turcilor, Ineu trece sub stăpânirea austriecilor și nemaiavând rolul de cetate de margine, localitatea își pierde importanța militară și economică, drept urmare breslele din Ineu se dizolvă⁵⁵. Datele existente ne arată însă, prezența în continuare în Ineu a unui număr considerabil de negustori ambulanți⁵⁶. Diferiți meșteșugari mai existau și în alte localități din Comitatul Zarand, dar nu cunoaștem dacă ei s-au organizat în bresle.

În încheiere, credem că, informațiile puține și sporadice pe care le cunoaștem până în prezent despre breslele din Ineu se vor lărgi prin cercetările viitoare.

Prezentăm mai jos tabelul rezumativ cu situația formării breslelor în târgul Ineu, comitatul Zarand⁵⁷:

Tabelul 1

Localitatea	Anul formării breslei	Meșteșuguri cuprinse în bresle
1	2	3
Ineu	1625	aurari, bărbieri, cizmari, tăbăcari -
	1638	argăsitori, cojocari, croitori
	1638	cizmari
	1646	croitori
	1649	cizmari
		mixtă (?)

⁵³ Andrei Caciora, *Organizarea teritorial-administrativă și instituțională a comitatelor Arad și Zărand*, în „Culegere de referate”, 1971, p. 5; Eugen Glück, *op. cit.*, p. 142; Sorin Bulboacă, *Cucerirea și administrația otomană...*, p. 89-90. Comitatul Zarand a suferit mari pierderi teritoriale, iar prin ocuparea cetăților Ineu, Beliu și Dezna, în 1658, armata otomană a distrus sistemul defensiv al Transilvaniei, vezi și Cristina Feneșan, *Vilayetul Timișoara* (1552-1716), Editura Ariergarda, Timișoara, 2014, p. 140 și p. 174.

⁵⁴ Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele...*, p. 4.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 4.

⁵⁶ În acest sens este semnificativ un document din 23 septembrie 1664, în care sultanul Mahmud al IV-lea dă ordin judeului din Panciova pentru scutirea de vamă a negustorilor din jurul Ineului, vezi *Török-magyarkori Oklevéltár, 1533-1789*, Budapest, 1914, p. 242, *apud* Kovách Géza, *Lupta antiotomană*, p. 152

⁵⁷ Datele sunt luate de la Márki Sándor, *Diplomatarium Aradiense*, vol. II, mss.; idem, *Aradvármegye és Arad...*, p. 255-257; Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele...*, p. 4; Hans Gehl, *op. cit.*, p. 34; Kovách Géza, *Lupta antiotomană*, p. 152; Alexandru Mihalca, Avram Crăciun, Gheorghe Chiper, *op. cit.*, p. 48-49; Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 46-47; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 260-272.

TULBURĂRI ȘI (POTENȚIALE) TRECERI RELIGIOASE ÎN LOCALITATEA CETEA (COMITATUL BIHOR) ÎN PERIOADA 1885-1886

*Florin-Alin OROS**

Abstract: *Disturbances and (Potential) Religious Conversions in Cetea (Bihor County) during 1885-1886.* A preliminary agreement, which was not respected, between the Orthodox priest Mihail Magda and the Orthodox community from Cetea, formed the basis of religious turmoil triggered in a small village in Bihor between 1885 and 1886. Breaking of the agreement by the most important person of the village, a role model at the same time, has caused great disappointment among villagers, so that some of them were on the verge of moving from the Orthodox to the Greek Catholic religion. The present study aims to analyze these disturbances and the way they were solved.

Keywords: *priests, understanding, Orthodox, religious disturbances, investigation*

Între anii 1885-1887 au avut loc tulburări religioase în localitatea Cetea. Ele au fost provocate de neînțelegerile de ordin financiar apărute între preotul din localitate Mihail Magda și credincioși.

Într-un document redactat de către „*fiscalu consistorialu*” Teodor Lazăr, la data de 7/19 ianuarie 1886, adresat Consistoriului Ortodox de la Oradea, erau aduse precizări despre „*neplăcerile între acusatulu preotu și poporeni lui*”.

Acestea s-au datorat faptului că locuitorii din Cetea nu avuseseră de mai mulți ani un preot. Din acest motiv, „*ca să poată avea preotu statornicu, cu ocasiunea scriereri concursului pentru deplinirea parohiei*”¹, au hotărât mărirea retribuției cu 111 florini, suma adăugându-se „*lângă venitele parohiale de mai nainte existente*”, în valoare de 400 de florini². Se făcea precizarea că această suplimentare a „*venitulu preoțiescu*” era asigurată doar pentru primul an și că, din respectiva sumă suplimentară, noul preot trebuia să plătească salariile către „*cantorulu și sfatulu bisericescu*”.

După numirea sa în Cetea, preotul Mihail Magda a pretins și pe mai departe perceperea retribuției suplimentare („*cari preotulu n-are plecare a o ceda, ci o pretinde și mai departe*”), ceea ce contravenea înțelegerii încheiate, mai ales că „*suma de 111 floreni vine a se încasa prin repartire de la sengurateci poporeni*”, oameni de altfel extrem de săraci („*omeni miseri*”³). În consecință, în opinia lui

* Doctorand al Universității din Oradea.

¹ Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor, *fond Episcopia Greco-Catolică Oradea* dos. 163/1883-1885, f. 180 v (în continuare A.N.-S.J.Bh).

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

Teodor Lazăr, datorită acestor neînțelegeri, în localitatea Cetea putea fi „*periclitată liniscirea bisericii noastre*”⁴.

Scurgerea anilor a făcut ca ruptura să devină atât de mare între preot și credincioși, încât era adresată Consistoriului rugămintea de a-l transfera pe preot într-o altă localitate: „*se bine voiască a ordina translocarea acusatului preot din parochia Cetea la o altă parochie vacantă*”. Cu această cerere era de acord însuși preotul („*ceea ce și acusatului preot în responsului seu doresce*”⁵).

La 19 ianuarie 1886, protopopul Peștișului, Teodor Filip, se adresa Consistoriului de la Oradea, referindu-se la investigația efectuată la 7/19 ianuarie 1886. Ieșit la fața locului, „*de facia fiind precum acusatului preot de acolo Michailu Magda, așie și Comitelulu și Sinodulu parochialu întregu*”, Teodor Filip a încercat, înainte de toate, o împăcare a locuitorilor cu preotul lor. S-a lovit, însă, de refuzul categoric al acestora: „*la care provocare erupseră în unanimitate că nu se poate*”⁶.

În continuare, protopopul Teodor Filip a cercetat acuzele aduse preotului, fiind ascultate atât mărturiile sale, cât și cele ale credincioșilor.

Acuzele aduse preotului Mihail Magda erau de ordin financiar. Acesta refuza să plătească din propriul salariu pe cantorul și sfătul bisericii, așa cum fusese înțelegerea în momentul numirii sale ca preot în localitate: „*fiindu că preotulu nu cunoasce a fi datoriu a solvi din salariulu seu pe Cantorulu și Sfătulu bisericii, iar poporulu afirmă că preotulu ie îndatoratu a solvi la cantoru și la sfātu, deoarece acesta a fost la ei și nainte de aru fi amelioratu (crescut- n.n.) salariulu preoțiescu*”⁷.

Din acest motiv, credincioșii din localitate („*poporulu acela de ruinare este înverșiunatu*”) doreau cu orice preț mutarea din localitate a preotului: „*voiesce a se mântui de acelu preotu în totu chipulu*”, afirmând despre posibilitatea de împăcare cu acesta „*că nu le trebă*”⁸. Teodor Filip sublinia pericolul ca aceste neînțelegeri, aceste tulburări religioase, să provoace mai multe treceri la religia greco-catolică. Amintea, în acest sens, apropierea geografică dintre Cetea și localitatea Borozel, unde se afla o importantă comunitate greco-catolică: „*ceia ce ne deranjează mai tare este situațiunea acelei comune și atingerea acelu poporu mai la toate ocasiunile cu protopopulu greco-catolicu de Borodielu, în a cărei apropiere este situată comuna Cetea, adică acelu poporu nici vine de acasă și nici merge acasă ca să nu treacă prin comuna Borodielu*”⁹.

Cât despre preotul Mihail Magda, acesta își reafirma disponibilitatea de a pleca din localitate, cu condiția de a primi o altă parohie, echivalentă cu cea pe care urma să o părăsească: „*preotulu Michailu Magda aru renunție singur la aceia parochie, deacă aru dobândi altă parochie cu ceva mai bunișioară (...) la altă parochie carea ar fi numai echivalentă comunei Cetea*”¹⁰. În acest sens, Teodor

⁴ Ibidem, f. 181.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, f. 179.

⁷ Ibidem, f. 179 v.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

Filip adăuga că „*l-amu îmbiatu cu parochia Țigănesci-Cuieșdu*”, neprimind însă niciun răspuns din partea preotului, probabil nemulțumit cu oferta propusă.

Temerile protopopului Teodor Filip s-au adeverit, de vreme ce la 13 martie 1886, din Lugașul de Sus, emitea un document către Consistoriul Ortodox, prin care anunța că mai mulți locuitori din Cetea doresc să treacă la religia greco-catolică „*din ura nedumerită ce o au către preotulu de acolo Mihailu Magda*”¹¹. Era reiterată ideea înlocuirii lui Mihail Magda cu un alt preot. Exprimând motive de comuniune și comunicare între preot și credincioși, care acum lipseau cu desăvârșire („*cându poporulu are lipsă de mărturisire și comunicare*”), Teodor Filip solicita Consistoriului înlocuirea preotului actual cu un altul: „*rogu Venerabilului Consistoriu (...) de a-lu opri de a mai servi în parochia Cetea și a o încredința altui preot*”¹².

Natura și amploarea acestor mișcări religioase au fost din nou cercetate de către Teodor Filip (protopopul Peștișului), prin ieșirea la fața locului în data de 16/28 martie 1886. „*Adunatu fiindu poporulu întregu*”, Teodor Filip i-a întrebat de ce doresc să treacă la religia greco-catolică? Răspunsul a fost unul categoric: „*nimic alta decâtu purtarea preotulu loru Michailu Magda facia de ei și maniera lui cea nesuferită, din carea s-a escatu între poporeni asupra preotulu susnumitu o ură nedumerită*”¹³. Un lucru era totuși îmbucurător: doar 3-4 locuitori din Cetea „*mai susținu trecerea loru la unire*”, însă, avertiza Teodor Filip, dacă nu se vor lua măsuri grabnice pentru înlăturarea preotului Mihail Magda „*și ceilalți poporeni cari încă nu s-au declarat se vor declara cu toții și voru trece la Unire*”¹⁴. Raportul investigației realizate a fost trimis Consistoriului de la Oradea la data de 17/29 martie 1886.

Cererile și rugămințile locuitorilor de a li se da un nou preot s-au concretizat prin numirea preotului Petru Popovici din Luncșoara. Numirea sa avea un caracter interimar: „*iar poporulu întregu s-au mângâiatu cu aceia că li s-au denumitu altu administratoriu interimalu în persoana preotului din Luncșoara Petru Popovici*”¹⁵. Se făcea precizarea că numirea noului preot s-a făcut în absența lui Mihail Magda. Prezența fostului preot era importantă prin prisma predării/primirii parohiei și a tot ceea ce ținea de aceasta, inclusiv predarea arhivei parohiale. Din acest motiv, preotul Petru Popovici „*au promis cu acum vineri ce vine, în 21 Martiu, va merge la sfânta biserică din Cetea, cu care ocaziune va lua de la preotulu Mihailu Magda archivulu parochialu*”¹⁶.

Cât despre preotul Mihail Magda, acestuia urma să i se găsească o altă parohie. Petru Popovici era avertizat să vegheze îndeaproape noua comunitate încredințată („*ca se fie în cea mai mare pază facia de mișcarea religioasă*”¹⁷), și, dacă va sesiza „*câtu de puțin mișcare*”, să anunțe imediat protopopiatul.

¹¹ *Ibidem*, f. 174.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, f. 172.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, f.172-172 v.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, f. 172 v.

La 24 martie 1886, Consistoriul Ortodox de la Oradea, prin persoana secretarului său Nicolae Zigre, trimitea o informare protopopului Teodor Filip. Redactat în urma raportului emis la 17/29 martie, Consistoriul anunța în mod oficial „*oprirea numitului preot de la funcțiunile preoțești în acea comună*” și cerea „*continuarea procedurii disciplinare*” împotriva preotului Mihail Magda¹⁸.

Un an și jumătate mai târziu, la 18/30 septembrie 1887, Teodor Filip adresa Consistoriului o cerere în vederea numirii definitive a unui preot în localitatea Cetea. Protopopul vorbea în numele locuitorilor, solicitându-se numirea ca preot definitiv, dar și ca învățător, în persoana „*preotulu actualu din Cornițielu, Alesandru Popescu*”¹⁹.

Era făcută o adevărată pledoarie a necesității numirii unui preot definitiv în localitate („*acei oameni nu au preotu care să locuiască în comuna lor*”) și a unui învățător („*ca să aibă învățătoriu în scola nouă ce au zidit-o în anulu acesta, fiindcă acelu poporu însetează tare după învățătoriu*”²⁰), drept pentru care erau adresate rugăminți Consistoriului „*cu atâtu mai vârtosu căci acesta e chiar în interesulu confesiunei noastre*”, fiind amintită din nou așezarea geografică a localității în apropierea unor localități/comunități cu o importantă populație greco-catolică: „*aflându-se din toate părțile între confrății greco-catolici, unde este chiar reședința protopopului greco-catolic*”²¹.

¹⁸ *Ibidem*, f. 170-170 v.

¹⁹ *Ibidem*, f. 167.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

DECORAȚII CONFERITE CLERULUI ROMÂN (1916-1917)

*Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS**

Abstract: *Decorations Awarded to the Romanian Clergy (1916-1917).* In the present article, the author points out, by means of phaleristics, heraldry and sigillography, three decorations awarded to Romanian clergymen for special deeds accomplished during the First World War: The Order "Star of Romania" („Steaua României”); The Order "Crown of Romania" („Coroana României”); The Order "Queen Mary Cross" („Crucea Regina Maria”). These distinctions are preserved in collections of the National History Museum of Romania.

The decorations have been presented considering first and foremost the Regulation for the order in which medals should be worn (published in „Monitorul Oficial” no. 222 from 29 January 1920). The author mentioned, from one case to another, the institution where the pieces are located and where they were researched the pieces and described them considering the scientific norms of heraldry and recommendations of the former International Committee of Sigillography. The information presented included: their issue date, the persons that were decorated, the reasons of awarding them, the normative acts through which they were awarded, reproductions of the pieces, and the necessary bibliography.

Keywords: order, cross, priests, regiment, devotion

În articolul de față prezentăm, apelând la faleristică¹, heraldică² și sigilografie³, câteva decorații conferite clerului român, pentru fapte deosebite săvârșite

* Arhivele Naționale Istorice Centrale, București; e-mail: laurszem@gmail.com.

¹ Faleristica – disciplina auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul decorațiilor (ordine, cruci, medalii și semne onorifice). Are conexiuni și cu alte discipline auxiliare ale istoriei ca: heraldica, sigilografia, vexilologia și numismatica. În antichitate, s-au confecționat și conferit, atât sportivilor, la jocurile olimpice, cât și soldaților, pe câmpul de luptă, însemne de onoare și de vitejie – *phalere* (falere) – discuri metalice pe care erau gravate efigiile unor zei. Romanii au dezvoltat această tradiție, falerele acordându-se de la centurioni la generali, pentru fapte de vitejie dovedite pe câmpul de luptă. Falerele se purtau peste zale, legate cu cataramă, una lângă alta. În fața legiunilor romane aflate în marș, mergeau purtătorii de însemne – phalerii, ținând în mâini SIGNUM – o hampă pe care erau aplicate mai multe falere, reprezentând fiecare o bătălie câștigată. Personalitățile militare sau civile, pentru fapte deosebite, primeau o cunună din frunze de laur sau de stejar. Primirea distincțiilor era dublată de recompense substanțiale în bani și bunuri; Dorel Bahrin, *Sistemul decorațiilor militare – 2000. Sistemul național de decorații*, Editura Economică, București, 2005, p. 11-12.

² Heraldica este disciplina auxiliară a istoriei care studiază stemele, blazoanele etc.; Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum I.O., București, 2000, p. 422.

³ Sigilografia este disciplina auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul sigiliilor și matricelor sigilare. A fost fondată în secolul al XVII-lea de Dom Mabillon, părintele erudiției moderne și dezvoltată în secolul al XIX-lea de către Louis-Claude Douët d'Arcq,

în perioada 1916-1917. Decorațiile și documentele privitoare la meritele beneficiarilor provin, în special, din biblioteci și colecții aflate la Muzeul Național de Istorie a României și la Arhivele Naționale Istorice Centrale.

Decorațiile sunt prezentate ținând seama de *Regulamentul pentru ordinea purtării decorațiilor la placă* (publicat în „Monitorul Oficial” nr. 222 din 29 ianuarie 1920). Am menționat, de la caz la caz, instituția la care se găsesc și unde am cercetat piesele de față, am descris piesele ținând cont de normele științei heraldice și de recomandările fostului Comitet Internațional de Sigilografie⁴, am menționat data instituirii lor, persoanele decorate, motivele recompensării, actele normative prin care li s-au conferit, reproducerea pieselor și bibliografia aferentă.

I. ORDINUL „STEAUA ROMÂNIEI”

Pentru a recompensa serviciile militare și civile aduse statului român, Carol I instituie, prin Înaltul Decret nr. 1108 din 10 mai 1877, acest Ordin cu denumirea „Steaua României”⁵ și care s-a conferit atât în Războiul de Independență (1877-1878), cât și în perioada Primului Război Mondial (1916-1918).

un mare arhivist și istoric care, împreună cu echipa sa, a scos lucrarea *Collection des sceaux des Archives de l'Empire*. Franceză la origine, această disciplină nu a întârziat să se extindă în toată Europa, pretutindeni unde, încă din Evul Mediu, se impunea obiceiul de a valida documentele cu sigiliu; Jean-Luc Chassel, *Les sceaux dans l'Histoire, l'Histoire dans les sceaux*, în *Les sceaux, sources de l'histoire médiévale en Champagne. Actes des tables rondes de la Société française d'héraldique et de sigillographie* (Troyes, 2003-Reims, 2004) sous la direction de Jean-Luc Chassel, Paris, Société française d'héraldique et de sigillographie, 2007, p. 9.

⁴ Comitetul Internațional de Sigilografie = organism creat în 1959 prin hotărârea Biroului executiv al Consiliului Internațional al Arhivelor, în vederea rezolvării unor probleme practice privind păstrarea și conservarea sigiliilor și a stimulării cercetărilor în acest domeniu. Comitetul a contribuit la dezvoltarea teoriei și practicii sfragistice, preocupându-se de uniformizarea terminologiei de specialitate, stabilirea elementelor necesare pentru descrierea sigiliilor, reunirea eforturilor specialiștilor în vederea creșterii longevității izvoarelor sigilare, elaborarea de studii menite să scoată în evidență importanța sigiliilor create în diferite țări; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 77.

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Acte comemorative și de fundație*, doc. nr. 143; *Status des Ordres royaux de Roumanie*, Bucarest, Imprimerie de l'État, 1888, p. 5-18; *Anuarul Ordinilor române pe anul 1889 împreună cu statutele lor organice*, București, Imprimeria Statului, 1890, p. III-IX; P. V. Năsturel, *Medaliile și decorațiunile române. Descrierea și portul lor de către civili, militari, clerici, magistrați și doamne*, București, Tipo-Litografia Societății „Tiparul”, 1901, p. p. 11-14; Constantin I. Istrati, *Primele însemne de distincțiuni și decorațiuni române*, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea; Viena, Gerold & Comp.; Berlin, R. Friedlaender & Sohn; Lipsca, O. Harrassowitz, 1913; extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Științifice”, Seria II, tom. XXXVI, no. 2, p. 13-15; N. T. Ionescu *Decorațiunile române – ordine, cruci și medalii*, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Speter, București, 1915, pl. II; *Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente*, întocmite de Vintilă Ivăncescu, Petre Ionescu, Petre P. Sterescu și C. Tâmpăanu, Imprimeria Statului, București, 1927, p. 25-46; I. G. F. Cricoveanu, *Codul decorațiunilor și al medaliilor conținând legile, regulamentele și decretele relative la crearea decorațiunilor și a medaliilor de la 1860 și până azi*, tomul

Ordinul „Steaua României” cu spade în grad de Cavaler⁶ (fig. 1-2) se prezintă sub forma unei cruci recruciata⁷ de metal, de 40 mm, smălțuită albastru închis, având pe

VI, ediție revăzută și completată, Giurgiu, Tipografia „Ulpiu Stanculescu”, 1928, p. 66-90; C. Flondor, Const. Moisil, *Decorațiunile românești*, în *Enciclopedia României*, vol. 1, 1938, p. 86-87; Gr. Constandache, *Medaliile și decorațiunile militare românești*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, Anii XXIX-XXXVI, nr. 83-90, 1935-1942, p. 194; Bernard Fitzsimons, *Heraldry & Regalia of War*, Beekman House, New York, 1973, p. 87; Fl. Marinescu, *Modificări survenite în sistemul de decorații românești în deceniul patru al secolului XX (II)*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, tom 9, 1976, p. 146-147; Maria Dogaru, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol. Album heraldic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 129-130; Ștefan Catone, Neculae Șerbănescu, Dumitrașcu Bedivan, *România: decorații 1859-1991*, Cover, București, 1992, p. 17; pl. VI, fig. 11; Elena Artimon, *Ordine, medalii și decorații din Primul Război Mondial aflate în colecțiile Muzeului de Istorie din Bacău*, în „Carpica”, XXIV, 1993, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, p. 167-168, 173; *Decorații românești de război 1860-1947*, autori: Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, Editura Universitaria, București, 1993, p. 38-47; Ion Mamina, *Regalitatea în România: 1866-1947: instituția monarhică, Familia regală, domniile, contribuții la dezvoltarea instituțiilor culturale, monumentele de for public: cronologie*, București, Compania, 2004, p. 30; Eugen Calianu, *Decorațiile românești de la Cuza-Vodă la regele Mihai I*, Editura Eminescu, București, 2006, p. 17-18, 80; *Enciclopedia Armatei României*, coord.: Amiral prof. univ. dr. Gheorghe Marin, Editura CTEA, București, 2009, p. 1030-1031; Cristina Pînzariu, *Medalii românești din colecția Complexului Muzeal Bucovina*, în „Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina”, XXXIV-XXXV-XXXVI, 2007-2008-2009, Suceava, 2009, p. 286-287, 294; *Cavaleri ai Ordinului militar de război „Mihai Viteazul”*, autori: Eugen Stănescu, Gavriil Preda, Mircea Cosma, Iulia Stănescu, Sibiu, Salgo, 2012, p. 12-13; Toma Rădulescu, *Ordine și decorații românești și străine care au aparținut acad. dr. Constantin Angelescu (1869-1948)*, în „Argesis”. Studii și comunicări, Seria Istorie, XXII, Editura Ordessos, Pitești, 2013, p. 351, 358; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2016, p. 42-52; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Distincții acordate grănicerilor, jandarmilor și polițiștilor în perioada 1916-1918*, în „Monitor cultural-educativ”, nr. II/2017, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, p. 13-15; idem, *Distincții acordate grănicerilor în perioada 1918-1919*, în „Forum ISOP”, publicație editată de Institutul de Studii pentru Ordine Publică, nr. 5, aprilie 2018, p. 6; idem, *Distincții acordate jandarmilor în perioada 1917-1919*, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2018, p. 5-9; idem, *Distincții conferite clerului român în 1918*, în „Analele Aradului”, anul IV, nr. 4, 2018, Supliment: 100 de ani de la Marea Unire, Colecția „Astra Arădeană – 1863”, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, p. 337-339 și fig. 3-4, p. 351; idem, *Distincții conferite jandarmilor români în perioada 1917-1919*, în „Oltenia. Studii. Documente. Culegeri”, Seria IV-a, nr. 6, 2018, Editura SITECH, Craiova, 2018, p. 69-71; idem, *Distincții onorifice acordate clerului român în 1918*, în „Crisia”, nr. XLVIII, 2018, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, p. 211-212 și fig. 3-4, p. 219; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 = Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, Editura Ministerului Afacerilor Interne / Edit Moroșan, București, 2018, p. 17-18, fig. 11-14, p. 86.

⁶ Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 53013.

avers, în centru, un medalion rotund, smălțuit roșu, încărcat⁸ cu o acvilă⁹, redată în întregime și din față, cu aripile deschise și cu zborul¹⁰ în jos, stând cu picioarele pe un fulger¹¹, cu capul întors spre aripa dreaptă, ținând în cioc o cruce, poziționată în bandă¹², totul de aur. Medalionul este înconjurat de o bordură¹³ emailată albastru, în care este scrisă, cu litere aurii, deviza¹⁴: *** **IN FIDE SALUS** (SALVAREA ÎN CREDINȚĂ). Bordura albastră este înconjurată de o ghirlandă de ramuri de stejar verde, prinsă, în dreptul brațelor crucii, cu panglici aurii dispuse în săritoare¹⁵. Pe revers, pe centru, într-un medalion rotund, puțin mai mare decât cel de pe avers, smălțuit, de asemenea, roșu, cifra domnitorului Carol I (doi C adosați și intercalați în care este înscrisă cifra romană I)¹⁶ încoronată de o coroană închisă, terminată cu glob crucifer, totul de aur. Între brațele crucii sunt raze și două spade¹⁷ redade cu vârfurile în sus. Crucea este surmontată de o coroană închisă, terminată cu glob crucifer. Panglica, cu lățimea de 25 mm, este moarăată roșie, cu câte două dungi albastre închis pe fiecare margine, dungile interioare late, fiecare de 3 mm și cele exterioare (de pe marginea panglicii), de 2 mm. Ordinul

⁷ Cruce recruciată = cruce ale cărei brațe au extremitățile în formă de cruce; Silviu Andrieș-Tabac, *Tipologia crucii heraldice*, în „Analecta Catholica”, IV, 2008, Chișinău, 2010, p. 111.

⁸ Încărcat = termen care indică faptul că într-o piesă heraldică sau plasat una sau mai multe mobile; *Dicționar al științelor speciale*, p. 146.

⁹ Acvila = pasăre de pradă din clasa șoimilor, cu ciocul lung și recurbat, picioare robuste, unghii ascuțite, vedere pătrunzătoare și anvergura foarte întinsă; acvila este reprezentată cu ciocul deschis și aripile deschise (Cte Alph. O'Kelly de Galway, *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason*, tome I, Bergerac, Imprimerie générale du Sud-Ouest, 1901, p. 6); este simbolul regalității, al măreției, al generozității și al recunoștinței; G. de L. T***, *Dictionnaire héraldique, contenant tout ce qui a rapport à la science du blason, avec l'explication des termes; leurs etymologies, & les exemples nécessaires pour leur intelligence, suivi des Ordres de Chevaleries dans le Royaume et de l'Ordre de Malthe*, Paris, Lacombe, MDCCLXXIV, p. 11.

¹⁰ Zbor = figură heraldică naturală reprezentată ca două aripi de pasăre (când acestea sunt de îngeri sau grifoni, pot fi denumite și cu termenul de *aripi*). Când se utilizează o singură aripă, se blazonează cu termenul de semizbor; *Dicționar al științelor speciale*, p. 238.

¹¹ Fulgerul = simbolizează suveranitatea.

¹² Banda = piesa onorabilă a scutului realizată prin trasarea a două diagonale din colțul drept superior spre colțul stâng inferior, formând o fâșie ce este reprezentată în alt smalt decât câmpul. Conform cerințelor artei heraldice, banda trebuie să ocupe circa 1/3 din lățimea scutului; *Dicționar al științelor speciale*, p. 52.

¹³ Bordura = piesă care înconjoară scutul, așa cum indică și numele său. Este simbolul protecției, al bunăvoinței și al recompensei; Cte Alph. O'Kelly de Galway, *op. cit.*, p. 95.

¹⁴ Deviza = inscripție conținând o maximă morală, o exclamație, o formulă de credință, un angajament; *Dicționar al științelor speciale*, p. 100.

¹⁵ Săritoarea (crucea în curmeziș) = piesa onorabilă a scutului care se realizează prin suprapunerea benzii cu bara; *Dicționar al științelor speciale*, p. 186.

¹⁶ Const. Flondor, Const. Moisil, *op. cit.*, p. 87.

¹⁷ Spada = simbolul stării militare, al vitejiei, al puterii. Poate fi aplicată nedreptății și poate stabili pacea și dreptatea. De asemenea, spada este și simbol al războiului sfânt. În tradițiile creștine, spada este o armă nobilă, a cavalerilor și eroilor creștini; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. 3 (P-Z), 1995, p. 246-247.

„Steaua României”, în grad de Cavaler, se purta cu panglica pe partea stângă a pieptului.¹⁸

Ordinul „Steaua României” este cel mai vechi ordin național românesc; a fost creat în 1864 de Alexandru Ioan Cuza și a fost acordat în acea perioadă doar câtorva devotați ai domnitorului. Denumirea originală, propusă de Cuza, era „Ordinul Unirii”¹⁹ (fig. 3-4), care avea pe avers, în medalionul rotund, smălțuit roșu, în două ghirlande verzi²⁰ de ramuri de stejar, intercalate, cele două cifre, încrustate cu aur, „5” și „24”, semnificând dubla alegere a domnitorului (5 ianuarie în Moldova și 24 ianuarie în Muntenia), iar pe bordura albastră scria, cu litere de aur: * **GENERE ET CORDE FRATRES** (* FRAȚI PRIN ORIGINI ȘI SIMȚIRI). Pe revers, în medalionul central, pe roșu, au fost încrustate literele aurii „A” și „I” intercalate, având la baza lor cifra romană I (cifra domnitorului Al. Ioan Cuza)²¹.

Au primit Ordinul „Steaua României” cu spade, în gradul de Cavaler: *preotul (asimilat gradului de căpitan) Bocănescu Constantin*²², din **regimentul 8 infanterie**, pentru curajul și devotamentul remarcabil cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă în 1916-1917; în luptele de la Doaga ce s-au desfășurat între 24 iulie și 2 august 1917 a stat la postul de prim-ajutor al regimentului sub

¹⁸ P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 11-14; *Ordine, cruci și medalii române*, p. 25-46; Cricoveanu, I. G. F. (lt. colonel), *op. cit.*, p. 66-90; C. Flondor, Const. Moisil, *op. cit.*, p. 86-87; Gr. Costandache, *op. cit.*, p. 194; Bernard Fitzsimons, *Heraldry & Regalia of War*, Beekman House, New York, 1973, p. 87; Maria Dogaru, *Aspirația poporului român*, p. 129-130; Ștefan Catone, Neculae Șerbănescu, Dumitrașcu Bedivan, *op. cit.*, p. 17; pl. VI, fig. 11; *Decorații românești de război 1860-1947*, p. 38-47; *Enciclopedia Armatei României*, p. 1030-1031; Toma Rădulescu, *Ordine și decorații românești și străine care au aparținut acad. dr. Constantin Angelescu (1869-1948)*, în „Argesis”. Studii și comunicări, Seria Istorie, XXII, Editura Ordessos, Pitești, 2013, p. 351, 358; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *op. cit.*, p. 42-52; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Distincții acordate grănicerilor*, p. 13-15; idem, *Distincții acordate jandarmilor*, p. 5-9.

¹⁹ Constantin I. Istrati, *op. cit.*, V, fig. 13; Natalia Marinescu, *Câteva decorațiuni rare la Muzeul Militar Național. Decorațiunile create de domnitorul Alexandru Ioan I Cuza*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, 1939-1940, an III, nr. 5-6, p. 136-141; Dan Berindei, *Cuza Vodă și Ordinul „Unirii”. O încercare de instituire a unei decorații naționale*, extras din „Revista Istorică Română”, XVII (1947), p. 98-106; Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 119-120; Ștefan Catone, Neculae Șerbănescu, Dumitrașcu Bedivan, *op. cit.*, pl. II, fig. 3; Eugen Calianu, *op. cit.*, fig. 5-7, p. 77; *Cavaleri ai Ordinului militar de război „Mihai Viteazul”*, p. 10-11; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *op. cit.*, fig. 2-3, p. 12, 14; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Distincții acordate grănicerilor, jandarmilor și polițiștilor în perioada 1916-1918*, p. 15; idem, *Distincții acordate grănicerilor în perioada 1918-1919*, p. 6; idem, *Distincții acordate jandarmilor în perioada 1917-1919*, p. 8; idem, *Distincții conferite clerului român în 1918*, p. 339 și fig. 5-6, p. 351; idem, *Distincții conferite jandarmilor români în perioada 1917-1919*, p. 71-72; idem, *Distincții onorifice acordate clerului român în 1918*, p. 212 și fig. 5-6, p. 219; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 18; fig. 9-10, p. 86.

²⁰ Verde = culoare utilizată în alcătuirea stemelor, reprezentată convențional prin linii diagonale de la dreapta la stânga. Semnifică tinerețe, frumusețe, libertate, sănătate; *Dicționar al științelor speciale*, p. 236.

²¹ Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 81300.

²² Decret nr. 1.529/20 decembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 233 din 31 decembrie 1917 / 13 ianuarie 1918, p. 2554.

bombardamentul violent al inamicului, ridicând moralul răniților și dând dovadă de frumoase calități sufletești; *preotul (asimilat gradului de locotenent) Popescu Gorgota I.*²³, din **regimentul 7 infanterie**, pentru curajul și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul în cursul luptelor de la sud Mărășești ce s-au desfășurat între 25 iulie-2 august 1917; *preotul Bărbulescu I. Ion*²⁴, din **regimentul 30 infanterie**, pentru bravura și devotamentul cu care și-a îndeplini serviciul în cursul luptelor de la Mărăști; s-a distins în mod deosebit la 11 iulie 1917 când a stat neclintit lângă drapelul regimentului la reduta germană nr. 1, de pe dealul Răcoasa sub focul violent al inamicului; *preotul Gheorghiu Ioan*²⁵, din **regimentul 73/78 infanterie**, pentru zelul, devotamentul și bravura cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă în 1916-1917.

II. ORDINUL „COROANA ROMÂNIEI”

Ordinul „Coroana României” a fost instituit prin legea nr. 1.244 din 10 mai 1881 cu scopul de a recompensa serviciile aduse statului.

Conform *Regulamentului pentru punerea în aplicare a legii relativă la instituirea Ordinului Coroana României*²⁶, Ordinul „Coroana României” este o cruce de Malta²⁷, cu diametrul de 40 mm pentru Cavaleri și Ofițeri, cu brațe egale, smălțuită roșu, cu marginea de smalț alb. În mijlocul crucii, pe avers, este un medalion rotund, smălțuit roșu, încărcat cu coroana regală, de oțel (făurită din metalul unuia dintre tunurile luate ca trofee de la inamic, în bătălia de la Plevna de la 28 noiembrie 1877)²⁸ ce se termină printr-un glob, în care este înfiptă crucea „Trecerea Dunării”²⁹. Medalionul este înconjurat de o bordură smălțuită alb, pe care este scris cu litere și cifre aurii: * **PRIN NOI ÎNȘINE** * **14 MARTIE 1881** (data proclamării regatului). Pe revers, în medalionul rotund, smălțuit roșu, pe un singur

²³ Decret nr. 1.456/5 decembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 218 din 13 (26) decembrie 1917, p. 2394.

²⁴ Decret nr. 1.294/3 noiembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 192 din 12 (25) noiembrie 1917, p. 2019.

²⁵ Decret nr. 1.236/23 octombrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 184 din 3 (16) noiembrie 1917, p. 1231.

²⁶ *Ordine, cruci și medalii române*, p. 51-52.

²⁷ Cruce de Malta = cruce ale cărei brațe se constituie din triunghiuri isoscele unite la vârf și cu bazele scobite în forma literei „V”, creând impresia unei cruci cu opt vârfuri; Silviu Andrieș-Tabac, *op. cit.*, p. 112.

²⁸ *Coroana regală de oțel* datează de la încoronarea primului rege Carol I (10/22 mai 1881); *Capodopere din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, redactor: Cornel Constantin Ilie, texte: Florentina Buzenschi, Bogdan Coconoiu, Șerban Constantinescu, Florin Georgescu, Romeo Gheorghită, Cornel Constantin Ilie, Oana Ilie, Ginel Lazăr, Alexandra Mărășoiu, Rodica Oanță-Marghitu, Ernest Oberländer-Târnoveanu, Dragomir Nicolae Popovici, Eugen Silviu Teodor, foto: Marius Amarie, George Nica, catalog editat de Muzeul Național de Istorie a României, MNIR, București, 2012, p. 68-71.

²⁹ Crucea „Trecerea Dunării”, instituită în 1878, care este așezată în vârful coroanei regale de oțel, a fost destinată militarilor și civililor care au luat parte la operațiunile din dreapta Dunării, în timpul Războiului de Independență; Dan Cernovodeanu, *Originea decorației „Trecerea Dunării”*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”. Muzee, XIV, 1977, nr. 3, p. 30-31; Maria Dogaru, *Date noi privind Coroana de Oțel a României*, în „Herb”. Revista română de heraldică, I (VI), 1999, 1-2, p. 127-134; Dorel Bahrin, *op. cit.*, p. 21.

rând: **10 MAIU** (data încoronării). Împrejur, în bordura smălțuită alb: * **1866** * **1877** * **1881** (datele urcării pe tron, proclamării Independenței și proclamării regatului).

Cifra regală, între brațele crucii, ca și montura crucii, este de argint pentru Cavaleri și de aur pentru celelalte grade. La Ordinul „Coroana României” cu spade, în grad de Ofițer și în grad de Cavaler, între brațele crucii sunt două spade aurii, cu vârfurile în sus.

Panglica, care se atarnă de cruce printr-un inel, este de culoare albastru-închis, cu câte o dungă pe fiecare margine de culoarea oțelului, lată de 6 mm la Cavaleri și Ofițeri.³⁰

A fost decorat cu Ordinul „Coroana României” cu spade, în grad de Ofițer (fig. 5-6)³¹: *preotul (asimilat gradului de căpitan) Bocănescu Constantin*³², din **regimentul 8 infanterie**, pentru curajul și devotamentul remarcabil cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă în 1917-1917. În luptele de la Doaga ce s-au desfășurat între 24 iulie și 2 august 1917 a stat la postul de prim-ajutor al regimentului sub bombardamentul violent al inamicului, ridicând moralul răniților și dând dovadă de frumoase calități sufletești.

Au fost decorați cu Ordinul „Coroana României” cu spade, în grad de Cavaler (fig. 7-8)³³: *preotul (asimilat gradului de locotenent) Petroșeanu Petre*³⁴, din **regimentul 2 grăniceri**, pentru bravura și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă în 1917; *preotul (asimilat gradului de locotenent)*

³⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Acte comemorative și de fundație*, doc. nr. 143; *Status des Ordres royaux de Roumanie*, p. 23-26; *Anuarul Ordinilor române pe anul 1889*, p. XI-XIII; P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 20-22; N. T. Ionescu, *op. cit.*, pl. III; *Ordine, cruci și medalii române*, p. 47-61; I. G. F. Cricoveanu, *op. cit.*, p. 48-65; C. Flondor, Const. Moisil, *op. cit.*, p. 87; C. Hamangiu, *Codul general al României (coduri, legi și regulamente), întocmit după textele oficiale*, volumul IV, *Coduri, legi, decrete și regulamente cuprinzând a doua parte din legislațiunea anilor 1861-1906: (completare la vol. II și III)*, ediția a III-a, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1941, p. 336-337; Gr. Constandache, *op. cit.*, p. 197; Bernard Fitzsimons, *op. cit.*, p. 87; Fl. Marinescu, *Modificări survenite în sistemul de decorații românești în deceniul patru al secolului XX (II)*, p. 148; Maria Dogaru, *Aspirația poporului român*, p. 148-149; Ștefan Catone, Neculae Șerbănescu, Dumitrașcu Bedivan, *op. cit.*, p. 17-18; Elena Artimon, *op. cit.*, p. 168, 173; *Decorații românești de război 1860-1947*, p. 54-59; Ion Mamina, *op. cit.*, p. 30; Eugen Calianu, *op. cit.*, p. 25-26; fig. 36-37, p. 87; *Cavaleri ai Ordinului militar de război „Mihai Viteazul”*, p. 15-16; Toma Rădulescu, *op. cit.*, p. 352, 358-359; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *op. cit.*, p. 76-80; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Distincții conferite clerului român în 1918*, p. 340-343 și fig. 7-8, p. 352; idem, *Distincții onorifice acordate clerului român în 1918*, p. 212-214 și fig. 7-8, p. 219; idem, *Distincții onorifice acordate unor pompieri români în 1919*, în „Pentru Patrie”, septembrie 2018, editată de Ministerul Afacerilor Interne, p. 36-37; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 23-24; fig. 17-20, p. 87.

³¹ Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 28505.

³² Decret nr. 1.529/20 decembrie 1917, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 1 din 1 ianuarie 1918, p. 5-6.

³³ Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 204790.

³⁴ Decret nr. 1.390/27 noiembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 213 din 7 (20) decembrie 1917, p. 2330.

Popescu St. Ion³⁵, din **regimentul 51/52 infanterie**, pentru curajul și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul la luptele de la Răzoare din 6 august 1917; *preotul* Alexe M. Vasile³⁶, din **regimentul 62 infanterie**, pentru curajul și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă în 1916; *preotul* Aristide Popescu³⁷, din **regimentul 2 Romani**, pentru devotamentul și zelul cu care și-a îndeplinit serviciul de preot militar pe câmpul de luptă; *preotul* Bejenaru Vasile³⁸, din **regimentul 1 grăniceri**, pentru bravura și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă în 1916; s-a distins în luptele de la Gura-Râului, Boița și Munții-Coți unde a dat și ajutor medicilor regimentului; *preotul* Buzetescu Constantin³⁹, din **regimentul 4 infanterie**, pentru zelul și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă în 1917; *preotul* Crețu Gheorghe⁴⁰, din **regimentul 6 vânători**, pentru bravura și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul în luptele din Transilvania, în 1916; în ziua de 15 august 1916 a evacuat 161 de răniți, iar în luptele de la Porumbacu și din Valea-Cerbului a venit pe linia de luptă, pentru a îndemna trupa la atac; *preotul* Donosă Niculae⁴¹, din **regimentul 65 infanterie**, pentru bravura și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă, în 1916; pentru a oțeli sufletele luptătorilor, a mers până în tranșeele liniei I, pregătindu-i pentru luptele grele ce urmau să se desfășoare; *preotul* Dumitru Elian⁴², din **regimentul 5 vânători**, pentru bravura și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă, adeseori sub focul artileriei inamice (1916); *preotul* Enăchescu Bejan⁴³, din **regimentul 78 infanterie**, pentru zelul și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă; *preotul* Ilie C. Popescu⁴⁴, din **regimentul 2 grăniceri**, pentru bravura și devotamentul ce a arătat pe câmpul de luptă, încurajând luptători și mângâind răniții; *preotul* Iordăchescu Cicerone⁴⁵, din **regimentul 1 vânători**, pentru destoinicia și râvna cu

³⁵ Decret nr. 1.488/13 decembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 225 din 21 decembrie 1917 / 3 ianuarie 1918, p. 2474.

³⁶ Decret nr. 430/12 mai 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 39 din 18 (31) mai 1917, p. 362.

³⁷ Decret nr. 300/7 aprilie 1917, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 38 din 17 aprilie 1917, p. 797.

³⁸ Decret nr. 517/3 iunie 1917, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 59 din 15 iunie 1917, p. 1133.

³⁹ Decret nr. 1.355/15 noiembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 200 din 22 noiembrie / 5 decembrie 1917, p. 2126.

⁴⁰ Decret nr. 415/8 mai 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 36 din 14 (27) mai 1917, p. 333.

⁴¹ Decret nr. 811/1 august 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 116 din 16 (29 august) 1917, p. 1172.

⁴² Decret nr. 576/13 iunie 1917, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 63 din 24 iunie 1917, p. 1198.

⁴³ Decret nr. 95/10 februarie 1917, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 20 din 20 februarie 1917, p. 355.

⁴⁴ Decret nr. 15/10 ianuarie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 245 din 21 ianuarie / 3 februarie 1917, p. 7679.

⁴⁵ Decret nr. 50/21 ianuarie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 256 din 2 (15) februarie 1917, p. 7765.

care își îndeplinește serviciul pe câmpul de luptă; *preotul* Mândescu Spiridon⁴⁶, din **regimentul 9 infanterie**, pentru bravura și devotamentul cu care a mers până în linia 1-a de luptă pentru a-și îndeplini serviciul în luptele din iulie și august 1917; *preotul* Moisiu Constantin⁴⁷, din **regimentul 25 infanterie**, pentru bravura și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă, în 1916; s-a distins, mai cu seamă, în aprigele lupte de la Steneica și Piatra Runcului; *preotul* Nicolaescu D.⁴⁸, din **regimentul 2 vânători**, pentru zelul și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul în 1916-1917; *preotul* Petrescu Ioan⁴⁹, din **brigada 5 roșiori**, pentru devotamentul și bravura cu care și-a îndeplinit serviciul de preot militar pe câmpul de luptă; *preotul* Popescu G. N.⁵⁰, din **regimentul 61 infanterie**, pentru bravura și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă; *preotul* Popescu Gorgota Ion⁵¹, din **regimentul Prahova nr. 7**, pentru bravura și credința cu care și-a îndeplinit serviciul de preot, mergând în cele mai înaintate tranșee pentru a oficia serviciul religios; *preotul-militar* Popescu I. Nicolae⁵², de la **divizia 21**, pentru bravura și devotamentul cu care sub focul viu al infanteriei inamice a îndeplinit serviciul religios pentru cei căzuți pe câmpul de luptă; *preotul* Rădulescu Nicolae⁵³, de la **ambulanța diviziei I cavalerie**, pentru bravura ce a arătat la 18 septembrie 1916 în cursul bombardării aeroplanelor de la Flămânda și pentru destoinicia și devotamentul cu care își îndeplinește serviciul de preot militar, pe câmpul de luptă; *preotul* Sâmedrea Teodor⁵⁴, din **regimentul 38 infanterie**, pentru bravura și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul în luptele sud Mărășești din 27 și 28 iulie 1917; a pansat răniții la postul de prim ajutor stând fără sfială sub focul violent al artileriei inamice; *preotul* Stoicescu Constantin⁵⁵, din **regimentul 28 infanterie**, pentru curajul și zelul cu care și-a îndeplinit serviciu pe câmpul de luptă de la 10 octombrie 1916 – 16 iulie 1917; s-a distins în luptele de la Mărăști când a urmărit regimentul în toate acțiunile sale mergând adeseori să officieze serviciul religios pentru cei căzuți chiar și în zona bătută de artileria inamică; *preotul* Stroian

⁴⁶ Decret nr. 1.094/19 septembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 152 din 27 septembrie / 10 octombrie 1917, p. 1570.

⁴⁷ Decret nr. 811/1 august 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 116 din 16 (29 august) 1917, p. 1172.

⁴⁸ Decret nr. 487/26 mai 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 56 din 7 (20) iunie 1917, p. 546.

⁴⁹ Decret nr. 364/20 aprilie 1917, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 42 din 25 aprilie 1917, p. 857.

⁵⁰ Decret nr. 190/10 martie 1917, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 29 din 17 martie 1917, p. 553.

⁵¹ Decret nr. 117/22 februarie 1917, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 24 din 6 martie 1917, p. 430.

⁵² Decret nr. 3.130/3 decembrie 1916, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 52 din 5 decembrie 1916, p. 1644.

⁵³ Decret nr. 341/15 aprilie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 17 din 21 aprilie / 4 mai 1917, p. 166.

⁵⁴ Decret nr. 1.333/14 noiembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 200 din 22 noiembrie / 5 decembrie 1917, p. 2124.

⁵⁵ Decret nr. 1.099/22 septembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 155 din 30 septembrie / 13 octombrie 1917, p. 1605-1606.

Gheorghe⁵⁶, din **regimentul 70 infanterie**, pentru zelul și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă.

III. ORDINUL „CRUCEA REGINA MARIA”

Ordinul „Crucea Regina Maria”, instituit la 15 martie 1917, a fost conferit militarilor și civililor care s-au distins în serviciul sanitar atât în Primul, cât și în al Doilea Război Mondial sau, pe timp de pace, persoanelor care s-au remarcat la îngrijirea bolnavilor în timpul unor epidemii.

Ordinul avea trei clase, dintre care, în cazul de față, au fost acordate doar cele din clasele a II-a (de bronz aurit) și a III-a (din bronz).

Însemnul avea forma unei cruci gamate, stilizate, purtând pe avers, pe centru, cifra reginei Maria, „M” albastră (redată în coduri heraldice prin linii orizontale, paralele, plasate la egală distanță între ele), încoronată cu o coroană deschisă cu trei fleuroane sub formă de cruci labate, iar pe revers, tot pe centru, fiind gravat anul 1917. Panglica era portocalie și se prindea de cruce printr-un anou.⁵⁷

Au fost decorați cu Ordinul „Crucea Regina Maria”, clasa a II-a (fig. 9-10): *călugărița* Pucci Mariana⁵⁸, infirmieră la *spitalul „Greerul”*, pentru că atât în 1913 în combaterea epidemiei de holeră, cât și de la începutul acestei campanii, a arătat o putere de muncă, un spirit de sacrificiu și calități de organizare cu totul excepționale; *maica* Cărăușu Evghenia⁵⁹, infirmieră, pentru zelul și devotamentul remarcabil cu care a îngrijit răniții și bolnavii de tifos exantematic din *spitalul Crucii Roșii „Liceul Național” din Iași* în 1916-1917; *preotul (asimilat gradului de căpitan)* Popescu Alexandru⁶⁰, pentru zelul și devotamentul remarcabil cu care a îngrijit bolnavii la *spitalul de contagioși nr. 2* în 1917; *preotul* Lascu Grigore⁶¹, de la *spitalul de evacuare nr. 3*, pentru zelul și devotamentul remarcabil cu care și-a îndeplinit serviciul, intrând zilnic printre bolnavii exantematici pentru a-i mângâia și întări în suferințele lor în 1916-1917; *preotul* Tudorache Gheorghe⁶², din **regimentul 55/67 infanterie**, pentru zelul și devotamentul remarcabil cu care și-a îndeplinit serviciul intrând zilnic printre bolnavii exantematici pentru a-i mângâia și întări în suferințele lor în 1916-1917.

Au fost decorați cu Ordinul „Crucea Regina Maria”, clasa a III-a (fig. 11-12)⁶³: *arhidiaconul* Orghidan Evghenie⁶⁴, de la *spitalul militar de fizioterapie*

⁵⁶ Decret nr. 118/22 februarie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 287 din 10 (23) martie 1917, p. 8057.

⁵⁷ C. Flondor, Const. Moisil, *op. cit.*, p. 89; *Decorații românești de război 1860-1947*, p. 75; Elena Artimon, *op. cit.*, p. 169, fig. II/2; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *op. cit.*, p. 146-148.

⁵⁸ Decret nr. 542/3 iunie 1917, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 60 din 16 iunie 1917, p. 1155.

⁵⁹ Decret nr. 1.404/1 decembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 215 din 9 (22) decembrie 1917, p. 2353.

⁶⁰ Decret nr. 1.631/30 decembrie 1917, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 9 din 13 ianuarie 1918, p. 115.

⁶¹ Decret nr. 1.379/24 noiembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 211 din 5 (18) decembrie 1917, p. 2300.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 148929.

Târgu-Frumos, pentru zelul și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul în 1917; *călugărița* Chilu Ileana⁶⁵, *călugărița* Dumitriu Xenia⁶⁶, *călugărița* Tata Glicheria⁶⁷, de la **spitalul nr. 168 Piatra Neamț**, pentru sânguința și devotamentul cu care au îngrijit bolnavii de boli infecțioase în 1917; *călugărul* Damaschin Trofil⁶⁸, *călugărul* Filaret Buliga⁶⁹, infirmieri în **spitalul de campanie nr. 1 al Crucii Roșii**; *călugărul* Gheorghe Verenciuc⁷⁰, *călugărul* Ilarion Filip⁷¹, infirmieri în **spitalul de campanie nr. 4 al Crucii Roșii**; *călugărul-infirmier* Părau Ghermano⁷², pentru zelul și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul la **spitalul de campanie nr. 3 al „Crucei Roșii”**, în timpul epidemiei de tifos exantematic din 1917; *maica* Anghelescu Mina⁷³, șefă la sala de pansamente în **spitalul Crucii Roșii, filiala Bacău**; *maica* Bârsan Agripina⁷⁴, *maica* Iulia⁷⁵, infirmiere de noapte în **spitalul Crucii Roșii, filiala Piatra-Neamț**.

Fig. 1-2

⁶⁴ Decret nr. 1.556/22 decembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 237 din 5 (18) ianuarie 1918, p. 2596.

⁶⁵ *Ibidem.*

⁶⁶ *Ibidem.*

⁶⁷ *Ibidem.*

⁶⁸ Decret nr. 1.564/28 decembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 240 din 10 (23) ianuarie 1918, p. 2641-2642.

⁶⁹ *Ibidem.*

⁷⁰ *Ibidem.*

⁷¹ *Ibidem.*

⁷² Decret nr. 1.367/18 noiembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 202 din 24 noiembrie / 7 decembrie 1917, p. 2158.

⁷³ Decret nr. 1.564/28 decembrie 1917, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 240 din 10 (23) ianuarie 1918, p. 2642.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 2641.

⁷⁵ *Ibidem.*

Fig. 3-4

Fig. 5-6

Fig. 7-8

Fig. 9-10

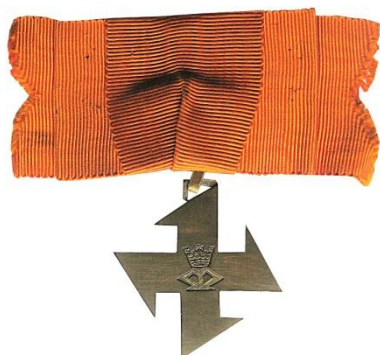

Fig. 11-12

PREOTUL MIHAI DĂNILĂ DIN DIJIR – EROU AL LUPTEI PENTRU APĂRAREA MARII UNIRI

*Diana Medeia URZICEANU**

Abstract: Priest Mihai Dănilă from Dijir - A Hero of the Fight for the Defense of the Great Union. The assassination of the Greek-Catholic priest Mihai Dănilă on February 14th 1919, by the Hungarian troops of the so-called Szekler Division commanded by Col. Kratochwil, two and a half months after the proclamation of the Union of Transylvania with Romania on December the 1st 1918 in Alba Iulia - must be understood in the context of the events taking place in Europe in the autumn of 1918, especially in Central Europe between December 1918 and August 1919.

Concurrent with the Central Powers exiting the war, movements of the oppressed nations, eager to create their own national or federal states based on their own decisions, began in their territories, especially in the Austro-Hungarian and Ottoman multinational empires, catalyzed by "The 14 points" of North American President W. Wilson in January 1918. The principle of national self-determination conquers the political elites of the oppressed nations who take over the struggle of their own nations.

The Austro-Hungarian dualist empire enters into dissolution, the constituent nations proclaiming their self-determination and independence.

After the Great National Assembly in Alba Iulia, in the Transylvanian territory that had remained under Hungarian control, the authorities began a bloody repression against the participants in Alba Iulia, who had voted the Union with the Old Kingdom.

The preserved documents, together with older and newer editions, allow us to retracethe life of this hero in his last two and a half months and finally his death his death as martyr of our nation.

The assassination of Dijir is only one of the hundreds of cases that took place in Transylvania between the autumn of 1918 and April 1919. Documents kept in archives, the written press of those times, partly published in the interwar period and between 1980-2013, must be systematically reprinted, gathered in a national corpus.

In memory of those who sacrificed their lives to defend our nation, busts and statues must be erected in their hometowns or at the places of their sacrifice, mentioned in schools, public gatherings and in the media.

Cuvinte cheie: *Crișana, națiune, martir, unire, biserică,*

Asasinarea preotului greco-catolic Mihai Dănilă, la 14 februarie 1919, de către trupele maghiare din așa numita Divizie secuiască comandată de col. Kratochwil, la două luni și jumătate de la proclamarea Unirii Transilvaniei cu

* Școala Gimnazială nr.1 din Balc, email: dmurziceanu@gmail.com

România la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia – trebuie înțeleasă în contextul desfășurării evenimentelor din Europa toamnei anului 1918, mai ales a Europei Centrale din decembrie 1918 – august 1919.

Epuizarea materială și fizică a Puterilor Centrale pe fronturile din nordul Franței și Italiei, ca și din sudul Balcanilor, determină încheierea armistițiilor de către Bulgaria (29 septembrie 1918), Turcia (31 octombrie), Austro-Ungaria (3 noiembrie), Germania (11 noiembrie)¹.

Concomitent cu ieșirea din război a Puterilor Centrale, pe teritoriul acestora, mai ales în imperiile multinaționale austro-maghiar și otoman, izbucnesc mișcările națiunilor asuprite, dornice de a-și crea state naționale proprii sau state federale pe baza propriilor decizii, catalizate de “Cele 14 puncte” ale președintelui nord-american W.Wilson din ianuarie 1918. Principiul autodeterminării naționale cucerește elitele politice ale națiunilor asuprite, care preiau lupta propriilor națiuni.

Imperiul dualist austro-ungar intră în disoluție, națiunile componente proclamându-și autodeterminarea și independența: cehii (16 octombrie 1918), slovacii (18 octombrie), ungurii (16 octombrie – rup legăturile politice cu Viena), românii transilvăneni (18 octombrie, prin deputatul Alexandu Vaida Voevod care citește în Parlamentul de la Budapesta “Proclamația de independență” de la Oradea), românii bucovineni (22 octombrie, prin deputatul George Grigorovici, cer în Reichsrat-ul din Viena ruperea de guvernul din Viena și unirea cu Regatul României), polonezii (6 noiembrie), pentru ca la 24 noiembrie sârbii, croații și slovenii să-și proclame Regatul unit sârbo-croato-sloven. La 21 octombrie, deputații austrieci din Camera landurilor din Viena, constituiți într-o Adunare Națională provizorie, „hotărâsc a fonda un stat austriac german și de a reglementa relațiile cu celelalte națiuni din imperiu prin acorduri liber consimțite în cadrul unei uniuni, în caz de refuz optându-se pentru alipirea (lor – n.n.) la Reich-ul germanca stat federal”².

Toate încercările Casei de Habsburg de-a menține unitatea imperiului austro-ungar vor eșua. Austro-Ungaria se dizolvase prin mișcările naționale interne, centrifuge, dornice să-și ia soarta în propriile mâini.

Singura clasă politică din fostul imperiu austro-ungar care încerca să-și perpetueze controlul asupra națiunilor pe baza înțelegerii de la 1867 era cea maghiară. Aducând în fruntea guvernului de la Budapesta pe contele Karolyi Mihaly, șeful Partidului Independenței, prima declarație politică a primului ministru invoca obiectivul menținerii Ungariei în „granițele sale istorice”, deci inclusiv Transilvania, Slovacia, Croația și Voevodina, în pofida declarațiilor clare ale națiunilor română, slovacă, croată și sârbă de autodeterminare, de constituire de state naționale sau unirea la nucleeele de state naționale deja existente (cazul României și Serbiei).

În contextul unei efervescențe politice complexe în Europa Centrală, unde evenimentele se derulau și schimbau de la o zi la alta, guvernul Karolyi încearcă să-și faurească o poziție politico-diplomatică care să-i permită menținerea „Ungariei

¹ Dumitre Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p.27-38.

² *Ibidem*, p.31-33; Ioan Țepelea, *1919 – o campanie pentru liniștea Europei*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p.16.

istorice” cu acceptul Antantei. Cu alte cuvinte, cu tupeul specific, Budapesta înfrântă în Marele Război, dorea să se transforme, peste noapte, în învingătoare.

În acest context, va profita de necunoașterea exactă a situației demografice și politice reale a zonei de către generalul Franchet d'Esperey, comandantul Armatei din Orient și Balcani a unităților militare franceze. Cu acesta, guvernul Karolyi semnează la 13 noiembrie 1918, la Belgrad, o „Convenție militară”, în fapt un document suplimentar la armistițiul din 3 noiembrie de la Padova, parafat de Austro-Ungaria cu Puterile Antantei. Dintre prevederile Convenției de la Belgrad care ne privesc amintim: retragerea armatei maghiare din Transilvania la nord și vest de o așa numită “linie demarcațională”, care trecea prin punctele: Rodna – Bistrița – cursul Mureșului de la Târgu Mureș până la vărsare în Tisa. În restul Transilvaniei, administrația civilă, inclusiv forțele de poliție și jandarmerie necesare „menținerii ordinii”, rămâneau în subordinea guvernului maghiar. Deși cu caracter local și provizoriu, această “Convenție militară” nu ținea cont de: declarația lui Vaida-Voevod din 18 octombrie în Parlamentul de la Budapesta; eșuarea tratatelor româno-maghiare din 13-14 noiembrie de la Arad unde membrii Consiliului Național Român Central refuză orice fel de apartenență a Transilvaniei la Ungaria; drepturile recunoscute de Alianței Antantei, prin tratatele semnate anterior cu Regatul României, asupra Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului; faptul că guvernul de la București nu participase la tratativele de la Belgrad. „Jucând cartea simpatiei față de Aliați și mizând pe tactica faptului împlinit, guvernul Karolyi păstra suficiente speranțe ca, printr-un joc diplomatic activ în care prima idee a <cordonului sanitar>, să preserve, dacă nu toată, cea mai mare parte a teritoriului <Ungariei istorice>, în special Transilvania”³.

La 10 noiembrie 1918, Regatul României declară, din nou, război Puterilor Centrale. Țara noastră se regăsește în Marele Război înaintea încetării lui. Potrivit tratatelor din august 1916, reintrăm cu drepturi depline în rândurile Alianților. După remobilizarea Armatei Române, aceasta trece Carpații în Transilvania, prin pasurile Ghimeș-Palanka, Oituz și Predeal, înaintând până pe linia demarcațională, fixate la Belgrad. În zona eliberată se instaurează administrația românească și liniștea publică pentru toți locuitorii, indiferent de etnie și religie. Totodată, se blochează încercarea forțelor politice de la Budapesta de a proclama o Republică Secuiască, acțiune dirijată de profesorul Apathy de la Universitatea Maghiară din Cluj, cunoscut naționalist, adversar al românilor.

După Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, în teritoriul transilvan rămas sub control maghiar autoritățile încep o sângeroasă represiune împotriva participanților la Alba Iulia, care votaseră Unirea cu Vechiul Regat. În primul rând, vor fi vizați participanții, apoi elita minoră a satelor (învățători, preoți, țărani mai înstăriți, notari) și elita majoră (avocați, profesori, funcționari de bancă, medici, meseriași, etc.), fără de care masele puteau fi blocate în eforturile de organizare și desfășurare a plebiscitului pentru Unirea cu România. Ca urmare, în urma discuțiilor de la București din 13 decembrie 1918, între generalul Prezan – Șeful Marelui Stat Major al Armatei Române și gen. Franchet d'Esperey, unde se aduc dovezi clare privind represaliile armatei maghiare împotriva românilor în teritoriile

³ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op.cit.*, p.38.

pe care aceasta încă le ocupa în Transilvania⁴, se stabilește o nouă linie demarcațională între Sighet-vest Baia Mare-Jibou-Ciucea-Zam pe Mureș. Până la sfârșitul primei decade a lunii ianuarie 1919, Armata Română atinge noul aliniament.

În lunile decembrie 1918 – aprilie 1919, în vestul Maramureșului, Sătmăr, parte din Sălaj, Bihor și Arad, atrocitățile administrației și armatei maghiare continuă. O fac atât administrația Karolyi, cât și cea bolșevică Garbai-Kun Bella, ultima din 21 martie când s-a instaurat așa numitul regim bolșevic. În fond, predarea puterii, de către Karolyi, Republicii Sfaturilor bolșevice, a fost o mișcare politică disperată a claselor politice maghiare, indiferent de culoare, prin care se încerca să se mențină în fruntariile „Ungariei istorice” măcar o parte a Transilvaniei. Cu câteva zile înainte de 21 martie, Budapesta primise ordinul Conferinței de pace de la Paris, să-și retragă administrația și armata pe o nouă linie demarcațională: Satu Mare-Carei-Oradea-Arad, decizie sinonimă cu „pierderea” întregului Ardeal.

În acest context se petrece tragedia exterminării fizice a preotului greco-catolic Mihai Dănilă din Dijir.

Preotul Mihai Dănilă s-a născut la 14 noiembrie 1888, la Tiream, într-o familie de țărani aparținând lui Mihai Dănilă și Ana Maroșan și a avut un frate mai mic, pe preotul Augustin Dănilă.

Studiile primare le-a făcut la Carei, iar cele gimnaziale la Oradea. La sfârșitul anului I directorul Academiei Teologice Orădene, romano-catolică, a anunțat episcopia română unită să nu îl mai trimită în anul următor întrucât era un element primejdios. A fost reorientat să studieze la Satu Mare, unde la fel s-a întâmpnat; tot primejdios a fost considerat. Episcopul greco-catolic de Oradea Demetriu Radu inițial părea decis să-l elimine, îi mai dă totuși șansa de a absolvi la Ungvár (Ujgorod)⁵. După finalizarea studiilor se căsătorește cu Sabina Tămaș, fiica parohului din Popești. După hirotonirea din 7 ianuarie 1913 Mihai Dănilă a fost denumit capelan al parohului Augustin Târziu în parohia Chereluș din părțile Aradului. A fost apoi transferat la Dijir, îndeplinind și funcția de învățător, remarcându-se ca un iscusit îndrumător al mulțimilor. Preot de mare merit, iubit de credincioși, s-a remarcat prin hărnicie și bunătate. Trăia o viață spirituală înaltă dar iubea și munca fizică, integrându-se în acel ideal pe care puțini reușesc să-l atingă, „ora et labora”⁶. Pentru istoria locală, preotul Mihai Dănilă rămâne un exemplu de moralitate și bunătate.

Documentele păstrate, alături de literatura edită mai veche și mai nouă, ne permit să reconstituim viața eroului din ultimele sale două luni și jumătate, în final moartea sa ca martir al neamului.

Reîntors de la Alba Iulia, în prima duminică după 1 Decembrie 1918, preotul Dănilă și-a anunțat consătenii despre Hotărârea de Unire a Transilvaniei cu

⁴ Vezi o sinteză a tuturor atrocităților, la nivelul Bihorului, la Stelian Vasilescu, *Calvarul Bihorului (1918-1919)*, Ed. Galant, Oradea, 1994, 128 p.

⁵ <http://www.gazetanord-vest.ro/2018/04/martiriul-a-doi-preoti-greco-catolici-satmareni-dupa-infaptuirea-marii-uniri/> (accesat în data de 17.02.2017).

⁶ Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmăr*, Editura Citadela, Satu Mare, 2010, p. 108.

România. În slujba religioasă săvârșită cu această ocazie, sfințește tricolorul românesc și îl arborează în biserică⁷.

Un document redactat și semnat de notarul comunei Suiug⁸, la 9 martie 1934, cerut de prefectul județului Bihor de la toate autoritățile locale comunale și orășenești pentru a se inventaria evenimentele din decembrie 1918-aprilie 1919 (Prefectul de Bihor transmite primpretorilor plaselor și notarilor de comună un chestionar cu șase întrebări, gândit de cărturarul Teodor Neș, care dorea să se adune date de „istorie orală” privind evenimentele din decembrie 1918-aprilie 1919 în Bihor⁹, consemna următoarele privind ultimele ore din viața preotului Mihai Dănilă: „La comuna Digir s-au petrecut fapte dureroase. Părintele „Erou Național”, Dănilă Mihai, care, cu toate că a fost invitat, de mai mulți locuitori, a părăsi comuna, întrucât era căutat de secui, știindu-se că a luat parte la marea adunare din Alba Iulia și că a adus steagul național, nu a părăsit comuna, ci a așteptat, și mai ales (a) îmbărbătat locuitorii să nu disprezeze, căci izbânda și viitorul românilor este asigurat. Astfel că preotul Dănilă Mihaiu, în luna februarie 1919, a fost prins de o bandă de secui și dus la primărie. Primarul comunei, Orșan Ioan, (declară că –n.n.) deja la sosirea părintelui (acesta – n.n.) era bătut... Părintele, în primărie a fost bătut peste față și scuipat și întrebat că unde este steagul; le-a răspuns că e la el, dar nu-l predă”¹⁰.

Alte surse arată că în dimineața zilei de 14 februarie 1919, după săvârșirea Sfintei Liturghii la biserică, preotul Dănilă pleacă la Marghita pentru a face unele cumpărături. Între Iteu și Marghita este oprit de o patrulă de secui, identificat și obligat să se întoarcă în Dijir. Dus la locuința primarului Ioan Orșan, este acuzat pentru acțiunile sale patriotice, schingiuit prin bătăi, smulgându-i-se fire din barbă, zdrobindu-i-se picioarele¹¹. Apoi, torționarii i-au jefuit casa parohială de haine și alimente, l-au dus în hotarul satului Iteu și l-au împușcat. După ce au jefuit cadavrul de ceas și verighetă, au dat ordin primarului Forgacs (al satului Iteu – n.n.) să-l transporte la Dijir pentru a fi înhumat. Preoteasa „auzind de soarta bărbatului său, a înebunit”¹².

La 16 februarie, comunitatea enoriașilor din Dijir îl conduc pe ultimul drum, preotul lor intrând în rândurile eroilor neamului.

Asasinatul de la Dijir este numai unul dintre zecile și sutele de cazuri care s-au petrecut în Transilvania toamnei 1918-aprilie 1919. Documentele păstrate în arhive, presa vremii, parte editate în perioada interbelică, apoi în anii 1980-2013, trebuie retipărite sistematic, adunate într-un corpus național.

⁷ Mircea Vac, Roxana Vac, Liviu Ungur, *Golgota Bihorului (1918-1945)*, Ed. Societatea cultural-științifică Adsumus, Oradea, 2005, p.18.

⁸ De cercul notarial Suiug, în 1934, aparțineau comunele Ghida, Digir, Iteu și Cohan. Cf. Flaminia Faur, *Mărturii despre evenimentele din Bihor (noiembrie 1918 – aprilie 1919)*, Ed. Fundația Culturală ”Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1993, p.108.

⁹ Vezi Flaminia Faur, *op.cit.*, p.3-4.

¹⁰ *Ibidem*, p.108.

¹¹ Mircea Vac, Roxana Vac, Liviu Ungur, *op.cit.*, p.18-19.

¹² Viorel Faur, *Generația Marii Uniri. Evenimentele din Bihor (decembrie 1918-aprilie 1919). Documente*, Fundația Culturală ”Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1993, p.81.

În memoria celor care s-au jertfit pentru dezideratele naționale trebuie ridicate busturi și statui în localitățile de origine sau unde au fost jertfiți de străini, pomeniți în școli și întruniri publice, în mass-media.

În cazul preotului Mihai Dănilă, din inițiativa Episcopiei Greco-Catolice Unite cu Roma a Oradiei și autoritățile din Dijir, în 2012 s-a ridicat și sfințit un bust al preotului martir, care să aducă aminte generațiilor despre jertfele neamului ca fundamente ale României perene.

LJUBLJANA STOCK EXCHANGE IN ITS SECOND RUN – SECURITIES TRADING IN ECONOMIC TRANSITION

*Jurij HADALIN**

Abstract: *Ljubljana Stock Exchange in its Second Run-Securities Trading in Economic Transition.* The author tries to show the activities of Ljubljana Stock Exchange in a long-time span, since trading with securities started fairly early considering the extent of Slovenian territory and consequently economy. First Ljubljana Stock Exchange was established in 1924 as a result of the break up of Austria-Hungary, Vienna and Trieste being the main spots for financial trade for Slovenian economy until that point. This stock exchange did not last long, it went into a stall following the occupation of Kingdom of Yugoslavia in April 1941 by the Axis powers. Slovenian territory was divided among 4 states; Ljubljana was a part of Kingdom of Italy. The volume of trade was so small, that it stopped its work in 1942 and was officially disbanded in April 1945. Post-war Yugoslavia was a socialist country, and the communist regime had no need for the internal capital market. The need for a new stock exchange came only in the last reform years of socialist regime. Stock exchange in Ljubljana started its operations late in 1989 under the name of Yugoslav Stock Exchange as the first such institution in the former socialist states. After the dissolution of Yugoslavia Ljubljana Stock Exchange became the national point for securities trading, with serious market established at the formal end of coupon privatisation in the late 1990's. It started its life as one of the leaders in the region, establishing itself also as the software provider, exporting its know-how to newly emerging stock exchanges in the south-eastern Europe. Its trading peak was reached in the years before the financial crisis in 2008, the reasons for the stock exchange balloon is explained in the article. Successful trading made Ljubljana Stock Exchange a good target for takeover; it was sold to Vienna Stock Exchange at the very high price in 2008 to be sold to Zagreb Stock Exchange in 2015 at a highly discounted price. Starting dreams of the Yugoslav Stock Exchange from 1989, who wanted to be leading trading point in Yugoslavia, were thus stopped, since Zagreb and Belgrade established themselves in the meantime as the regional financial centres, leaving Ljubljana as the peripheral centre. Beside the organisational structure of the Slovenian securities market, article deals also with the reception of the new capitalist practises among Slovenian citizens, which represents the third part of the analysis.

Keywords: Slovenia, Yugoslavia, history, stock exchange, economy

* Phd., research associate, Institute of Contemporary History, Kongresni trg 1, Ljubljana, jurij.hadaljin@inz.si »The author acknowledges the financial support from the Slovenian Research Agency (Research core funding No. P6-0281 Ideological/political and cultural pluralism and monism in Slovenia in the 20th century).«

Let us start with this story in a bit festive way. We have successfully combined the catholic and socialist/atheist tradition in Slovenia, so in December three good men are travelling across the country, bringing gifts to well behaved children. First is of course St. Nicholas in the beginning of the December, followed by the Santa Claus on the Christmas Eve with Grandpa Winter arriving as the last in the New Year's night. Christmas became a holiday in Slovenia again in 1989, but the changes in the political regime were showing through the 1980's, hinting on the coming changes as early as 1987,¹ when Ljubljana archbishop and the president of the Socialist Alliance of the Working People greeted Merry Christmas to the socialist citizens on the national television.² However, the point of this excursion lies elsewhere – in the last good man – Grandpa Winter or Dedek Mraz, who is leaving his gifts under the New Year's tree.

“On the last day of December of the 1988, a strange present was found under the New Year's tree. It seemed like a worthless Official Gazette of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia at the first glance. But it contained a fresh new Act on business companies,³ awaiting for the patient reader. Attentive reader of the new law could among other find a definition of the business company, which said that a business company is a subject of law, which is performing economic activity in the pursue of gaining profit. Until this very moment was profit a category, that was not complaint with the state ideology. This regulation also claimed that all companies, regardless whether they were owned by state, cooperative, public-private partnerships or privately owned, have equal position in the market. It is clear today, that this gift under the New Year's tree wasn't irrelevant. On January the 1st of 1989, capitalism returned in Yugoslavia.”⁴

Although the economic reforms, which at the time seemed necessary for the weaken Yugoslav economy and financial sector, reaching it's then historical depths of hyperinflation, are publicly acclaimed to the last Yugoslav premier Ante Marković, father of the last Yugoslav economic reform,⁵ some of the crucial

¹ The partial Slovene recognition of Christmas as a holiday was supposed to show the Slovene and Yugoslav public that the Slovene leadership was taking democratisation seriously. Peter Štih, Vasko Simoniti and Peter Vodopivec, »A Slovene History. Society – politics – culture«. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2008, p. 529. Available at: <http://www.sistory.si/11686/2250>, 13. 6. 2017.

² He was known in the public by a new nickname Božiček (Santa Claus) ever after. Jože Smole – Iz wikipedije, proste enciklopedije. Available at: https://sl.wikipedia.org/wiki/Jo%C5%BEE_Smole, 13. 6. 2017 and Peter Štih, Vasko Simoniti and Peter Vodopivec, »A Slovene History. Society – politics – culture«. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2008, p. 529.

³ Ukaz o razglasitvi zakona o podjetjih. Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije, 31. 12. 1988, no 77, pp. 1941-1958. .

⁴ Ali Žerdin, »Imamo kapitalizem. Imamo tudi razrede? Kapitaliste? Proletariat?«. Delo – Sobotna priloga. 1. 10. 2016, p. 12.

⁵ One of the last opportunities to bring about deeper changes in Yugoslavia was the new federal government, which was led from March 1989 onwards (until the bitter end – remark by author) by the Croatian economist and politician Ante Marković. He prepared an ambitious programme of economic measures, which the new government hoped would quell inflation (already over 1,000% per year); strengthen the external liquidity of the

changes happened before his mandate. Marković started his premiership in March of the 1989, so the initial legislative package started its way under the leadership of at the time economically notoriously incompetent Branko Mikulić.⁶

The aforementioned act consisted of a lot of Yugoslav socialist self-management mumbo-jumbo,⁷ still orientated on the public companies as the core of the economic-political system, but it also contained a detailed description of a shareholder company. And a shareholder company is entitled to issue shares, which could and should be an object of trading, so a need for the stock exchange market emerged in a quiet way. But the legislative mills are usually not as fast as the needs, so the corresponding legislation followed 10 months later. On 20th of October 1989 two short laws found its place in the Yugoslav Official gazette: Securities Market Act and Capital Market Act.⁸ The basis for the first stock-exchange market in the Eastern bloc was there. And Slovenian economy as the most propulsive in the so-called Yugoslav convoy of ships, where Kosova was 7 times slower, if I paraphrase Ante Marković, was the first to organize itself in the effort of creating stock exchange market in Ljubljana.

country and its foreign currency reserves, while ensuring the functioning of the market and law and order. Peter Štih, Vasko Simoniti and Peter Vodopivec, »A Slovene History. Society – politics – culture«. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2008, p. 537. See also: Jože Prinčič and Neven Borak. »Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970-1991. Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2006, pp. 550-551.

⁶ Branko Mikulić and his government actually resigned a day earlier, on December 30th 1988, making an unheard of precedence in Yugoslav socialist politics. Božo Repe, »Jutri je nov dan«. Modrijan, Ljubljana, 2002, p. 418.

⁷ Just for a glimpse in the uniqueness of Yugoslav society in the time of late self-management I am quoting the abstract on economic policy of socialist Yugoslavia according to the 1974 constitution: »Public property does not have a legal title holder, the holder of property rights are neither political institutions, nor economic entities, nor citizens. Working people decide about the distribution of income, socially limited by established criteria of distribution to consumption and reproduction. Social ownership and working people are organized in basic organizations of associated labour. The economy is characterized by cash, credit and market system, the connection, self-governing communication, social compacts, work planning and development among the organizations of associated labour, self-management and socio-political organizations and communities are taken as a basis for regulatory mechanisms. Social activities like education, science, culture and health care are organized into self-governing communities that represent the connection between the organization of associated labour and public interest. The work of the self-employed in private ownership and operation of farmers shall be governed by the same principles as in organizations of associated labour. The coordinated development of the economy through financing the development of underdeveloped republics and provinces is determined as the general interest at the level of Yugoslavia«. 1974 Yugoslav Constitution. From Wikipedia, free encyclopaedia. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/1974_Yugoslav_Constitution, 13. 6. 2017. For a total overview of the Yugoslav economic and banking policy, see Neven Borak. Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 2002.

⁸ Ukaz o razglasitvi Zakona o vrednostnih papirjih and Razglas Zakona o trgu denarja in trgu kapitala. Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije, 20. 10. 1989, no. 64, pp. 1585-1589.

It had some historical foundation though. This is why I am speaking of the second run in the title of this brief overview. First Ljubljana stock exchange was established as the third universal stock exchange in the first Yugoslav state, standing beside Zagreb and Belgrade in 1924. There were two more stock exchanges trading with commodities also in Sombor and Skopje. Main trading commodity was wood, 93% of the financial trade was made at the currency market after 1927, most of the securities were connected with the state,⁹ but also some of the biggest Slovenian industrial companies were present at Ljubljana stock exchange,¹⁰ but not exclusively.¹¹ Shares were not exactly most sought after papers and only in 4 years of its existence more than 10.000 shares changed its owners. Traffic wise these shares represented less than 5% of the whole market.¹² The end of the Ljubljana stock exchange followed Italian occupation in the WW II. Ljubljana province as 99th province of the Italian state represented less than a quarter of today's Slovenian state and Slovenian industry mostly remained in the northern part,¹³ which was occupied by the Nazi Germany. Stock exchange lost its importance in currency trading, most of the woods were nationalised by the Italian state and a big share of the state shareholder company Emona (manager of the Kočevje region woods), registered in Milan, was given to the biggest direct buyer, state cellulose factory in Torviscosa. If we combine this effect with the ongoing war, no feasible reason was given for the further existence of the Ljubljana Stock exchange, which closed its doors in 1942 (and was formally abolished few days before the end of the war), to be reopened 47 years later.

Yugoslav stock exchange, as was the initial name of the new market, was established on 26th of December 1989, almost a year after the initial New Year's present, with 23 banks acting as founding members and stockholders. Its first director Draško Veselinović was elected at the same meeting, heading the stock

⁹ This is also clearly visible from the Stock Exchange reports in Trgovski tednik (Merchant Weekly). See: Teden na ljubljanski borzi. Posebno poročilo Trgovskega lista. Trgovski list, Ljubljana, 8. 2. 1937, p. 3. Available at: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-AFHKBGLU>.

¹⁰ Upon the opening of the Exchange, 27 securities were traded, the majority of them were state securities, and the rest were securities of Slovenian financial institutions and industrial enterprises. Many of them were the predecessors of today's well known Slovenian companies: Pivovarna Union (the Ljubljana brewery, Union – Hotelska in stavbinska d. d., Ljubljana (hotel and real estate co.), Tekstilna Kočevje (textile industry), Šešir Škofja Loka (hat manufacturers), Tovarna dušika Ruše (nitrogen producers), Združene papirnice (the Ljubljana paper mill), Kranjska industrijska družba Jesenice, Trboveljska premogokopna družba Ljubljana (colliery). The stock exchange in Ljubljana in the years 1924-1942. Available at: <http://www.ljse.si/cgi-bin/jve.cgi?doc=2327>, 10. 6. 2017.

¹¹ Trboveljska premogokopna družba (Société des Charbonnages de Trifail) was also present at the Vienna Stock Exchange. See: Statuts de la Société des charbonnages de Trbovlje (Trifail), Trboveljska premogokopna družba, Ljubljana, 1924. Available at: <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:20399>.

¹² Bojan Balkovec, »Sedemdeset let prve borze v Ljubljani«, Ljubljanska borza d. d., Ljubljana, 1994.

¹³ Kratka zgodovina in zemljepis Kraljevine Italije. Izdalo Ministrstvo za narodno vzgojo — Posebni urad za šolstvo priključenih ozemelj. Druga izdaja. Ljubljana, 1942, p. 78.

exchange into new decade and after that into new millennium. The fact that Yugoslavia gained a proper stock exchange did not, as you would expect, made a headline in the newspapers, although it was published in a small column at the bottom of the front page of Delo, Slovenian main daily newspaper.¹⁴ This news was obscured by the headlines of new legislation on wages¹⁵ and the justification of the Nicolae and Elena Causcescu on the same day.¹⁶

President of the founding board Stane Valant later said in an interview: “It was not only cold as hell, there was also no one from the (then still communist) political leadership. Three months later, at the opening of the first stock exchange meeting was there not a seat left in the first row, reserved for politics. The social climate changed really quickly.”¹⁷ He was on the other hand forgetting another cesure that happened on that same day. It was the day of the last session of the socialist assembly of Slovenia, which was hastily preparing for the first democratic elections.¹⁸ 14 brokers were present on the first stock-exchange meeting, trading with 11 securities.¹⁹ Beside those, non-licensed securities were also a part of trade, but in the informal part of the meeting. Meetings were held two times per week, but real trading did not start to bloom until the mid-90’s.²⁰ The number of Stock-exchange members grew rapidly, but due to consolidation and reality, which suggest that Slovenian market is quite shallow, this number was later steadily decreasing and stays in the mid-twenties in the last decade.

Blackboard was removed in 1993, when electronic trading was introduced. Floor trade was abolished in 1995. Informatics support and information systems are in the present times the source of around 8% of stock-exchange income. New times also demanded new legislation and in 1994 a new Securities Market Act was adopted, which offered a legal basis for operations. This legislation tends to be durable and it was amended several times in the noughties.

SBI (Slovenian stock exchange) 20 Index was introduced in 1994, growing every year except 1996, to explode in 2002, following the take-over of the second biggest Slovenian pharmaceutical industry LEK by the Swiss Sandoz²¹ to reach its

¹⁴ Miha Jenko, V Ljubljani ustanovili Jugoslovansko borzo d. d., Delo, 27. 12. 1989, p. 1.

¹⁵ Bojana Jager, Zakon o plačah stopa v veljavo. Delo, 27. 12. 1989, p. 1.

¹⁶ Prvi koraki demokracije po usmrtitvi diktatorja. Delo, 27. 12. 1989, p. 1.

¹⁷ Simona Toplak, Ljubljana, Frankfurt Balkana. Finance, 29. 12. 2009. Available at: <https://www.finance.si/267077/Ljubljana-Frankfurt-Balkana>, 20. 6. 2017.

¹⁸ Jana Taškar. Delegati v skupščini Slovenije so končali svoje štiriletno delo. Delo, 30. 3. 1990, p. 1.

¹⁹ At the first meeting Stane Valant also shared his, then still still Yugoslav vision of Ljubljana stock exchange development: »It is not going to be a regional or republican stock exchange, it's ambition is to be first and the biggest stock exchange in Yugoslavia.« Miha Jenko, Ljubljana dobila borzo. Delo, 30. 3. 1990.

²⁰ Ljubljanska borza od leta 1989 do danes. Available at: <http://www.ljse.si/cgi-bin/jve.cgi?doc=2321>, 12. 6. 2017.

²¹ The first information about possible Novartis' take-over of Lek was published in Slovenian media on 323 August 2002, with the actual bid for take-over published on 28 September. The take-over activities were taking place until the end of November, when Novartis announced successful take-over with over 99 percent of all Lek shares acquired.

peak in 2007.²² With the beginning of the financial crisis index fell by 70%, and it stood still for some years, to recover in the last 5 years to the pre-crisis levels. Market capitalization of the company shares represented 57, 3 % of the GDP in 2007 (starting with 5% in the mid 90's) and fell to 22, 8% GDP in 2008. Liquidity of the stock market in Slovenia is also quite low and with the exception of the years 1993 and 1994 stays way below 1. Capital is known to be a very shy bird, so investors moved to more secure bonds, bonds market grew by 150% in 2008, reaching a new peak in 2009 with several new issues.²³

Nevertheless, quoting figures from the bad years, Ljubljana Stock Exchange showed strong potential in the pre-crisis time, so it became also a subject of take-over. Just months before the balloon blew off; Viennese Stock Exchange took over more than 80% of LJSE shares.²⁴ This investment was maybe not the best that they ever did, and in 2015, Zagreb stock exchange took over 100% ownership of Ljubljana stock exchange. Rumours started to circle in the financial world, that Ljubljana Stock Exchange brought to the previous Austrian owners only a sum in between 1 and 1, 5 million Euro, according to the Finance magazine. Viennese Stock Exchange bought Ljubljana operations 7 years before for approximately 47 million Euro. The shift of the ownership (which could be more problematic in the general public, if we think at the general political opinion, which is not in favour of Croatia) was commented quite well: »Following this transaction, we made a transition from the Viennese group towards a stock exchange, which is from the south-eastern part of Europe. Buyers and sellers share a common insight over the possible synergy in connections with this part of Europe«, said Marko Pavlović from the brokerage house GBD. In the end of the interview he also said, a bit resentful maybe, if we remember the powerful rhetoric from the 1990's, that: »In the long run it is clear, that Zagreb is becoming an important financial centre for the SE Europe.«²⁵

Most of the largest Slovenian business enterprises are represented on LJSE, some of them tried excursions on other stock exchanges, mostly in London²⁶ and Warsaw,²⁷ but they quickly resigned from that. If we check the traffic, some peaks can be observed, mostly in the times of the foreign investments/takeovers, or in the processes of ownership consolidation, but a bit of bad taste remains, when we try to make a quick analysis on the most important share in Ljubljana stock-exchange. It

²² Domen Solina. Determinante gibanja SBI 20 skozi zgodovino/Determinants of the SBI 20 index (BA diploma work). Univerza v Mariboru, Hoče, 2009.

²³ Franjo Štiblar. Bančništvo kot hrbtenica samostojne Slovenije. Založba ZRC, Ljubljana, 2010, pp. 248-262.

²⁴ Miha Jenko. K borzi Marije Terezije. Delo, 20. 6. 2008. Available at: <http://www.delo.si/gospodarstvo/k-borzi-marije-terezije.html>, 20. 6. 2017.

²⁵ G. K.: Hrvati prevzemajo Ljubljansko borzo. MMC RTVSLO, 16. 6. 2015. Available at: <https://www.rtvsllo.si/gospodarstvo/hrvati-prevzemajo-ljubljansko-borzo/369812>, 20. 6. 2017.

²⁶ In the first half of 1997 two Slovenian enterprises listed for trading in the London Stock Exchange, namely merchant group BTC d. d. and SKB bank. Both later left London Stock Exchange.

²⁷ Nova KBM danes kot prva slovenska družba vstopila na Varšavsko borzo. Maribor / Varšava, 11. May 2011. Available at: <https://www.nkbm.si/content/8842/nova-kbm-danes-kot-prva-slovenska-druzba-vstopila-na-varsavsko-borzo>, 20. 6. 2017.

is by far Krka, Slovenian biggest independent pharmaceutical industry. Its share represented more than 50% of all trade in some years, and is by far most sought after in the now almost 30 years of existence of LJSE. New shares are not likely to fill the gap, if one day Krka itself becomes a target of a take-over and removes its shares from the stock exchange as already happened with Lek in 2002. The last serious attempt was made by enlisting into the first quotation the shares and of the biggest Slovene insurer, Zavarovalnica Triglav, d. d., followed by parts of the electro energetic trust, both in majority in state hands.

But my field of expertise is not exactly in economic and bank history, so I would rather say something more on Slovenian shareholders, citizens and their feelings about the stock exchange. Even though specialized newspapers and economic supplements are available to a wider public, stating stock-exchange indexes, the top and top flop indexes were even a part of the most left oriented political magazine, most images went into ether in the moment when a branch of the Occupy Wall Street movement started to camp in the front of the building few years ago.²⁸

Last year my colleague Aleksander Lorenčič presented a paper on Slovenian transition at this symposium. He was speaking about the economic transition in the 1990's, when all Slovenes became shareholders in the process of privatisation of state companies. Every citizen got a certificate, the sum on it was given according to his age, which could be transferred into company shares or given to the special investment funds (which was much worse choice – most of these shares remained worthless).²⁹ This shares vividly changed the traffic at LJSE, since first of them were listed in in the 1996, followed by the first investment funds a year later. We were all shareholders. Some of the new "capitalists" were chasing quick profit, that is why grey market bloomed. Some of the employees of former state enterprises and especially their managers even used up a hole in the legislation, which enabled earlier or additional buy of heavily discounted shares, following the then obsolete legislation from the last days of Yugoslavia. Some of the people were keeping the shares, or even try to trade and buy more of them, in pursue of gaining profit. But the disillusionment followed quickly, since many small shareholders were squeezed out of ownership quite soon. So many of them forgot about their shares, some of them remembered only when they had to file their yearly tax. Every citizen got his registration account at the newly founded KDD Central Securities Clearing Corporation, Inc. in the mid-90's.³⁰ This was not a trading account, the cost of which was too big for the majority of the shareholders. At the end of 2016, KDD is closing the accounts, forcing citizens to open trading accounts or lose their

²⁸ Occupy Together: Okupirali tudi Ljubljano in borzo, da tokrat zares spremenijo svet! Cosmopolitan, 20. 10. 2011. Available at: <https://www.cosmopolitan.si/samo-zate/occupy-together-okupirali-tudi-ljubljano-in-borzo-da-tokrat-zares-spremenijo-svet/>, 23. 6. 2017.

²⁹ Aleksander Lorenčič. »Prelom s starim in začetek novega. Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990-2004). Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2012, pp. 213-224.

³⁰ KDD's principal activity is maintenance of the central securities registry including services of calculating, settling and ensuring settlement of obligations accrued based on concluded securities transactions. Securities. Available at: <https://www-en.kdd.si/securities>, 20. 6. 2017.

assets. In spite of a wide public campaign, more than 100 million worth of shares is still deposited on registration accounts. Someone could imagine that that quantity of money is not peanuts. But in fact it is, because it belongs to 240.000 persons. Who started with a sum, which could be revalorised into today's 1340 to 5360 euro. The reason for the disillusionment of an ordinary citizen on the active role in the stock-exchange market is so getting quite clear: in average they now possess quite less, measly 400 euros. In the late September, banks and broker firms reported 1250 trading accounts to be opened daily, most of them just for the purpose of selling the forgotten shares, to close it down immediately after.³¹ The pressure on the stock-exchange market and the prices was although not big enough for granting special measures.

The reason for this last event is described at the webpage of KDD³² as follows: "Due to the process of European integration and the introduction of uniform standards regarding the conduct of corporate actions on securities, the registry accounts at the KDD are terminated in the Republic of Slovenia. The Dematerialized Securities Act (ZNVP-1) has set a relatively long term for holders to transfer their securities to accounts with members of the KDD (financial intermediaries). The deadline for the legal entities was 30. September 2016 and for the natural one on 01.01.2017. By the expiration of the deadline, KDD terminated the registration accounts." At the moment of writing this, citizens who did not react to this notice still have time to save their "worthless shares", which are in the process of transfer to the judiciary account. At the end of the process all non-claimed for non-materialised securities will be claimed by the state.

I would like to end this brief overview with another "negative" problem, which came with the 1989 New Years gift. One of the most renowned Slovenian economists Jože Mencinger wrote in 2010 that: »Share trafficking became the core of the Slovenian capitalism. It became the central business operation for those, who should, at least according to their official names, brew beer, sell petrol, repair roads or cater for souls.³³ It was also the main activity of small private investors, who fell for commercial ads promising high yields in different investment funds«. ³⁴ After the post-privatisation wave in mid-90's that I already described in the previous part of this article, this sort of gambling rarely brought serious profits for smaller investors. The profitability of the SBI 20 index in the 5 year period increased by 69 percent until March 2002. This data sounds very favourable, but if we take into account the inflation that was in Slovenia all but low, the index in real terms only gained 16 percent. In this period, the shares were approximately as profitable as was the profitability of fixed-term deposits, even though the investors took extra risk and

³¹ T. O. »Trumpometer« takoj pokazal, da je bila prepričljivejša Clintonova. MMC RTVSLO, 28. 9. 2016. Available at: <http://www.rtvlo.si/svet/trumpometer-takoj-pokazal-da-je-bila-prepricljivejsa-clintonova/403777>, 12. 6. 2017.

³² Ukinitvev registrskih računov. Available at: https://www.kdd.si/imetniki/poslovanje_z_vp/ukinitvev_registrskih_ra%C4%8Dunov, 20. 6. 2017.

³³ This was a reminiscence on the activities of Catholic Church, namely the Archdiocese of Maribor, which was the owner of two very bold investment funds. Both eventually crashed and left a serious damage in the Slovenian economy.

³⁴ Jože Mencinger. Razprodaja iz obupa. Mladina, 15. 4. 2010. Available at: <http://www.mladina.si/50344/razprodaja-iz-obupa/>, 23. 6. 2017.

should be appropriately rewarded. However, if we consider that investors payed additional tax on capital gains, their yield was further reduced compared to bank deposits. Only some »short-term investors« in securities came to their own account in that period, following the acquisitions (take-overs) of SKB bank, Banka Koper bank and Pivovarna Union brewery. Those gamblers could yield even a 100 percent profit.³⁵ In such climate a second wave of privatisation started, allowing managers and groups of managers to buy the shares of their respective companies securing the bank loans with the acquired shares themselves. The next effect was also to buy out the competition on the national market using same principles. Such financial manoeuvres and a relatively cheap and easy available credit through Slovenian banks mostly contributed to the blooming of Ljubljana Stock Exchange in the years 2004-2008. The financial crisis of that year consequently revealed the balloon. In the period of cleansing that followed, a new word came in the Slovenian vocabulary, namely "tajkun", originating from the positive oriented American word tycoon. This was later phonetically transliterated in Russian, still having fairly positive meaning, but when it came to Slovenia through some countries of former Yugoslavia, it already meant only the worst that capitalism could bring. And the Stock Exchange was, although not really guilty, unfortunately in the public opinion tightly connected with the tycoon problematic.

³⁵ Domen Solina. Determinante gibanja SBI 20 skozi zgodovino/Determinants of the SBI 20 index (BA diploma work). Univerza v Mariboru, Hoče, 2009, p. 17.

DEVELOPMENT OF EDUCATION IN RZESZÓW IN THE CONTEXT OF THE EDUCATIONAL REFORMS

*Jaroslav KINAL**

*Mariola KINAL***

Abstract: *Development of Education in Rzeszów in the Context of the Educational Reforms.* Education in Rzeszów has developed along with reforms adopted in the country. Many primary and secondary schools have been established, among which there are not only small schools, but also those with many branches. With the expansion of the city's borders, more and more establishments are being integrated, which meet the needs of the residents. Elementary schools and kindergartens are located in almost every district. There are also private kindergartens and primary schools (eg Montessori kindergarten). The vast majority of educational institutions are public institutions. There are very few private schools in Rzeszow. Most are private and non-public kindergartens. There is much less public and private primary schools (6) and junior high schools (3) and general secondary schools (3). Rzeszów schools do not offer a variety of educational programs and methods - except for the kindergarten and elementary school based on the pedagogy of Mary Montessori. Educational institutions are located in most of the old buildings, except for the many kindergartens located in newly built buildings - often residential houses. Lack of modern architects schools that would meet the needs of students and teachers, but also promoted Rzeszow as a city not only academic but also care for primary and secondary education.

Keywords: *education, reforms, socialist culture, vocational schools, changes*

Introduction

Throughout history, the education system in Poland has been transformed, trying to construct it in the way that the current authority considered it most appropriate for education and training. Evolution was not only a pedagogical thought but also a whole system of education. These were important changes, because the change in the education system is not only influenced the shaping of the future of society and social classes, but also the urban cities. The emergence of new levels of education influenced the construction of new buildings in urban space or the linking of existing buildings to school teams. The result was not only large financial outlays, but also the deployment of primary schools, junior high schools and others within the city and villages.

* University of Rzeszow; e-mail: jaroslawkinal@gmail.com

** PhD candidate, University of Rzeszow

1. Reform of the education system in Poland after 1918

After regaining independence in Poland, the Minister responsible for religious and educational issues (Minister Wyznań i Oświecenia Publicznego) was Ksawery Prauss. The government announced the creation of a secular, universal free education, intended for all, regardless of financial status of parents. The main task of Ksawery Prauss was to unify the education of all districts in Poland under one management and to set up school projects common to the whole country. The school was supposed to be a 7-grade general school and 5-year junior high schools. Particular attention has been paid to preserving the uniformity of education, thus preserving the program continuity between the universal, secondary and higher schools. The "Prauss Program" was not implemented due to the fall of the government, but many of its demands became the basis for discussions on the "Teachers' Parliament" in 1919. In the same year Józef Piłsudski issued two decrees concerning education. In the first postulate the maintenance of compulsory school from 7 to 14 years. Municipalities have an obligation to maintain public schools in every village, in which there were at least 40 children of compulsory school age. In the second decree J. Piłsudski established 5-year Teacher Training Seminars for basic teacher training. In 1922, two laws were issued concerning the organization of education. It was established that the degree of organization of school should depend on the number of children of school age residing in the circuit. In the eastern lands, unfortunately, as many as 79% of children studied in schools where only one or two teachers worked (1980s).

In 1932, the Parliament approved the "O ustroju szkolnictwa" Act, under which public school curriculum is divided into three levels, which correspond to the organizational levels (school degree, secondary school, school grade III). Learning in each primary school lasted seven years. In addition, under the law, the compulsory education was extended to 18 years of age. Compulsory elementary and professional training would be implemented gradually as financial possibilities. In place of the 8-year junior high school there are: 4-year junior high school and 2-year high school with the following subjects: humanistic, natural, classical and mathematical-physical. Graduates of high school could continue their studies in higher education on the basis of a certificate of maturity. Vocational Training were divided into (3-year on the foundation of primary school grade I or II) and type of vocational schools three basic types: lower, lower secondary and high school. The education system adopted in 1932 was abolished by the PRL authorities in 1948, but in 1945 an uniform curriculum for all schools was introduced (Mięso 1980). The education system was abolished in 1932 by the authorities of Polish People's Republic in 1948, but already in 1945 a unified curriculum was introduced for all schools (1980s).

After World War II created a pedagogical secondary schools condensed curriculum and introduced various educational courses, whose aim was to fill the gaps as quickly as possible among the teaching staff. As a result of education reform in 1948, it maintained a seven-class primary school with a uniform curriculum and a 4-year high school. Secondary schools were closed and the following were introduced:

- primary and secondary school (grades I - XI) - established to connect former primary schools with junior high schools;

- elementary school (grades I - VII);
- general secondary school (grades VIII - XI).

Schools were supposed to educate young people in accordance with the ideas of Marxism-Leninism, because the basic conditions for the creation of a socialist culture are *all levels of education, in particular vocational education, teacher education, significant improvement of teachers' position, raising the ideological level of our schooling and implanting it with the ideas of Marxism-Leninism, activists science and art of masses of the people and their struggle, extensive remodelling and expansion of cultural institutions in the city and in the countryside, making the masses of all the achievements of culture and active participation of the masses in building a new culture* (Deklaracja ideowa PZPR 1948: 21-27).

The functioning vocational schools were transformed into professional schools, basic vocational schools, technical schools and vocational secondary schools. The authorities also postulated that polytechnics of general education schools would recognize that they did not teach enough manual skills. The aim was also to popularize high school general education (Świecki 1968).

In 1959 came into force a decree on compulsory school covering the seven years of primary school. It was also established that the school should be started at age 7 (Świecki 1968).

At the VII Plenum of the Central Committee of the Polish United Workers' Party in 1961, great importance was attached to the reform of primary and secondary education. It was decided to extend the duration of education in primary schools to 8 years, which was compulsory. Compulsory education was established for a period of between 7 and 17 years of age. In the field of secondary education, it was established that 4-year high schools are to provide general and technical education enabling them to pursue higher education (Wierzchnicki 2015).

In 1971, a Committee of Experts was set up to develop a report on the state of education and the design of the future education model. In a report published in 1973 it postulated the creation of 10-year secondary school, in which initial education includes grades I-III and the systematic teaching of class IV-X (taking as a model a model of education in the USSR). The implementation of this system began only in 1970. In addition, the ten-year school was supposed to precede the child's one-year stay in kindergarten. However, due to lack of public support, all reforms were withdrawn in 1980 and returned to the 1961 system (Moraczewska 2010).

With the transformation of the system in Poland postulated changes in the field of education. The initial reforms in 1989-1993 were liberal, and it was decided to move away from one ministerial program to several teacher-selected curricula, which had the effect of reducing the control functions of the state. The proper reform of education was introduced only in 1999. Previously only the obligation of school education was changed from 7 to 18 years under the provisions of the Constitution of the Republic of Poland in 1997. The reform of 1999 was designed not only to change the education system, but also to raise the level of education, equalize educational opportunities and promote higher education (Szyszka 2010).

The first stage of education, according to the 1999 reform, is a kindergarten, attended by children aged 3 to 6 years. Six-year-olds are required to complete an annual pre-school preparation (introduced in 2004).

The second stage of education is primary school, where 7-year-olds begin to attend. Elementary school education is 6 years old and is divided into two phases: the first stage is early school education, which covers grades I-III, and second grade is the subject-specific education covering grades IV-VI.

The third stage is the middle school, ie the junior high school where the science lasts 3 years.

The fourth stage is secondary school. The student may choose the type of secondary school:

- general secondary school (3 years),
- profiled high school (3 years),
- technical college (4 years),
- basic vocational school (2 or 3 years old), after which pupils can continue their studies in supplementary secondary school (2 years) or technical secondary school (3 years).

In addition, there are post-secondary schools for people with secondary education and special schools.

The main direction of Polish educational policy is to equalize the educational opportunities of children from different backgrounds, which was the motivation for introducing changes in the law in 2009, which related to popularization of pre-school education and reduction of school age (Szyszka 2010). In the school year 2015/2016, 6-year-old children were placed under compulsory schooling, which was abolished already in the school year 2016/2017. However, the right to attend 6-year-olds to primary school has been retained if they have had one year of pre-primary education or have received a positive opinion from a psychological-pedagogical counselling.

The reform of the education system in 2017 (under the 2016 Act) presupposes the establishment (Figure 1):

- 8 years primary school (first stage: early school education covering grades I-III, second stage: subject education, covering grades IV-VIII), after which pupils choose the educational route from:

- 4-year general secondary schools; where you can study in post-secondary school

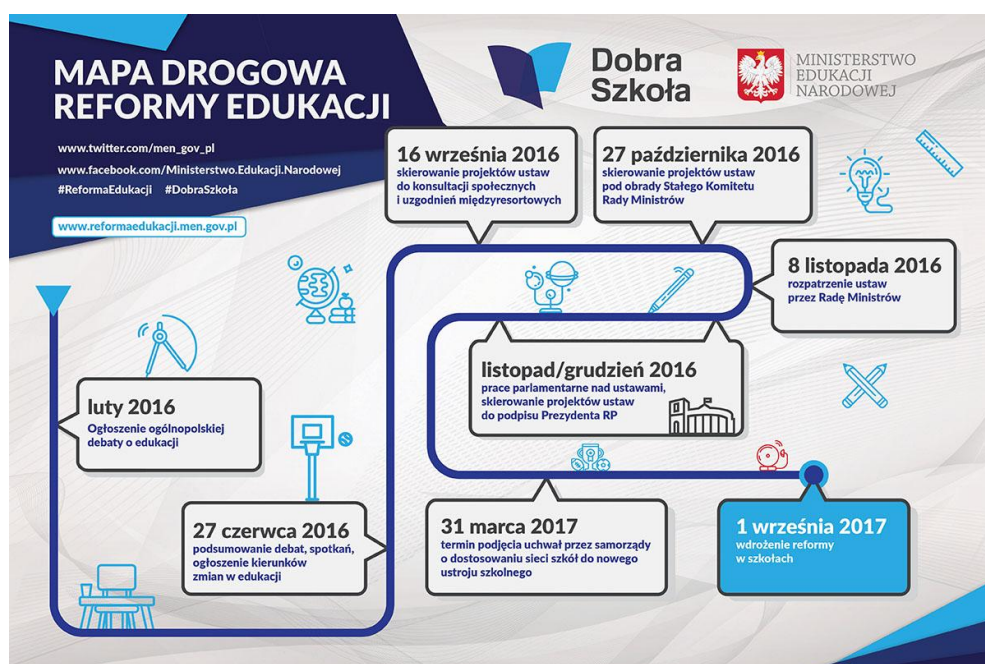
- 5-year technical collage;
- 3-year professional schools first stage, followed by 2-year second-stage professional schools.
- 3-year special schools preparing for work

Figure 1. Education levels after the reform of 2017

Source: <http://reformaedukacji.men.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/plakat-reforma.jpg>

In connection with the changes implemented from the school year 2017/2018 is not carried out the recruitment of junior high schools and vocational schools, which are extinguished (<http://reformaedukacji.men.gov.pl/kategoria/aktualnosci>). Details on the implementation of the education reform are presented in Figure 2.

Figure 2. Schedule for the implementation of education reform

Source: <http://reformaedukacji.men.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/mapa-drogowa-mat.-prasowy.jpg>

The decision on changing the form of junior high school and the date of conversion belong to the local government. The Ministry defined the forms of transforming junior high schools:

- transforming the existing junior high school into an 8-year primary school or incorporating a junior high school into an 8-year primary school,
 - transforming junior high school into a general secondary school or a technical college,
 - Inclusion of a junior high school to a general secondary school or a technical college,
 - transforming junior high school into a first-stage professional school,
 - Inclusion of a junior high school in the first-stage professional school
- (<http://reformaedukacji.men.gov.pl/#numbers>).

2. Education in Rzeszow

Organizing education in the interwar period was a difficult task, not only because of staff shortages, but also the state of school buildings, which lacked gyms. Most of the teachers were deeply religious, descended from wealthy, conservative noble or intellectual families. In Rzeszow, since 1924 there have been seven 7-class general schools (M. Konopnicka, S. Duchińska, H. Sienkiewicz, S. Jachowicz, A. Mickiewicz, St. Hedwig, School of Exercise) and one 8-class (St Scholastica), which was liquidated in 1929. In Drabinianka district, Staroniwa district and Pobitno district there were 4-class general schools (K. Hoffmanowa, S.

Konarski and T. Kosciuszko). In 1929 a private Licensed Coeducational School "Josodej Hatora" was established. Among the general schools operating in the interwar period can be distinguished:

- First State Junior High School named after Fr. Stanisław Konarski at 3-Maja Street,
- Second State Junior High School named after Stanisław Sobinski at ul. Krakow
- Private Female Junior High School at Krzywa Street (now Moniuszki),
- Private Coeducational Junior High School and High School of the Jewish Society of the Middle School and Vocational School.

Most high school students were the children of government officials and civil servants, only 20% came from peasant families, 18% of the merchant families and 4% of the workers' families.

In Rzeszów, vocational education was also developed, thanks to Karol Stary, who was a teacher at the First State Junior High School. Vocational and supplementary schools in Rzeszów are:

- Female Industrial School (founded by Karol Stary)
- Merchant Junior High School
- Annual School of Family Farm Preparation,
- Private School of Craft (which was renamed in 1938 in Mechanical Junior High School)
- three Public Industrial Schools,
- The State Agricultural Junior High School in Miłocin district,
- State Dairy School
- The School of Commerce, renamed in 1934 for the Merchant Junior High School,,
- School of Music,
- The State Male Teacher's Seminary, named after Staszic, who was transformed in 1936 into the State Pedagogical High School,
- The Private Female Teacher's Seminary, which was closed in 1936,
- High School of Trade founded by Society of the Folk School
- Female School of Craft at Langiewicza Street (O rzeszowskich szkołach 90 lat temu, 2011).

After the outbreak of World War II, most of the schools were shut down and their property was plundered. The buildings of the State Pedagogical Secondary School and the Second State Gymnasium were transformed into hospitals and the First State Junior High School and Secondary School were renamed the District Court (Kamińska-Kwak 2004).

After the war, Stanisław Jachimowski took over the supervision of the school in Rzeszów. In 1944, the Educational Supervisory Unit established, and in the same year 8 general schools were opened, returning to the pre-war state (the School of Exercise and the Private Jewish School was not reopened). Secondary schools were also opened: the First Junior High School and the Secondary School named S. Konarski; II Junior High Schools and II Secondary School; The School of Art (in 1945); Municipal School of Music; (1948, renamed in 1950 to the First-Stage State School of Music). In the following years, the development of education.

New primary schools were established, among others. on Podpromie Street, Wincentego Pola Street, Podkarpacka Street, Szopena Street and in XX-years Anniversary Memorial District (Table 1) (Kamińska-Kwak 2004).

Table 1. Development of primary education in Rzeszów in subsequent years

	1953	1955	1961	1964	1974	1982	1983	1993
Number of primary schools	12	15	16	17	19	22	24	27

Source: own study based on: Kamińska-Kwak 2004

Equally rapidly developed secondary education. Since 1994, the Rzeszów local government has run 27 primary schools and 21 secondary schools, among which there are 3 artistic schools and the Medical Vocational School (up to 1996). By analyzing Table 2, it can be seen that between 1998 and 2015, the number of kindergartens in the city has almost doubled. This is related to the fact that after the 1999 reform, six-year-olds were included in the annual pre-school duty. More and more parents are taking up occupational work, and as a result, there is a growing need for places where professionals can take care of the upbringing and education of children. The number of primary schools has steadily declined since 2005, and has since grown to 36 primary schools in 2015. Due to the implementation of the reform in 1999, the number of junior high schools has grown steadily. By the resolution of the City Council 6 junior high schools were located in the facilities after the liquidated primary schools; 2 junior high schools in facilities that use primary and junior high schools; 2 in school teams that combine high schools with junior high schools; one gymnasium in the new building at 30 Rejtana Street and one junior high school in the Special School Complex at Marszałkowska Street. Slightly decreased number of general secondary schools in the city. The number of vocational secondary schools, post-junior high schools, post-secondary schools and basic vocational schools is also decreasing in Rzeszów (Kamiska-Kwak 2004).

Table 2. Number of different types of schools between 1998 and 2015 in Rzeszów

Types of schools/ years	1998	1999	2000	2003	2005	2007	2010	2013	2015
Kindergartens	48	47	46	48	52	54	74	93	95
Primary schools	34	34	33	33	25	29	32	33	36
Junior High School	-	19	18	18	19	22	24	26	25
Secondary schools	-	-	-	-	16	16	17	16	15
Secondary vocational schools	-	-	-	-	-	-	23	21	16
Upper secondary schools	-	-	-	-	-	-	64	64	52
Basic vocational schools	-	-	-	-	-	-	11	9	8
Post-Secondary schools	-	-	-	-	-	-	36	34	30

Source: Own study based on data from the Local Data Bank

LITERATURE

- Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/tablica>
- Deklaracja ideowa PZPR*, 1948
- Kamińska-Kwak J., 2004: *Szkolnictwo*; w: Draus J. (red. nacz.) *Encyklopedia Rzeszowa*. Rzeszów: RS DRUK, 658-661.
- Malikowski M., 2010: *Powstawanie dużego miasta. Drogi i bezdroża socjalistycznej urbanizacji na przykładzie Rzeszowa*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Miąso J., 1980: *Historia wychowania. Wiek XX*; t.2, Warszawa: PWN.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej: *Dobra Szkoła*, <http://reformaedukacji.men.gov.pl/#numbers>
- Moraczewska B., 2010: *Szkolnictwo polskie w latach 1945-1975 z uwzględnieniem miasta Włocławka*, Włocławek: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej We Włocławku.
- O rzeszowskich szkołach 90 lat temu*, 2011: <http://hej.rzeszow.pl/index.php?article=6991&print>
- Szyska M., 2010: *Edukacja w Polsce – konieczność reformy i nowe wyzwania*. Rocznik Nauk społecznych 2(38), 255-274.
- Świecki A., 1968: *Oświata i szkolnictwo w Polsce Ludowej*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Wierchnicki M., 2015: *Szkolnictwo ogólnokształcące w Polsce w latach 1948-1961*; <http://historykon.pl/szkolnictwo-ogolnoksztalcace-w-polsce-w-latach-1948-1961/2/>

LIFELINE THROUGH ROMANIA: US PLANS FOR THE UNDERGROUND MOVEMENT OF HUNGARIAN JEWS DURING THE HOLOCAUST

*Dorottya SZ. HALÁSZ**

Abstract: *Lifeline through Romania: US Plans for the Underground Movement of Hungarian Jews during the Holocaust.* The Nazi drive against Jews reached the Hungarian community in 1944 following the country's occupation by Germany on March 19 of that year. Beforehand the majority of local Jews had enjoyed safety, and Hungary featured as a haven also for refugees from neighboring countries. The rapid change in the status of Jews in the spring of 1944 brought attention to the need to organize rescue on a large scale. Two months before the German takeover the US War Refugee Board was established, signaling a new phase in the American attitude toward anti-Semitic persecutions. The Hungarian crisis was the greatest challenge the agency faced during its existence, and it developed various plans to save the local Jewry including underground evacuation schemes to neighboring countries. The present paper portrays the details of the work the WRB performed to facilitate the illegal emigration of Hungarian Jews to safe places through the territory of Romania.

Keywords: *Hungarian Jewry, Holocaust, US War Refugee Board, underground rescue, Romania*

1944 was a crucial year in the history of the Second World War, and it was also a crucial year in the history of Hungarian Jewry. But while the prospect of a military victory over the Axis forces gave cause for rejoice in the Allied world, there was no reason for celebration among the Jews in Hungary. In the spring of 1944, the Nazi genocide machine that had been slaughtering European Jews for several years turned to accomplish as its crowning achievement the destruction of the largest surviving community on the war-torn continent. Still, unlike the previous victims of Nazism, the Hungarians did not face the ordeal alone. After some delay the War Refugee Board (WRB), a newly-found agency of the United States government, came to their rescue.

The creation of the WRB in January 1944 initiated a new phase in the virtually nonexistent American rescue effort. Pressure from American Jewish bodies and from inside the United States government led to the establishment of the agency specifically charged with rescue work. The Board consisted of the Secretary of State, the Secretary of the Treasury, and the Secretary of War, but Executive Director John W. Pehle and his colleagues in the Treasury Department constituted

* University of Miskolc, Hungary. E-mail: sz.halaszdorottya@gmail.com

the real power behind it¹. Its staff in Washington developed several strategies to fight Nazi intentions, underground rescue being one of them². This paper strives to describe the details of one aspect of WRB endeavors: plans to save Hungarian Jews by moving them to safety through the territory of Romania.

Adolf Hitler's general attack upon the European Jewish population reached the Hungarian community in the spring of 1944, following the country's occupation by Germany on March 19. Up to that time, the Jews of Hungary had lived in a seemingly secure environment and survived much of the Holocaust relatively intact, while communities all over the continent perished. Even though increasingly restrictive anti-Jewish laws confined them since 1938, their loss in human lives was relatively few compared to the death toll in other countries³. Thus Hungary was like an island of safety for both Hungarian Jews and escapees from the surrounding areas under Nazi control. Even as late as November 30, 1943, World Jewish Congress headquarters in Washington received the following message from Geneva: "I have established good connections in Hungary with governmental circles, and the refugee questions are gradually being settled there in a way which is even more favorable than in Switzerland"⁴. No one expected a quick turnover of events.

Having been created late in the war and two years after the Nazi decision to implement the "final solution", an inexperienced War Refugee Board faced overwhelming obstacles as it met with a fully developed, highly effective, and smoothly operating destruction machinery. In the absence of a parallel system of rescue, either gentile or Jewish, for two long years the extermination policy had progressed unchecked, leaving millions dead. The Hungarian situation in the spring

¹ David S. Wyman, *The Abandonment of the Jews: America and the Holocaust, 1941–1945*, New York, Pantheon Books, 1984, p. 178–210; Franklin D. Roosevelt, "Executive Order No. 9417: Establishing a War Refugee Board", January 22, 1944, in *Final Summary Report of the Executive Director, War Refugee Board*, U.S. War Refugee Board, Office of the Executive Director [William O'Dwyer], Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1945.

² On the basis of information coming from American diplomatic missions and private agencies, the WRB worked out four basic rescue-relief strategies. First it aimed to protect refugees from persecution and death by evacuation, concealment, or foreign citizen status. Second it used psychological warfare measures. Third the Board attempted to obtain better conditions for people en route to and already in concentration camps. Fourth it sought to establish temporary havens of refuge for those who could escape the Nazi hell. See O'Dwyer, *op. cit.*, p. 16–17. None of these guidelines were developed to address the specific question of rescue from Hungary. In time, however, the Board employed all of them to deal with the Hungarian Jewish tragedy.

³ Approximately 60,000 Hungarian Jews, mostly labor servicemen (ca. 42,000 persons), had lost their lives prior to March 19, 1944, leaving behind a community numbering 762,007 at the time of the German occupation. See Randolph L. Braham, "Magyar, német és zsidó számítások és elszámítások a holokauszt utolsó szakaszában" [(False) expectations of Hungarians, Germans and Jews during the last phase of the Holocaust], *Múlt és jövő*, 21/2, 2010, p. 42.; Idem, *The Politics of Genocide: The Holocaust in Hungary*, rev. and enl. ed., 2 vols., New York, Columbia University Press, 1994, vol. 2, p. 1296–1297.

⁴ *Unity in Dispersion: A History of the World Jewish Congress*, with a preface by A. Leon Kubowitzki, New York, World Jewish Congress, 1948, p. 183.

of 1944 developed in a familiar pattern, the only difference being speed. The process of enumeration, concentration, ghettoization, and deportation of Jews, which took years to complete in Germany and most of Europe, transpired in Hungary in less than two months, resulting in the swiftest operation in the history of the Holocaust⁵.

Besides the time factor, the WRB had to overcome numerous roadblocks to combat the sinister designs of the German Nazis and their Hungarian accomplices. Most important, the agency was designed to aid all the victims of enemy oppression, making the Hungarian crisis only one of its many concerns. Furthermore, as an organization of the United States government, Allied policies, especially the idea that military victory was the solution to genocide, influenced Board procedures as well as the British and Soviet attitudes toward rescue. It too hindered operations that in the absence of an American representative in Hungary—an enemy territory—the WRB had to work indirectly with the assistance of private groups and of neutral, Vatican, and Red Cross delegates. Finally, special problems arising from the country's location in the heart of Axis-controlled territories also hampered rescue. To face such odds necessitated the use of both legal and illegal measures.

The WRB always chose from its arsenal the weapon it considered most effective to address a particular problem. Yet, overall, psychological pressure⁶ had been dominant during the first phase of the Hungarian holocaust between the German takeover and the end of the deportations (March–July 1944) whereas protection by foreign documents gained priority afterwards⁷. In the meantime, the Board constantly strove for also the expansion of the underground movement of refugees to neighboring areas, even though this approach never achieved dominance. Such plans were hindered by the fact that the country lay deep in German-controlled Europe, and those willing to take the risk of illegal border-crossing, for they rarely got permission to leave, had to pass through enemy territory once more after departing. Furthermore, since Hungary lacked access to

⁵ The Third Reich proceeded with lightning speed against Hungarian Jewry. On March 19 its forces occupied the country, and a month later concentrations in the provinces began. Then, on May 15, wholesale deportations commenced, and within two months close to 440,000 people ended up in Auschwitz-Birkenau, the majority facing instant death in the gas chambers. Braham, *Politics of Genocide*, vol. 1, p. 674.

⁶ More on this in Dorottya Halász, "Propaganda Versus Genocide: The United States War Refugee Board and the Hungarian Holocaust", *Hungarian Cultural Studies: E-journal of the American Hungarian Educators Association [AHEA]*, vol. 5, 2012, p. 17–25, <http://ahea.net/e-journal/volume-5-2012> and Dorottya Sz. Halász, "Az Amerikai Egyesült Államok magyar zsidókért folytatott propagandakampányának jellegzetességei", *GESTA: A Miskolci Egyetem Történettudományi Intézetének Folyóirata*, XVI, 2017, p. 60–67, <http://tortenelemszak.uni-miskolc.hu/gesta/gesta2017.html>.

⁷ The latter strategy involved the development of a special American visa policy, the use of Latin American and neutral passports, of Palestine certificates, and of the protective documents of the Vatican and the International Red Cross. We now know that these measures offered the best chance of survival in Hungary. Protected buildings of the international ghetto in Budapest housed ca. 25,000 Jews at liberation. See Braham, *Politics of Genocide*, vol. 2, p. 1297.

the sea, they had to use much slower and more dangerous ground transportation. The River Danube could have offered an escape route but this possibility was not exploited. To overcome the challenges, the WRB considered all forms of help, even direct rescue that seemed almost impossible and promised limited results.

At the beginning of its existence, the WRB had two main tasks. To implement successful rescue operations, it had to develop an efficient administrative framework and become familiar with the European refugee situation. Meanwhile it did not devote particular attention to the fate of the Jewish population in Hungary since the country still appeared as a safe haven for the persecuted in German-controlled Europe. In early 1944 foreign observers did not expect a change in Hungary's position, therefore, the recommendations of American diplomatic missions and private organizations reaching Pehle's office expressed no sense of urgency or special concern for the Jews in Hungarian territory. Hungarian-American associations were equally incapable of realizing the danger awaiting the Jewry. In fact, they reacted to changes more slowly than other organizations in the United States⁸. The same illusion that guided Jews in the mother country might have deceived them too, namely, that the Budapest government would not permit the slaughter of Jews. Consequently, in February and March the WRB focused on the rescue work from France, Romania, and southern Italy while projects concerning the Jewish population in Hungarian territory involved only refugees. For instance, the Board devised a program with the help of the Union of Orthodox Rabbis to evacuate Jews from Poland *to* Hungary, but developed no plan to remove the Jewish population *from* Hungary. As late as April 7, 1944, an internal

⁸ Harrison to Huddle, February 12, 1944, Records of the War Refugee Board (hereafter cited as WRB), Box 58, General Correspondence of Roswell McClelland: Jews in Hungary: February-May 1944, Franklin D. Roosevelt Library (hereafter cited as FDRL), Hyde Park, NY, USA; Hirschmann to Pehle, March 6, 1944, Morgenthau Diaries (hereafter cited as MD), Book 709, p. 240, FDRL; Wyman, *op. cit.*, p. 193–204; “Memorandum submitted by the Emergency Committee to Save the Jewish People of Europe to the War Refugee Board” [final draft], February 7, 1944, WRB, Box 7, General Correspondence: Emergency Committee to Save the Jewish People of Europe (Proposed Projects for the WRB), FDRL; “Memorandum submitted by the Commission on Rescue of the American Jewish Conference to the War Refugee Board”, March 1, 1944, WRB, Box 2, General Correspondence: American Jewish Conference, FDRL; Rabbis Aaron Kotler and Abraham Kalmanowitz to Pehle, March 7, 1944, WRB, Box 26, General Correspondence: Union of Orthodox Rabbis of the United States and Canada, FDRL; John Pehle, “Developments During the Week of March 6–11, 1944”, WRB, Box 28, Weekly Reports, FDRL; Harrison to Hull, March 25, 1944, #1850, WRB, Box 38, Projects and Documents File: Programs with Respect to Relief and Rescue of Refugees (Relief Projects): Red Cross Aid in Rumania, Hungary, Slovakia, Croatia and Theresienstadt, FDRL; Dr. Emil Lengyel to Pehle, April 14, 1944, and Pehle to Lengyel, April 24, 1944, WRB, Box 1, General Correspondence: American Committee for Hungarian War Refugees, FDRL; Mitchell Luftman to Pehle, June 1, 1944, and Pehle to Luftman, June 5, 1944, WRB, Box 26, General Correspondence: The United Hungarian Jews of America, FDRL; Béla Lugosi to Pehle, August 21, 1944, WRB, Box 10, General Correspondence: Hungarian-American Council of Democracy, FDRL.

memorandum stated that “the Board ha[d] up to the present made no effort to effectuate the evacuation of refugees from Hungary”⁹.

But because the surest way to secure the survival of Jews was to evacuate them, the WRB staff soon inquired about the possibilities of physical rescue into neighboring countries: Slovakia in the north, Yugoslavia in the southwest, and Romania in the southeast. While the northern route turned out to be a dead end, to many it seemed that the trail through Yugoslavia offered the most promising avenue of escape. The adjacent Yugoslav territory was under the control of Josip Tito’s partisan forces, which caused much concern for the Germans with their active resistance. Moreover, there had been for a few months an exodus of refugees through the Adriatic, organized mostly by the partisans with the cooperation of the Allied military, and the escapees could proceed to safe places in Italy, North Africa, and the Middle East¹⁰. Although the prospect of using this route for rescue from Hungary looked bright, false assumptions concealed essential facts about the viability of the plan and ultimately directed the attention of the WRB staff to the route that led through Romania via Turkey to Palestine.

To effectuate its work, the Board placed representatives in a number of countries, mainly the neutrals, but the delegates most useful in organizing the underground flight of Jews from Hungarian territory through Romania were the ones residing in Turkey and Switzerland. In Turkey, which was a center of communications and a transit country for refugees en route to Palestine, Ira A. Hirschmann, a prominent New York department-store executive, represented the WRB. He depicted Turkey as “a window into the Balkans” and saw his job as an attempt “to make out of the window, a door”¹¹. He indeed worked hard to make his vision come true with the support of the American ambassador to Turkey, Laurence A. Steinhardt, and played a crucial role in the over-the-border rescue of Hungarian Jews by way of Romania especially.

Switzerland also hosted a WRB representative but, unlike Hirschmann in Ankara, Roswell D. McClelland was not a new arrival there. He had been working in Switzerland as director of the American Friends Service Committee’s refugee-relief program and, in this capacity, developed important contacts with rescue and relief organizations in enemy territory, including underground channels. The American Jewish Joint Distribution Committee (AJJDC), the greatest financial supporter of the Board, supplied McClelland with a discretionary fund of \$250,000. He used it to finance relief operations, the production of false documents, and escape projects in various countries including Hungary. He also maintained contacts with *Hechalutz*, a Swiss-based Zionist underground organization, which received WRB money. It facilitated the escape of Hungarian Jews into Romania and Yugoslavia. Being surrounded by Axis territory, Switzerland also served as a vital

⁹ John Pehle, “Accomplishments to Date”, February 2, 1944, and “Developments During the Week of February 21–26, 1944”, WRB, Box 28, Weekly Reports, FDRL; “Memorandum: Re: Rescue of Refugees from Hungary”, April 7, 1944, WRB, Box 34, Projects and Documents File: Measures Directed towards Halting Persecution (Hungary), No.1, FDRL.

¹⁰ “History of the War Refugee Board with Selected Documents”, vol. 1, p. 164–165, WRB, Box 110, FDRL; Wyman, *op. cit.*, p. 227–228.

¹¹ Wyman, *op. cit.*, p. 211, 215.

channel of communication out of and into enemy countries. Numerous reports on the Jewish situation in Europe in general and in Hungary in particular reached the West through Swiss diplomatic offices¹².

WRB representative Ira Hirschmann in Ankara was instrumental in securing the path for the refugees from the Balkan countries of Romania and Bulgaria and also from Hungary¹³. He had to overcome many roadblocks since his success depended on the cooperation of several governments. He had to secure the goodwill of Hungarian, Bulgarian, Romanian, Turkish, and British authorities so that potential refugees could obtain the exit and transit visas, Palestine certificates, and transportation equipment they needed to reach the Holy Land. Still, most Hungarians arrived without the required papers on hand since they had crossed the border into Romania illegally.

The group instrumental in the development of the clandestine movement through the Hungarian-Romanian border was the Jewish *Halutz* Resistance in Hungary. The organization, which never numbered more than a few hundreds, evolved from the cooperation of various Jewish youth groups. It originally began with the arrival of Slovakian refugees in the spring of 1942, but, in the end, included people from Poland, Carpatho-Ruthenia, and Transylvania besides Hungarians. Immediately after the German takeover, the *Halutz* youth began to develop escape routes in all three likely directions: toward Slovakia, Yugoslavia, and Romania. The principal aim was to rescue Resistance members, but eventually ordinary Jews and other refugees were included. After March 19, 1944, some of the Slovakian escapees began to return home, but this movement was limited. Others tried to organize a *tiyul* (meaning “trip” for the smuggling of people) to Yugoslavia—they failed. The route toward Romania offered more success. Ultimately, it made possible the departure of about 5,000–7,000 people from Hungary, with approximately 2,000 saved directly by the Resistance. Its first member left in this direction on March 20 but until at least the beginning of May the *tiyul* did not receive priority. The movement had been preoccupied with activities such as the production of forged documents, Aryan papers especially¹⁴. The *Halutz* youth, too, failed to recognize that without steps for immediate evacuation, Hungarian Jews would share the fate of their brethren elsewhere in Nazi-occupied Europe.

The same lack of concern for time guided the WRB’s work. At first sight, the Romanian route seemed less promising than the Yugoslav in effecting rescue from Hungary, and the Board focused on the development of cooperation with Tito. Between January and May 1944 its staff, including Ira Hirschmann, viewed the trail that started in Romania as a main outlet for refugees from the Balkan countries. Assistance to those arriving along this path from Hungary became a by-product of the general rescue effort. In fact, although disturbed by the swift political change in mid-March, Hirschmann left Ankara for the United States on April 8. He returned

¹² *Ibidem*, p. 231–233.

¹³ Hungary is not part of the Balkans, but WRB documents usually refer to it under the term “Balkan countries”.

¹⁴ Asher Cohen, *The Halutz Resistance in Hungary, 1942–1944*, trans. Carl Alpert, New York, Columbia University Press, 1986, p. 2–4, 60–63, 81–99.

more than two months later, having been absent for a period crucial in the history of Hungarian Jews. During this time about sixty percent of them were huddled into ghettos and deported. It is debatable whether or not Hirschmann could foresee the rapidity of German actions, but his comment in his autobiographical *Caution to the Winds* is incriminating. He wrote: "Almost unbelievable reports . . . were leaking out of Hungary. . . . [T]he Nazis . . . seemed resolved to accomplish in a few weeks . . . what had taken years in Poland and the rest of Europe. . . . But I had to go home with this unresolved problem still weighing on my mind"¹⁵.

There was one fundamental difference between rescue from Hungary through Romanian and through Yugoslav territory that made the Board focus on the latter initially: the question of who exercised power. As opposed to Tito-controlled Yugoslavia, Romania was under German domination. This meant that Jews escaping from Hungary, even before March 19, 1944, could expect major difficulties in crossing the boundary and in transit. Yet two circumstances encouraged their departure. There had been a movement of refugees, however small, along this route in previous years, and in the absence of armed opposition in the area, the Germans guarded the Hungarian-Romanian boundary less closely than the Hungarian border with Yugoslavia. Still, since Jews had lived in relative safety before the Nazi occupation, there did not develop a heavy flow of refugees. In late 1942 two groups from Hungary and Romania, each comprised of fifty children, transited Turkey on their way to Palestine. In 1943 1,165 Jews from Axis Europe followed on the same path, among them 250 departed from Hungary. Then, between January and March 1944, 160 more persons came out of the country but only nine arrived in March and none in the following three months¹⁶.

Although it concentrated on the Yugoslav route at the time, the WRB was conducting important negotiations in Turkey during the first half of 1944, even after Hirschmann's departure. In his absence, Ambassador Laurence Steinhardt supervised the rescue work, which had actually started before Hirschmann's appointment as Board representative. For two years, the American embassy had worked to facilitate the transit of Jews from Axis countries through Turkey to Palestine. Hirschmann himself made his first exploratory trip to the country in the summer of 1943 at the urge of Peter Bergson of the Emergency Committee to Save the Jewish People of Europe. Bergson considered Turkey an ideal base for rescue operations: it was a neutral country but close to Axis territory, and it lay in the confluence of waterways and rail systems¹⁷. Negotiations to promote the rescue of Jews from Romania, Bulgaria, and Hungary via Turkey to the Holy Land revolved around two essential questions: visas and transportation.

The experience of previous years foreshadowed difficulties. In his response to the State Department's enquiry dated January 25, 1944, concerning the rescue work in Turkey Ambassador Steinhardt complained about the inability of refugees to reach Turkish territory. The Axis governments were unwilling to permit Jews to

¹⁵ Ira Hirschmann, *Caution to the Winds*, New York, David McKay Co., 1962, p. 169–171.

¹⁶ Cohen, *op. cit.*, p. 88; David S. Wyman (ed.), *America and the Holocaust: A Thirteen-Volume Set Documenting the Editor's Book The Abandonment of the Jews*, vol. 7, War Refugee Board: Basic Rescue Operations, New York, Garland Publishing, 1990, p. 79, 110.

¹⁷ Wyman (ed.), *op. cit.*, p. 75; Hirschmann, *op. cit.*, p. 130–132.

depart even if they possessed immigration certificates for Palestine. Although small groups did leave either legally or illegally, the German hold on the Balkan countries, especially Bulgaria, remained firm until the summer of 1944. Accordingly, Bulgarian authorities prohibited Jews in April 1943 from exiting the country or using it for transit¹⁸. Since the only land route to Turkey from Hungary and Romania led through Bulgaria, Sofia's rejection to grant visas hampered rescue from both of those countries.

The refugees who despite such odds managed to reach Turkey needed transit visas to proceed through the country and permission to enter Palestine—a British mandate. Because the possession of Palestine certificates was a prerequisite to the issuance of Turkish visas, Great Britain exercised great leverage. In the White Paper of 1939 the British government agreed to admit 75,000 refugees during the years 1940–1944. These included two classes of persons from Axis countries: people with valid immigration certificates who, because of the disruption of diplomatic relations between Great Britain and Romania, Bulgaria, and Hungary, were unable to leave for the Holy Land; and relatives of persons already resident in Palestine. In 1942 the Foreign Office approved the addition of a third category: 4,500 children and 500 adults from the two Balkan countries and Hungary. The allocation for the latter was 900 children and 100 adults¹⁹.

A system based on the British policy evolved in late 1942 for the granting of Turkish transit visas. Lists of names of prospective immigrants from Romania, Bulgaria, and Hungary had to be submitted to the Turkish government for approval, which then forwarded the visas to its consuls in the respective countries. Because of the complex routine of Turkish authorities and because of British delay, the process often took three or four months to complete. Furthermore, in order not to overburden trains the Turks limited the number of refugees to nine persons per country per week. Yet, in practice, it meant nine families, not exceeding forty-five persons. At the beginning of 1944, Ankara also agreed to admit 140 children and 10 adults every ten days from the three satellite countries. Authorization for this movement went out to the Turkish consulates in March, and on April 10 Laurence Steinhardt reported the departure of three groups from Hungary²⁰. Nonetheless, for most of the Jews in the country this was a possibility that came too late.

Next to difficulties in obtaining visas and Palestine certificates, the lack of transportation was a major impediment to rescue. Hungarian fugitives had two options if they chose to take this route to Palestine. To reach Turkey, they could either travel by train through Romania and Bulgaria or board a ship in one of the Balkan ports. While change in the Bulgarian refugee policy in the spring of 1943 virtually eliminated the first possibility, sea travel was equally problematic. The number of boats available for rescue was scarce, and it was difficult to obtain safe passage for them. German authorities were especially reluctant to grant safe conduct for these vessels. But Ira Hirschmann knew that large-scale rescue by sea

¹⁸ Wyman (ed.), *op. cit.*, p. 75–76, 83, 450.

¹⁹ *Ibidem*, p. 75–76.

²⁰ *Ibidem*, p. 77; Hirschmann to Pehle, March 6, 1944, MD, Book 709, p. 229–230, FDRL; Steinhardt to WRB, in State Department document #643, April 10, 1944, MD, Book 719, p. 290, FDRL.

was indispensable to the escape of substantial numbers. Hence the WRB considered several alternatives to alleviate the situation. These included plans to charter or purchase Romanian, Bulgarian, Turkish, Portuguese, and Swedish boats and the use of the Anglo-American shipping pool for rescue purposes²¹.

In fact, negotiations for ships had commenced prior to Hirschmann's arrival as Board representative. At the intervention of the British ambassador in Turkey and Laurence Steinhardt, in late 1943 the Turkish government initiated talks with Romania for the charter of the SS Transylvania and the SS Bessarabia. Both ships had been lying idle in the harbor of Istanbul for three years, yet under German pressure, Romanian authorities first rejected the request. Then, in February 1944, they proposed that the International Red Cross (IRC) purchase the vessels, but the agency refused by claiming lack of funds. At around the same time, negotiations started for the Turkish SS Vatan and SS Tari and for the Swedish SS Bardaland. Furthermore, at the end of January, the use of Anglo-American ships by transfer to the UNRRA for donation to the IRC was proposed²².

The chief obstacle to the realization of these plans was the reluctance of the involved parties, particularly Germany, to grant safe conduct for refugee ships. The situation improved slightly when, in accordance with Turkey's request, the War Shipping Administration guaranteed to replace a ship if it should be lost. The Board's efforts finally succeeded at the end of March 1944, and three small vessels sailing the Bulgarian flag arrived in Istanbul from Constanza, Romania. In the month of April, 907 refugees reached Turkey on board of the SS Milka, the SS Maritza, and the SS Bellacitta. At Ambassador Steinhardt's intervention, all of the passengers received permission for transit through Turkey to Palestine, despite that they lacked transit visas upon arrival. Although they sailed illegally in the absence of safe conducts, the Bulgarian ships made several subsequent voyages carrying refugees²³.

It is impossible to determine how many Jews from Hungary reached Turkey aboard these three boats, but their number must have been a tiny fragment of the total. Noting that no Hungarian Jewish refugees arrived in Turkey in the latter half of April, Ambassador Steinhardt erroneously suspected that the Turkish consul in Budapest withheld the granting of visas. He subsequently learned that the Gestapo arrested and deported every Jew who entered the Turkish consulate with the intention to apply for a visa. The month of May did not bring better results. Hungarian and German authorities were still refusing exit permits to Jews, even to those with Palestine certificates and Turkish transit visas²⁴. All the more so because, on May 15, the mass deportation of Jews from Hungarian territory began. The Nazi

²¹ Wyman (ed.), *op. cit.*, p. 46, 83–84, 93, 111.

²² *Ibidem*, p. 83–84; Hirschmann to Pehle, March 6, 1944, MD, Book 709, p. 232, FDRL.

²³ WRB to Steinhardt, April 13, 1944, WRB Ankara #23, MD, Book 721, p. 210, FDRL; WRB to Steinhardt, April 17, 1944, WRB Ankara #26, MD, Book 722, p. 265, FDRL; E. S. Land, Administrator, War Shipping Administration, to Pehle, February 23, 1944, MD, Book 703, p. 101, FDRL; Wyman (ed.), *op. cit.*, p. 46, 111; Pehle to Morgenthau, "Treasury Department, Inter Office Communication", May 3, 1944, MD, Book 727, p. 106, FDRL.

²⁴ "History of the War Refugee Board", vol. 1, p. 145, WRB, Box 110, FDRL; American Embassy, London, to State, June 14, 1944, #131, WRB, Box 34, No. 2 (last part), FDRL.

machinery of destruction moved at a ferocious speed, presenting the War Refugee Board with its greatest challenge. The death trains proceeded in an orderly fashion with daily loads of 12,000 people until the beginning of July when Hungarian Regent Miklós Horthy ordered a halt. Naturally, to bring an end to the deportations became the chief concern of the Board during May and June. But in order to increase the number of the saved, rescue possibilities through Yugoslavia, Romania, and Slovakia were further explored and coupled with the search for temporary havens of refuge.

Rescue to Turkey by boats might not have been successful, but refugees along the Balkan route continued to arrive. Although Harry Viteles of the American Jewish Joint Distribution Committee reported that no Jews from Hungary had come out in April, May, and June, 1944, American Consul General Lowell Pinkerton in Jerusalem telegraphed about the arrival of 317 refugees on May 25. Among them were a few Jews from Hungary, who had escaped at the beginning of the month. Yet the impossibility of obtaining exit visas and the lack of transportation still thwarted emigration on a larger scale²⁵.

The shipping problem of the previous months likewise persisted. The Germans refused to grant safe-conduct for the Swedish SS Bardaland, detained the SS Milka, and sank the SS Maritza. The latter incident caused Bulgaria to withdraw its permission to release ships for refugee purposes. To compensate, the Jewish Agency secured the Greek SS Myrna and the Turkish SS Kazbek, Mevkura, Bulbil, and Marina for voyages between Constanza and Istanbul. The boats were ready to sail by the beginning of July, and the Kazbek was the first to arrive in Turkey. Having been expected to accommodate 450 passengers, it carried 759 fugitives. Although at least thirty-six of them came from Hungary, the low number is indicative of the unceasing difficulties inherent in such undertakings²⁶.

Talks with the Romanian government seemed to achieve more success. While Ira Hirschmann returned from Washington to his post in Turkey only on June 19, WRB delegate Roswell McClelland and his Hungarian assistant, László Hámori, conducted important work in Switzerland. Their interventions would form the basis of Hirschmann's negotiations with the Romanian minister to Turkey in July and August. On May 31 Hámori advised his superior that, according to the Romanian minister in Bern, instructions had gone out to Romanian foreign missions to issue passports to Hungarian Jews who chose Hungarian citizenship after the First World War or became Hungarian citizens after August 1940. Then, on June 2, the Prime Minister of Romania indicated that his government had confidentially instructed border control authorities to facilitate the admission of Jewish refugees from Hungary. The Romanian delegate to the IRC added that their safety would also be looked out for. Furthermore, by mid-June Romania had decided to establish

²⁵ Wyman (ed.), *op. cit.*, p. 110; Pinkerton to State, May 25, 1944, #71, WRB, Box 34, No. 2 (last part), FDRL; John Pehle, "Report of the War Refugee Board for the Week of May 22–27, 1944", WRB, Box 28, Weekly Reports, FDRL.

²⁶ John Pehle, "Report of the War Refugee Board for the Week of June 5–10, 1944" and June 19–24, 1944, WRB, Box 28, Weekly Reports, FDRL; Hirschmann to WRB, in State Department document #2018, July 5, 1944, MD, Book 750, p. 224, FDRL; Wyman (ed.), *op. cit.*, p. 126–128.

an emigration office and an interdepartmental board for Jewish emigration as well as to make vessels available for refugees. The first of these was the SS Alba Julia. The refugee movement from Hungary nevertheless remained a trickle²⁷.

In July favorable developments in Hungary elevated the hopes of both the persecuted and the rescuers. First Regent Horthy suspended the transfer of Jews to Reich territory early in the month, then on July 18 the Hungarian government informed IRC headquarters in Geneva about its decision to release certain categories of Jews and accept previous Swiss, Swedish, and War Refugee Board proposals to provide assistance to the emigrants. The Horthy offer, as the scheme was called, seemed to open the way for large-scale Jewish emigration with government sanction. It promised the right to travel to Sweden or Palestine of Swedish nationals and those with relatives or business connections in Sweden. It further guaranteed that Jews possessing Palestine immigration certificates could leave for the Holy Land. Finally, acting upon the WRB's request, the Hungarian government authorized the IRC to assist children under ten in their journey to Palestine and to provide material aid for Jews remaining in forced residence within Hungary. The scheme foreshadowed the departure of some 7,800 persons, and on July 19 the American legation in Bern related to the State Department that not only did Hungary authorize all Jews with travel permits for another country to leave, but also Germany would allow their journey through occupied territories²⁸.

The news sounded fantastic and seemed to assure the survival of thousands of Hungarians. Yet the plans of mass emigration came to nothing as Germany did not keep its promise. The situation in Hungary remained tense and reports of occasional small-scale deportations continued to arrive. Although the available information showed that German authorities acted without Hungarian consent and despite Hungarian orders, insecurity made the refugee movement to the Balkans and Yugoslavia intensify in the aftermath of the Horthy proposal²⁹.

Members of the *Hechalutz* underground assisted refugees in five border towns including Arad where about seventy percent of all illegals received aid. To give the movement the cover of legality, the Romanian Ministry of Foreign Affairs had, in accordance with the May news from Switzerland, instructed the Romanian consulate in Budapest to issue so-called repatriation certificates to anyone who could "make it credible" that he was or had been a Romanian citizen. Until mid-August about 200 persons had left Hungary in this manner, while the total number

²⁷ LH [László Hátori] to RMC [Roswell McClelland], "Situation of Jews in Hungary", May 31, 1944, WRB, Box 58, Jews in Hungary: February–May 1944, FDRL; WRB to Olsen, in State Department document #1363, July 8, 1944, WRB, Box 34, No. 2, FDRL; John Pehle, "Report of the War Refugee Board for the Week of June 19–24, 1944", WRB, Box 28, Weekly Reports, FDRL.

²⁸ Tahy (Hungarian Legation, Bern) to Sztójay, July 24, 1944, and Royal Hungarian Legation, Bern, to Budapest, May 8, 1944 (on WRB proposal), Records of the Foreign Ministry, K84, Folder 296, 1944-IX-5/1, Hungarian National Archives, Budapest, Hungary; Jenő Lévai, *Fehér könyv: Külföldi akciók zsidók megmentésére* [White book: Foreign actions to rescue Jews], Budapest, Officina, 1946, p. 77–78; American Legation, Bern, to State, July 19, 1944, #4604, WRB, Box 34, No. 2, FDRL.

²⁹ Raoul Wallenberg, *Letters and Dispatches, 1924–1944*, trans. Kjersti Board, ed. Timothy Bent, New York, Arcade Publishing, 1995, p. 240–241, 248–253.

of refugees was around 2,000. By the end of August, this number grew to 3,500–4,000 and included orphans as well as fugitives from ghettos and forced labor battalions. Since most of the refugees arrived without provisions, their care required enormous amounts. Besides providing for basic necessities, the *Hechalutz* also needed funds to bribe minor Romanian and Hungarian officials and to pay for false papers. The underground obtained the financial assistance of both the American Jewish Joint Distribution Committee and private individuals. AJJDC funds reached the rescuers through Switzerland with the help of the WRB, and the Board transferred about 200,000 Swiss francs (\$50,000) from its own resources³⁰.

After his return, also Ira Hirschmann fostered the rescue work through the Balkans from his base in Turkey. He believed that as of the end of July the Romanian route promised the best results in evacuating people from Hungary and urged the Jewish Agency to give priority in transportation to the Hungarian escapees³¹. His interventions at the Romanian, Bulgarian, and Turkish governments opened many doors to the refugees. In these endeavors Gilbert Simond, the IRC's Turkish delegate, assisted him.

Simond arranged two meetings for Hirschmann to converse with Romanian Minister Alexander Cretzianu in Ankara on July 21 and August 5. On the first occasion Cretzianu agreed to supply Hungarian refugees with Romanian entry and transit permits. Then, at their second conversation, Hirschmann pressed the minister to obtain his government's consent to let the Hungarians stay temporarily in Romania. He argued that the country could serve as a safe haven. In return, the American delegate promised to authorize Jewish organizations to provide supplies and funds as required. To gain Cretzianu's support on both issues was a significant achievement considering that a Romanian decree ordering the execution of all who tried to escape across the border was in effect. The German minister to Romania had pressured Bucharest authorities into enacting the regulation, but it was enforced leniently. In fact, border guards received instructions to shoot no one. Moreover, Romania agreed to provide transit facilities for refugees from Hungary en route to Palestine³².

On August 4 good news reached Hirschmann reporting that three refugee ships were on their way to Istanbul. Two of them, the *SS Marina* and *Bulbil* arrived safely with a total of about 700 passengers, but disaster struck the *Mefkura*. On August 5, following heavy shelling, a German submarine machine-gunned the

³⁰ Dr. E. M., Description of the underground relief work for Hungarian Jews, Bucharest, August 19, 1944, WRB, Box 36, Projects and Documents File: Measures Directed towards Halting Persecution (Hungary), No. 8, FDRL; "History of the War Refugee Board", vol. 1, p. 164, WRB, Box 110, FDRL; McClelland to WRB, in State Department document #5343, August 17, 1944, WRB, Box 34, No. 2, FDRL; Hirschmann to WRB, in State Department document #1531, August 22, 1944, WRB, Box 34, No. 2 (last part), FDRL.

³¹ Hirschmann to WRB, in State Department document #1343, July 22, 1944, WRB, Box 34, No. 2 (last part), FDRL.

³² Wyman (ed.), *op. cit.*, p. 123–124; WRB to Olsen [on the Rumanian policy], in State Department document #1503, July 28, 1944, WRB, Box 34, No. 2, FDRL; Hirschmann to WRB [on the Rumanian policy], in State Department document #1546, August 23, 1944, WRB, Box 34, No. 2 (last part), FDRL; "History of the War Refugee Board", vol. 1, p. 164, WRB, Box 110, FDRL.

passengers of whom only five survived. Among them was a young couple from Hungary, László Fülöp and his eight-month pregnant wife, Veronika³³.

To make sure that the escapees reached the Holy Land, Hirschmann had to secure Turkish visas for them. Prior arrangements authorizing nine visas per week for Hungary went under a radical change. In mid-August Turkey instructed its consul in Budapest to deliver transit visas to any number of Jews provided they held an American immigration visa issued on or after July 1, 1941, a letter from the Jewish Agency stating that a Palestine certificate was approved for the bearer, a declaration from Moshe Krausz of the Jewish Agency verifying that the holder was a Jew, or a protective certificate of the Swiss legation. In addition, Turk consuls in Romania and Bulgaria could grant up to four hundred visas every ten days to persons holding one of these documents. On August 28 the WRB also requested that visas be granted not only to those who actually possessed American visas, but also to those for whom one had been previously authorized³⁴.

The sea voyage from Romania to Turkey was a hazardous undertaking as the tragedy of the SS Maritza in June and of the SS Mefkura in August proved. The land route via Bulgaria was safer, but Sofia remained reluctant to cooperate in the Jewish question. Pushing for a breakthrough, Hirschmann interviewed Bulgarian Minister Nicholas Balabanoff twice in July. Once again Gilbert Simond organized the meetings, but the discussions were restricted to the treatment of Bulgarian Jews and did not concern fugitives from Hungary. The WRB asked Hirschmann only on August 23 to press the Sofia government to allow into the country Jews escaping from Hungary, which was a belated effort³⁵. Yet unknown in Washington, Romania switched sides on that day, and military movements soon rendered rescue operations in the Balkans impossible.

Simultaneously with these events, a turnover occurred also in Budapest. After having concentrated Hungarian forces in and around the capital, on August 22 Horthy announced his decision to resist, with arms if necessary, all German actions aimed at the resumption of the deportations. The following day the Hungarian government took Jewish matters in its own hand, refusing any German interference in the future. News about Romania's capitulation and siding with the Red Army strengthened Horthy's resolve to dismiss the collaborating Sztójay cabinet, and on August 29 General Géza Lakatos formed the new government. Its tasks involved putting an end to Jewish persecutions and preparing for an armistice³⁶.

³³ Martin Gilbert, *Auschwitz and the Allies*, New York, Henry Holt & Co., 1981, p. 294.

³⁴ American Embassy, Ankara, to State, August 18, 1944, #1514 and State (WRB) to American Embassy, Ankara, August 28, 1944, #752, WRB, Box 34, No. 2 (last part), FDRL.

³⁵ *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1944*, vol. 1, *General*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1966, p. 1104–1105, 1133, 1144; Hirschmann to WRB, in State Department document #1546, August 23, 1944, WRB, Box 34, No. 2 (last part), FDRL.

³⁶ Ilona Benoschofsky, Elek Karsai (eds.), *Vádirat a náciizmus ellen: Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez*, 3. kötet, 1944. május 26–1944. október 15: *A budapesti zsidóság deportálásának felfüggesztése* [The indictment of Nazism: Documents in the history of Hungarian persecutions, vol. 3, May 26, 1944–October 15, 1944: The suspension of the deportation of Budapest Jews], Budapest, A Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete Kiadása, 1967, p. xxvii–xxix.

Notwithstanding the good news, the WRB could not relax its activities. As the way toward the east began to close down because of the fast-approaching front, the IRC reported that emigration toward Romania and Bulgaria became “absolutely impossible”³⁷. Following Romania’s joining the Allied camp, the development of the military situation figured as a crucial element in rescue efforts. Although operations in the war zone became temporarily unfeasible, many Jews owed their lives to the advancing Red Army. Soviet forces liberated the first Hungarian Jews in mid-October, just as news of change to the worse in Budapest reached the West. The Swiss legation there reported the fall of Miklós Horthy from power after an abortive attempt at capitulation before Soviet forces on October 15 and the ascent of the fascist Ferenc Szálasi to the office of Prime Minister³⁸. His rise to power marked the beginning of a new nightmare for Hungarian Jews, as the new rulers declared their readiness to solve the Jewish question once and for all. Soon corpses piled up on the streets of Budapest and in the Danube. Also deportations started anew, this time on foot toward Austria.

While the fascist takeover slowed down the Soviet advance on Hungarian territory, thereby delaying the liberation of Jews in the country, in October a Bulgarian source reported the arrival of three Hungarians, part of a company of 6,500 Jewish workers whom the Germans employed at the copper mines of Bor, Yugoslavia. The Nazi guards had evacuated several hundred of the slave laborers before the arrival of the Soviets, but 1,100 Hungarians reached Romania in successive weeks. At the beginning of November another 700 entered the country, having escaped previous deportation for labor in the Ukraine³⁹.

Increasingly reassuring reports began to arrive also from Turkey. After Romania switched sides on August 23, military operations prevented the refugees from transiting the Balkans, but circumstances had changed by November. Herbert Katzki, the WRB’s new Turkish representative due to Hirschmann’s resignation, recommended exploring the possibilities of organizing rescue on a larger scale in light of the renewed movement of refugees from Hungary. According to one report from Bucharest, in early November there were already 5,000 Hungarian Jews in Romania with the number increasing daily. Katzki received authorization to travel to the Balkan countries in early December. Thanks to his interventions the flow of refugees remained continuous by land and sea through early 1945. The new arrivals were equipped with the necessary entry and transit visas, and special trains made available by the Turkish authorities took them to Palestine via Syria⁴⁰.

³⁷ American Legation, Bern, to State (WRB), September 16, 1944, #6113, WRB, Box 35, Projects and Documents File: Measures Directed towards Halting Persecution (Hungary), No. 4, FDRL.

³⁸ McClelland to the Minister [Harrison], “Memorandum”, October 20, 1944, WRB, Box 57, General Correspondence of Roswell McClelland: Jews in Hungary: September and October 1944, FDRL.

³⁹ Unsigned memorandum on the liberation of Bor, October 19, 1944, WRB, Box 36, No. 8, FDRL; McClelland to WRB, in State Department document #7441, November 10, 1944, WRB, Box 34, No. 2, FDRL.

⁴⁰ John Pehle, “Report of the War Refugee Board for the Week of October 30–November 4, 1944” and November 6–11, 1944, November 27–December 2, 1944, December 4–9, 1944, December 25–30, 1944, and January 8–13, 1945, WRB, Box 28, Weekly Reports, FDRL;

At the beginning of February Katzki reported that since the movement of Jews from Romania and Bulgaria would take the form of regular emigration, not flight, in the future, his maintenance of the WRB office in Ankara was no longer necessary. At the time there were about 12,700 Hungarian Jews in Romania and 4,000–5,000 in northern Transylvania. Of these, 1,500 people crossed the border into Romania clandestinely after June 1944 while the majority was liberated by the Red Army either as slave laborers at Bor or as members of forced labor battalions in Hungary⁴¹.

The complexity and secrecy of rescue operations makes it impossible to tell the precise number of Hungarian Jews saved with WRB help. According to a summary from Roswell McClelland in Switzerland, the Board devoted substantial sums to enhance the escape of the persecuted from Hungary. Funds were used to cover expenses for the temporary maintenance, concealment, and transportation of the refugees and to pay for forged papers in small-scale border-passing operations. He estimated that 2,000 persons crossed into Romania in this manner. Herbert Katzki in a similar report stated that a total of 6,527 persons transited Turkey en route to Palestine during 1944, but gave no exact numbers as to how many Hungarians were among them. Based on his communication “163 came from Hungary, 539 from Greece, 1,392 from Bulgaria, and 4,433 from Romania, a large proportion of the latter being Polish, Slovakian, Ruthenian, and Hungarian refugees who had escaped into Rumania”⁴². But whatever the statistics, one thing is clear. Although clandestine operations secured the flight of thousands from Hungary, this number was but a slight portion of the 762,007 Jews whose lives were at risk in 1944.

Several factors contributed to this outcome. Besides the obstacles arising from Hungary’s geographical location, visa and transportation problems, and the difficulties inherent in acquiring the cooperation of various governments, Germany’s unwillingness to let the Jews go was the greatest impediment to Board efforts and made physical rescue from Hungary nearly impossible. Legal emigration ended with the German occupation in March 1944, and several illegal operations foundered afterwards. The Nazis knowingly allowed Jews to escape only if they received sufficient compensation in return—either goods and money or the continued transfer for “labor” of the rest of the Jewish citizens. On the other hand, the failure of the victims and their possible rescuers to confront reality added to the success of the German anti-Jewish drive. It was a typical phenomenon during the war, and it became apparent during the Hungarian catastrophe, which occurred when Nazi aspirations were no longer secret to the outside world. Both the Jews and the Anglo-Americans were reluctant to face the truth—for different reasons,

Ibidem, William O’Dwyer, “Report of the War Refugee Board for the Period from January 22 to 27, 1945” and February 19–24, 1945.

⁴¹ William O’Dwyer, “Report of the War Refugee Board for the Period from January 29 to February 3, 1945” and February 19–24, 1945, WRB, Box 28, Weekly Reports, FDRL.

⁴² John Pehle, “Report of the War Refugee Board for the Week of December 25–30, 1944” and William O’Dwyer, “Report of the War Refugee Board for the Period from January 22 to 27, 1945”, WRB, Box 28, Weekly Reports, FDRL. Previously Katzki relayed that out of a total of 2,405 immigrants who had passed through Turkey on their way to Palestine during October, November, and December 1944, 566 were Hungarians. *Ibidem*, John Pehle, “Report of the War Refugee Board for the Week of January 8–13, 1945”.

however. The former did not feel in control of their future, and the latter did not want control of it.

Overall 564,507 Hungarian Jews lost their lives during the Second World War, ca. 60,000 of them prior to the German occupation, bringing the damage in human lives to approximately 500,000 during the existence of the War Refugee Board. Although this figure is staggering, the outcome would have been much worse if Hitler's plan for the total destruction of the community had come true. Yet 255,500 Hungarians survived the Holocaust, including 144,000 from Budapest⁴³. A few thousands of these people owed their lives to the incredible endeavors of underground and private organizations that received WRB support in various forms. While members of the organizations performed the actual rescue work across the borders, they could not have succeeded without the American agency that provided money to forge papers, bribe guards, and maintain refugees; convinced authorities to exercise leniency toward illegals; secured entry and transit permits and onward transportation for the new arrivals; or helped simply by mediating between the parties intent on rescue.

"Whoever saves one life, saves a world entire", according to the Talmud. With its efforts in 1944 to facilitate the illegal flight of Jews from Hungary, the War Refugee Board certainly lived up to this standard.

⁴³ Braham, *Politics of Genocide*, vol. 2, p. 1296–1297.

THE INSTITUTIONAL STRUCTURE CONSTITUTED TO APPLY THE ROMANIAN TRUCE WITH THE UNITED NATIONS (SEPTEMBER THE 12TH, 1944)

*Alina BAN**

Abstract: *The Institutional Structure Constituted to Apply the Romanian Truce with the United Nations (September the 12th, 1944).* In order to implement the stipulations of the United Nations Truce Convention from the 12th of September, 1944, Romania has set up an entire network of administrative institutions and structures, some of which have general attributions, such as the Romanian Commission for the Truce Application, the Service for Applying the Truce Convention within the Ministry of the Interior or House of Administration and Surveillance of Enemy Goods and also other local ones, such as military delegations, county offices for the implementation of the Truce, county commissions, collection centers and sub-centers.

Although the government and the Romanian people tried to carry out the Truce clauses in the original manner by interpreting the Convention's stipulations, the Soviet authorities sought to take over huge quantities of goods from Romania in order to restore their own economy, ignoring to follow the international laws.

Keywords: *truce, obligations, institutions, attributions, regulations*

The Truce Convention with the United Nations, concluded on the 12th of September, 1944, stipulated in Art.11 that Romania would pay the Soviet Union 300 million\$ in products as a reward for the damage caused by military operations and the occupation of Soviet territory¹. The 300 million\$ was to be paid in equal shares of 50 million\$ annually consisting in the following categories of products: oil, grain, animal, wood, 203.8 million\$, and industrial products worth 96.2 million dollars.

In order to implement the stipulations of the Convention, the Romanian authorities have created, in order to fulfill their obligations and to secure a certain protection, an own body, called the Romanian Truce Commission(R.T.C)already existing at the end of September, as proved by a first memorial on the application of the Truce, submitted to the Soviet side on 1st, October 1944². Its operation was governed by the Decree Law 527 of the 24th of October 1944³, as a special body designed to facilitate the rapid solution, after a unitary conception, of the problems

* PhD, University of Oradea, email: alinaban@yahoo.com

¹ Marin Radu Mocanu, *Romania, the Second World War's great sacrifice. Documents*, Bucharest, State Archives of România, 1994, p.312.

² State archives of Romania, *Romania and The Truce with the United Nations. Documents*, vol. II, Bucharest, 1995, p.63-70.

³ The *Official Monitor*, nr.247, 28th of October 1944, p.6855.

arising from the Armistice Convention and to ensure co-operation with the Allied Control Commission and the High Command Allied (Soviet). The Commission was made up of a president⁴ and five members, appointed by royal decree, at the proposal of the Minister of Foreign Affairs, to be assisted by several permanent technical advisers and able to use notorious specialists.

According to art.3 of the a decree below, R.T.C. represented the Government and the Romanian High Command alongside the Allied High Command and the Allied Control Commission, being authorized, according to art.4, "to give Romania the interpretation of the Armistice Convention, as well as the guidelines for its application". The importance given by the Romanian Government to the most rigorous fulfillment of the Truce is pointed out by the stipulations in art. 6 of the law, according to which "the issues sent by the President of the Commission, the Council of Ministers or the Economic Delegation of the Government will be investigated and solved in particular", as well as from Art. 8, which obliges any public or private institution to designate a delegate to ensure the connection with R.T.C. and facilitate collaboration⁵.

R.T.C. was the only body qualified to receive the Allied High Command requests, to resolve or send them for resolution. It was also addressed to the Romanian authorities through the departments and authorities concerned with the application of the Truce⁶. The decisions taken were for execution to the public authorities and institutions.

During the operation of R.T.C. it was necessary to reorganize it in order to better supervise and rigorously control the execution of the Truce Convention. Thus, on the 22nd of December 1944, through the Decree-Law 654 of the Council of Ministers, the organization and functioning of R.T.C was renewed, specifying its purpose and composition⁷. The Commission is made up of five members and a president, appointed by royal decree. The position of the president was received by Savel Rădulescu being replaced, after his resignation, by Mihai Ghelmegeanu. The role of the Commission remains to ensure the connection with the Allied Control Commission, to interpret the Truce Convention for Romania and to give the necessary guidance for its application⁸.

To cover the running costs of the Commission (staff, material, representation, requisitions, etc.), the Ministry of Finance will open the necessary credits to the President through the National Bank of Romania, and the supervision of the management will be done by a special commission of the High Court of Accounts, established by decision of the Minister of Finance, who shall make the discharge within 15 days after the end of each month⁹.

⁴ The first president was Ion Christu.

⁵ *Official Monitor*, nr.247/1944, p.6855.

⁶ Antonio Faur, *Legislative, economic and administrative measures for the implementation of the Truce Convention (Sept. 1944 - May 1945). Documents*, the Cultural Foundation, "The Three Criș Rivers", Oradea, 1995, p. 29.

⁷ *Official Monitor*, nr.298, 23 December 1944, p.8372-8373.

⁸ Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Romania's sovietization. Anglo-American perceptions(1944-1947)*, Bucharest, 1993, p.30, 40.

⁹ National Archives-County Service Maramureș, the Fund of Maramureș County's Prefecture. The Truce's office, folder 60/1945, f. 5.

By decision of R.T.C. President Savel Rădulescu, published in the Official Gazette of January the 18th, 1945, a Subcommittee for the Application of Article 12¹⁰ was set up within the R.T.C. having the purpose to resolve all matters concerning the application of this Article of the Convention, especially to identify the materials to be returned to the U.S.S.R. by the authorities, enterprises or private people and provide the necessary laws for the collection, repair, packaging, transport and delivery of these materials according to the instructions of the Romanian Commission and in agreement with the Allied Control Commission. The subcommittee consisted of a chairman (who had to pay the necessary expenses for the work mentioned), a deputy chairman, representatives of the authorities, departments, autonomous administrations and public administrations who had to return materials¹¹. The chairman, deputy chairman and members of the subcommittee, the representatives of the authorities, departments, autonomous public administrations were to be appointed by decision, and the rest of the staff was to be recruited through new detachments and appointments

As the fulfillment of some of the Articles of the Truce Convention fell under the responsibility of the Ministry of Internal Affairs, the Service for the Application of the Armistice Convention¹² of the Ministry of Interior was established at the beginning of November 1944 as a liaison body with the local authorities led by Marcel Mosoiu. The decree-law of October the 28th, 1944, established its duties: to thoroughly study the stipulations of the Truce Convention, to prepare and centralize the statistical data and the works necessary for their application, to divide the works in connection with the application of the Truce Convention, the Departments and Services of the Ministry of Interior, to arrange for the necessary measures to implement the stipulations of the Truce Convention regarding the MI. At the same time, the Service had to coordinate the activities of the Departments and Services regarding their duties and tasks regarding the implementation of the stipulations of the Truce Convention, to liaise with R.T.C., through the Head of the Service, that would take part in the R.T.C. meetings, to inform the Commission about the state of fact regarding the Truce¹³.

In the first days of November 1944, the Regulation on the Establishment and Operation of Inpatient Centers (according to Articles 2 and 15 of the Truce Convention) was published, in the Official Gazette no. 258 on the 6th of November 1944.

The decree-law of the 22nd of December 1944 set up, as external organs of the R.T.C., the county military delegations, composed of: a head of the delegation, a head of the record office and civilian and military staff. The execution body of the county delegation was the Bureau of Enforcement of the Truce (B.E.T), which had

¹⁰ *Ibidem*, f. 6.

¹¹ The Great Major State of the Army, The Army's Capture Service, Ministry of National Economy, Ministry of Internal Affairs, Ministry of Agriculture and Domains, The General Secretariat for the Clearing of Food and Industrial Goods, one representative of the former governments, one representative of the Autonomous Administration of the CFR Administration, four central services for the execution of the subcommittee's work.

¹² *Official Monitor*, nr.256, 4 noiembrie 1944, p. 7152-7153.

¹³ Antonio Faur, *cited work*, p. 31-32.

records of all the tasks received by the county, as well as the statistics on categories of materials and articles established by the Truce Convention, the situation of the collections and deliveries. The Prefect represented the administrative body responsible for the organization of all the tasks assigned to the respective county in connection with the application of the Truce Convention and was responsible for their failure in time, being assisted by a series of organs¹⁴.

The accomplishment of the war compensation tasks was the responsibility of the County Commission for Collection and the Military Operations Center as executing bodies. The County Collection Commission, organized by the Decree Law no. 404, published in the Official Gazette no. 116 of May, 25th, 1945, functioned with the County Economic Office, having the following composition: Prefect of the County, as president, Director of the County Economic Office as Vice-President and as members: Commander of the Exploitation Center, Permanent Deputy of the Chamber of Industry and Commerce, Representative of the Exporting Office of Cereals and Forage, Head of the Collection Service at the County Economic Office, as secretary.

The County Commission for Collection was constantly working to carry out the tasks as established by the County Coordination Committee, established by the Decree Law no. 637, published in the Official Gazette no. 178 of August 8th, 1945, consisting of: the Prefect of the county, as president, the Commander of the Territorial Circle, the Director of the County Economic Office, the Director of the Chamber of Industry and Commerce, the Director of the Agricultural Chamber, the Commander of the County Exploitation Center, the Commander of the Gendarmerie Legion, The Financial Administrator, the Veterinary Primary Veterinarian, the delegate of the General Commissariat for the Execution of the Armistice, the Delegates of the State Officials, a representative of the organizations and political parties that were part of the government. The tasks of the Commission were to: distribute payloads and supervise the collection bodies to execute on time and with all energy the operations for the county¹⁵. The Secretary of the Collecting Commission had the task of following daily the collections, which they are also communicating to the Truce Bureau every day. The County Commission for Collection had as an implementing body, in the field, a collection center run by that pretor and in the commune a collection sub-center, led by a notary or a delegate of the Mayor and three households appointed by the Mayor. The chairman of the commission was the prefect, and the deputy chairman was the director of the Economic Office.

The Military Operations Centers were organized by the General Major State, each sub-center subordinated to the counties 'center, each having a delegate, and a transport column and a working company for transport and labor needs. The tasks of the Military Operations Centers had to carry out collections to meet the needs of the Romanian Armed Forces and the Soviet Army, based on the Truce Convention. For the Soviet Army, the activity of the Territorial Centers envisaged, according to art.10 of the Convention, subsistence collections (wood, fodder, etc.),

¹⁴ National Archives – County Service Bihor, Fund Office for Implementing the Truce Bihor, folder 1, vol. I/1945-1947, f.76.

¹⁵ *Ibidem*, f.81.

cattle for meat, grain collection, and within art. 11 of the Truce Convention: the grain collection was to be handed over to the URSS in accordance with this article, as well as to assist the Military Collecting Commissions by providing them with the feed and grains needed to feed the hounds collected for troops while they are in commissions.

Within each Operations Center, under the direction and control of Technical Assistance, the Bureau of Collection and Statistics functioned, which was the special body responsible for the execution of operations in connection with the application of the Truce, classifying the collection of subsistence, livestock, grain and feed compartments, divided into three sub-offices. The Bureau's mission was to direct, impulse and control the work on the ground, to keep strict records of all operations to be executed and their status, as well as the statistical evidence of territorial opportunities, being able at all times to provide accurate, scope of attributions listed above. It had to be aware of the concrete fulfillment obligations for each article, establishing their timing in time, by drawing up a plan of accomplishment (monthly, termly or quarterly); to prepare and submit periodically or at the request of the superior bodies of the Ministry of War or county bodies the situation regarding the necessity of the tasks, to keep records of the distributed funds and to request in due time the amounts necessary for the collections; maintained the connection with the Territorial Circle and the Territorial Commander, as well as with the county network bodies and municipalities concerned; receiving daily reports from the collectors on the quantities of grain, sub-animal, cattle, etc. collected¹⁶.

Receiving tasks directly from the Territorial Commandments, the Exploitation Centers had the mission to meet the Soviet military needs, food and services, and to make cereal and animal collections for the U.S.S.R., according to Article 11.

Although the Radescu government made “an honorable point in rigorous fulfillment of the conditions of the truce,”¹⁷ and punishing any attempts to sabotaging its fulfillment¹⁸, and in that sense laws were issued that severely punished those found guilty¹⁹, it was not enough. The Communists, on the one hand, were forcing a government crisis, claiming on all channels of mass communication that Radescu hindered the democratization of the country, protected the fascists and sabotaged the fulfillment of the Truce Convention. In turn, the Allied Control Commission, through its political advisers, consistently reproached the government that “it does not sufficiently fulfill the armistice conditions and does not, to the appropriate extent, fight the struggle against fascist elements in the country and state apparatus.”²⁰

¹⁶ *Ibidem*, f.83-85.

¹⁷ Ioan Scurtu, *Romania. Political life in documents. 1945*, Bucharest, 1994, p. 140.

¹⁸ Dinu G. Giurescu, *Governance Nicolae Rădescu*, Bucharest, 1996, p. 94-100

¹⁹ Law nr. 651 to sanction those guilty of sabotaging the Applying of the Truce Convention, in the *Official Monitor*, nr.269, 21 December 1944, p.8299.

²⁰ *A.I.VĂȘINSKI's Missions in Romanian (From the history of Romanian-Soviet relations, 1944-1946). Secret documents*, Bucharest, 1997, p.112.

The efforts meant to create a proper legislative framework resulted in the establishment in February 1945 of an institution that aimed to manage the enemy goods, the House of Administration and Surveillance of the International Goods (H.A.S.I.G.). According to Article 2 of the founded law²¹, H.A.S.I.G. has as attributions: the administration of movable and immovable property belonging to the German or Hungarian state, German or Hungarian citizens, or people residing or having their registered office in Germany or Hungary, people referred to in art. 8 of the Convention; supervised and controlled the management of commercial or industrial enterprises the capital of which accounted for at least 20% of the listed people. The state authorities were obliged to comply with H.A.S.I.G., and police officers and law enforcement agencies to support its staff if necessary²². At the same time, the Council of Ministers had drafted a Journal²³, which decreed the establishment within each county prefecture of an Office of Enemy Goods (OEG), as the territorial bodies of the H.A.S.I.G., to speed up the identification, control and administration of the goods, rights and interests of Romania's enemies.

In order to satisfy the requirements of the Truce Convention as fully as possible, a long list²⁴ of people to be identified for this purpose was published in February 1945. This list, together with data obtained from the institutions that previously administered these assets, constituted the starting point for H.A.S.I.G.'s activity, trying to cope with the often absurd demands of the Allied Control Commission.

Although the new institution had to demonstrate, once more, to the Allied Control Commission that Romania is endeavoring to rigorously carry out the truce, Moscow insisted that a new government, a doctrine of its policy, had to be established in Bucharest. After the auditions of February the 27th-28th and March the 1st and 6th²⁵, King Mihai had to accept the dismissal of the Rădescu government and form a new government on the 6th of March 1945, chaired by Petru Groza²⁶. The new government marks a change of regime, the dominant political force being P.C.R. which despite having only four of the 17 ministries²⁷, controlled the government coalition, so that in March 1945 the situation began to correspond to the intentions of the Soviet leadership, the relations between the Romanian and

²¹ Law nr. 91/1945, in the *Official Monitor*, nr.33, 10th of February 1945, p.941-944.

²² According to art. 7 of Law nr. 91/1945.

²³ The journal of the Council of Ministers nr. 238/1945, in the *Official Monitor*, nr. 37, 15th of February 1945, p.1067.

²⁴ *The Official Monitor*, nr. 41, 20th of February 1945, p.1322-1363.

²⁵ Mircea Ciobanu, *Conversations with Mihai the First of Romania*, Bucharest, 1991, p. 238-244.

²⁶ The Government of Petru Groza, established on 6th of March 1945, consisted of representatives of the National Democratic Front (formed of the PCC, P.S.D., the Plows Front, the Union of Patriots and other leftist groups), the National Liberal Party and the National Peasant Party. The historical parties, through their leaders, Iuliu Maniu and Constantin I.C.Brătianu, refused to be part of the government, hoping to return to power by organizing free elections, and to establish a democratic, Western regime.

²⁷ Lucrăreanu Pătrășcanu—minister of Justice; Teohari Georgescu—minister of the Interior; Gheorghe Gheorghiu-Dej—minister of Communications and Public Works; Petre Constantinescu-Iași—minister of Propaganda.

Soviet governments radically changing. With the establishment of the Groza government and the first steps taken by it, the Soviet Union pursued the achievement of both economic and political goals in Romania.

If, until the 6th of March 1945, the Romanian authorities had endeavored to maintain within the stipulations of the Truce Convention, with the establishment of the Groza government, a series of interpretations started appearing in contravention of some of the Articles of the Truce. A new reorganization of the R.T.C was achieved by Decree Law no. 293, April 17th, 1945, "for the purpose of better supervision and greater control over the execution of the Truce Convention", by which a Romanian Delegation consisting of those Secretaries-General, who within each department, were entrusted with the supervision of the execution of the Truce, a body designed to make a closer link between the Commission and the departments and the measures for the execution of the Truce Convention clauses to be carried out under direct supervision. It was also set up near R.T.C. an Economic Statistics Section, with the task to prepare the necessary data and information for economic documents, in order to coordinate the economic clauses of the Truce Convention.

In the spring of 1945, the interest of U.S.S.R. for the enemy goods in Romania increased, being included in a plan of subordination of the Romanian economy to the interests of the Soviet Union. In a report from the Allied Control Commission in February-March 1945, the intention of U.S.S.R. to completely exhaust certain categories of raw materials in the account of art. 10 of the Truce Convention and block any attempt by Romania to conclude trade agreements with other countries²⁸. The only possibility to supply raw materials was U.S.S.R. In order to negotiate an agreement on the mutual deliveries of goods, a Romanian delegation led by Finance Minister Mircea Durma went to Moscow on the 25th of April 1945 where, following negotiations between the Romanian delegation and the Russian side, two agreements were concluded: a trade and commodity exchange and an economic collaboration.

The latter envisaged the possibility of setting up joint Romanian-Soviet societies, under the name of sovroms, in various branches of the economy, which had to ensure the participation of U.S.S.R. in agriculture, industry (metallurgy, petroleum, wood, textile and food), naval and air transport, banks. The new societies were to be set up by the equal contribution of both parties to the constitution of capital²⁹. U.S.S.R. intended to cover its share of capital by including German properties in Romania in new companies. The sovroms were the most sustainable and cost-effective form of exploitation by U.S.S.R. of the German goods in Romania³⁰. For the establishment of these enterprises, a Soviet delegation was sent to Bucharest in June 1945 to establish in detail the setting up of joint ventures in the oil, banking, shipping and air transport sectors. As a result, Sovrometrol (Soviet-Romanian Petroleum Society), Sovromtransport (Soviet-Romanian Navigation Society) and Sovrombanc (Soviet-Romanian Bank) were set up in July-August 1945. In the Report presented at the National Conference in

²⁸ Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *cited works*, p.143.

²⁹ Florian Banu, *Assault on Romania's economy-from Solagrato SOVROM-(1936-1956)*, Nemira Publishing House, Bucharest, 2004, p.88.

³⁰ *Ibidem*, p.123.

October 1945, Gh. Gheorghiu-Dej appreciated that the sovroms created so far represent “a valuable support in the economic development of Romania”³¹. All companies were established for an unlimited duration and didn’t have to pay any taxes. Sovereign leadership was Soviet, the chief executives and most of the important functions being owned by the Soviets. The texts of the founding conventions, constitutive acts and statutes of the new mixed societies made the sovroms a privileged status and would play an important role in the Romanian economy, their aim being to bring maximum benefits, in the shortest time, to the Soviet Union

The events that took place in 1945 at European level brought to the attention of the Romanian government, in order to better fulfill the assumed obligations, the need to adapt the national economy to the peace conditions, thus hoping to reduce the effort to fulfill the clauses of the truce. Thus, at the meeting held on May 31st, 1945, Mihail Ghelmegeanu, president of R.T.C. informed the government of its efforts to review the economic and financial obligations arising from the Truce Convention³². The economic difficulties faced by Romania, given the difficult situation of the country, were signaled on 2nd, July, 1945, by Petru Groza in a memorandum addressed to General Ivan Zaharovici Susaikov, deputy chairman of the Allied Control Commission (Soviet) pointing out the situation of Romania, even with a rescheduling of debt, its economic and financial burden “would be extremely pressing and would prevent a resumption of economic activity for a long time.” Such a burden would “endanger the very life of the state itself”, especially that until 1950 there were still 1,200 billion lei war compensations³³.

The execution of the Truce Convention until August 1945 had revealed a number of deficiencies, mainly the lack of a state body to coordinate and pursue operations as a whole. To remedy the situation, through Law no. 636 on the 7th of August 1945, the General Commissariat for the Execution of the Truce was set up, which, through a unitary and coordinated action, would ensure a good execution of the obligations arising from the Truce Convention. Established by R.T.C., the General Commissariat for the Execution of the Armistice was a public law institution with legal personality and with attributions of coordination, execution, control and evidence of the execution of the Truce Convention. The act of execution was carried out through the state bodies, functioning within the competent departments and through the special bodies for executing the Truce Convention, the General Commissariat keeping direct contact with the Allied Control Commission and departments.

By Law no. 5 on January the 22nd, 1946, R.T.C. and the General Commissariat for the Execution of the Armistice ceased their activity, and in their place the Romanian Commission for Relations with the Allied Control Commission was set up. This institution of public law with legal personality had the following attributions: representing the Romanian Government to the Allied Control

³¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articles and speeches*, Bucharest, 1952, vol. I, p.32.

³² Dan Vătămănuș, *Romania's External Politics from the Truce to the signing of the Treaty of peace (1944-1947)*, Bucharest, Pro Universitaria, 2009, p. 98.

³³ Mihai Irimia, *Economical consequences of the act from the 23rd of August 1944*, Bucharest, Academy of Economic Studies, 2000, p.97.

Commission and liaising with it; solving and sending to the ministries the requests of the Allied Control Commission on the application of all conventions regulating the execution of the obligations for the Romanian State under the Truce Convention, examining the filing of the requests in the stipulations of the conventions and interpreting them, according to the main norms established by the Council of Ministers; coordinating the operations resulting from the Truce Convention and the other conventions; keeping the general record of the execution of the Truce, being obliged to conclude, on the basis of data provided by the ministries, quarterly reports to present to the government. The Romanian Commission was working with the Ministry of Foreign Affairs and was the only body empowered to receive and resolve requests from the Allied Control Commission and the requests of individuals in connection with the Truce Convention, either directly or through ministries.

Romania came out of the Truce Convention regime following the signing of the Peace Treaty of February the 10th, 1947, which put an end to the truce status and all the consequences that arose from it. At the same time, the High Allied Control Commission established by the Truce Convention ceased its activity, Romania becoming officially an independent and sovereign state.

The Peace Treaty being viable and the resolution of problems related to its application, through the Council of Ministers' 1269 on September the 26th, 1947, it was decided to set up, in addition to the Presidency of the Council of Ministers, the Ministerial Commission for the Execution of the Peace Treaty³⁴ concluded on the 16th of February 1947 in Paris, the Romanian Liaison Committee with the Allied Control Commission ceasing its activity. The decisions of the Commission were binding on all departments and public institutions. They set up an office to apply the Peace Treaty with the necessary officials, allotted from their own people. The heads of the offices formed the Technical Commission of the Ministerial Commission for Peace Implementation, led by the General Commissioner, former Chairman of the Romanian Liaison Commission with the Allied Control Commission. The Ministerial Commission functioned until the beginning of September 1948, when it was abolished by Decree no. 228/1948 of the Presidium of the Grand National Assembly, the tasks of the commission being transferred to the Ministry of Foreign Affairs, as well as the inventory, the archive and the ongoing tasks.

As we can see, the government, the Romanian people, had tried to carry out the stipulations of the Armistice in a responsible manner. In the original way of interpreting the stipulations of the Armistice Convention, the Soviet authorities sought to take over huge quantities of goods from Romania in order to redress their own economy, ignoring the respect for international law. The huge effort made by Romania to fulfill the obligations assumed by the Truce Convention between September the 12th, 1944 and March the 31st, 1947 was assessed by the Ministry of Finance specialists at that time at a total cost of approximately 1.1 billion dollars, a reduction in national wealth was added, through robberies and seizures operated by the Red Army (about 410-430 million dollars)³⁵.

³⁴ Dan Vătăman, *cited works*, p. 145.

³⁵ Mihai Irimia, *cited works*, p. 140.

ÎNTRE DEMOCRAȚIE ȘI TOTALITARISM. ANUL ELECTORAL 1946 ÎN JUDEȚUL ARAD

*Livia BUCUR**

Abstract: *Between Democracy and Totalitarianism. The Electoral Year of 1946 in Arad County.* The year 1946 was a decisive one in the "controlled" transition from the democratic to the totalitarian political system. That is why the communizing energies focused on what would happen in the late autumn of this year. The parliamentary elections had been set for November 19, 1946, and it was imperative for the Romanian Communist Party to win them, regardless of the tools used in this regard. An outrageous propaganda, directed towards democratic political forces, combined with more or less veiled threats and pressures on the population, combined with the image of a world of prosperity to be built in Romania if communist structures gained power, made its presence felt in the national autochthonous landscape. Arad County and the city of Arad in particular have not escaped these increasingly obvious slippages from interwar democratic norms.

Keywords: *Democracy, totalitarianism, electoral year, Arad County, 1946*

Anul 1946 a fost unul decisiv în trecerea „controlată” de la sistemul politic democratic la cel totalitar. Tocmai de aceea energiile comunizante s-au concentrat pe ceea ce avea să se întâmple în toamna târzie a acestui an. La 19 noiembrie 1946 fuseseră fixate alegerile parlamentare, iar pentru Partidul Comunist Român era imperios necesar a le câștiga, indiferent de instrumentarul utilizat în acest sens. O propagandă deșănțată, îndreptată spre forțele politice democratice, combinată cu amenințări și presiuni mai mult sau mai puțin voalate la adresa populației, combinată cu imaginea unei lumi a prosperității care urma a fi construită în România dacă structurile comuniste cucereau puterea, își făcea simțită prezența în peisajul autohton național. Județul Arad și orașul Arad mai ales nu au scăpat de aceste derapaje din ce în ce mai evidente de la normele democratice de tip interbelic.

Pentru obținerea unui rezultat pozitiv la scrutinul electoral, din toamna lui 1946, Partidul Comunist a folosit toate mijloacele propagandistice avute la îndemână. Printre acestea un loc aparte era ocupat de presa scrisă. Ziarele erau mijlocul cel mai eficient de răspândire a știrilor. În acest sens, comuniștii arădeni au înțeles rapid puterea pe care un ziar puternic și credincios partidului o reprezenta.

În perioada interbelică și chiar înainte de Primul Război Mondial presa arădeană, fusese foarte activă și susținuse nu odată activitatea Partidului Național Român din Transilvania (P.N.R.). Ziarul *Românul* (organul de presă central al PNR din Arad) își încetase însă de mult activitatea. Singurul ziar cu vechi rădăcini, care mai funcționa în Arad, după 1944 era *Biserica și Școala*. Oficios al Episcopiei Ortodoxe a Aradului, acesta își începuse activitate în februarie 1877 și de-a lungul

* Școala Gimnazială ”Dimitrie Cantemir” Oradea, email: liviabucur23@yahoo.com

timpului fusese o importantă sursă de informare pentru publicul arădean. La data apariției era printre puținele ziare în limba română din Transilvania. La data aceea la Arad mai exista un singur ziar care apărea în limba română și anume revista umoristică „Gura Satului”¹. După cel de-al doilea război mondial acesta și-a încetat activitatea, iar *Biserica și Școala* și-a concentrat activitatea pe problemele interne ale bisericii. Dealtfel, ultimele știri despre viața comunității locale provin din octombrie 1944, atunci când într-un articol se face o scurtă recapitulare a ceea ce a însemnat pentru Arad, prezența armatei maghiare, în prima jumătate a lunii septembrie 1944². În aceeași perioadă, unul dintre cele mai importante publicații ale Aradului, *Știrea*, își încetează activitatea.

În aceste condiții comuniștii au acaparat întreaga presă scrisă a orașului. Cu toate acestea, începuturile presei controlate de comuniști nu au fost lipsite de griji. Astfel, la scurt timp după apariția primului număr al periodicului comunist *Patriotul* apar și problemele. Potrivit unui raport al resortului Agitprop „[...] redactorii români ai ziarului *Belle Petre* și *Ion Bogdan* nu au experiența necesară și au nevoie de multe îndrumări politice în legătură cu ziarul”³. Din acest fragment rezultă faptul că redactorii nu aveau libertate editorială, periodicul aflându-se sub controlul puternic al cenzurii partidului. Acele „îndrumări politice” erau fără îndoială sugestii despre cum să fie prezentate evenimentele, pentru ca mesajul partidului să fie receptat cât mai bine de populație. Alte probleme ale organului de presă erau legate de lipsa de colaboratori români, iar responsabilii cu propaganda cereau trimiterea unui „ziarist român cu experiență, care să preia conducerea jurnalistică a ziarului” și care să se ocupe cu educarea de „cadre ziaristice”⁴. În cele din urmă problemele s-au terminat, periodicul continuându-și existența în anii următori.

„Tovarăși de drum,, ai comuniștilor, social-democrației arădeni, au încercat la rândul lor să editeze un ziar, care să le promoveze ideile și să atragă noi membrii. O astfel de propunere a fost adusă în discuție, pe 9 septembrie 1944, la o săptămână de la înființarea organizației județene, dar a fost respinsă deoarece partidul nu avea încă mijloacele financiare care să-i permită acest lucru. Abia în octombrie 1944 a luat ființă un ziar social-democrat, *Libertatea Poporului*. El apărea însă doar o dată pe săptămână. Din comitetul de conducere au făcut parte Gheorghe Voștinar, Gheorghe Șincai, Tiron Albani (cel care făcuse propunerea inițială) și Sechereș Dumitru. Redactorul ziarului era Gheorghe Mihu⁵. Cu timpul, *Libertatea Poporului* a avut o apariție cotidiană, aflat însă sub influența ideologiei comuniste, iar discursul său nu poate fi deosebit de cel al *Patriotului*.

Pe tot parcursul anului 1946, presa de partid din Arad a urmărit îndeaproape mișcările comuniștilor și pregătirile acestora pentru alegerile care se apropiau cu repeziciune. Mare parte a materialelor apărute în presa controlată de comuniști au în

¹ Iulian Negrilă, *Presa literară românească arădeană*, Editura Multimedia Internațional, Arad, 1999, p. 98.

² *Biserica și Școala*, anul LXVIII, nr. 39-40, din 1 octombrie 1944, p. 219.

³ Arhivele Naționale-Serviciul Județean Arad, *Fond Comitetul Județean PCR Arad*, dosar 1/1944, f. 23 (în continuare A-N.- S.J.A.).

⁴ *Ibidem*.

⁵ Traian Moca, *Cronica de 108 ani a organizației PSDR Arad* (23 martie 1891-29 martie 1999), Arad, 1999, p. 67-68.

atenție alegerile care urmau să se desfășoare în anul 1946. Primele articole sunt consemnate încă din ianuarie 1946 și dezbat chestiunea stabilirii datei alegerilor.

Încă din 17 ianuarie 1946 *Libertatea Poporului* publica un dublu interviu. Unul îl avea ca partener de dialog chiar pe primul ministru Petru Groza, iar cel de-al doilea pe ministrul de externe și totodată vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Gheorghe Tătărescu. Interviurile fuseseră acordate unui corespondent al agenției Reuters și fuseseră preluate de mai multe oficioase comuniste sau comunizate între care și *Libertatea Poporului*. În acest interviu se menționa faptul că se va accepta intrarea în guvern a doi reprezentanți ai partidelor istorice, câte unul de la Partidului Național Liberal și Partidului Național Țărănesc. Petru Groza și Gheorghe Tătărescu precizează că se vor consulta cu miniștrii opoziției, în vederea garantării libertății presei, a religiei sau a asocierilor. Cu toate acestea ei resping cererea opoziției de a „neutraliza” ministerele de Interne, Război și al Propagandei, declarând că până la alegeri nu vor intervenii schimbări în structura guvernului. Erau tocmai ministerele de forță, deținute de comuniști și care urmau să le asigure victoria în alegeri. Interesante în acest articol sunt considerațiile privitoare la stabilirea datei alegerilor, aparținând lui Gheorghe Tătărescu. El spune că cel mai devreme alegerile vor avea loc în lunile iunie sau iulie 1946. De fapt aceste luni sunt scrise cu majuscule, accentuându-se parcă mesajul care se vroia transmis către occidentali⁶. Dorind să alunge orice urmă de îndoială asupra libertății de exprimare a presei în România, aspect privit cu îngrijorare de interlocutorul său de la Reuters, Gheorghe Tătărescu afirma că „[...] Referitor la libertatea presei, d. Petre Groza a arătat că partidele național-liberal și național-țărănist, vor putea scoate câte ziare doresc, însă ele vor trebui să se supună cenzurii politice la fel ca și celelalte ziare”⁷. Cu alte cuvinte P.N.L. și P.N.Ț. vor avea dreptul să își editeze propriile ziare, dar vor trebui să scrie în ele, doar ceea ce dorește guvernul să apară.

În realitate estimarea cu privire la data alegerilor nu era reală. O lună mai târziu, același *Libertatea Poporului* amintește de o declarație făcută de primul ministru Petru Groza unui ziar american. Se menționa aici că data de desfășurare a alegerilor urmează să fie stabilită, dar că ele nu vor avea loc decât atunci când pregătirile vor fi încheiate și atunci când țăranii din agricultură vor putea participa. Asta excludea lunile iunie și iulie când lucrările agricole erau în toi și printre rânduri se înțelegea că alegerile vor avea loc în toamnă, după încheierea ciclului agricol. Reiese clar din acest articol grija guvernului față de implicarea electorală a țăranilor, acesta sperând să obțină cât mai multe voturi din mediul rural. Pentru aceasta se specifica cu majuscule faptul că: „[...] guvernul nu urmărește colectivizarea sau naționalizarea întreprinderilor economice și industriale. Capitalul acestora va rămâne în mâinile particularilor producându-le veniturile aferente....”⁸. Era perioada în care propaganda comunistă nega cu vehemență demararea procesului de colectivizare a agriculturii tocmai pentru a-și atrage cât mai multe voturi din mediul rural, acolo unde locuia peste 80% din populația României. Dealtfel, reforma agrară relizată de guvernul Groza în 1945 avea menirea de a adormi „vigilența” lumii satelor. În lunile următoare însă aceste teme au fost

⁶ *Libertatea Poporului*, anul III, nr. 175, din 17 ianuarie 1946, p.1.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Libertatea Poporului*, nr. 253, din 13 februarie 1946, p.1.

dezbătute cu fiecare prilej de partidele tradiționale, iar propaganda desfășurată în acest sens a condus la o creștere a popularității acestora⁹.

Incertitudinea privind data exactă a alegerilor a mai continuat câteva luni. Cel mai probabil a fost încă o încercare a Blocului Partidelor Democratice de a mai slăbi opoziția. Abia în luna august 1946 încep să se audă voci care avansau drept noiembrie cea mai probabilă lună pentru desfășurarea scrutinului electoral. Ziua încă nu se cunoștea cu exactitate întrucât se invoca necesitatea încheierii muncilor câmpului, în special operațiunile de culegere a roadelor agricole, dar și faptul că autoritățile locale au nevoie de timp pentru organizarea în bune condiții a scrutinului. Un al treilea motiv era legat de definitivarea listelor electorale ale B.P.D. - ului.¹⁰ Am mai putea adăuga la această înșiruire de argumente mai mult sau mai puțin credibile și acela al pregătirii aparatului represiv, în vederea „bunei desfășurări” a procesului electoral. Atunci când la 28 septembrie la Ministerul de Interne a avut loc o conferință la care au participat liderii județeni ai P.C.R., aceștia au fost asigurați că poliția, funcționarii, magistrații, unitățile speciale ale armatei vor ajuta la succesul deplin al alegerilor. Dar tot acest proces, care avea să garanteze viitoarele victorii cerea timp și de aceea abia în ședința de guvern din 13 octombrie 1946 se propune de către dr. Petru Groza ca dată a alegerilor ziua de 19 noiembrie. Obiecțiile lui Mihail Romniceanu, reprezentantul P.N.L. Brătianu în guvern nu au avut nici un rezultat. Pe 15 octombrie 1946 a apărut în *Monitorul Oficial* decretul regal care consfințea această hotărâre.

La începutul anului 1946, atunci când discuțiile privind data alegerilor generale din acel an erau în toi, un alt subiect legat de alegeri a ținut capul de afiș ale ziarelor locale și naționale. Era vorba despre legea electorală în baza căreia vor fi organizate alegerile. Surprinzător, presa arădeană nu a fost foarte preocupată de acest aspect. Doar oficiosul comuniștilor, *Patriotul*, a acordat o anumită importanță subiectului. Prima semnalare a discuției datează din 17 mai 1946, atunci când este remarcat faptul că proiectul legii a fost finalizat și a fost înaintat Ministrului Justiției, Lucrețiu Pătrășcanu, și președintelui Consiliului de Miniștri, dr. Petru Groza. Anunțul ocupa un loc mai puțin vizibil, în interiorul ziarului. Prim-planul era deținut de anunțul conform căruia programul electoral al comuniștilor a fost finalizat, pregătindu-se lansarea sa oficială¹¹. Următorul articol dedicat legii electorale a fost publicat pe prima pagină a numărului din 25 mai 1946. Această schimbare de poziționare poate fi explicată prin semnalarea aici a categoriilor de persoane care nu au drepturi electorale, conform acestei legi, adică acelea care au deținut funcții în cadrul regimului mareșalului Antonescu, dar și pe cei care au făcut parte din mișcarea legionară. Articolul cataloghează aceste decizii ca fiind „democratice”, deoarece respectivii „ar trebui excluse din viața politică”¹². În 31 mai 1946, același periodic arată că respectivul proiect al legii electorale a fost pus deja în dezbateri publică. Articolul cataloghează „desființarea Senatului și lărgirea

⁹ Constantin Hlihor, *Considerații privind evoluția vieții politice românești în anul 1946*, în *Analele Sighet*, nr. 3, Fundația Academia Civică, București, 1996, p. 32.

¹⁰ *Libertatea Poporului*, anul III, nr. 412, din 10 august 1946, p.1.

¹¹ *Patriotul*, anul III, nr. 505, din 17 mai 1946, p. 3.

¹² *Idem*, anul III, nr. 512, din 25 mai 1946, p. 1.

dreptului de vot al femeilor și tineretului”¹³ ca fiind cele mai importante prevederi ale acestei legi electorale. Precizări mai ample privind desființarea Senatului sunt prezente într-un articol din 23 iunie 1946, unde era salutată decizia guvernului. Autorul articolului încearcă să combată cererile opoziției conform căreia camera superioară a Parlamentului nu poate fi desființată printr-o simplă lege¹⁴. După o pauză de mai bine de trei săptămâni subiectul este din nou abordat în paginile ziarului. Două articole din 13 iulie 1946 publicate pe ultima pagină amintesc faptul că guvernul a adoptat toate articolele legii electorale, care au fost înaintate regelui spre semnare de către Lucrețiu Pătrășcanu¹⁵. Din acest moment, care a coincis și cu data semnării legii de către rege, organul de presă al comuniștilor arădeni nu a mai discutat nimic pe marginea noii legi electorale până în campania electorală.

Perioada anilor 1944-1947 a fost una în care România a trecut de la un regim autoritar la unul totalitar de natură comunistă. Liderii comuniști de la București nu făceau în aceste zile, decât să respecte cerințele Moscovei și programul de preluare al puterii stabilit pentru România. Unul dintre cele mai importante puncte din acest demers viza câștigarea alegerilor din 1946 prin orice mijloace. Aceste alegeri erau vitale pentru comuniști, care deși controlau încă din 6 martie 1945 destinele României aveau nevoie de o legitimare a populației, mai ales în fața puterilor occidentale¹⁶.

Județul Arad a cunoscut la rândul său febra alegerilor. Asemeni restului țării comuniștii și a colii lor s-au ridicat în vârful ierarhiei politice locale a vremii, impunându-se prin forță. Ei au câștigat și consolidat puterea prin masive campanii de reprimare a opozițiilor politici din principalele instituții și întreprinderi locale. Reprezentanții partidelor de opoziției, P.N.L. – Brătianu și P.N.Ț. - Maniu au fost eliminați din funcțiile de decizie și conducere, care au fost mai apoi ocupate de către oameni credincioși comuniștilor. Pentru asigurării definitive în alegeri, comuniștii nu s-au mulțumit doar cu încercarea de a ocupa posturile publice de conducere. Au desfășurat și o intensă propagandă electorală, dar au și supus partidele rivale unui tratament foarte dur. Asupra membrilor acestora au fost dezlănțuite echipele de bătăuși sau au fost trimiși muncitori înarmați sub pretextul de a restabili ordinea publică.

În acel moment opoziția la politica violentă a comuniștilor era formată din Partidul Național Țărănesc, condus de Iuliu Maniu, Partidul Național Liberal, al cărui președinte era Constantin (Dinu) Brătianu, și din Partidul Social Democrat Independent, condus de Constantin Titel Petrescu. Dintre toate acestea „dușmanul” principal era P.N.Ț.-ul și liderul său, Iuliu Maniu. Din acest motiv împotriva acestui partid și a membrilor săi a fost lansată o campanie deosebit de violentă, manifestată prin ostilități verbale și fizice ajungându-se chiar la omoruri¹⁷. Un raport întocmit de organizația comunistă arădeană în iulie 1946 arăta faptul că cu câteva luni înainte de alegeri influența P.C.R. în Arad era foarte redusă, partidele de opoziție

¹³ *Idem*, anul III, nr. 517, din 31 mai 1946, p. 6.

¹⁴ *Idem*, anul III, nr. 535, din 23 iunie 1946, p. 4.

¹⁵ *Idem*, anul III, nr. 551, din 13 iulie 1946, p. 4.

¹⁶ Jean Francois Soulet, *Istoria Europei de Est de la al doilea război mondial, până în prezent*, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 59-61.

¹⁷ Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 246.

având un mare sprijin în rândurile populației. Din estimările P.C.R. Partidul Național Țărănesc avea o aderență de 55-60 % în satele din județ. Partidul Național Liberal este influent în rândul burgheziei, atât cea românească cât și cea maghiară. Acest lucru este foarte surprinzător, cu atât mai mult cu cât Uniunea Maghiară, care reprezenta interesele acestei minorități, era aliata comuniștilor. Se pare însă că în acele zile, interesele maghiarilor de rând erau similare cu ale românilor cel puțin în sfera economică și că nici ei nu se lăsau păcăliți de propaganda comunistă. În plus P.N.L. se bucură de o mare popularitate în plasele Hălmagiu și Chișineu Criș. La toate aceste voturi potențiale pentru opoziție se adaugă și cele ale Partidului Social Democrat Independent, condus de Constantin Titel Petrescu, care avea o oarecare aderență în rândul intelectualilor români dar și în rândul muncitorilor români, în special cei de la atelierele C.F.R., unde se estima că aceștia „*sunt mai compacți*”¹⁸.

Cele expuse mai sus arată că Partidul Comunist Român nu ar fi avut nicio șansă în cadrul unor alegeri desfășurate într-un mod democratic. De aceea, pe parcursul întregii campanii electorale comuniștii au făcut totul pentru ca planurile opoziției să eșueze.

Violențele nu s-au limitat doar la forma lor verbală. Încă din 16 februarie 1946, înainte chiar de a se cunoaște data alegerilor, împotriva Partidului Național Țărănesc au fost dezlănțuite echipele de șoc ale comuniștilor. Acestea au devastat sediul din Arad al național-țărăniștilor rănind grav persoanele care se aflau acolo la acel moment, printre ele și vicepreședintele organizației județene, dr. Alexa Boțioc, și profesorul Constantin Teodorescu. Ambii au fost bătuți foarte grav. În urma loviturilor primite, la 5 martie 1946 Alexa Boțioc a decedat. Peste alte două luni, la 5 mai 1946 profesorul Teodorescu a încetat și el din viață¹⁹. Aceste întâmplări nu sunt menționate în presa comunistă, la fel și decesele celor doi nici măcar la rubrica decese. Nu a fost singurul atac la adresa P.N.Ț. La 22 februarie 1946 sediul P.N.Ț. a fost din nou devastat, iar secretatul general al organizației arădene, Ioan Drincu, a fost arestat²⁰.

Eforturile comuniștilor s-au îndreptat sistematic înspre sabotarea întâlnirilor țărăniștilor din Arad, întâlniri care aveau drept scop organizarea partidului pentru alegerile care aveau să vină. O întrunire importantă avea să fie congresul organizației locale Arad a P.N.Ț., care trebuia aibă loc la 5 mai 1946. Comuniștii nu aveau de gând să lase un partid rival, care avea o aderență destul de mare în rândul populației, să se organizeze astfel încât să devină o amenințare și mai mare decât este. Încă de la primele demersuri național - țărăniste autoritățile locale, aflate sub controlul Partidului Comunist, s-au străduit să ridice cât mai multe obstacole în calea desfășurării evenimentului. Un prim obstacol a constat în împiedicarea P.N.Ț. de a găsi o sală adecvată unei asemenea întruniri. Atunci când în sfârșit s-a găsit o sală potrivită și congresul părea că va avea loc, comuniștii au înființat formațiuni de șoc ale Frontului Național Democrat, formate din muncitori de la principalele uzine

¹⁸ A-N.-S.J.A., *Fond Documente electorale ale Blocului Partidelor Democratice*, Colecția organizației politice, dos. 1/1946, f. 3.

¹⁹ Eugen Șahan, *Violențe în campania electorală (cronologie)*, în *Analele Sighet*, nr. 3, Fundația Academia Civică, București, 1996, p. 73.

²⁰ ***, *Arad, monografia orașului de la începuturi până în 1989*, Editura Nigredo, Arad, 1999, p. 184 - 185.

din Arad, „Astra”, „ITA”, „FITA” și „Teba”. Aceste grupe de șoc au avut misiunea de a împiedica circa 400 de țărani din comunele din jur să intre în oraș și să ajungă la congres. Interesant este faptul că muncitorii de la „Astra” au refuzat să participe la aceste acțiuni. Mai mult, în noaptea de dinaintea congresului sala în care acesta urma să se desfășoare a fost ocupată de comuniști. Ajunși acolo în jurul orei 2 noaptea, ei au refuzat să o părăsească. Țărăniștii s-au adresat autorităților locale care așa cum era de așteptat nu au luat nici o măsură. În aceste condiții, singura opțiune a conducerii P.N.Ț. era să reprogrameze evenimentul²¹.

Acțiuni similare au avut loc la nivelul întregului județ. Un astfel de exemplu îl constituie evenimentele de la Hălmagiu, care au avut loc în luna august a anului 1946, atunci când maniștii din zona Hălmagiu au planificat o serie de manifestări electorale în comunele din zonă. La aceste manifestări trebuia să fie prezent și Aurel Leucuția, membru influent al Partidului Național Țărănesc, fost ministru al Economiei Naționale în guvernele generalilor Sănătescu și Rădescu. Pentru buna desfășurare a acțiunilor între național-țărăniști și comuniști s-a încheiat o înțelegere prin care aceștia din urmă erau de acord cu manifestația organizată de P.N.Ț. Pentru a evita orice fel de tensiuni și dezordini național-țărăniștii au luat decizia ca adunarea de la Hălmagiu să se desfășoare pe un teren privat, mai precis în curtea unui locuitor mai înstărit din Hălmagiu²². Autoritățile comuniste sau comunizate aveau însă alte planuri. În zonă au fost trimise de la Arad echipe de activiști formate din muncitori de la Căile Ferate Române, originari din acea parte a județului, țărani din Gurahonț și Hălmagiu care simpatizau cu Partidul Comunist, precum și mineri de la Brad. Rolul acestora era de a stopa manifestările național-țărăniște, prin orice mijloace posibile. Inițial, comuniștii au încercat să țină o contramanifestație care să fie contrapusă celei a țărăniștilor. Neavând prea mult succes, după cum arată documentele de partid, comuniștii au procedat la atacarea susținătorilor lui Iulia Maniu. Aceștia din urmă au ripostat cu ceea ce aveau la îndemână cu toate că printre cei aduși de comuniști se găseau și posesori ai unor arme de foc²³.

Interesant este modul în care sunt relatate evenimentele *Patriotul*, oficiul comunistilor. Într-un articol din 8 august 1946, având ca titlu „În timp ce la Hălmagiu elementele democratice au fost atacate cu coase și topoare de către maniști, Dreptatea vorbește de teroarea F.N.D.-istă”²⁴, organul local al P.C.R. era iritat de „minciunile” din *Dreptatea*. Periodicul descria cele întâmplate la Hălmagiu, în felul următor:

„[...] S-a întâmplat însă în același timp să aibă loc o întrunire a maniștilor chiar în prezența dl Leucuția. I-a fost mai mare mirarea d-lui Leucuția că țărani au manifestat pentru democrație, pentru guvern. Și pentru asta a căutat dl. Leucuția ca prin scrupule huliganice să instige țărani și să-i încaiere. Nu le-a mers. Atunci au schimbat tactica. O ceată de maniști cu furci și coase, fățiș au atacat manifestanții.

²¹ Eugen Șahan, *op. cit.*, pp. 74-77.

²² A.-N.-S.J.A, *Fond Documente electorale ale Blocului Partidelor Democratice*, Colecția organizații politice, dos. 1/1946, f.49

²³ *Ibidem*, f. 50.

²⁴ *Patriotul*, anul III, nr. 574, din 8 august 1946, p. 4.

Acesta-i adevărul. Presa manistă nu a vrut să-l cunoască. „Dreptatea” d-lui Maniu a călcat adevărul în picioare, mințind în mod nerușinat de cele petrecute la Hălmașiu. „Dreptatea” are neobrăzarea să prezinte totul pe deandosealea. „Dreptatea” are îndrăzneala să scrie despre „teroarea fenedistă”.

*Cine a luat furci și coase la Hălmașiu, cine a instigat, cine a produs încăerarea? Aceasta de ce nu scrie „Dreptatea”?*²⁵.

Denaturarea adevărului este evidentă. Comuniștii pretindeau că ei au fost cei care au fost agresați. În viziunea lor ei sunt victimele și nu se pomenește nimic despre echipele de șoc aduse în zona Hălmașiu cu scopul de a zădărnici acțiunea P.N.Ț., așa cum de altfel s-a prezentat în raportul prezentat Comitetului B.P.D. la puțin timp după desfășurarea evenimentelor.

Ca o ripostă la tratamentul aplicat, partidele din opoziție au încercat să strângă rândurile pentru a face față agresiunilor, inclusiv printr-o reorganizare internă, mai ales acolo unde se impunea. Liberalii, spre deosebire național-țărăniști, nu aveau structuri politice foarte bine încheiate la nivelul județului Arad. În plus, la nivelul conducerii organizației județene existau numeroase divergențe între lideri acesteia. Din această cauză, în vederea bunei pregătiri a alegerilor din noiembrie, în august 1946 conducerea națională a P.N.L. a hotărât numirea unui președinte trimis de la București în persoana profesorului George Fotino. La câteva zile după sosirea lui în Arad, *Patriotul* a și lansat un atac dur la adresa sa. Cu toate că se susținea că organizația județeană „[...]are un contact aproape inexistent [...] cu masele și cu opinia publică”²⁶, periodicul acordă un spațiu mare combaterii acestei numiri. Erau incriminate în special articolele antisovietice pe care profesorul le publicase în perioada interbelică. Numirea era văzută drept un afront adus unui oraș care a fost „eliberat în mod efectiv de sub stăpânirea hitleristo-hortistă de eroica Armată Roșie”²⁷.

Pe măsura apropierii alegerilor atacurile comuniștilor creșteau în intensitate generând nu de puține ori instabilitate la nivelul acestora. La începutul lunii septembrie 1946 organizația național-țărănistă arădeană se confrunta cu o puternică dezertare a membrilor săi. Nu mai puțin de 127 de membrii au părăsit partidul lui Iuliu Maniu, pentru a se alătura Partidului Național Țărănesc condus de Anton Alexandrescu, structură politică din categoria tovarășilor de drum ai comuniștilor. O asemenea ocazie nu putea fi ratată de propaganda comunistă, demisionarii punând de altfel bazele organizației județene a acestui partid. La 7 septembrie 1946, *Patriotul* anunța triumfător că „Zidurile –citadelei - maniste din Arad crezute invincibile s-au prăbușit”²⁸. Declarațiile lui Sabin Tomuș, fost casier al P.N.Ț. Arad și liderul demisionarilor, date cu acest prilej sugerează implicarea politică a Blocului Partidelor Democratice: „am constatat - spune fostul casier - că organizația național-țărănistă din Arad, neținând seama de dorința cadrelor a instaurat prin metode samavolnice la conducerea județeană o comisie în frunte cu domnul Leucuția și alții. Majoritatea cadrelor național-țărăniste fiind legate de programul național-țărănesc, care e un program progresist au hotărât a se dezlipi

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Patriotul*, anul III, nr. 574, din 8 august 1946, p. 1.

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Patriotul*, anul III, nr. 599, din 7 septembrie 1946, p. 5.

de organizația manistă, regroupându-se în jurul partidului d-lui Anton Alexandrescu, în credința că în acest fel vor servi interesele țărănimii scopul permanent care stă la baza Partidului Național Țărănesc (Anton Alexandrescu)”²⁹. Acest fapt este întărit câteva zile mai încolo când același Sabin Tomuș figurează pe lista cu propunerile pentru Parlament din partea Blocului Partidelor Democratice, ceea ce ne trimite cu gândul la o promisiune anterioară a comuniștilor, tocmai pentru a sparge din interior organizația național-țăranistă.³⁰

Odată cu trecerea timpului și apropierea scrutinului, eforturile comuniștilor s-au canalizat spre creșterea popularității partidului în rândul populației. Pe lângă întâlnirile directe cu alegătorii, presa a fost utilizată din plin în acest sens. Astfel, pe prima pagină a ziarelor controlate de ei erau tot mai prezente sloganurile care îndemneau la votarea reprezentanților B.P.D. Acestea aveau diverse formule, încercând să se adreseze unui număr cât mai mare de oameni. La început sloganurile urmăreau stabilirea taberelor „democrați” (B.P.D. – semn electoral soarele) versus „reacționari” (P.N.Ț. și P.N.L.) „Nici un vot reacțiunii. Toate voturile pentru Blocul Partidelor Democratice”³¹. Defăimarea opoziției era la ordinea zilei, sloganuri de precum „Maniu și Brătianu înseamnă desordine, foamete, războiul”³² erau prezente sistematic în paginile ziarelor, în timp ce alte lozinci vorbeau despre mobilizarea femeilor sau a altor categorii sociale: „Femei apărați-vă drepturile, votând soarele”³³, „Cetățeni și cetățene! Pentru democrație, pace și pentru o viață mai bună, Votați Soarele”³⁴, „Plugari de pe toate ogoarele, Votați Soarele”³⁵. Se făceau tentative de atragere și a intelectualilor de partea lor. Pentru ei s-au construit slogane ceva mai elevate, acomodate aspirațiilor acestora: „Intelectuali! Votând Soarele, risipiți negurile obscurantismului”³⁶, „Libertatea cuvântului și scrisului este asigurată prin victoria Blocului Partidelor Democratice”³⁷.

Toate aceste eforturi erau absolut necesare, pentru că așa cum însăși rapoartele partidului indicau, popularitatea comuniștilor în satele și comunele județului Arad, era extrem redusă. Nici în interiorul partidului, lucrurile nu erau prea roz. Structurile organizatorice din teritoriu nu funcționau la capacitate maximă. În aceste organisme domnea un haos organizatoric, determinat în mare măsură de lipsa de organizare, dar și datorită calității slabe a membrilor de partid. Procesul de selecție a conducerii era ineficace. În unele cazuri acesta lipsea cu desăvârșire. Lucrurile stăteau și mai rău în mediul rural, unde comuniștii nu erau cunoscuți aproape deloc, iar majoritatea locuitorii satelor păreau a fi insensibili la propaganda comunistă. Nici în Arad lucrurile stăteau mult mai bine. În aceste condiții s-a considerat necesară, pentru eficientizarea activității, reorganizarea conducerii

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Patriotul*, anul III, nr. 691, din 9 noiembrie 1946, p. 5.

³¹ *Libertatea Poporului*, anul III, nr. 492, din 2 octombrie 1946, p. 3.

³² *Idem*, anul III, nr. 500, din 13 octombrie 1946, p. 3.

³³ *Idem*, anul III, nr. 510, din 24 octombrie 1946, p. 3.

³⁴ *Idem*, anul III, nr. 498, din 10 octombrie 1946, p. 3.

³⁵ *Idem*, anul III, nr. 495, din 5 octombrie 1946, p. 3.

³⁶ *Idem*, anul III, nr. 497, din 8 octombrie 1946, p. 3.

³⁷ *Idem*, anul III, nr. 507, din 19 octombrie 1946, p. 3.

partidului. La 26 mai 1945, Comitetul Județean al P.C.R. a fost restructurat în profunzime. Din el făceau parte 15 oameni, conduși de secretarul politic Petru Prudner. În noiembrie 1945, ca o dovadă a haosului care domnea în organizația arădeană, Iosif Rangheț, în fruntea unei comisii de la București a reorganizat din nou filiala județeană, la fel cum s-a întâmplat și în cazul comitetelor de fabrică de la „ASTRA”, „ITA” și „Teba”, unde s-a urmărit în principal eliminarea „*elementelor necorespunzătoare*”³⁸. Dealtfel pe la jumătatea anului 1946, reorganizarea era cuvântul de ordine din interiorul organizației comuniste din Arad. În vara aceluși an, regionala Banat a comuniștilor era îngrijorată de situația din județul Arad, în perspectiva alegerilor ce se apropiau. S-a decis crearea unui comitet județean electoral, care avea să coordoneze pregătirile de campanie ale comuniștilor. În august 1946 acesta raporta îndeplinirea sarcinilor trasate și constituirea a unui colectiv de 200 de persoane care urma a organiza adunările electorale în satele și comunele arădene³⁹. Printre măsurile avute în vedere în perspectiva scrutinului electoral era popularizarea semnelor electorale al Blocului Partidelor Democratice: *Soarele*. S-a luat decizia ca el să fie afișat oriunde era posibil: pe străzi și trotuare, în gări deasupra peronurilor unde semnul soarelui urma să fie confecționat din tablă, dar și în diferite fabrici și instituții. Nici activitățile culturale și sportive nu erau uitate, pe biletele de intrare fiind aplicat respectivul semn electoral.

După toate cele întâmplate în campania electorală, Partidul Comunist era convins că rezultatele finale ale alegerilor nu pot să fie decât în favoarea sa. Conform rezultatelor conferinței de la Moscova, din decembrie 1945, alegerile trebuiau să fie organizate cel târziu până la jumătatea anului 1946. Guvernul dr. Petru Groza însă nu se grăbea să pună în practică angajamentele asumate cu acel prilej. Partea română a amânat de mai multe ori data la care trebuiau să fie organizate alegerile. În cele din urmă alegerile s-au desfășurat într-o zi de marți, la 19 noiembrie 1946.

Astfel stând lucrurile și luând în considerare cele întâmplate în timpul campaniei electorale din acel an, era limpede pentru toată lumea că ziua alegerilor vor fi pline de ilegalități comise de comuniști. Încă din timpul desfășurării campaniei electorale, comuniștii au pregătit totul pentru succesul atât de mult așteptat. Pe raza județului Arad au fost organizate un număr de 75 de secții de votare civile. Alături de acestea, în conformitate cu prevederile legii electorale care dădea dreptul militarilor să voteze au mai fost organizate și 3 secții de votare militare. În ceea ce privește strict orașul Arad, acolo au funcționat 25 de secții civile și una militară. Secțiile de votare s-au aflat pe tot parcursul zilei sub pază militară. Evident, așa cum o serie de documente de epocă toți jandarmii și soldații care păzeau secțiile de votare erau simpatizanți ai comuniștilor. Pentru ceașă activitate au fost mobilizați 1074 soldați, conduși de 66 subofițeri și 80 de ofițeri⁴⁰. Un raport al organizației comuniste județene se menționa faptul că pentru mai multă siguranță

³⁸ A.-N.-S.J.A., *fond Documente electorale ale Blocului Partidelor Democratice*, dos. 1/1946, f. 2.

³⁹ *Ibidem*, f. 1.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 26.

au fost mobilizate forțe suplimentare din județele învecinate, Timiș și Bihor, fără a se preciza numărul acestora⁴¹.

Ca urmare a luării din timp a măsurilor menționate, în județul Arad alegerile au fost organizate cu grijă de către reprezentanții Blocului Partidelor Democratice. Tocmai din acest motiv incidentele au fost de o intensitate mai redusă, mare alor majoritate nefiind altceva decât încercări ale membrilor partidelor de opoziție de a împiedica imensa fraudă pe care reprezentanții Blocului o puseseră la cale.

Unul dintre aceste incidente s-a desfășurat în zona localității Hălmagiu. În această localitate și în satul învecinat, Bănești, reprezentanții Partidului Național Țărănesc au reclamat încă înainte de începerea votării că în urna de vot sigilată ar fi existat dinainte buletine de vot gata stampilate în favoarea Blocului Partidelor Democratice. Blocul a încercat să mușamalizeze acest incident, dar în zonă influența comuniștilor era redusă. Reprezentanții P.N.Ț. au reușit să atragă de partea lor un grup de țărani cu care în jurul orei 13 au luat cu asalt sediul de votare distrugând urna. Pentru aceste incidente, comuniștii l-au făcut responsabil pe șeful postului de jandarmi din Hălmagiu. După venirea întăririlor procesul de vot s-a reluat și s-a desfășurat fără probleme⁴². Incidente similare s-au petrecut și în orașul Arad la secția de votare militară, nr. 102. Profitând de lipsa președintelui secției de votare pentru scurtă vreme, un reprezentant al B.P.D., a introdus în urnă 500 de voturi gata ștampilate, cu lista nr. 1, adică lista Blocului Partidelor Democratice.⁴³

Comuniștii au înregistrat însă greutăți și în interiorul propriului partid. Potrivit unor relatări ale activiștilor de partid în comuna Șeitin însuși președintele B.P.D.-ului din localitate, Ioan Costea, a încercat să împiedice „mersul operațiunilor în favoarea BPD”⁴⁴. Probabil că aceste operațiuni se referă la „modificarea” rezultatelor alegerilor. Însă dincolo de aceste acțiuni ale învinutului, pe care din lipsa datelor suficiente nu putem să le cunoaștem concret, rămâne denunțul acestuia către președintele Blocului Partidelor Democratice Arad, Petre Belle. Acest denunț a fost făcut chiar de către președintele secției de votare din această comună, dr. Nicolae Stănescu. Documentul, care era însemnat ca fiind „CONFIDENȚIAL”, arată nivelul până la care s-a ajuns în fraudarea alegerilor și faptul că orice contestație a opoziției în această comună era dinainte sortită eșecului.

Comuniștii nu s-au limitat la nereguli doar în timpul procesului de votare. Cele mai mari fraude au fost realizate după închiderea votării. Procesul electoral s-a încheiat la ora 20, tot atunci începând și numărătoarea votului. Un exemplu concret în acest sens îl reprezintă urna cercului teritorial, în care 40% din voturi erau pentru lista nr. 6 a P.N.Ț. - Maniu. Activistul de partid, secondat de președintele secției de votare au reușit să mascheze majoritatea voturilor partidelor din opoziției. În urna Regimentului I Roșiori s-a înregistrat aceeași situație. Aici au existat 80 de voturi pentru Partidul Național Țărănesc, dar din acestea s-au validat

⁴¹ *Ibidem*, f. 27.

⁴² *Ibidem*, f. 32.

⁴³ ***, *Arad, Monografia orașului de la începuturi până la 1989*, Editura Nigredo, Arad, 1999, p. 185.

⁴⁴ A-N.-S.J.A., *fond Documente electorale ale Blocului Partidelor Democratice*, dosar 1/1946, f. 36.

doar 6. Restul au fost contabilizate la lista nr. 1, a Blocului Partidelor Democratice, de către însuși președintele secției de votare⁴⁵.

La Arad, rezultatele oficiale, așa cum au fost ele transmise de Partidul Comunist arată o victorie clară a Blocului Partidelor Democratice. Rezultatele alegerilor au fost publicate de către organul de presă al comuniștilor arădeni, *Patriotul*, abia pe 23 noiembrie 1946, adică la 4 zile după alegeri⁴⁶. Potrivit periodicului din cei 233.087 cetățeni cu drept de vot și-au exprimat opțiunea 202.126, adică 86,71%. În ceea ce privește rezultatele alegerilor acestea sunt:

Tabel 1 – rezultatele alegerilor din 1946, așa cum sunt ele prezentate în ziarul *Patriotul*.

Nr.crt	Formațiunea politică	Voturi obținute	Procent
1.	BPD	117041	57, 90 %
2.	PNT-Maniu	38588	19, 09 %
3.	UPM	25507	12,61 %
4.	PNL-Brătianu	7751	3,83 %
5.	PSD-Titel Petrescu	4388	2,17 %

Documentele Blocului Partidelor Democratice vorbesc despre alte cifre. Astfel la vot s-ar fi prezentat un număr de 183.997, prezența la vot fiind cu puțin peste 78%. În acest caz rezultatele sunt:

Tabel 2 – rezultatele alegerilor din 1946, potrivit documentelor de arhivă⁴⁷.

Nr.crt	Formațiunea politică	Voturi obținute	Procent
1.	BPD	90962	49 %
2.	PNT-Maniu	49066	26 %
3.	UPM	30702	17 %
4.	PNL-Brătianu	8080	4 %
5.	PSD-Titel Petrescu	5187	2,8 %

Având în vedere aceste neconcordanțe se pune întrebarea care dintre cele două versiuni este cea corectă? Probabil că niciuna dintre acestea nu reflectă realitatea. În primul rând niciuna dintre statistici nu pomeneste nimic despre voturile nule, deși este greu de crezut că la un asemenea scrutin acestea nu au existat cu atât mai mult cu cât rezultatele de la diferite secții de votare, păstrate în documentele de arhivă, dovedesc că au existat asemenea voturi. Este de asemenea aproape imposibil de estimat data la care a fost realizat documentul de arhivă, și de către cine. El nu prezintă nici un fel de date de identificare. O variantă care ar trebui luată în seamă este aceea ca acestea din urmă să fie rezultatele alegerilor așa cum au fost ele raportate de secțiile de votare și trimise la București de unde mai târziu a sosit cealaltă variantă publicată și în presă.

Ca urmare a rezultatelor oficiale, județul Arad a trimis în Reprezentanța Națională un număr de 13 parlamentari după cum urmează:

⁴⁵ *** , *Arad, Monografia orașului de la începuturi până la 1989*, Editura Nigredo, Arad, 1999, p. 185.

⁴⁶ *Patriotul*, anul III, nr. 673, din 21 noiembrie p. 1.

⁴⁷ A-N.-S.J.A., fond Documente electorale ale Blocului Partidelor Democratice, dosar 1/1946, f. 83.

Tabel 3 – lista parlamentarilor județului Arad, în urma alegerilor din 1946⁴⁸

Nr.crt.	Nume parlamentar	Formațiune politică
1.	Lucrețiu Pătrășcanu	Blocul Partidelor Democratice
2.	Miron Belea	Blocul Partidelor Democratice
3.	Gheorghe Voștinar	Blocul Partidelor Democratice
4.	Aurel Vijoli	Blocul Partidelor Democratice
5.	Vasile Ionaș	Blocul Partidelor Democratice
6.	Ioan Vințe	Blocul Partidelor Democratice
7.	Sabin Tomuș	Blocul Partidelor Democratice
8.	Petre Cuedan	Blocul Partidelor Democratice
9.	Maria Marian	Blocul Partidelor Democratice
10.	Dr. Aurel Leucuția	Partidul Național Țărănesc
11.	Nicolae Adam	Partidul Național Țărănesc
12.	Dr. Csakani Bela	Uniunea Populară Maghiară
13.	Kovago Mihai	Uniunea Populară Maghiară

Așa cum se poate observa, Blocul Partidelor Democratice a obținut un număr de 9 parlamentari, în timp ce celelalte două forțe politice locale, P.N.Ț. - Maniu și U.P.M. au obținut fiecare câte 2 mandate de parlamentar.

La nivel național, din totalul de 414 mandate, Blocul Partidelor Democratice îi reveneau 376 mandate, Partidului Național-Țărănesc-33 mandate, iar Partidului Național Liberal, doar 3 mandate.⁴⁹

După alegerile parlamentare, din 19 noiembrie 1946, situația celor două partide istorice a devenit tot mai precară. Noua putere a intensificat măsurile împotriva adversarilor politici, cenzura s-a înăsprit, întrunirile nu erau admise sub diferite pretexte, iar numeroși membrii ai celor două partide au fost arestați, cei mai importanți lideri ai acestora pierzându-și viața în închisorile comuniste.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 77

⁴⁹ Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 446.

HISTORIOGRAPHY, IDEOLOGY AND POLITICS IN ROMANIA: 1948-1965*

*Gabriel MOISA***

Abstract: *Historiography, Ideology and Politics in Romania: 1948-1965.*

In Romania, as well as in all totalitarian regimes, historiography suffered seriously due to the existing political context. More than anywhere else, excepting maybe the Soviet Union, the historiographical realities were among the bleakest ones. The instrumentalisation of history was performed on vast areas mainly due to an acute desire of becoming legit after not an exactly glorious past of the Communist Party that fraudfully came into power in several stages between 1945 and 1947.

Firstly, we followed methodologically the main stages in the evolution of the historical discourse, stages that generally correspond to the post-war Romanian history. In spite of the still existing controversies among specialists regarding the periodization of historiography in that period, we shall try our own chronology of the historiography of Romanian communism. The first period covers the years 1945-1948, followed by a second one covering the years 1948-1955 and by the last two periods covering the years 1955-1960 and 1960-1965. Borders are not strictly marked. They allow obvious continuities from one period to another. The years chosen as chronological borders represent obvious reference points for the selected interval that is characterized by a series of clear leading events.

Key Words: *Historiography, Communism, Politics, Ideology, Romania*

Uncertain Horizons: 1945-1948

In Romania, Marxist historiography did not have a strong tradition¹. The few pre-war and inter-war contributions are modest and insignificant. Constantin

* Ideas and passages of this article can be found in the work Gabriel Moisa, *History, Ideology and Politics in Communist Romania 1948-1989*, Budapest, 2012.

** Universitatea Oradea, email: gabimoisa@hotmail.com.

¹ Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Căzul comuniștilor români (1944-1977)* (Politics and History. The Case of the Romanian Communists (1944-1977), Bucharest, 1991; F. Kellog, *O istorie a istoriografiei române* (History of the Romanian Historiography), Iași, 1996; A. Petrencu, *Învățământul istoric din România (1948-1989)* (Historical Education in Romania (1948-1989), Kishinev 1991; Șerban Papacostea, *Captive Clio. Romanian Historiography under Communist Rule*, in *European History Quarterly*, vol. 26, London, 1996, p.181-208; Keith Hitchins, *Historiography of the Countries of Eastern Europe. Romania*, in *American Historical Review*, vol. 97, 1992, p. 1064-1084, Dionisie Ghermani, *Theorie und Praxis der rumänischen Historiographie der Nachkriegszeit (1984-1978)*, in *Südostdeutsches Archiv*, Band XXI, 1978, p. 105-117, *Idem*, *Die kommunistische Umdeutung der rumänischen Geschichte unter besonderer Berücksichtigung des Mittelalters*, Munich, 1967; W.P.van Meurs, *Chestiunea Basarabiei in istoriografia comunistă (Bessarabia in the Communist Historiography)*, Kishinev, 1996;

Dobrogeanu-Gherea's² *Neoiobăgia* (*Neo-serfdom*) and some of Lucrețiu Pătrășcanu's³ works stand out. Lucrețiu Pătrășcanu was probably the most important of the inter-war Romanian intellectuals who declared his left-political convictions. We should also mention here the constantly mediocre works of the only openly declared Marxist historian, Petre Constantinescu-Iași⁴, professor at the Faculty of Theology within the University of Kishinev⁵ as well as the contribution of Andrei Oțetea, the only notably inter-war Marxist historian, which was dedicated to the materialistic method of historical research⁶.

That was the cause for which the new evolutions in the Romanian historiography were at first sight shocking for most of the Romanian historians who were incapable of adjusting to the new historical discourse⁷. In a Romanian society that was drifting towards the Bolshevik regime⁸, Mihail Roller⁹, a man with doubtful¹⁰ university studies whose licence diploma was not seen by anyone, was by far the most important historian of the regime. He was the main initiator of the new cultural politics promoted by the regime¹¹, politics where the Romanian historiography was deeply engaged into promoting the materialistic historical concept¹² in a generously effort of wiping out our national values¹³.

Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu* (*Compromise and Resistance. The Romanian Culture under Ceaușescu*), Bucharest, 1996; Al. Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură* (*Close Horizon. The Romanian Historiography under Dictatorship*), Iași, 2000; R. Popa, *Arheologia românească sub presiune. Activiști și securiști în templul lui Clio* (*The Romanian Archaeology under Pressure. Activists and Secret Agents in Clio's Temple*), in 22, year I, no. 2-3, 1991; L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească* (*History and Myth in the Romanian Consciousness*), Bucharest, 1997.

² C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia* (*Neo-serfdom*), Bucharest, 1910.

³ L. Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale* (*A Century of Social Convulsions*), Bucharest, 1938; *Idem*, *Sub trei dictaturi* (*Under three Dictatorships*), Bucharest, 1941

⁴ Petre Constantinescu-Iași, *Caracterizarea și împărțirea istoriei românilor. O nouă concepție* (*Characterization and Division of the Romanians' History. A New Concept*), in *Arhiva* (*Archives*), no. 3-4, Iași, 1925, p. 222-237.

⁵ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 66.

⁶ A. Oțetea, *Concepția materialistă a istoriei ca metodă de cercetare și expunere* (*A Materialistic Conception of History as Research and Presentation Method*), in *Însemnări ieșene* (*Notes from Iași*), III, vol. VII, Iași, 1938, p. 105-117.

⁷ G. Moisa, *Considerații asupra istoriografiei transilvănene între anii 1944-1965* (*Considerations on Transylvania's History in 1944-1965*), in *Adevărul omeneste posibil. Volum omagial Sever Dumitrașcu* (*The Truth as Humanly as Possible. Homagial Volume Sever Dumitrașcu*), Oradea, 2001, p. 601.

⁸ Gh. Onișoru, *Alianțe și confruntări între partidele politice din România (1944-1947)* (*Alliances and Confrontations among Political Parties in Romania*), Bucharest, 1996, p. 42-92.

⁹ *Enciclopedia istoriografiei românești*, Bucharest, 1978, p. 282-283.

¹⁰ R. Constantinescu, *100 de istorioare cu istoricii Epocii de Aur* (*100 Stories with the Historians of the Golden Age*), Iași, 1997, p. 164-166.

¹¹ Magda Cârneci, *Artele plastice în România, 1945-1989* (*Arts In Romania, 1945-1989*), Bucharest, 2000, p. 27.

¹² L. Boia, *Evoluția științei istorice românești* (*The Evolution of the Science of History in Romania*), in *Revista de istorie* (*The History Journal*), no. 3, Bucharest, 1981, p. 1245

¹³ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 181-208.

With Mihail Roller as promoter and L. Răutu, I. Chişinevschi, Petre Constantinescu-Iaşi, Gheorghe Haupt or M. Constantinescu as lieutenants, the regime set up and initiated an entire programme of rewriting our national history according to the new norms eliminating everything that seems “retrograde” in the inter-war and pre-war research on Romanian history¹⁴. Under the close surveillance of the Romanian Communist Party, M. Roller started the elaboration of the main *guideline* materials, meaning by this that the new rules of the game were forcedly imposed upon the science of history. In spite of all these, till 1948 the Marxist historiography succeeded to conquer a very narrow field. The existence of the inter-war institutional system in this field represented an important obstacle together with the opposition that came from most Romanian historians who were formed by the inter-war school and who continued to show serious resistance against the avalanche of Roller’s ideas and with the fact that the communists were forced to follow, even apparently, the rules of the democratic game¹⁵. We must mention the still favourable position of Gheorghiu-Dej on 14 November, 1946 regarding the concept of revaluing the past, just a few days before the elections¹⁶. In a few years’ time the same Dej led the entire national cultural disaster.

Roller brutally entered historiography immediately after the Communist regime had become official, in a complete disagreement with the tendencies of European and world history¹⁷, as the initiator, promoter and main achiever of the new historiographical directions¹⁸ under close supervision of the party propaganda. Roller’s destructive initiative started on 24 July, 1945 with a discourse held in front the students from the party school of the Central Committee of the RCP, discourse that was published in the same year in a brochure of 32 pages suggestively entitled “Gazeta de perete”¹⁹ (The Wall Journal). This discourse represented for the following two decades one of the main guideline materials that contained the essential rules of the historiographical game. In fact, this discourse represented the position of the Romanian party. In the same year of 1945, Roller published a ten-page study²⁰ on the so-called ignored pages from Romania’s history. Those so-called ignored pages dealt with the history of the working and socialist movement and with the history of the Romanian Communist Party that till that moment had been inappropriately dealt with according to Roller. He underlined the necessity of studying these aspects of the Romanian history.

Roller set up a vast programme of rewriting history that was clearly expressed throughout a series of contributions in this respect that showed a clear theoretical formation according to which “*the conception of dialectic materialism*

¹⁴ Petre Constantinescu-Iaşi, *Realizările istoriografiei române între anii 1945-1955 (The Achievements of the Romanian Historiography in 1945-1955)*, Bucharest, 1955, p. 5.

¹⁵ Al. Zub, *op. cit.*, p. 18.

¹⁶ M. Niţescu, *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii, (Under the Sign of Proletulism. The Dialectics of the Power)* Bucharest, 1995, p. 52.

¹⁷ G. Barraclough, *Tendances actuelles de l'histoire*, Paris, 1980.

¹⁸ *Enciclopedia istoriografiei româneşti (The Encyclopaedia of the Romanian Historiography)*, Bucharest, 1978, p. 282-283.

¹⁹ Mihail Roller, *Gazeta de perete (Wall Journal)*, Bucharest, 1945.

²⁰ *Idem, Pagini ignorate din istoria României moderne (Ignored Pages in Romania's Modern History)*, in M. Roller, *Probleme de istorie (Issues of History)*, 1947, p. 16-28.

and of historical materialism provides the basic principles for historical research”²¹. Among these contributions, all written until 1947, we mention: *Despre științele istorice în URSS*²² (*About historical sciences in the USSR*), *Periodizarea istoriei României*²³ (*The Periodization of Romania's History*), *Probleme actuale în istoria României*²⁴ (*Current Issues in Romania's History*), *Cu privire la studiul istoriei României*²⁵ (*On the Study of Romania's History*), *Știința istoriei și terminologia ei*²⁶ (*The Science of History and Its Terminology*), *Probleme de istorie*²⁷ (*Issues of History*). As expected, all these contributions were strongly impregnated with Marxist-Leninist ideology. They represented the background for what followed in historiography beginning with the year of 1948.

This theoretical work of “action programme” finalized, at this first stage, into two school textbooks published in 1947²⁸, which announced²⁹ the structural difference from all histories that had been written so far and which followed a new “scientific concept and method”. These textbooks represented the climax of the new historians’ “moral” satisfaction³⁰.

In spite of increasingly more persistent efforts of rendering Romanian historiography more common, the results of these first years were modest and far from what the historians of the new regime had expected. An important part of published documents was still coming from variable inter-war historiographical initiatives. The themes and emphases of Romanian historiography in 1945-1946 were generally the same, although some of the inter-war historians proposed a series of compromises to obey the new directives.

²¹ *Ibidem.*, p. 45.

²² Mihail Roller, *Despre științele istorice în URSS (About historical sciences in the USSR)*, Bucharest, 1945.

²³ *Idem*, *Periodizarea istoriei României (The Periodization of Romania's History)*, Bucharest, 1946.

²⁴ *Idem*, *Probleme actuale în istoria României (Current Issues in Romania's History)*, Bucharest, 1946.

²⁵ *Idem*, *Cu privire la studiul istoriei României (On the Study of Romania's History)*, Bucharest, 1947.

²⁶ *Idem*, *Știința istoriei și terminologia ei (The Science of History and Its Terminology)*, Bucharest, 1947.

²⁷ *Idem*, *Probleme de istorie (Issues of History)*, Bucharest, 1947.

²⁸ Mihail Roller (coordinator), *Istoria României. Manual unic pentru clasa a III-a Gimnaziul unic și clasa a IV-a secundară (Romania's History. Textbook for 3rd Class of Gymnasium and 4th Class of Secondary)*, Bucharest, 1947 and *Idem*, *Istoria României. Manual unic pentru clasa a VIII-a secundară (Romania's History. Textbook for 8th Class of Secondary)*, Bucharest, 1947.

²⁹ Mihail Roller (coordinator), *Istoria României. Manual unic pentru clasa a III-a Gimnaziul unic și clasa a IV-a secundară (Romania's History. Textbook for 3rd Class of Gymnasium and 4th Class of Secondary)*, Bucharest, 1947 and *Idem*, *Istoria României. Manual unic pentru clasa a VIII-a secundară (Romania's History. Textbook for 8th Class of Secondary)*, Bucharest, 1947.

³⁰ Aurel Pentelescu, Mihail Roller și stalinizarea istoriografiei române în anii postbelici (Mihail Roller and the Stalinization of the Romanian Historiography in the Post-war Years), in *Anul 1948-Instituționalizarea comunismului (The Year of 1948 – The Institutionalization of Communism)*, Bucharest, 1998, p. 592-594.

The first compromise came from the Transylvanian historiography and belongs to the historian Ioan Moga³¹. He reviewed Transylvania's history in order to discover an organic conception set up by a superior goal³². The second compromise came from Al. Boldur³³, from Iași, who in a paper dedicated to the evolution of the Romanian historical science throughout 25 years showed a certain dead end of history in Romania, compromise claimed by a necessary appeal to a new historical concept³⁴ that could be even the Marxist one. In spite of the more and more serious pressures on history, among which the closing of numerous inter-war and pre-war publications³⁵, the main feature of these years is represented by the tendencies of continuing the inter-war research directions that formed most of the historians.

This was also the case of the inter-war magazines that in 1945-1946 suffered relatively little from the new regime. They rarely published ideological materials. In most cases Roller or his lieutenants published only in the communist magazines that were controlled by them or in small brochures. *Memoriile Secțiunii Istorice*³⁶ (*Memoires of the Historical Department*), publication of the Romanian Academy, preserved during those years its diverse and rich character in valuable contributions that continued previous preoccupations thanks to some great Romanian historians such as N. Bănescu, Gh.I. Brătianu, I. Nistor or C. Marinescu. However, new research trends were set, especially in the second volume³⁷ of *Memoriilor Academiei* (*Memoires of the Academy*) thanks to Brătianu, Lapedatu or Bănescu.

The other inter-war magazine called *Révue Historique du Sud-Est Européen*, led by Gh. I. Brătianu continued to remain a prestigious publication thanks to its collaborators, most of them young persons who, in a period when the political horizon was being shut, were making huge efforts to open it³⁸. This magazine and *Bulletin de la Séction Historique* were among the last ones to resist. *Bulletin de la Séction Historique* was edited by the Romanian Academy and maintained the spirit of the inter-war historical school within its pages³⁹.

Other prestigious magazines continued to be published in the field of historiography against Roller's insane cultural politics⁴⁰ and against the more

³¹ I. Moga, *Câteva considerațiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei* (*Few Considerations on Historical Research in Transylvania*), Cluj, 1946, 28 p.

³² *Ibidem*, p. 19.

³³ Al. Zub, *op. cit.*, p. 24.

³⁴ Al. Boldur, *Știința istorică română în ultimii 25 de ani* (*The Romanian Scientific History of the Last 25 Years*), Iași, 1946.

³⁵ *Publicațiile scoase din circulație până la 1 iunie 1946* (*Publications closed by 1 June, 1946*), Bucharest, 1946.

³⁶ *Memoriile Secțiunii Istorice* (*Memoires of the Department of History*), tome XXVII, Bucharest, 1946.

³⁷ *Ibidem*, tome XXVIII, 1946.

³⁸ Al. Zub, *op. cit.*, p. 25.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Livia Dandara, *Extirparea ideologică a memoriei naționale în variantă Roller. Istoria RPR în ediții succesive (sept. 1947-iunie 1948)* (*The Ideological Extirpation of our National Memory in Roller's View. The History of the PRR in Successive Editions*

consistent attempts of ideological reshaping of the Romanian historiography⁴¹. These magazines were *Revista istorică* (*The Historical Journal*), *Revista istorică română* (*The Romanian Historical Journal*) and *Hrisovul* (*The Charter*). In spite of all these, one can notice that the trend of adjustment to the new ideological directives became more and more evident in an effort of preserving what was meant to be durable. Another two magazines were published in 1945-1946 *Studii și cercetări istorice* (*Historical Studies and Research*) from Iași and *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (*The Annual of the Institute of National History*) from Cluj. *Studii și cercetări istorice* (*Historical Studies and Research*), published by the Institute of History, led by Al. Boldur published its 29th volume in 1946. *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (*The Annual of the Institute of National History*) issued its 10th volume in 1945. The new trend is easily detected in *Studii și cercetări istorice* (*Historical Studies and Research*) because of the emphases on the Romanian-Russian relationships that were determined by the country's new pro-Soviet orientation as well as by Al. Boldur's experience as former professor at the University of Moscow⁴². *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (*The Annual of the Institute of National History*) was more immune to this trend thanks to the medievalists who were trying to find a compromise favourable to the historians⁴³.

Historians reacted differently to the brutal aggression of communism in the first years of the regime.⁴⁴ Such historians as C. Daicoviciu, A. Oțetea or O. Livezeanu who took part in the elections of the fall of 1946 on the list of the Democratic National Front⁴⁵ complied with the directives of the new regime. Other historians such as N. Bănescu or I. Lupaș did not hesitate to make critical appreciations on the current state and for that they suffered consequences.

Beginning with 1947, politics in the field of historiography went through significant changes. Politics was no longer achieved mainly through the party's journals, but it entered more and more specialized magazines using a wider range of insinuation techniques that were specific to the socialist camp⁴⁶. The years 1945-1946 at least preserved the hope of a normal future⁴⁷, but the year of 1947 began under completely new circumstances. After the electoral fraud of November, 1946 when communists officially came into power, the year 1947 marked the end of all

(September 1947-June 1948), in *Anul 1948-Instituționalizarea comunismului* (*The Year of 1948 – The Institutionalization of Communism*), Bucharest, 1948, p. 574-588.

⁴¹ Victor Cojocaru, *Modelarea ideologică a istoriografiei-baze instituționale și metodologice* (*Ideological Shaping of Historiography – Institutional and Methodological Bases*), in *Anul 1948 - Instituționalizarea comunismului* (*The Year of 1948 – The Institutionalization of Communism*), Bucharest, 1998, p. 571-574.

⁴² Al. Zub, *op. cit.*, p.29.

⁴³ I. Moga, *op. cit.*

⁴⁴ Al. Zub, *op. cit.*, p. 30.

⁴⁵ Ana Selejan, *România în timpul primului război cultural. Trădarea intelectualilor* (*Romanian during the 1st Cultural War. The Betrayal of the Intellectuals*), Sibiu, 1992, p. 102.

⁴⁶ Magda Cârneci, *op. cit.*, p. 17.

⁴⁷ Al. Zub, *Istoriografia română a anului 1946* (*The Romanian Historiography of 1946*), în *Anul 1946-Începutul sfârșitului* (*The Year of 1946 –The Beginning of the End*), Bucharest, 1996, p. 189-203.

preparations that were meant to completely dissolve the previous regime⁴⁸. The new regime ordered the destruction of all those books and magazines that were considered incompatible⁴⁹ as well as the prohibition and the interdiction⁵⁰ of more than 8,000 titles published mainly in 1947. The list contained important works that belonged to Gh.I. Brătianu, Șt. Ciobanu, D. Gusti, I. Nistor or G. Bezviconi.

K. P. Beer also considers that the communist unification in the field of historiography⁵¹ concluded in 1947 with the publication of Mihail Roller's *Istoria României* (*Romania's History*). From that moment on, the Romanian historiography faced the history's denationalization in a context that regarded our national identity. The Romanian historiography was also facing the beginning of the process of institutionalisation in a Soviet way. *Institutul de Studii Româno-Sovietice* (*The Institute of Romanian-Soviet Studies*) – March, 1947, *Editura Cartea Rusă* (*Cartea Rusă Publishing House*), *Muzeul Româno-Rus* (*The Romanian-Russian Museum*) or *Analele Româno-Sovietice* (*The Romanian-Soviet Annals*) were created then. Due to those times, more and more historians were forced to make more and more compromising concessions. If in the case of A. Oțetea, M Constantinescu, C.I. Gulian, Petre Constantinescu-Iași and evidently in that of M. Roller things were already clear, A. Sacerdoțeanu's attitude in *Hrisovul*⁵² (*The Charter*) of praising Plehanov as well as that of P. P. Panaitescu, G. Bezviconi, V. Maciu or C. Daicoviciu came as a surprise.

In spite of all these, in 1947 historiography still held an honourable position firstly thanks to the professionals' efforts of maintaining a rather well-defined part despite a continuous loss of influence from their part⁵³. Gh. I. Brătianu and most of his collaborators from the "Nicolae Iorga" Institute of Universal History were among those who were continuing to defy the more and more evident realities. This fact was also noticed in 1947 at the 10th anniversary of the institute that had been founded by N. Iorga⁵⁴.

There was still place for dialogue and historians' possibilities of action and options were present and real. The thematic choice was still rich⁵⁵ and various. The main historical magazines still appeared, even if under more difficult circumstances. In fact, they appeared for the last time in 1947. Historians were still holding an honourable position towards the new power. In 1947, our tradition as well as the pattern of western values treasured by Romania till then began to be

⁴⁸ R. Markham, *op. cit.*, p. 388-401.

⁴⁹ R. Markham, *op. cit.*, p. 388-401.

⁵⁰ ***, *Publicațiile interzise până la 1 mai 1948 (Prohibited Publications till 1 May, 1948)*, Bucharest, 1948, p. 10-11.

⁵¹ K.P. Beer, *Die Interdependenz von Geschichtswissenschaft und Politik in Rumänien von 1945 bis 1980*, in *Jahrbucher für Geschichte Osteuropas*, Munich, 1984, p. 243-274.

⁵² *Hrisovul*, 1947, p. 183-193.

⁵³ Al. Zub, *op.cit.*, p. 42.

⁵⁴ Gh.I. Brătianu, *Institutul de Istorie Universală "Nicolae Iorga" la 10 ani de la întemeiere* ("Nicolae Iorga" Institute of Universal History, 10th Anniversary), Bucharest, 1947.

⁵⁵ Gh.I. Brătianu, *Institutul de Istorie Universală "Nicolae Iorga" la 10 ani de la întemeiere* ("Nicolae Iorga" Institute of Universal History, 10th Anniversary), Bucharest, 1947.

replaced. The alternative was neither the occident nor the tradition, but the Soviet communist pattern⁵⁶.

Historical education was subject to several strong pressures in 1945-1947. It was then that the systematic official initiatives of destroying the tradition of the Romanian inter-war school began. This destruction was completed by the educational reform of 1948⁵⁷. The period of 1945-1946 was the training period. Beginning with 1945, A. Iordănescu, V. Arbore and G. Lazăr edited a single textbook on the Romanians' history⁵⁸ that was severely criticized at that time by several historians. One of the most virulent critics was again Gh.I. Brătianu. In the first post-war years, the omniscient Mihail Roller seemed quite preoccupied by the educational reform. In 1945 he tried to find new educational goals in the paper *Despre pedagogia în URSS*⁵⁹ (*On Pedagogy in the USSR*), republished in 1947⁶⁰ and 1948⁶¹, where he described the Soviet educational system, highly praising it and considering it as the world's most performing system, the only one that was worth being followed. In 1947, events lost control even in this direction and the consequences became more and more evident⁶². A ministerial order issued on 1 September, 1947 and signed by Petre Constantinescu-Iași, then minister of education, "dismissed" those professors who did not make the necessary concessions on time: R. Căndea – universal history, Șt. Ciobanu – history of ancient literature, N.A. Constantinescu – auxiliary sciences, S. Dragomir – history of south-eastern Europe, V. Grecu – bizantinology, T. Sauciuc-Săveanu – ancient history and epigraphy, I. D. Ștefănescu – history of arts and retired others such as: Al. Boldur, D. Gusti, or G. Oprescu⁶³. "Dismissals" were also performed a month later beginning with 1 October, 1947. Gh.I. Brătianu, G. Fotino, I. Hudiță, V. Papacostea, I.I. Rusu, P. Caraman and A. Nițu were dismissed from teaching while P. Cancel and Gr. Scorpan had to retire. M. Berza and D. M. Pippidi, although unwanted, were still tolerated⁶⁴. The regime's success had become more and more evident. In a conference broadcast at Radio România and Radio București on 4 September, 1947 entitled *Reforma învățământului* (*The Educational Reform*) M. Roller said that the 1947-1948 academic year would prove decisive for the dimension of Soviet orientation in the Romanian educational system.

In the same month, *Istoria României*⁶⁵ (*Romania's History*) was concluded under the direct supervision of the same M. Roller. Another four successive editions

⁵⁶ L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească* (*History and Myth in the Romanian Consciousness*), Bucharest, 1997, p. 65.

⁵⁷ L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească* (*History and Myth in the Romanian Consciousness*), Bucharest, 1997, p. 65.

⁵⁸ A. Iordănescu, V. Arbore, G. Lazăr, *Manualul unic de istoria românilor* (*Single Textbook of the Romanians' History*), Bucharest, 1945.

⁵⁹ M. Roller, *Despre pedagogia în URSS* (*On Pedagogy in the USSR*), Bucharest, 1945

⁶⁰ *Idem*, *Pedagogia în URSS* (*On Pedagogy in the USSR*), Bucharest, 1947.

⁶¹ *Ibidem*, Bucharest, 1948.

⁶² A. Pentelescu, *op. cit.*, p. 592.

⁶³ Al. Zub, *Clio în derută. Istoriografia română a anului 1947*, in *Analele Sighet 5* (*The Annals from Sighet 5*), Bucharest, 1997, p. 258-282.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ M. Roller (coordinator), *Istoria României* (*Romania's History*), Bucharest, 1947.

of the book were published in the following eight months due to the events that took place in Bucharest at the end of 1947 and that had to be explained through the vision of the communist regime, but also due to the market demand. D. Tudor, G. Georgescu and V. Maciu were Roller's collaborators at the first edition. This gave certain credibility to the facts that followed several Marxist principles. Revisions were done by B. Câmpina, A. Roman, S. Știrbu and Gh. Ștefan, "the task team" that, for almost two centuries, ideologically dominated the Romanian historiography. All the editions were strongly impregnated with the Marxism-Leninism ideology. *Istoria României (Romania's History)* was released on the background of an obvious lack of training studies and invited professors and students to understand history beyond facts and statistics.

Roller's last public appearance that year on the necessity of an educational reform took place on 19 December, 1947 shortly before "*the change of world order*", at *Casa Prieteniei Româno-Sovietice*. His lecture was on the achievements of the Soviet educational system, emphasising the necessity of implementing this system in Romania. This conference was later published in a thirty-page brochure⁶⁶. The educational reform was in process and the people had to be prepared for what would follow.

This systematic effort of destroying the previous social structures envisaged firstly the Romanian school at all levels. Everything was carefully prepared. The period 1944-1945 was under the sign of a so-called defascisation. The following year, 1946, was under the sign of losing the university autonomy under the law 658/1946 that stipulated that the government had the right to appoint the university professors⁶⁷ directly through the Minister of Education, mainly on political criteria. The period of 1947-1948 was that of the great changes. It was the darkest period in the history of the post-war Romanian educational system⁶⁸ with severe consequences on its quality for quite a long time. These initiatives were also promoted by the communist press, *Scînteia (The Spark)*, *România liberă (Free Romania)* or *Victoria (Victory)* that, through the voices of V. Candrea, R. Boureanu, S. Brucan or Al. Toma violently and systematically attacked the Romanian university and academic elite⁶⁹. Their aim was to destroy the inter-war educational system and to replace it by the Soviet surrogate in order to create the new man⁷⁰.

The period of 1944-1947 was marked by the same coordinates. The destiny of the Romanian Academy followed the same sinuous route from ecstasy to agony. During this period, the Romanian Academy preserved many of its features. It disposed of a high degree of independence that was brutally annulled by the great

⁶⁶ M. Roller, *Invățământul public și statul sovietic socialist (Public Education and the Socialist Soviet State)*, Bucharest, 1948.

⁶⁷ M. Nițescu, *op. cit.*, p. 60.

⁶⁸ Maria Someșan, Mircea Iosifescu, *Modificarea structurii universității în anii consolidării sistemului comunist (Changes in the Structure of Universities in the Years of the Consolidation of the Communist System)*, in *Analele Sighet*, 6 (*The Annals from Sighet*, 6), Bucharest, 1997, p. 447-448.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 450-461.

⁷⁰ Adriana Pașca, *Ce se urmărea prin reforma învățământului (The Purpose of the Educational Reform)*, în *Analele Sighet*, 6 (*The Annals from Sighet*, 6), Bucharest, 1997, p. 481-486

reorganizations that took place in 1948. As an institution of national culture, the Academy did not feel compelled to follow certain necessities considered temporary⁷¹ by most of its members. Its members refused to obey the new regime until the last moment. This refusal proved fatal. The political implications became more and more evident and penetrated the Romanian Academy as well as the Romanian educational system⁷² using some of the most insidious methods till they succeeded to completely knock down the inter-war system.

The Age of Stalinism: 1948 – 1955

Beginning with 1948, the communist regime initiated the radical transformation of the Romanian society⁷³. Historiography became an annex of the politics, meaning an annex of the Communist Party. From that moment on, the historiographical activity was under close surveillance and censorship. It became obvious that history could no longer follow its own path within its well-established frames. Its reorganisation according to the political regime's necessities became pressing. New institutional structures completely subdued were created while the previous ones were considered completely obsolete. The year of 1948 was decisive from this point of view, marking the beginning of all kinds of exclusions from the Romanian culture⁷⁴ in general and consequently from historiography, trying to suppress all political and socio-cultural traces of the previous regime⁷⁵ in a context where the party's ideologists were conducting more and more persistent debates on the first steps towards the introduction of the real historical science⁷⁶. According to Șerban Papacostea, the changes to historiography make the Romanian historiography evolve from a historiography with obvious European features, inspired by our national ideology, to a historiography that is subject to directions coming from the political power and to which it had finally surrendered⁷⁷. Keith Hitchins⁷⁸ considered that Romanian historiography, lacking another alternative, fell under the Soviet ideology due to cataclysmic changes with important consequences on historians, most of them unable of coping with the new rules⁷⁹.

The years 1948–1955 were maybe the darkest in the entire Romanian historiography. After the year of 1955, one can notice in historiography some comebacks towards national emphases with the glorious period in the second half of the '60s and the beginning of the '70s. These comebacks were approved by the

⁷¹ M. Nițescu, *op. cit.*, p. 60.

⁷² D. Doboș, *Ingerințe politice în viața universitară clujeană (1945-1958) (Political Intrusions in the University Life from Cluj 1945-1958)*, in A.I.I.A.I., XXXIII, 1996, p. 225-239; *Idem*, *Ingerințe politice în viața universitară românească 1944-1964 Political Intrusions in the University Life from Cluj 1944-1964*, in *Arhivele Totalitarismului (The Archives of the Totalitarian Regime)*, year II, no. 4, Bucharest, 1994, p. 28-33.

⁷³ Magda Cârneci, *op. cit.*, p. 16.

⁷⁴ Ana Selejan, *op. cit.*, p. 64.

⁷⁵ W.P.van Meurs, *op. cit.*, p. 237.

⁷⁶ Petre Constantinescu-Iași, *Realizările istoriografiei române între anii 1945-1955 (The Achievements of Historiography in 1945-1955)*, Bucharest, 1955, p.5.

⁷⁷ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 181.

⁷⁸ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 1079-1080.

⁷⁹ F. Kellog, *op. cit.*, p. 83.

political power who was highly interested in writing, rewriting and re-rewriting history. The period starts with a series of extremely harsh legal measures, previously prepared, but issued only now in the hottest summer of the post-war Romanian historiography. This meant the abolishment of the Romanian Academy which was replaced by the Academy of the P.R.R. on 9 June, 1948, the abolishment of inter-war research institutes on 15 July, 1948, but also the communist reform of the Romanian educational system beginning with 3 August, 1948⁸⁰. All these institutions were silenced since they were considered conservatory and retrograde. The ideological shaping of historiography⁸¹ became imperative in order to serve the new political and ideological leaders.

“Operation Academy” began in the spring of 1948 through a series of collateral pressures on the institution⁸². Things changed dramatically in June 1948 when C.I.Parhon appointed Traian Săvulesc on 7 June, 1948, secretary general of the Romanian Academy replacing the “outdated” Alexandru Lapedatu. The last session of the Romanian Academy took place on 8 June. A new academy, the Academy of the PRR, was founded on 9 June. Through its programme the new academy dedicated itself to serve the politics of the Romanian Workers’ Party⁸³. By this, it suppressed the entire Romanian elite, the democratic system of values and even the conscience of national identity.

On 15 July, 1948⁸⁴ the research institutes as well as their publications were brutally abolished by a decree issued by the Great National Assembly. *Revista istorică* (The Historical Journal), founded 1915, *Revue Historique de Sud-Est Europeen*, founded in 1914, *Revista istorică română* (The Romanian Historical Journal), founded 1931, *Balcania*, founded in 1938 together with all the other existing publications⁸⁵ disappeared. All these institutions were replaced by the Institute of the History of the PRR, the only institution of research of our national history with the headquarters in Bucharest and branches in Cluj and Iași. The above mentioned publications were replaced by *Studii. Revistă de istorie și filosofie* (Studies. Journal of History and Philosophy).

Several institutions meant to research and emphasize the “profound” symbiosis between the Romanian and the Slav spaces such as the *Institute of Romanian-Soviet Studies* with branches in Cluj, Iași, Timișoara and Tg. Mureș, *The Romanian-Russian Museum*, *Cartea Rusă Publishing House* or *Cartea Rusă Bookshop*.

⁸⁰ S. Mândruț, *Istorici clujeni ”epurați” in anul 1948* (The “Purged” Historians from Cluj in 1948), in *Analele Sighet* 6 (The Annals from Sighet, 6), Bucharest, 1997, p. 566.

⁸¹ V. Cojocaru, *Modelarea ideologică a istoriografiei-baze instituționale și metodologice* (Ideological Shaping of Historiography – Institutional and Methodological Bases), in *Analele Sighet*, 6 (The Annals from Sighet, 6), Bucharest, 1997, p. 571-573.

⁸² Petru Popescu-Gogan, Claudiu Ilie-Voiculescu, *Desființarea Academiei Române și înființarea Academiei RPR* (The Dissolution of the Romanian Academy and the Foundation of the Academy of the PRR), in *Analele Sighet*, 6 (The Annals from Sighet, 6), Bucharest, 1997, p. 487-506.

⁸³ *Ibidem*, p. 506.

⁸⁴ *Monitorul Oficial al RPR* (The Official Journal of the PRR), 15 July, 1948.

⁸⁵ V. Georgescu, *op. cit.*, p. 11.

For two years *Studii. Revistă de istorie și filosofie* (*Studies. Journal of History and Philosophy*) was the only publication on history that set the direction of the historiographical field. Other magazines appeared only in 1950. S.C.I.V (*Studii și cercetări de istorie veche*) – (*Studies and Researches of Ancient History*) appeared under the aegis of the Museum of Antiquities of Bucharest in two annual editions. Its editorial staff included remarkable researchers such as Gh.Ștefan, editor-in-chief, Dorin Popescu, Mircea Petrescu-Dâmbovița, Octavian Floca, Sebastian Morintz and Bucur Mitrea⁸⁶. The review *Studii și cercetări de istorie medie* (1950-1951) (*Studies and Research on Middle Age History*) was published for only a short period of time. The ancient history of the Romanian space proved to be easier written than the history of the more recent ages. The reviews of the branches from Cluj and Iași of the *Institute of History of the PRR* were still being published⁸⁷.

Besides these reviews that were still showing shy professional features, the only magazines that were published were those of the newly set up institutions. Their declared purpose was to emphasize the now “ancestral” Romanian-Russian relationships or to promote the communist ideology. These reviews were *Analele româno-sovietice* (*The Romanian-Soviet Annals*) *Seria istorie* (*The Historical Series*), under the aegis of the Institute of Romanian-Soviet Studies, *Analele Institutului de istorie al partidului de pe lângă CC al PMR* (*Annals of the Party's Institute of History under the CC of the RWP*) and *Comunicări și articole de istorie* (*History Essays and Articles*) issued by the Society of Historical and Philosophical Sciences. Historical Section⁸⁸.

On 3 August, 1948 the Official Journal Published the text of the new educational law which abolished all faculties of letters and philosophy and set up faculties of history, dismissing most of the well-known professors. After passing this law, at the University of Bucharest only 7% of the professors of the Faculty of Philology and 30% of the professors of the Faculty of History had been teaching there for more than 3 years. These figures show essential changes within the teaching staff⁸⁹. In the university year 1948-1949, all the universities from Romania introduced compulsory courses of Marxism-Leninism, creating thus an avalanche of new positions held by an impressive list of new staff completely obedient to the system. The following university year was marked by a new wave of dismissals in the teaching system, eliminating thus after the two successive stages, everything that had been good in the Romanian educational system. The list of the dismissed professors and researchers from the field of history is a long one including Nicolae Bănescu, Gh.I. Brătianu, V. Papacostea, I. Hudiță, C.C Giurescu (and tens of other

⁸⁶ Mircea Babeș, *SCIVA-cinci decenii în slujba arheologiei românești* (*SCIVA- Five Centuries in the Service of the Romanian Archaeology*), în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* (*Studies and Researches on Ancient History and Archaeology*), no. 1-2, Bucharest, 1999, p. 5-9.

⁸⁷ Petre Constantinescu-Iași, *Realizările istoriografiei române în anii 1945-1955* (*The Achievements of Historiography in 1945-1955*), Bucharest, 1955, p. 10.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 10-11.

⁸⁹ Maria Someșan, Mircea Iosifescu, *op. cit.*, p. 477.

names can be added to it). These historians together with many others were imprisoned for many years in communist jails.

The so-called educational reform envisaged the creation of a new man easily controlled by the party. In order to reach this goal, education was appointed an essential role. The new man had to align to the pattern designed by Makarenko, pattern that consisted of the fusion of two models, the penitentiary colony and the army. Its guiding principles were collectivity, militarization and authority. Everything was under the strict control of the state, which had abolished even the vocational and confessional education depriving thus the Romanian youth of any other alternative. After 1948, the same state assigned graduates to places where they were needed. The years 1948-1954 were the toughest years of this period of the Romanian history. During these years, under the totalitarian state terrorism, the control of the historical front was complete, and all departments of the Romanian society were crushed and replaced by foreign structures and mechanisms⁹⁰.

The ideological orientation was put in practice following the guidelines of the local leaders who were the same official historians of the transition period of 1945-1947, led by Mihail Roller who was now at the peak of his personal glory. After this, his influence would follow a descendant path till his complete disappearance from the stage of historiography in 1958. M. Roller and Petre Constantinescu-Iași set the pace and directed the historical front “supervising” its correct path⁹¹. At the opening of the first official session of the new Romanian Academy on 18 October, 1948 Traian Săvulescu presented a report⁹² that set the institution’s guidelines and activity within the new political realities, attacking in harsh words the former “*bourgeois-landlord*”.

In the next period everything that was considered obsolete was under extremely violent attacks in order to annihilate the possible obstacles in achieving the goals set by the regime. In a conference held on 1 November, 1948⁹³, Petre Constantinescu-Iași was extremely critical on the historical researches previous to 1948, excepting those of the regime’s acolytes and Roller’s *Istoria* (*History*), the only true guide of the young generation. He constantly expressed the need of studying Roller’s work following the principles of the soviet school of history⁹⁴. The only accepted forerunners of history were according to the speaker Mihail Kogălniceanu and Nicolae Bălcescu.

This type of discourse would become common from then on. In the first years after 1948, the party’s official ideologists were more concerned with the general methodological directions showing more what must not be said than how to write history and insisted less on historical issues. In an article specially published

⁹⁰ L. Boia, *op. cit.*, *op.* 65.

⁹¹ Al. Zub, *Orizont inchis. Istoriografia română sub dictatură* (*Close Horizon. The Romanian Historiography under Dictatorship*) Iași, 2000, p. 64.

⁹² T. Săvulescu, *Știința, literatură, artă și slujitorii lor în RPR* (*Science, Literature and Art and their Servants in the PRR*), in *Analele Academiei RPR* (*The Annals of the Academy of the PRR*), Bucharest, 1948-1949, p. 112-124.

⁹³ Petre Constantinescu-Iași, *Despre activitatea din domeniul istoriei și literaturii* (*On the Activity in the Field of History and Literature*) in *Analele Academiei RPR* (*The Annals of the Academy of the PRR*), Bucharest, 1949, p. 1-15.

⁹⁴ *Ibidem*, p.1.

by an insignificant brochure⁹⁵, Leonte Răutu severely criticized the inter-war historiography as well as its most important representatives, accusing it of one of the most serious mistakes of that period, which was cosmopolitanism that greatly damaged the Romanian historiography. Maybe the biggest sin of the inter-war historians, according to the officials of 1948, was that of not concluding after 100 years the guidelines formulated in the field of history⁹⁶ by revolutionaries Nicolae Bălcescu and Mihail Kogălniceanu. Bălcescu and Kogălniceanu represented the only reference points in a past where the communist regime was assiduously looking for precedents. They thus received qualities that none of them would have ever imagined to possess⁹⁷.

More and more official historians considered themselves as the only ones able to interpret the true history of the party, evidently relying on the masterpieces of the “genius” Soviet historians⁹⁸. In their attempt of promoting the new principles of writing history, principles that were aligned to the ideological and political demands of the post-war years⁹⁹, they resorted to the publication of the so-called *guiding* editorials in several magazines of the time in order to define the new researcher. Thus, Nicolae Popescu-Doreanu, minister of education in 1950 emphasized the necessity of studying one of the most important Soviet achievements in the field of historiography, *Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist(b) al Uniunii Sovietice*¹⁰⁰ (*Short History of the Communist Party of the Soviet Union*). Once the working methodology and historical concepts assimilated, historians should rewrite the entire history of the Romanians ignoring several consecrated historians such as Nicolae Iorga or Constantin C. Giurescu, who wrote fake histories, according to him. The same issue was discussed in another editorial from *Studii* (*Studies*). For the first time, this editorial brought several minor critics to Roller’s textbook of history, consisting of shy requests for its critical revision¹⁰¹.

⁹⁵ L. Răutu, *Împotriva cosmopolitismului și obiectivismului burghez în științele sociale* (*Against Bourgeois Cosmopolitanism and Objectivism in Social Sciences*), Bucharest, 1949.

⁹⁶ Petre Constantinescu-Iași, *Știința istorică sovietică-adevărata știință a istoriei* (*The Soviet Historical Science – The True Science of History*), Bucharest, 1949.

⁹⁷ Al. Zub, *Orizont inchis. Istoriografia română sub dictatură* (*Close Horizon. The Romanian Historiography under Dictatorship*), Iași, 2000, p. 61-71.

⁹⁸ M. Roller, *Pe drumul revoluției culturale* (*On the Path of the Cultural Revolution*), Bucharest, 1949.

⁹⁹ Al. Zub, *Despre discursul istoric în România sub dictatură* (*On the Historical Discourse in Romania under Dictatorship*), in *Viața românească* (*The Romanian Life*), no. 2, Iași, 1994, p. 2.

¹⁰⁰ Nicolae Popescu-Doreanu, *Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (b) al Uniunii Sovietice. Călăuză strălucită pentru tânăra noastră știință a istoriei* (*Short History of the Communist Party (b) of the Soviet Union. Brilliant Guide for our Young Science of History*), in *Studii. Revistă de istorie și filosofie* (*Studies. Journal of History and Philosophy*), no.1, year 3, Bucharest, 1950, p. 93-103.

¹⁰¹ *Să ne însușim învățătura marxist-leninistă și cuceririle științei sovietice pentru a asigura înflorirea științelor istorice în RPR* (*Assimilating the Marxist-Leninist teachings and the Soviet Scientific Discoveries to ensure the Development of the Historical Sciences in the PRR*), in *Studii* (*Studies*), no.2, Bucharest, 1950, p. 19; Neculai Crețu, *Dezbaterea proiectului de program al cursului universitar de istorie al RPR la Secția de Propagandă și Agitație a CC al PMR* (*Debate on the Curriculum of the University Course of History of*

These editorials tried to elaborate a new methodology of rewriting the ancient history¹⁰² of the Romanian space and of the ages that followed. An interesting suggestion was to study the Geto-Dacian history according to the Marxist-Leninist precepts of class combat. Consequently, these editorials affirmed that the Romanians' ancient history presented considerable errors and gaps¹⁰³. The discussion was now moving to the field of class combat. A fight of the native population "*subdued and free during the Roman invasion and after its liberation*"¹⁰⁴.

Ideologically, in 1952, the Romanian historiography faced the so-called scandal of the ancient history course from the Faculty of History within the University of Bucharest held by Dumitru Berciu¹⁰⁵. Professor Berciu, formed by the inter-war historical school, published a course on Romania's ancient history for the 1st year students. Since personal pride and vanity were huge and the dogma very strict, professor Berciu was severely criticized by some of his fellow co-workers (with the exception of Emil Condurachi¹⁰⁶ who was more moderate from this point of view) such as Constantin Daicoviciu, Ion Nestor, Gheorghe Ștefan or Mihail Roller.

For the correction of the so-called gaps and errors in Romanian historiography, Petre Constantinescu - Iași proposed one more time that historians should assimilate the latest Marxist-Leninist achievements in order to abolish once and for all the idealism and cosmopolitanism from the historical science, which according to Petre Constantinescu-Iași represented the most notable enemy for an honest presentation of the Romanian past¹⁰⁷. Among the guiltiest ones were David Prodan, for cosmopolitanism, Dorin Popescu, for his promoted national nihilism, Andrei Oțetea, for his objectivist position, Vasile Maciu, for his liberal view on the *monstrous coalition*¹⁰⁸, Letiția Lăzărescu, for her anti-scientific objectivist and

the PRR, Chair of Propaganda of the CC of the RWP), in *Studii. Revistă de istorie și filosofie* (Studies. Journal of History and Philosophy), no. 2, Bucharest, 1950, p. 20-26

¹⁰² *Cu privire la situația actuală a științei arheologice în RPR* (On the Current Situation of Archaeology In the PRR), in *Studii. Revistă de istorie și filosofie* (Studies. Journal of History and Philosophy), no.1, an 4, 1951, p. 139-150.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 140.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 142.

¹⁰⁵ *Cu privire la Cursul de istorie veche a României predat la Facultatea de istorie a Universității Bucharest* (On the Course of Romanian Ancient History at the Faculty of History within the University of Bucharest), în *Studii. Revistă de istorie și filosofie* (Studies. Journal of History and Philosophy), no. 5, Bucharest, 1952.

¹⁰⁶ E. Condurachi, *Raport prezentat în vederea analizei cursului de istorie veche a RPR în cadrul facultății de istorie* (Report on the Course of Ancient History of the PRR from the Faculty of History), în *Studii. Revistă de istorie* (Studies. Journal of History) și *filosofie* (Studies. Journal of History and Philosophy), no.1, 1952, p. 132-136.

¹⁰⁷ Petre Constantinescu-Iași, *Prezentarea hotărârii sesiunii generale științifice a Academiei RPR din 17-23 martie 1952* (The Presentation of the Decision of the General Scientific Session of the Academy of the PRR of 17-23 March, 1952) în *Studii. Revistă de istorie și filosofie* (Studies. Journal of History and Philosophy), no. 2, Bucharest, 1952, p. 136-147.

¹⁰⁸ "The monstrous coalition" was the name that remained in the collective consciousness of the alliance of radicals and conservatories against Alexandru Ioan Cuza. It is important to mention the fact that this name was given by Cuza's partisans after Cuza's abdication that is by his loyal politicians. The purpose was to create in the public's mind an unfavourable

technicist position or Gheorghe Ștefan and Valeria Costăchel for his *lack of combativeness*¹⁰⁹.

The attacks on historians, who from a reason or another fell into disgrace, continued. After Dumitru Berciu, it was Constantin Daicoviciu's turn. He was then director of the Institute of History from Cluj and was accused of *boyarist contempt*, and his subordinates of *technicism* and *factualism*¹¹⁰. Even Mihail Roller became a target for the party's criticism. It was the first sign that Roller no longer matched the new stage of forging history. Beginning with 1950, timid voices began to rise against him¹¹¹, but beginning with 1953, critics were becoming more and more consistent¹¹². These voices were especially attacking the way history was treated after 23 August, 1944 but also several aspects on the periodization of the Romanian history which were considered in disagreement with reality¹¹³. Criticism became more and more obvious. It was more surprising since it came from several official historians who until recently had been promoting the same ideology that they now wanted corrected.

Stalin's death in March, 1953 had visible consequences on several segments of history which could be translated into a slight delimitation from the sovietising currents that devastated Romanian historiography between 1948 and 1955.

At the end of the short transition of 1945-1947, the reference points of our national history were completely reversed in an attempt, successful in several areas, of erasing everything that was nationally Romanian¹¹⁴. Șerban Papacostea also notices a series of positive aspects in the field of historical research that took place in the first years of the communist regime. These aspects mainly concerned the funds for archaeological investigations as well as serious efforts for publishing the written documents on medieval and modern ages¹¹⁵. This led to the development for the first time of the medieval archaeology by discovering valuable information that made up for the loss of written documents.

image of this alliance considered inappropriate by his partisans. At first sight, a coalition between the left (radicals) and the right (conservatives) might seem inappropriate. However, it seemed logical in the political context of Cuza's authoritarian political regime.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 138.

¹¹⁰ ***, *Despre activitatea Institutului de istorie din Cluj al Academiei R.P.R (On the Activity of the Institute of History from Cluj of the Academy of the PRR)*, in *Studii. Revistă de istorie (Studies. Journal of History) și filosofie (Studies. Journal of History and Philosophy)*, no.3, Bucharest, 1953, p. 32-38.

¹¹¹ Al. Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură (Close Horizon. The Romanian Historiography under Dictatorship)*, Iași, 2000, p. 61-71.

¹¹² N. Crețu, Gh. Haupt, M. Frunză, *Îmbunătățirea "Manualului de istorie a RPR" o sarcină de cinste a istoricilor, (Improving the "History Textbook of the PRR", A Honorary Task of the Historians)* în *Studii. Revistă de istorie și filosofie (Studies. Journal of History and Philosophy)*, no. 2, Bucharest, 1954, p. 135-151.

¹¹³ *Ibidem*, p. 138-140.

¹¹⁴ L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească, (History and Myth in the Romanian Consciousness)*, Bucharest, 1997, p. 66.

¹¹⁵ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 183-185.

Ancient history and archaeology were among the few fields that resorted to a historiographical construction previous to 1947, admitting several achievements in these fields throughout the time¹¹⁶ and stating that the years following the liberation unleashed the study of these themes from the bourgeoisie's narrow interests. The years after the liberation were by far the most successful ones for ancient history and archaeology which ceased being "*the privilege of the rich, but a scientific and cultural asset of the entire people*"¹¹⁷. The years of '48 -'55 were dominated by the regime's favourite themes. These themes were presented in several guiding articles and were followed by most historians¹¹⁸. The Geto-Dacian Age was mainly insisted upon, emphasizing till saturation the antagonistic social classes¹¹⁹ from this society as well as the Roman Dacia with two main research directions. The first one, the fight of the Dacians against the Roman "*imperialist invaders*"¹²⁰, and the second one, more evident, the class fight in Roman Dacia¹²¹, thus projecting one more time contemporary ideologies on a world where they were completely unsuitable. The theological historiographical concept was presented to a full extent from the first years of the communist regime.

During these years, most historians exaggerated the role of the Slav element in the history of the Romanians, following thus the trend of the official discourse. Roller's directives from 1952¹²² suggested exactly this beneficial quasi-general influence of the eastern and southern Slavs on the path towards feudalism of the Romanian space. More and more Slavs would be now discovered all over¹²³ the Carpathian-Pontic space and even if linguistically and ethnically the Romanians were, in spite of all pressures, Dacian-Roman, their political organization had to be

¹¹⁶ Petre Constantinescu-Iași, *Realizările istoriografiei române între anii 1945-1955 (The Achievements of Historiography in 1945-1955)*, Bucharest, 1955, p. 11.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 12.

¹¹⁸ ***, *Cu privire la situația actuală a științei arheologice în RPR (On the Current Situation of Archaeology In the PRR)*, în *Studii. Revistă de istorie și filosofie (Studies. Journal of History and Philosophy)*, no. 1, Bucharest, 1951, p. 139-150.

¹¹⁹ C. Daicoviciu, *Poziția antiștiințifică a istoriografiei burgheze române cu privire la Daci (The Anti-Scientific Position of the Romanian Bourgeois Historiography on the Dacians)*, în *Studii și referate (Studies and Reports)*, Bucharest, 1954; *Idem*, *Studiul traiului Dacilor în munții Orăștiei (Study of the Dacians' Life in Orăștiei Mountains)*, în *Studii și Cercetări de istorie veche (Studies and Researches of Ancient History)*, no. 1-2, Bucharest, 1951.

¹²⁰ D. Berciu, *Lupta băștinașilor din Dacia împotriva cotropitorilor roman (The Fight of the Natives from Dacia against the Roman Invaders)*, în *Studii și Cercetări de istorie Veche (Studies and Researches of Ancient History)* no. 2, Bucharest, 1951, p. 73-95.

¹²¹ L. Boia, *Istorie și mit în istoriografia română (History and Myth in the Romanian Historiography)*, Bucharest, 1997, p. 108.

¹²² M. Roller, *Cu privire la unele probleme din domeniul cercetărilor istorice (On Several Problems from the Field of Historical Research)*, în *Studii. Revistă de istorie (Studies. Journal of History) și filosofie (Studies. Journal of History and Philosophy)*, no. 3, Bucharest, 1952, p. 152-153.

¹²³ ***, *Șantierul Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj (The Site Slav Settlements in the Regions of Mureș and Cluj)*, în *Studii și cercetări de Istorie veche (Studies and Researches of Ancient History)* no. 1-2, 1950; E. Francez, *Slavii pe pământul patriei noastre în veacul XII (The Slavs on the Land of our Country in the 12th Century)*, în *Studii. Revistă de istorie și filosofie (Studies. Journal of History and Philosophy)*, no. 3, Bucharest, 1955.

Slav¹²⁴. They suggested deep Romanian-Russian solidarities, making ridiculous assertions such as that there had never been any conflicts¹²⁵ between Romanians and Russians and that Michael the Brave and Tudor Vladimirescu relied in their actions exclusively on the Russians¹²⁶, most of the other powerful neighbours being their enemies. The Slav current became so powerful that it even led to reforms in spelling in order to eliminate from the language the so-called Latinist excesses and to bring it allegedly closer to its true nature¹²⁷. A number of linguists were seriously working on that.

The Romanian historians developed a real passion for the revolutionary movement of 1848, historical moment that the new political regime was very fond of. In 1948, on the celebration of the revolution's centenary, a new program of "discovering" the revolution was launched with an evident predetermined conclusion: the revolutionary movement of 1848 did not end then, on the contrary, it gave birth to a series of ideas that could be solved only by a regime of popular democracy. Regarding the same modern age, historians mainly investigated the so-called workers' and socialist movement under the influences of the Russian revolutionary movement. The 'head' of this investigation was the party's ideologist, Petre Constantinescu-Iași, followed by other '*great historians*' such as Gheorghe Haupt, Victor Rață or Ion Cicală. Historians were also investigating the peasants' riots of the 19th century in the Romanian Principalities¹²⁸ which were growing in number.

The study of the contemporary period was mainly based on decoding "*the revolutionary fights*" of the working-class under the leadership of the Communist Party which, according to the new historiography, had been intentionally silenced till then¹²⁹. As far as the inter-war historical research is concerned, all published papers followed the same guidelines coming from the party's ideologists, since the existent historians were considered as not prepared to offer contemporary history a Marxist-Leninist approach.

These are only a few of the most obvious aspects of a historiography under strict political supervision and in full reorganization. The consequences of this reorganization were visible everywhere. Professionals, those who escaped prison, continued their work in several research institutions far from the sight of the new world and brought a decisive contribution to the real progress of the science of

¹²⁴ L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească (History and Myth in the Romanian Consciousness)*, Bucharest, 1997, p. 119.

¹²⁵ ***, *Muzeul româno-rus (The Romanian-Russian Museum)*, Bucharest, 1950.

¹²⁶ A. Petrencu, *op. cit.*, p. 18.

¹²⁷ V. Georgescu, *op. cit.*, p. 27.

¹²⁹ Petre Constantinescu-Iași, *Influentele democraților revoluționari ruși din secolul XIX asupra curentelor ideologice din țara noastră între 1850-1880 (The Influences of the Democratic Russian Revolutionaries of the 19th Century on the Ideological Currents of our Country in 1850-1880)*, Bucharest, 1950.

¹²⁸ Petre Constantinescu-Iași, *Realizările istoriografiei române între 1945-1955 (The Achievements of Historiography in 1945-1955)*, Bucharest, 1955, p. 45.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 48.

history. They were field specialists and they were mainly given documentation tasks¹³⁰.

Melting the Ice: 1955 – 1960

I.V. Stalin's death in 1953 had direct consequences on the political regimes from the Soviet Block. These evolutions would not remain without consequences on historiographical level. Modest comebacks would appear on several questions that had previously been classified as certain truths.

More than a year after Stalin's death, the magazine *Studii (Studies)* published a critical article on Roller's textbook¹³¹ using a tone that remained the same from that moment on in historiography. The period 1955-1960 was under the sign of revisions. The glorious age of *Istoria RPR (History of the PRR)* and that of Roller's were coming to an end. The last edition of this textbook appeared in 1956¹³² then vanishing completely from the scene of the Romanian historiography together with its writer and his lieutenants¹³³.

The necessity of a new Romanian history was more and more discussed, but from the same positions that considered the use of the Soviet historiographical experience as imperative.

Since the beginning of 1955, the two party and state leaders, Gh.Gh. Dej și Gh. Apostol, tried to fix certain things that had previously been considered negative for the Romanian historiography by the same two leaders. At the beginning of the year, Dej insisted on the organization of an election and "dismissal" session in the Academy of the PRR¹³⁴, at the same time criticizing Roller and Răutu's activity in the field of historiography. It represented the beginning of a modest comeback of the Romanian historiography to the themes of national history, to a national history. The process began with the redeeming of the inter-war historians who had been imprisoned or cast out in 1948-1955. Thus, the list of "dismissals" contained the names of the previous permanent members of the Academy such as I. Lupaș, S. Dragomir and N. Bănescu or of the former correspondents Ștefan Bezdechi, G. Fotino or V. Grecu. The Academy's presidium completed the papers for the dismissal from the Academy of R. Căndea, V. Drăghicescu, S. Lambrino, T. Sauciuc-Săveanu or Ștefan Meteș, former correspondent members. A. Oțetea, C. Daicoviciu, I. Nestor as well as D. Prodan and E. Condurachi were the new candidates who were promoted from the position of correspondent members to that of permanent members¹³⁵. Even if not all of these initiatives had an immediate result, the fact that the officials were paying attention to them means that historiography was then entering a new stage of its development. At the same

¹³⁰ Ș. Papacostea, *op.cit.*, p. 182-183.

¹³¹ N. Crețu, M. Frunză, Gh. Haupt, *op. cit.*, p. 135-151.

¹³² M. Roller(sub red.), *Istoria RPR (History of the PRR)*, Bucharest, 1956.

¹³³ R. Constantinescu, *op. cit.*, p.

¹³⁴ Pavel Țugui, Aprilie 1955. "Reprimiri" și alegeri la Academie, (April 1955. "Reappointments" and Elections at the Academy) in *Magazin Istoric (The Historical Journal)*, no.2, Bucharest, 1997, p. 24-27.

¹³⁵ *Idem*, *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu Dej (Romanian History and Language during Dej's Government)*, Bucharest, 1999, p. 21.

session of June 1955, the Academy elected a new presidium that, for the first time, did not include Milail Roller¹³⁶. Beginning with the summer of that year, historians such as Al. Lapedatu, I. Nistor, Gh.I. Brătianu, C.C Giurescu, imprisoned by the same Dej regime, or I.Lupaș, Șt. Ciobanu, S. Dragomir, R. Rosseti, V. Drăghiceanu, V.Grecu, P.P Panaitescu and scholars who stayed abroad after the war such as Grigore Nandriș and Emil Turdeanu were re-entering the country's scientific circuit¹³⁷.

In December, 1955, eight years after the first congress, the Romanian Workers' Party held its second congress that had a huge influence on the writing of history as well. On this occasion, Dej appointed historians the task of rewriting Romania's history and presented the issues that historians had "*to solve*" in the following five years¹³⁸. Dej pointed out the immense responsibility that was now ahead the historians, that is "*the elaboration with the help of a large number of scientific researchers of a history of Romania that should synthesize according to the Marxist-Leninist teaching all our achievements in the field of the historical science, representing thus a step forward in the development of this science, especially in solving some basic issues of our history such as the formation of the Romanian people, aspects of contemporary history or of historical periodization*"¹³⁹. For the first time after the war, historians had to elaborate a separate history of the RCP that should "*provide*" the Marxist-Leninist teaching¹⁴⁰ to party members as well as Romania's other inhabitants. In fact, the entire discourse was an opprobrium of Roller's principles on writing history. Dej's proposal referred to the elaboration of a new history of Romania, a history with an academic approach different from Roller's textbook approach. In February, 1956 the Presidium of the Romanian Academy issued a resolution that appointed the research groups in charge with a provisional elaboration of the treatise's thematic. The thematic of the Treatise on Romania's History was finished in 1957. The general committee of the editorial board was composed of: acad. Petre Constantinescu-Iași, acad. C. Daicoviciu, acad. A. Oțetea and acad. Mihail Roller as editors-in-chief, and as members I. Nestor, prof. Gh. Ștefan – as correspondent members of the Academy, professors L. Banyai, M. Berza, V. Cheresteșiu, V. Popovici, lecturers B. Cămpina, V. Maciu, Gh. Haupt, Gh. Matei and Șt. Pascu. At the beginning of April 1957 the draft of the treatise was done:

- vol I. Istoria României din paleolitic până până în secolul X (Romania's History from Palaeolithic to the 10th Century) – C. Daicoviciu as editor responsible
- vol. II. Istoria medie a României din secolul X până în preajma lui 1848 (Romania's Medieval History from to the 10th Century to 1848) –A. Oțetea as editor

¹³⁶ *Ibidem*.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 23.

¹³⁸ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 185.

¹³⁹ Gh. Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al PMR la Congresul al II-lea al partidului (Activity Report of the Central Committee of the RWP at the 2nd Congress of the Party)*, Bucharest, 1955, p. 155.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

- vol. III. Modern and Contemporary History – 1848-1960 (*Istoria modernă și contemporană – 1848-1960*) –M. Roller¹⁴¹ as editor responsible

Many other Romanian historians were involved in the elaboration of the treatise. The discussions on this document generated numerous controversies between Roller and his followers on one side and the reactivated representatives of the Romanian historiography, after 1955, on the other side. The first volume was published only in 1960, five years after Dej's speech at the 2nd Congress of the RWP.

After 1955, the Romanian historical research faced a genuine boom of specialized periodicals and magazines. In 1956, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, *Studii și Materiale de Istorie Contemporană* (*Studies and Materials on Medieval History*, *Studies and Materials on Contemporary History*) and in 1957 *Studii și Materiale de Istorie Modernă* (*Studies and Materials on Modern History*) were published under the aegis of the *Institute of History* from Bucharest. The Academy of the PRR, the branch from Cluj, edited in the same year *Studii și Cercetări de Istorie* (*Studies and Researches on History*), and the one from Iași *Studii și Cercetări Științifice* (*Studies and Scientific Researches*). In 1956, the faculties of history from Bucharest, Iași and Cluj started to publish their own annals, *Analele Universității din București. Seria Istorie*, *Analele Științifice ale Universității Al.I. Cuza. Seria Istorie*, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Seria Istorie* (*Annals of the University of Bucharest. Historical Series*, *Scientifica Annals of the Al.I. Cuza University. Historical Series*, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historical Series*). The first number of the magazine *Studii și cercetări de Numismatică* (*Numismatic Studies and Researches*) was published in 1957 under the aegis of the Academy's Library. Beginning with 1955, the Society of Historical and Philological Studies published *Studii și Materiale de Istorie*¹⁴² (*Studies and Materials on History*). The *Institute of Archaeology* was created in 1956 from *The National Museum of Archaeology*¹⁴³. The main purpose of these magazines was that of getting rid of Roller's monopoly, these magazines were practically out of Roller's control, and of turning the historical research on our national history. We must mention here the set up of the *Museum of National History*, evidently under the party's and the academy's control and guiding. The Institute of Archaeology led to important reorganizations in the field of archaeological researches. Many archaeological sites were opened, increasing thus the number of passionate young employees as well as the amount of state funds. The institute began solid relationships with the National Museum as well as with other museums all around the country¹⁴⁴.

¹⁴¹ P. Țugui, *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu Dej* (*Romanian History and Language during Dej's Government*), Bucharest, 1999, p. 129.

¹⁴² *Ibidem*, p. 54-55.

¹⁴³ R. Popa, *Arheologia românească sub presiune. Activiști și securiști în templul lui Clio* (*The Romanian Archaeology under Pressure. Activists and Secret Agents in Clio's Temple*), in 22, year I, no. 2, Bucharest, 1990, p. 22.

¹⁴⁴ Pavel Țugui, *Istoria și literatura în vremea lui Gheorghiu Dej* (*Romanian History and Language during Dej's Government*), Bucharest, 1999, p. 62.

In 1955-1956, specialists also revised the methodology of publishing historical documents, but their main task assigned by the party still remained the elaboration of the *Tratatul de Istoria României*¹⁴⁵ (*Treatise on Romania's History*). The editorial boards of the existing magazines went under numerous changes.

The years of 1955-1960 marked a modest opening towards the West. Contacts with foreign historians, even if only partial, were resumed. In 1955, for the first time after the communist regime's coming into power, five Romanian historians participated at the International Congress of Historical Sciences from Rome¹⁴⁶. The Romanian Group of the International Committee of Historical Sciences, member of UNESCO, was constituted. Beginning with the same historians, specialists were allowed to join several international organizations, paying the dues. In this respect, the Institute of History from Bucharest set up a department of universal history, a department of byzantine and Oriental studies, a department of general history without the threat of being accused of cosmopolitanism. Consequently, many young historians were hired¹⁴⁷.

Even if we can talk of a certain opening, things were far from normal. The historical research was still under close political supervision and these openings took place under the party's permanent control through its people as well as through specially created institutions. In 1957, the necessity of a patriotic education by means of history was still being encouraged. In the party's conception, this meant to assess the masses' part in history unlike the "bourgeois historians" of the past who asserted idealistic theses such as the personality's major role in history¹⁴⁸. History still belonged to the people and the personalities had to be highlighted to such an extent as not to distort the masses' role that, led by the RCP, had fought for *social and national independence*.

For the following years, the guiding documents continued with the same consistency to sketch the trajectory of history, pointing out errors that had to be corrected. They were mainly pointing out the most severe mistakes that partially followed Roller's approach insisting mainly on the role of the masses in history¹⁴⁹. The trends of the Marxist historiography that were under the party's control were still present. The *official* historians were not capable of writing a different history, consequently they followed the guidelines. It was through these historians that the official propaganda wanted to emphasize that the phenomenon of *reinterpretation* was still under control. Random interpretations continued to dominate the historical discourse. There were still many continuities as well as discontinuities from the previous years in treating and interpreting history.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ D. Prodan, *Memorii (Memoires)*, p. 74-75.

¹⁴⁷ P. Țugui, *op. cit.*, p. 62-63.

¹⁴⁸ *Educația patriotică și sarcinile științei istorice (Patriotic Education and the Tasks of the Historical Science)*, în *Studii. Revistă de istorie (Studies. Journal of History)*, no. 6, Bucharest, 1957, p. 9.

¹⁴⁹ *Pentru aplicarea consecventă a teoriei marxist-leninistă în cercetarea istorică (For a Consequent Enforcement of the Marxist-Leninist Theory in Historical Research)*, în *Studii. Revistă de istorie (Studies. Journal of History)*, no. 6, Bucharest, 1955, p. 8.

As far as the continuities are concerned, firstly, we must mention the Dacian problem. Dacian history continued to be pestered with the same teleological ideology materialized in revealing the class fight in the Geto-Dacian society¹⁵⁰. Dacians were invaded by the *Roman imperialists*¹⁵¹ whose civilization was not superior to that of the Dacians' and who invaded Dacia only for its wealth. Riots were invented. Dacian latrons (latrones) became now famous and proved the presence of class fights against the political system. They were compared to the modern outlaws who took from the rich and gave to the poor¹⁵² or to the partisans in a more recent period¹⁵³.

The Slavisant current continued to damage the Romanian historiography as it did during Roller's time¹⁵⁴ climaxing with the reformation of the Romanian spelling whose purpose was to eliminate the so called latinizing excesses. The role of the Slav tribes in the process of the Romanian ethnogenesis was still exacerbated till the grotesque as well as the role of the Russians, Romania's benefactors, climaxing with the current moment when, thanks to the enlightenment coming from Moscow, the Romanian people could finally fulfil its ancient dreams¹⁵⁵.

In spite of all these, there were also symptoms in the historical discourse that make us appreciate the fact that, towards the end of the '50s, the national factors of the Romanian history returned in parallel with the decrease in importance of the Slav element. This phenomenon is not only specific to the Romanian communism, but to the entire Communist Block and to the general course of events in the Communist Camp.

A first example in this respect would be the brave approach of the moment of Transylvania's Union to Romania on 1 December, 1918. Up to that moment, the subject had been almost forbidden. Only Roller was entitled to judge upon it and upon other moments in Romania's history that were considered sensitive. For example, Roller considered the great National Assembly from Alba Iulia¹⁵⁶ as the main action of the *bourgeois-landlord exploiting classes* from Romania against the Bolshevik Revolution from Hungary. His point of view dominated for years the Romanian historiography. During the second period of the '50s, the tone became

¹⁵⁰ L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească (History and Myth in the Romanian Consciousness)*, Bucharest, 1997, p. 108.

¹⁵¹ D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia romană (The History of Slavery in Roman Dacia)*, Bucharest, 1957.

¹⁵² D. Berciu, *Lupta băștinașilor din Dacia împotriva cotropitorilor romani (The Fight of the Dacian Natives against the Roman Invaders)*, în *Studii și Cercetări de istorie veche (Studies and Researches of Ancient History)*, no. 2, Bucharest, 1957, p. 73-95.

¹⁵³ D. Berciu, *Lupta băștinașilor din Dacia împotriva cotropitorilor romani (The Fight of the Dacian Natives against the Roman Invaders)*, în *Studii și Cercetări de istorie veche (Studies and Researches of Ancient History)*, no. 2, Bucharest, 1957, p. 73-95.

¹⁵⁴ M. Roller, *Cu privire la unele probleme din domeniul cercetărilor istorice (On Several Problems from the Field of Historical Research)*, în *Studii. Revistă de istorie (Studies. Journal of History) și filosofie (Studies. Journal of History and Philosophy)*, no. 3, Bucharest, 1952, p. 152-153.

¹⁵⁵ V. Georgescu, *op. cit.*, p. 28-29.

¹⁵⁶ M. Roller, *Istoria RPR (History of the PRR)*, Bucharest, 1952, p. 58.

more conciliatory towards the moment of the Great Union, ending up by accepting it as progressive¹⁵⁷ since it had been attended mainly by popular masses.

The Union of the Romanian Principalities from 1859 concerned historians to a small extent in the first years of the inter-war period. The internationalist phase of the Romanian historiography did not offer any possibility of discussion on this topic. But in 1959 this topic as well as several public notes on the event could be researched. A real avalanche of manifestations dedicated to this event took place all around the country on the celebration of its centenary. On this occasion, for the first time in ten years, *Hora Unirii* (Romanian ring dance) was sung again and conferences, sessions, more or less scientific, as well as popular celebrations did not stop. The Great National Assembly held a jubilee session to listen to Chivu Stoica's speech who pointed out that the Union was the exclusive outcome of the historical and patriotic fight of the popular masses¹⁵⁸.

The examples that define the new context were more and more visible outlining the new meaning of writing history that emphasized the values of our national history¹⁵⁹, thanks to a diminished political pressure on this field. Still, this did not imply the elimination of the party's control. On the contrary, this control intensified but with discretion and the regime became more and more experienced in its relationships with its subjects. Times had changed and a new approach of the Romanian society was imposing itself. The efficiency of censor teams was very high due to a multiple filtering system that censored the material before being published.

No longer under the Stalinist age, Romanian historians began to produce masterpieces from a documentary as well as from an interpretative point of view¹⁶⁰. This was a remarkable fact since up to that moment everything had to be interpreted according to the party's canons. The independent judgement was now replacing the rigid models of political ideology. The Slav spirit of the Stalinist period still persisted but to a much smaller extent. The Romanian people's Latinity and Romanity was being rediscovered. Once resuming the connections with our national history, one can notice a substantial reduction in the regime's intervention on research. This phenomenon was reflected by the works that were published during this period¹⁶¹.

Essentially the years 1955-1960 represented the return of the national factors in the historical discourse, in a favourable international context. This comeback continued in the following years, more evidently and on a larger scale.

¹⁵⁷ C. Daicoviciu, L. Bányai, V. Cheresteşiu, V. Liveanu, *Lupta revoluţionară a maselor – factor hotărâtor în realizare amarii uniri* (*The Revolutionary Fight of the Masses – Decisive Factor in the Achievement of the Great Union*), în *Studii. Revistă de istorie* (*Studies. Journal of History*) (*Studies. Journal of History*), no.6, Bucharest, 1958, p.8.

¹⁵⁸ V. Georgescu, *op. cit.*, p. 32.

¹⁵⁹ Ş. Papacostea, *op. cit.*, p. 193.

¹⁶⁰ *Ibidem.*

¹⁶¹ *Ibidem.*

The Warming Up: 1960-1964

The undissembled beginning of our *national communism* starts from Dej's statement at the 3rd Congress of the RWP according to which "*the party's historical mission is to achieve the national goals of the Romanian people*"¹⁶². According to some exegetes of this phenomenon, this statement marked the sign of the disintegration of the Soviet hegemony in Eastern Europe¹⁶³. At the beginning of the '60s, the leaders from Bucharest opposed the *Valev Plan* on the supranational economical integration of certain East European countries, including Romania. Taking advantage of the more frequent tensions within the Socialist camp, Romania's foreign policy became less dependant on Moscow, marked in 1964 by the famous *Declaration of Independence* of Bucharest from Moscow¹⁶⁴. Apparently, Romania under Dej had already been in strong disagreement with the Communist Camp, as if it had its own way of evolution on the path of Communism.

In the early '60s, the evolution of the Romanian historiography followed closely the guidelines of the Romanian politics. If in 1960 Romania declared its independence from the USSR through *The Declaration* from April¹⁶⁵, from a

¹⁶² Ghe. Ghe. Dej, *Articole și cuvântări (Articles and Speeches)*, Bucharest, 1961, p. 101

¹⁶³ Fr. Fejtó, *Histoire des democraties populaires*, Paris, 1966, vol. II, p. 176.

¹⁶⁴ Pierre du Bois, *Anchetă asupra unei ascensiuni. Ceaușescu la putere (Investigation on an Ascent Ceaușescu in Power)*, Bucharest, 1998, p. 33.

¹⁶⁵ The document represents the beginning of Romania's independent line within the Socialist Bloc, politics that corresponded to the time's national interest of connecting the RWP to Romania's tradition of fight for independence and by increasing its so far quasi-inexistent legitimacy. The guideline of Romania's foreign politics was largely formulated in *Declarația din aprilie 1964 (The Declaration of April, 1964)* – called by historiography „Testamentul lui Dej” (The Will of Dej). The declaration decreed the detachment from Moscow following Romania's pro-China position in the Chinese-Russian conflict from the beginning of the '60s of the last century by which the regime from Bucharest attracted China's support. The declaration also decreed the re-establishment of Romania's relationships with Yugoslavia, ensuring Romania an unprecedented position within international relationships. Romania's fame was skilfully used in order to intensify its economical and political relationships with the West.

Because the document of April, 1964 was not followed by democratization, not even by a modest one within party structures, several critical positions were brought to certain historians: the *Declaration* decreed the RCP's "independence" and "sovereignty" from the citizens of its own country – "the *Declaration* from April, 1964 was the declaration of the RCP/RWP's "independence" and "sovereignty" from then Romanian people" said academician Dinu Giurescu. The basic principles, clearly formulated in the *Declaration*, of independence and sovereignty gave the party the liberty of imposing the Soviet model of socialism with its main components: political monopoly of the RWP/RCP, forced industrialization based on ideological and political imperatives of the heavy industry, engineering and chemistry (but with western credits and technology), centralized planning, co-operative farms, elimination of any trace of market economy, control of all fields of social life by the party and by the Security (Securitate). Consequently, *Declarația din aprilie 1964 (The Declaration of April, 1964)* remains "the programme document that clearly formulated the power's monopoly for the interest of the leading team of the RWP/RCP". *The Declaration* opened a new path for Romania's foreign politics. It also represented Gheorghe Gheorghiu-Dej's political will. (After Liviu Țăranu, *Gh. Gheorghiu-Dej in istoriografia actuală. Ce i se impută, ce i se recunoaște (Gh. Gheorghiu-*

historiographical point of view this independence was declared almost simultaneously within the pages of a surprising book¹⁶⁶ that, a few years before, could not have been published. It was an ingenious proclamation of independence assigned to a classic of Marxism, Karl Marx, who openly talked about Bessarabia in his *Însemnări despre români*¹⁶⁷ (*Notes on the Romanians*).

But what was the historiographical spectrum in early '60s?

Once, as already seen in the mid '50s, the Stalinist ideology in the institutions of historical research started to fade and the philo-Russian historians began losing their dominant positions, it got to the point where their influence reached the lowest level at the beginning of the '70s. Moreover, Roller had died, and Petre Constantinescu-Iași or others from his circle had already been marginalized. Except for the Institute of History of the RWP, most historians from key positions were either formed in the inter-war period, released from detention or rehabilitated, or belonged to an extremely valuable new generation that asserted itself in the last years of Dej's regime and during Nicolae Ceaușescu's regime. In a very plastic language, historian Radu Popa appreciated that if in the '50s the hand of the historical clock reached amazing heights on the left side of the historiographical mechanism, now the hand descended fast and without stopping in a central position, starting to climb seriously on the clock's right side¹⁶⁸.

The mentioned period was also marked by real openings to the West. If in 1955, five Romanian historians, all favoured by the regime, participated at the International Congress of Historical Sciences, the next one in 1960, in Stockholm, was attended by no less than 17 historians. It was a real proof of the new historiographical path¹⁶⁹.

The beginning of each period, 1948, 1955, had its own institutional reorganisations. In 1948, these reorganisations were marked by a Stalinist purpose. In 1955, they were marked by a modest detachment. But those from the '60s were marked by a certain radicalism pointed out by the revival to a certain extent of the old inter-war structures. The closing of the Romanian Russian institutions set up in the late '40s such as *Editura Cartea-Rusă* (*Cartea Rusa Printing House*), *Institutul Româno-Sovietic* (*The Romanian-Soviet Institute*), *Muzeul Româno-Rus* (*The Romanian-Russian Museum*), *Analele Româno-Sovietice*¹⁷⁰ (*The Romanian-Soviet Annals*) marked an important stage in the detachment from the Soviet ideology and in accepting on a larger scale our national values. The switch in the historical perspective was completed in the mid '60s by the change of view on several great Romanian historians, by trying to rehabilitate them even if in most cases it proved

Dej in Current Historiography. What he is charged with, What he is acknowledged for), in *Dosarele Istoriei* (*The Files of History*), no. 7/2005, p. 19-26.

¹⁶⁶ K. Marx, *Însemnări despre români* (*Notes on the Romanians*), ed. A. Oțetea, S. Scwann, Bucharest, 1964.

¹⁶⁷ W.P.van Meurs, *op. cit.*, p. 270.

¹⁶⁸ R. Popa, *op. cit.*, p. 22.

¹⁶⁹ P. Țugui, *Istoria și literatura în vremea lui Gheorghiu Dej* (*Romanian History and Language during Dej's Government*), Bucharest, 1998, p. 173.

¹⁷⁰ V. Georgescu, *op. cit.*, p. 51.

too late. Titu Maiorescu, Nicolae Iorga and A.d Xenopol's papers were no longer taboo and their interpretations on history were again taken into consideration including a series of sensitive issues such as those regarding the Dacian-Romanian ethno-genesis, the theory of continuity¹⁷¹ or the entire evolution towards national freedom and unification¹⁷², in complete disagreement with the ideology that had been promoted by the communist regime so far and which saw at the end of this evolution the triumph of Communism.

The openings in the Romanian historiography manifested in two extremely contrasting ways towards the previous periods. The first refers to a larger opening for the international exchange of ideas. After the International Congress of Historical Sciences from Stockholm that was attended by no less than 17 historians, the process of warming-up continued with the re-establishment in 1963 of *Institutul de Studii Sud-Est Europene* (*The Institute of South-East European*) from Bucharest and of *Revue des Etudes Sud-Est Europeenes*, both led by Mihail Berza, former vice-president of the Institute at its closing in 1948 and Nicolae Iorga's student. *Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene* (*The International Association of South-East European Studies*) was founded in 1962 at Sinaia. The second refers to the possibility offered to some western researchers who were interested in the Romanian and south-east European history to come to Romania for research works and who, thanks to a favourable international context, became interested in this European spaces¹⁷³. Fr. Kellog¹⁷⁴, K. Hitchins¹⁷⁵ and P. Michelson came to Romania in that period. They became exegetes of the Romanian history.

The new path gave the Romanian Academy an increased role. In 1963, a series of outcasts such as M. Berza, D.M. Pippidi or I. Nestor were accepted by the Academy. It became evident that the Romanian Academy was controlling the process of destalinisation that was going on inside its subordinate institutions. Things were returning to the sense of measure, competence and professionalism. The Academy's rehabilitation began in 1956¹⁷⁶ with a modest reconsideration which included resuming the connections with the former Romanian Academy repudiated in 1948. Its rehabilitation continued in 1960-1965 when it went under an extreme reorganization marked mainly by re-accepting the last former members that had not been re-accepted till then and by the destalinisation of its subordinate institutions¹⁷⁷.

¹⁷¹ *Istoria României* (*The History of Romania*), vol I, Bucharest, p. 615-637, 775-881

¹⁷² W.P.van Meurs, *op.cit.*, p. 266.

¹⁷³ R.J. Rath, *Obiter dictum*, in *Austrian History Yearbook*, vol I, Rice University, 1965, p.1-3.

¹⁷⁴ Al. Zub, *Un românist American (An American with Romanian Spirit)*, in F. Kellog, *O istorie a istoriografiei române (A History of the Romanian Historiography)*, Bucharest, 1997, p. 5-11.

¹⁷⁵ P. Teodor, *Introducere la K. Hitchins, Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)* (*Introduction to K. Hitchins. National Consciousness and Political Action of the Romanians from Transylvania (1700-1868)*), Cluj, 1987, p. 5-27.

¹⁷⁶ *90 de ani de viață academică în țara noastră. Lucrările sesiunii științifice a Academiei R.P.R (90 Years of Academic Life in our Country. The Papers of the Scientific Session of the Academy of the PRR)*, 2-6 July, 1956, Bucharest, 1956.

¹⁷⁷ V. Georgescu, *op. cit.*, p. 52-53.

These changes had repercussions on the historical teaching from all levels¹⁷⁸. Changes at the level of pre-university teaching were significant and mainly envisaged the return to a cyclic teaching system. New history textbooks were published and the Soviet system of marking, with marks from 5 to 1, was replaced by the traditional one with marks from 10 to 1. The university teaching was returning, to the extent permitted by the political realities, to the traditional coordinates of the Romanian teaching and underwent one of its most successful post-war experiences¹⁷⁹ till 1989.

The main historiographical paper that profoundly marked the Romanian historical discourse was the treatise *Istoria României (Romania's History)* whose first volume was published only in 1960¹⁸⁰ even if it was based on the 2nd Congress of the RWP from 1955 and on the historians' creative emulation that followed this date.

Istoria României (Romania's History) marks not only the end but also the beginning of a new historiographical age, an end and a beginning of a new historical discourse. This treatise was conceived in eight volumes but only four were printed. The last volume ended with the description of the events of 1878. It was the first attempt of writing Romania's history during the communist regime without resorting to a gross forgery of history as it had previously happened¹⁸¹.

We can notice a substantial change in tone right from the first volume. Although differences were not radical, which was impossible, they were still evident. It was for the first time that the Romanian ethnogenesis was discussed in real terms, giving up the violent anti-Roman tone of the '50s¹⁸², so the dark Roman invaders were no longer destroying the Geto-Dacian civilization¹⁸³. Instead, they became a factor of progress together with the Dacians. The Latin origin of the Romanian language much contested in the recent past¹⁸⁴ was no longer doubted and the process of ethnogenesis of the Romanian people was placed in the 7-9th centuries, admitting logically, that the process of ethnogenesis could be considered completed only after the arrival of the Slavs.

The most consistent revision was detected in the Romanian-Russian relationships, much exaggerated¹⁸⁵ in the early '60s, by presenting them in a more real light. Things went relatively too far from of an absolutely justified wish of erasing the past, involving in this process the large masses that were listening with stupefaction to a series of officials who were trying at several conferences, symposiums and work meetings to wash the sins committed by the foolish exacerbation of this topic¹⁸⁶. The second volume of the Treatise¹⁸⁷ conferred a

¹⁷⁸ A. Petrencu, *op. cit.*, p. 40-43.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p. 92-93.

¹⁸⁰ *Istoria României (Romania's History)*, vol I, Bucharest, 1960.

¹⁸¹ V. Georgescu, *op. cit.*, p. 54.

¹⁸² L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească (History and Myth in the Romanian Consciousness)*, Bucharest, 1997, p. 108.

¹⁸³ M. Roller (coordinator), *Istoria RPR (The History of the PRR)*, Bucharest, 1952, p. 43

¹⁸⁴ ***, *Muzeul româno-rus (The Romanian-Russian Museum)*, Bucharest, 1950.

¹⁸⁵ L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească (History and Myth in the Romanian Consciousness)*, Bucharest, 1997, p. 63-68.

¹⁸⁶ V. Georgescu, *op. cit.*, p. 55.

¹⁸⁷ *Istoria României (Romania's History)*, vol. II, Bucharest, 1962.

certain importance to the Romanian-Russian relationships unlike the following volumes, third¹⁸⁸ and fourth¹⁸⁹, that promoted a rather rude tone, reducing to the minimum the importance of the Romanian-Russian relationships in Romania's past. Things went even further in that direction.

Numerous points of view and aspects on our national history that till then had been taboo were brought into discussion again. It was for the first time after 1948 that the sensitive issue of Bessarabia was publicly debated. At first, this issue was modestly approached in a paper dedicated to Cantemir¹⁹⁰ which asserted that, in the Treaty from Lutk 1711, Peter I promised to give back Bugeac¹⁹¹ and the territories occupied by the Turks, and that, in 1812, the territory between the Prut and Nistru was forcibly annexed to the Russian Empire. In spite of all these, several courageous statements were issued. Towards the end, the authors softened the tone by correctly appreciating Russia during Peter I's reign according to which, Dimitrie Cantemir became aware of his true intellectual dimension only after his exile to Russia where the intellectual circles were elevated compared to those from the Romanian Principalities.

The anti-Russian campaign reached its climax in 1964 with the above mentioned *Declarație de independență* (*Declaration of Independence*) and with the publication of *Însemnărilor lui Marx despre români*¹⁹² (*Marx's Notes on the Romanians*). Still afraid, the Romanian part let a classic of communism talk about Bessarabia. This book presented through Marx's words, famous for his anti-Russian position, all the problems of the Romanian-Russia relationships in the most unfavourable way possible. He also mentioned the unjustified annexation of Bessarabia in 1812, the Russian plans of annexing the Principalities, the putting down of the revolution of 1848 and the Romanians' ancestral anti-Russian feelings. In fact, the book contained several fragments copied by Marx from several books¹⁹³ ad noted by him. Marx's own contribution consisted in using French in the excerpts and a mixture of French, German and English with barely readable personal abbreviations. On its release, the book sold well. The 25,000 copies of the book sold out fast, the Russian ambassador trying to buy as many as possible in order to reduce its impact on the Romanian society¹⁹⁴.

Fewer guidelines were published in 1960-1964. Our national history could still be rewritten only by using Marxism-Leninism¹⁹⁵ precepts. Historians were suggested to reinterpret some events that had been insufficiently explained till then such as the process of ethnogenesis of the Romanian people or aspects of our

¹⁸⁸ *Ibidem*, 1964.

¹⁸⁹ *Ibidem*, 1964.

¹⁹⁰ ***, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera în imagini* (*Dimitrie Cantemir. Life and Work in Images*), Bucharest, 1963.

¹⁹¹ Territory situated in the south of Bessarabia currently belonging to Ukraine.

¹⁹² A. Oțetea, R. Sscwann (coordinators), *Karl Marx. Însemnări despre români. (Manuscrise inedite)* (*Karl Marx. Notes on the Romanians*) (*Published Manuscripts*), Bucharest, 1964

¹⁹³ E. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes*, Paris 1855.

¹⁹⁴ W.P.van Meurs, *op. cit.*, p. 270.

¹⁹⁵ ***, "Istoria României" sarcină principală a istoricilor din patria noastră ("Romania's History", the main Task of the Historians from our Country), în *Studii. Revistă de istorie* (*Studies. Journal of History*), no. 3, Bucharest, 1960, p. 6.

contemporary history¹⁹⁶. It was for the first time that historians could write on the inter-war *bourgeois* historiography in a less censored manner, historiography that was now considered more accurate on several aspects for a possible reinterpretation of history which was done with the help of “*the party’s superior forums*”¹⁹⁷.

In 1962 *Studii (Studies)* assessed the Romanian historiography during the years of the *power of the masses*¹⁹⁸, each of the main ages in our national history, ancient¹⁹⁹, medieval²⁰⁰, modern²⁰¹ and contemporary²⁰². This revision represented the most important contribution where several historians, most of them rehabilitated, drew retrospectively the coordinates of the Romanian historiography. Militating for a Marxist-Leninist historiography, historians called for moderation and common sense in the historical research so that many opinions on national historiography were accepted after having being censored. Resorting to a series of Marxist classics²⁰³ marks an invitation to research the written national history on scientific grounds eliminating the gross debris of the previous periods.

Although we may talk about a beginning of liberalization of the historical writing, we must say that this took place under the terms imposed by Romania’s leaders. For example, the so-called liberalization of historiography regarding the Romanian-Russian relationships took place under the impulse of achieving certain political goals. Generally speaking, the relaxation happened only on segments useful to the regime. Other similar domains went under fewer changes. The fact that this attitude fitted a certain part of the historical discourse was in the advantage of the so hardly tried historians. However, the process of rewriting history was permanently monitored and controlled by the censorship. The proof came later when, in the ‘70s-‘80s, the regime changed its priorities and the manoeuvring possibilities in the field of history were again restricted for most historians.

¹⁹⁶ *Ibidem*.

¹⁹⁷ Petre Constantinescu-Iași, *Probleme de bază ale tratatului de istorie a României (basic Problems of Romania’s Treatise of History)*, Bucharest, 1962, p. 2.

¹⁹⁸ *Studii. Revistă de istorie (Studies. Journal of History) (Studies. Journal of History)*, no. 6, Bucharest, 1962.

¹⁹⁹ E. Condurachi, *Cercetarea istoriei străvechi și vechi in anii puterii populare (The Research of Ancient History during the Popular Government)*, in *Studii. Revistă de istorie (Studies. Journal of History) (Studies. Journal of History)*, no. 6, Bucharest, 1962, p. 1355-1367.

²⁰⁰ A. Oțetea, *Cercetarea istoriei medii a României in anii puterii populare (The Research of Romania’s Medieval History during the Popular Government)*, in *Studii. Revistă de istorie (Studies. Journal of History) (Studies. Journal of History)*, no. 6, Bucharest, 1962, p. 1439-1447.

²⁰¹ V. Maciu, *Cercetarea istoriei moderne a României in anii puterii populare (The Research of Romania’s Modern History during the Popular Government)*, in *Studii. Revistă de istorie (Studies. Journal of History) (Studies. Journal of History)*, no. 6, Bucharest, 1962, p. 1569-1579.

²⁰² Petre Constantinescu-Iași, *Cercetarea istoriei contemporane in anii puterii populare (The Research of Contemporary History during the Popular Government)*, in *Studii. Revistă de istorie (Studies. Journal of History) (Studies. Journal of History)*, no. 6, Bucharest, 1962, p. 1673-1685.

²⁰³ V. Maciu, *op. cit.*, p. 1566.

Anyway, the years 1960-1964 represented an interesting period for the Romanian historiography. Under political guiding, things started to move for the field of the Romanian historical writing²⁰⁴. They marked a real opening where the events from April 1964, *Declarația de independență* (*The Declaration of Independence*), and those from December 1964, the publication of *Însemnărilor lui Marx despre români* (*Marx's Notes on the Romanians*) marked those years as well as Dej's entire epoch. Dej did not have the chance to enjoy his gesture of independence due to his sudden death²⁰⁵ in the spring of 1965, not without leaving room for suspicions regarding the cause of his death, after having become rather popular in Romania as well as abroad. Nicolae Ceaușescu took full advantage of this situation.

²⁰⁴ D. Ghermani, *Theorie und Praxis der rumänischen Historiographie der Nachkriegszeit (1948-1978)*, în *Südostdeutsches Archiv*, Band XXI, 1978, p.108-109.

²⁰⁵ Pierre du Bois, *op. cit.*, p. 34.

THE 1950 ELECTIONS FOR THE PEOPLE'S COUNCILS IN CRIȘANA REGION

*Cristian CULICIU**

Abstract: *The 1950 Elections for the People's Councils in Crișana Region.* After the 1950 administrative reform, the old counties were abolished. In their place, new entities were created, named regions. Each region was composed of numerous smaller administrative entities (districts), called "rayons". These elections were the first held after the founding of the Romanian republic, and also the first organized by the communists. Their necessity might be found in the need for new People's Councils both in new created localities or localities that were reorganized during the administrative reform. Even if, theoretically, there were more than one political parties, electors had only one choice: the communists. In this study, we will see how these elections were prepared, who voted and what, happened on election day and which were the results, all info based on documents from the National Archives, Bihor subsidiary.

Keywords: *elections, 1950, Crișana, Oradea, communism, communist Romania, postwar history, life under Stalin, Gheorghe Gheorghiu-Dej.*

The elections were held on the 3th of December 1950. Preparations began in the autumn, two main subjects of discussion being the *socialist intractions* held in all main economic unities, and also the candidate proposals made for the election campaign.

Agitation began in the middle of September, so "voters (...) shall present their selves [on election day] as voters". The voting papers were printed at the Regional People's Council; all operation regarding the elective process were kept secret till the election law was to be published. In this regard, local authorities founded a Regional Election Commission with seven members, an Election Commission for Oradea with five members and other Commissions for Salonta, Beiuș and Șimleu, each with three members. Each rayon had its own Commission, with three members – one of them a party activist. Local Commissions were made up of representatives of "mass organizations". The Peoples' Democracy Front (P.D.F.) Committee had 15 to 17 members and local P.D.F. had 9 to 15 members.

As planned, the number of new deputies was to be confirmed till September 16th. Also, all electoral constituencies had to be created till that date. Provisional Committees were installed by September 22nd¹. The P.D.F. council was established till October 15th and the applications for all People's Councils were submitted till October 10th. From that date on, candidates were promoted. Also, local press and

* PhD candidate, University of Oradea, Doctoral School in History.

¹ Arhivele Naționale – Serviciul Județean Bihor (A.N. – S.J.Bh.), *fond Comitetul Regional P.M.R. Oradea-Bihor*, file 837/1950, sheet 31.

“visual propaganda” (banners and posters) promoted the enrollment of citizens on electoral lists².

Instructions regarding the election campaign were discussed at the regional organization of the Romanian Workers’ Party (R.W.P.) in November. Still, the Regional Office was accused afterwards of too little involvement in the election campaign. Some mistakes were made regarding the “unworthy”, like in Marghita, where all priests were qualified like so, along with the “wealthy” (chiaburi) and those who were acting against the State. Electoral constituencies were numerically delimited and each constituency had to have one candidate proposal. Candidates were obliged to make proposals for improving everyday life in their localities. Provisional Committees worked together with party secretaries of each rayon for supplying the population with food and wood before election day³.

For the good of the campaign, some of the best party activists were engaged exclusively in election linked activities. “Agitators” were schooled and candidates needed to be promoted. According to minutes seen at the National Archives in Oradea, all candidates needed to be well known, any infiltration of “class enemies” being forbidden. Local communists said, comparing the upcoming elections with those held in 1946, that: “in the past we had several political parties with exploitation as their unique purpose, but now we have just one Party, that accomplishes a single interest of the majority, and we choose from the working class’ best sons that are members of the Communist Party and mass organizations”⁴.

Proposals for candidates were made by “the central and local organs” of the R.W.P., of the Plowers’ Front and Hungarian Popular Union (H.P.U.), by worker unions, by youth and women organizations and also by the scientific, cultural and cooperative ones. Factories, farms, institutions and citizens were able to propose candidates⁵.

The Central Committee of the Romanian Workers’ Party demanded that the whole region should have 13.800 “agitators” ready for the election campaign. The number has never been reached. According to a centralized report (probably dated October 20th, 1950), their number was: 650 in Aleșd rayon, 1870 in Beiuș rayon, 1153 in Marghita rayon, 1311 in Salonta rayon, 1256 in Oradea rayon, 3500 in Oradea city, 1335 in Săcuieni rayon, and 2215 in Șimleu rayon. The total number of “voters’ houses” was: 11 in Oradea city, 45 in Oradea rayon, 36 in Salonta rayon, 128 in Beiuș rayon, 32 in Aleșd rayon, 24 in Marghita rayon, 6 in Săcuieni rayon and 22 in Șimleu rayon⁶.

In Oradea, 46 billboards were placed in different parts of the city, together with numerous slogans, organized and prepared by a specially designed “visual agitation” commission. Besides this, “cultural agitation” brigades were founded, but their activity began with a delay because of the negative mood of the population. Such cultural activities were designed for open spaces like public plazas. Some

² *Ibidem*, f. 102.

³ *Idem*, file 837/1950, sheet 21.

⁴ *Ibidem*, f. 23-24.

⁵ *Crișana*, year VII, no. 214, September 13th, 1950, p. 2.

⁶ A.N. – S.J.Bh., *fond Comitetul Regional P.M.R. Oradea-Bihor*, file 840/1950, sheet 181.

cultural activities were held by local writers, members of different literature organizations⁷.

But throughout the campaign, local authorities considered that the “visual agitation” was insufficient. For instance, at the Înfrățirea factory, there was no *socialist competition* held on behalf of the elections and there were no banners⁸. In the city, banners were just a few, and those like *Pace – Béke (Peace)* were considered ridiculous and too few⁹. On behalf of the December the 4th elections, Oradea's Provisional Committee answered a call for *socialist race* proposed by the Provisional Committee of Orașul Stalin (Stalin City – today Brașov). The “engagement” referred to repairing some streets and bridges, cleaning up the urban parks, planting flower beds in public squares, increasing food production, some repairs at the Electric Plant, washing and brushing the water collecting channels¹⁰.

Till October 20th, only 32% of voters from Oradea were enrolled into the electoral registers; nine days later, the total number was 37.210¹¹. In some rayons, the percentage raised towards 80-90%. In every so called “popular gathering”, held in different places of the city, in factories, people were speaking about “their struggle for peace”, along with accomplishing and overcoming the economical State plan¹².

The “agitation work” at the eleven “voter's houses” existing in Oradea was going on all day¹³. There were also numerous exceptions, where locals didn't decorate the rooms or didn't keep in touch with the candidates or didn't distribute the electoral materials. Some of these places remained closed for many days due to the absence of “agitators”. The number of citizens visiting these “voter's houses” was low, but they sometimes had the obligation of participating in cultural programs, radio auditions, discussions with other voters and candidates and decorating the rooms¹⁴.

The role of the “voter's house” (and the “voter's corner”) was presented briefly in the local press. It was described as a “meaningful and powerful means of agitation” and also a place where the Electoral Law, candidates and the voting process were promoted. They needed to be opened permanently and served by a worker (“agitator”), nicely decorated and supplied with flyers. The “voter's houses” were arranged by the local party and workers' organizations inside cultural edifices,

⁷ *Ibidem*, f. 182-183.

⁸ *Ibidem*, f. 196.

⁹ *Ibidem*, f. 197.

¹⁰ *Crișana*, year VI, no. 249, October 24th, 1950, p. 2.

¹¹ *Idem*, no. 254, October 29th, 1950, p. 1.

¹² *Idem*, no. 245, October 19th, 1950, pp. 1, 3. “Peoples' meetings” held in Oradea and in all rayons near the city were organized on anti-war and anti-Western principles, expressed in The People's Democracy Front's Manifest. The Manifest, largely promoted, included a part of the P.D.F.'s economical program. See: *Idem*, no. 242, October 15th, 1950, pp. 1-2.

¹³ The “elector's houses” were opened in Oradea on October 10th, with open-air events and propagandistic actions. For example, at the “elector's house” opened in the train station took place a meeting with 450 people. The indoor space had been “decorated with images representing the work of constructing socialism in our country”. See: *Idem*, no. 239, October 12th, 1950, pp. 1, 4.

¹⁴ *Idem*, no. 249, October 24th, 1950, p. 3; *Idem*, no. 240, October 13th, 1950, p. 3.

clubs, at the headquarters of the trade union councils and in other public indoor spaces¹⁵.

In each rayon there were specific tasks for the communist party's active members.

In Aleșd rayon were selected some 1300 "agitators", but only 850 were also working. Each "agitator" had his or her own work plan, having been studied the Electoral Law twice. The rayon was divided into four centers, trainings being held by their secretaries¹⁶. Among the mass organizations involved in the campaign, we can remind The Union of Democratic Women of Romania (U.D.W.R.) and The Union of Worker Youth (U.W.Y.). By plan, 7638 flyers and 9433 manifesto needed to be distributed. Throughout the rayon, communists were talking about "class enemy activity", like in Hotar, Birtin, Cuieșd and Fâșca¹⁷.

Throughout the rayon, 2501 workers, from a total of 3873, were involved in the "socialist race". Some of their "commitments" were: Improving the quality of products, reducing the amount of raw materials used by a quarter, eliminating, almost entirely, unjustified absences from their workplaces. The economical plan has been exceeded at the Vadu Crișului ceramic factory (by 12%), at the Bratca mine (by 25%), and at the Vadu Crișului lime factory (by 10%). Also, so called "exchanges of honor" (between workers of different factories) were made both for the near anniversary of the The Bolshevik Revolution (November 7th) and in honor of the World Congress of Peace Partisans, as well as for the upcoming elections¹⁸. Other activities held in honor of the elections consisted of voluntary work for the construction of new roads and bridges at Telechiu, Țețchea and Lugașul de Jos. Other works were a new cultural settlement at Negreni, respectively new bridges at Valea Drăganului and Bratca.

Population supply was good, according to the documents researched. The food was distributed through cooperatives, based on a card (the distribution of potatoes was, on the other hand, deficient), and the supply of wood was defective due to roads.

In Aleșd rayon, 43 "elector's houses" were opened, each having its own work plan. Their daily schedule began at 5 p.m.¹⁹ They were equipped with 15 radios and have received from Bucharest 7638 brochures and 9433 flyers, but their distribution was uneven. Meetings between voters and candidates had so far been made in 22 constituencies. In all cases, both the candidates and the voters were pre-prepared for the issues to be discussed.

Examples of "manifestations of the class enemy" came from Hotar, where the local candidate had had "unhealthy origins", and from Birtin, where unknown

¹⁵ *Idem*, no. 238, October 11th, 1950, p. 2.

¹⁶ A.N. – S.J.Bh., *fond Comitetul Regional P.M.R. Oradea-Bihor*, file 837/1950, sheet 31. There were numerous cases of "agitators" who didn't pass the selection process. Some people that were involved in the "agitation campaign", were considered "improper" for the job, like Baci Petru from Tilecuș, a wealthy man, former Chief of the Legionnaires garrison. *Ibidem*, sheet 32.

¹⁷ *Ibidem*, sheet 25.

¹⁸ *Ibidem*, sheet 33.

¹⁹ *Ibidem*, sheet 34.

people broke the windows of the teacher's house²⁰. Also, unknown people set fire to the forest in Fâșca and in Tileagd they broke all the windows at the "voters' house". The Rayonal Bureau reproached the poor training of activists, and the proposals for some candidates where local authorities didn't consider the "composition of the percentage" of the localities represented, as the Party's Central Committee asked. Political authorities had some problems in checking such activity, because of the lack of vehicles needed for getting them in the villages²¹.

In Marghita rayon, training sessions were held with party assets within 10 days. Not all active Party members participated at these trainings. Throughout the district, there were 46 "voter's houses", supplied with brochures and flyers. Cultural programs were held three times a week, in localities like Marghita, Abrămuș, Margine and Almașul Mare. The economical plan wasn't fulfilled until the deadline anywhere, nor in factories or in agriculture²².

One of the biggest "shortages" was that "we have not been able so far to ensure that all Party assets are permeated by the sense of responsibility for the tasks". In one of the regulate sessions with the Party apparatus, instructions regarding the election process and issuing voter certificates were discussed. There was also a work plan on the distribution of the Party asset in house-to-house propaganda work. The U.D.W.R. and U.W.Y. participated at meetings with members of the district office, to process the Electoral Law. They were working according to a plan, verified by local R.W.P. offices²³.

Having the "socialist race" in mind, in most factories local "agitators" organized meetings with the workers, after which all of the participants were sent to get their voter certificates. In some communes, new sidewalks were built, schools have been repaired and some stables were built. On the other hand, wood supply was problematic because it was bought from Oradea, and transporting it was expensive. However, cooperative supply had improved visibly. Each "voter's house" had a responsible person who had to ensure the permanent presence there of a "agitator". 46 "voter's houses" were opened in this rayon, but some of them couldn't be opened because of the lack of fire wood. In most of them, cultural manifestations were held, three times a week²⁴. As a negative aspect, it was considered that the "agitators" couldn't "train" the masses sufficiently, so that they could ask the candidates questions about their political program.

The propaganda material was distributed through party activists, and from mass organizations and provisional committees, respectively. The candidates had to expose proposals for their localities based on the Peoples' Democracy Front political platform, but the population was reluctant to ask questions. At Poclusa de Barcău, candidates were welcomed with flowers, but at Chișlaz the "working class enemy" had tarred off the electoral posters²⁵.

²⁰ *Ibidem*, sheet 35.

²¹ *Ibidem*, sheet 36.

²² *Ibidem*, sheet 27.

²³ *Ibidem*, sheet 41.

²⁴ *Ibidem*, sheet 42.

²⁵ *Ibidem*, sheet 43.

During the electoral campaign, in Salonta district there were two collectives dealing with organizing the elections, and one dealing with local “agitation”. The “agitators” were involved in the “visual campaign”, and also with guarding and controlling mass organizations, with which weekly meetings took place²⁶. Meetings with local “agitators” were held regularly on Saturdays, but also on other days, chaired by the secretary of the grassroots organization, along with instructors and Party assets from mass organizations.

The voters' meetings with the candidates were held in this way: P.D.F. had two collectives, each composed of seven members – one of them was organizing meetings and the other one was promoting them. According to a plan, the activists made trips to the communes where they contacted the secretaries of the grassroots organizations and convened the agitators (5-6 of them were trained how to speak) to mobilize the voters. These meetings brought candidates in front of the voters to present their achievements and plans. Meetings sometimes culminated in cultural programs²⁷.

In total, 692 workers from this district were involved in the “socialist race” held on behalf of the elections. The population was supplied through cooperatives, which received 60 tonnes of oil in mid-November. However, the supply of wood was deficient. New investments were developed on the Belfir – Cociuba Mare, Ghioraca – Arpășel and Cefa – Inand roads, and also at Homorog bridge. The “voter’s houses”, where locals were organizing conferences and cultural events, were visited daily, documents show. Locals were visiting these settlements by placement²⁸, the distribution of flyers and other propaganda materials was made according to a plan, with the help of Party active members, mass organizations, by car or wagon.

Documents seen show just a few cases of “reactionary manifestations”. For instance, in a bathroom at Cefa Machinery and Tractor Station (M.T.S.), somebody wrote “Down with the communists and the Hungarians”; also, in the villages belonging to Cefa 22 posters were tarred down. Some of the main “shortcomings”, identified by the Workers’ Party referred to the poor mobilization of the population in the process of registering in electoral registers, problems in checking candidates, the poor efficiency of the mass organization, and the lack of means of transport²⁹.

There were separate campaigns, both in local press and in localities, regarding the process of registering in electoral registers and obtaining the voter

²⁶ *Ibidem*, sheet 37.

²⁷ *Ibidem*, sheet 39.

²⁸ *Ibidem*, sheet 38.

²⁹ *Ibidem*, sheet 40.

certificate. This certificate was the document used by the voters when voting, to prove their age and domicile. It was released by the Executive Committee of the Peoples' Council³⁰.

Both the removal of the agglomeration from the electoral registers and the compensation of the personnel losses from production were achieved until October 26th. Information about how voters could sign up on the electoral lists were distributed with the help of "agitators" and local newspapers. People signed up according to their street name (certain streets on certain days - alphabetically). Until that date, 399,000 voters had already signed up on the electoral lists, from a total population of 637,272 inhabitants. The Decision on the conduct of the elections was printed in 9500 copies – 6500 in Romanian and 3000 in Hungarian, and distributed throughout the region.

The visual campaign made by *Scînteia*, so people can get their voters' certificates

Regarding the deputies' residence, 85 of 141 candidates were living in other localities than those where they were candidates³¹.

Proposals for members of the polling station offices were made until November 22, and the presidents of the polling stations were to be summoned for training by November 28, so that the training will be completed by November 30th, the date of the Extraordinary gatherings of basic organizations. The so called "unwary" were to face increased security on the nights between the 2nd and 4th of December. For November 26th, electoral rallies were scheduled in the main localities of the region, including Oradea. The Red Cross was involved in the elections by providing support to the elderly and the sick in facilitating access to the ballot box. Polling stations were to be verified by December 1st. It was demanded that "all tasks" (production, etc.) were to be fulfilled without neglect, but "under the sign of December 3rd", so that "socialist competitions" and collecting could be intensified.

General "shortcomings" have led to the failure of the full mobilization of Party organizations, or the "wake-up of mass vigilance", thus posing vandalism to posters. In every rayon, teams were to be sent to inform the Region every day about the election campaign³².

In the last days of the election campaign, so called "cultural teams" were sent in the villages, being obliged to visit each commune twice till election day. On November 27th, a rayon conference was held, with the participation of some factory

³⁰ *Crișana*, year VII, no. 214, September 13th, 1950, p. 2.

³¹ A.N. – S.J.Bh., *fond Comitetul Regional P.M.R. Oradea-Bihor*, file 840/1950, sheet 191

³² Idem, file 837/1950, sheets 28-29.

managers and M.T.S. workers, in order to discuss the Party Central Committee's "call" for the elections. In order to ensure guarding in the wards, teams of workers were set up, and in the evening of 27 meetings with district offices with members of the regional office were held. On the 28th, a meeting was held with the presidents and the secretaries of the polling stations, and on the same day, or on the second day, the meetings with the deputies were held.

The total number of communal candidates in the region was 3468, of which 2629 poor peasants, 276 middle-class peasants, 274 workers, 187 small bourgeois intellectuals, 24 small craftsmen, 22 technicians, 6 collectivists, 50 agricultural proletarians. By nationality, there were 2384 Romanians, 1021 Hungarians, 32 Jews, 28 Slovaks, 1 Russian and 2 Germans. The total number of "voter's houses" in the region was 394. They had a fixed work schedule, where electors could listen to the news on the radio and the press information was processed. The propaganda material was scattered both in Romanian and Hungarian, but those in Slovak were missing³³.

A few days before the election, both the status of the campaign and the achievement of the economic plans were far from being in line with the wishes. In agriculture, the plan could not be carried out in a proportion of 100% nowhere. The sowing campaign was hampered by drought, the collection was cumbersome, and in the M.T.S.'s the plan was only made in a proportion of $\frac{3}{4}$. What remained to be done became a commitment for December 3rd. To alleviate the situation in some areas, the peasants left outside collective farms received land³⁴. Supplying the population was also difficult. Of the total of 306 wagons with potatoes needed in the region, only 194 had been distributed. The supply of onions was considered "disastrous". There were plenty of greengrocery on the market, but the eggs were lacking. A "success" of the authorities was the elimination of queues for meat. Of the 9625 wood-wagons, 4925 (or 5825 by other documents) were distributed, which was insufficient³⁵.

The conduct of the elective process was explained both by the "agitators" in the "voters' houses" and by the press. In all localities there were posters containing lists of the polling stations and the areas assigned to each section. A voter received three ballots, namely for the communal People's Town Council with a blue stripe, for the District People's Council with a yellow stripe and for the Regional People's Council with a red stripe³⁶. The voter was required to submit his voter's certificate to the electoral committee, and then to vote (according to the recommendation/instructions) the P.D.F. candidates, and then to fold the ballot into a four-ballot to put it in the ballot box³⁷.

Until December 1st, all polling stations were decorated and all the needed material spread. After the ballot procedure was completed, the bulletins were transported to the Party to be kept in a safe. Each polling station had a party activist, bound to pursue all activity. Access to the polling stations was only allowed for

³³ *Idem*, file 841/1950, sheets 8-9.

³⁴ *Ibidem*, sheet 17.

³⁵ *Ibidem*, sheet 18.

³⁶ *Crișana*, year VI, no. 272, November 28th, 1950, p. 2.

³⁷ *Idem*, no. 278, November 28th, 1950, p. 3.

their office members, for voters and delegates responsible for technical work. Each polling station was guarded by a team of 8 people. The votes were counted on the night between December 3 and 4³⁸.

In Oradea region, the December 3rd elections took place without any special incidents, according to the Party's "expectations".

Elections began at 6 o'clock in most polling stations, but in some places the opening of the stations was delayed by an hour. Local press said that in many places, voters presented themselves at the polling stations before the opening hour. The stations opened in Oradea offered a cultural program throughout the day... Teams of young people roamed the city, shouting songs and slogans. 15 cultural teams were organized and they went through all the polling stations. In Brusturi commune, Marghita rayon, the voters were welcomed at the stations with flowers. In some localities, such as Sînmartin, the electoral process ended before the official closing of the stations. Locals from some villages, such as Girișul de Criș, participated in proportion of 100% at the elections. At Mădăras, electric power was introduced on behalf of the elections. Voting was enormous: 99% in Aleșd, Curtuiuşeni and Gepiu, and 98% in Tulca.

In Şimleu rayon, about 70% of the villages came to vote in groups. Although the polling stations were considered well decorated, posters were not enough. The mobilization of the population in getting their voter certificates, local "agitation", attendance at voting and the presentations made by cultural teams were also considered good, but in some polling stations there was a "lack of vigilance" regarding the access to them³⁹.

In Salonta rayon, each polling station had a cultural program, voting was good, and in only a few cases the mobile ballot box was sent to those in need. Good results in organizing and conducting the elections were also in Aleșd rayon, and in Oradea "the [population's] spirit was very healthy". The negative part of the participation involved an "aggressive" bringing of some voters to the stations, as well as the use of a small number of red-yellow-blue flags. In the district of Săcuieni "the voters came to vote with great enthusiasm"⁴⁰.

A general problem of the elections was the lack of instruction of the presidents of the polling stations, and that in many stations people could enter freely, without a mandate. The greatest mobilization, both from a propaganda point of view and for decorating the polling stations, was in the last days before the elections. The U.W.Y. had been, according to the documents, the most active of mass organizations, and the Red Cross acted to transport patients to the polling stations. In the city, because of the lack of organization, the first results of the vote could not be found until the afternoon of December 4th.

The campaign and the elections showed how necessary it was to "strengthen the leadership" of some districts: Şimleu, Beiuș, but also that of the City Committee. They have also "shown the growing influence of the Party on

³⁸ *Ibidem*, sheet 44.

³⁹ *Ibidem*, sheet 91.

⁴⁰ *Ibidem*, sheet 92.

broad masses, the election day being closely tied to the struggle for peace and the fulfillment of the state plan”⁴¹.

In total, 413,648 people with voting rights were registered for the December 3rd elections. The voting participation was 94.6%, of which 95.7% of the votes were cast for P.D.F. candidates. 4320 deputies were elected⁴².

The first session of the Regional People's Council, with its new structure as resulted after the elections, opened on December 16th, 1950. The agenda included the validation of elected deputies on December 3rd, the election of the Executive Committee and the setting up of standing committees and an exposition on the law and the rules of how The Popular Advice and Permanent Commissions should operate. The New Regional People's Council took over and supported the peace decisions adopted at the Second World Peace Partisan Congress⁴³.

At the same time, the opening of the first session of Oradea's City Council was an opportunity to present the achievements during the current year (setting up the 1st of May Park, constructing the tram line to Episcopia-Bihor, building a bridge over the Peța brook, Cultural centers, cinemas, dispensaries and crèches), as well as new promises: a new dispensary in Ioșia neighborhood, the repair of some streets on the outskirts of the city, the fight against speculation, the capitalization of local resources, but also the overrun of the work plan⁴⁴.

These two moments, namely the territorial-administrative reform and the elections for the members of the People's Councils, represented, among others, key points in the process of the communization of Bihor county. The process itself began two years before and generated dissatisfaction and riots, which the Communist authorities fought with violence.

The new created Oradea region changed its name into Crișana region. Following that, at the administrative reorganization in 1968, it returned to its composition by counties, first with Crișana, then with Bihor County, as it still is today. The 1950 regionalization represented the continuation, or at least the administrative ramification of agricultural collectivization, and at the same time it was the starting point for the forced urbanization process of these territories.

⁴¹ *Ibidem*, sheet 93.

⁴² *Crișana*, year VI, no. 286, December 7th, 1950, p. 1.

⁴³ *Idem*, no. 296, December 19th, 1950, p. 1.

⁴⁴ *Idem*, no. 297, December 20th, 1950, p. 1.

CHESTIUNI LEGATE DE PRODUCȚIE ȘI PRODUCTIVITATE AGRICOLĂ ÎN REGIUNEA ORADEA (1958)

*Mircea PEREȘ**

Abstract: *Issues Related to Production and Productivity in the Oradea Region in 1958* The article examines aspects regarding production and productivity in our region in the final stage of the collectivization. We do not cover political or social aspect, instead we are focusing on production on that year. The bigger part of the article is focused on the socialist forms of agriculture, where we are intending to dissect in profundity the activity of the collective farms, state farms and agricultural associations. Not only this, but we are also comparing the productivity in 1958 with 1957 and 1956, finding that 1957 was one of the best years in this phase.

Keywords: agriculture, communism, rural world, peasantry, collectivization

Cu ocazia acestei lucrări mi-am propus să fac o scurtă trecere în revistă a ceea ce a însemnat anul 1958 din punct de vedere al producției și al productivității în sectorul agricol socialist. Deoarece nu există date concrete referitoare la sectorul particular, vom gravita în jurul celor trei forme principale de agricultură socialistă: gospodăriile colective, întovărășirile agricole și gospodăriile de stat. Comparând la general anul 1958 din perspectiva anilor 1956-1957, vom utiliza ca unități etalon porumbul și grâul, iar când vom aprofunda pe sectoare agricole rezultatele din 1958 vom atinge și celelalte culturi.

În sectorul G.A.C în anul 1956 s-a obținut la grâu o producție medie la hectar de 1.349 de kilograme iar la porumb de 2.032 de kilograme, anul următor, în 1957 și colectivității au obținut cele mai mari producții medii la hectar, de 1.758 de kilograme la grâu și 2.296 de kilograme la porumb. În 1958 au obținut cea mai mică producție medie la hectar de 1.269 de kilograme la grâu și 1.798 la porumb¹.

În întovărășirile agricole anul 1956 a însemnat o producție medie la hectar de 1.280 de kilograme la grâu și 2.030 la porumb. În 1957 și întovărășiții obțin cel mai mult, 1.575 kilograme de grâu la hectar și 1.800 kilograme de porumb la hectar, iar anul 1958 constituie cel mai slab din cei trei ani avuți în discuție: s-au obținut o producție medie de doar 916 kilograme de grâu la hectar și 1.042 kilograme de porumb la hectar².

Prelucrând aceste date reiese că anul 1957 a fost mai bun atât decât anul care l-a precedat, dar și decât anul care i-a urmat și care ne interesează pe noi în

* Doctorand al Universității din Oradea

¹ A.N.S.J.Bh, *Fond Comitetul Regional Crișana al P.M.R.*, inv. 1243, dos. 49/1958, f. 154.

² Idem, *Fond Întovărășirea Agricolă Remetea*, inv. 1.076, dos. 5/1958, f. 43.

special, însă mai observăm și că producția medie la hectar a fost superioară în gospodăriile colective comparativ cu întovărășirile agricole în toată perioada 1956-1958.

Prin prezentarea acestor date generale referitoare la producția anilor 1956-1958 am vrut să oferim o privire de ansamblu mai largă asupra anului 1958, deoarece de componenta referitoare la datele din 1958 vom porni să prezentăm rezultatele muncii diferitelor gospodării colective sau întovărășiri agricole la culturile cele mai importante: grâu și porumb în special, dar dispunem de date la fel de concrete și pentru sfeclă de zahăr și floarea soarelui, alte două culturi foarte importante și apărute frecvent în rapoartele și situațiile anului 1958.

Modul de operare respectă aceeași matrice cu cea din anii precedenți, încercăm să acoperim cât mai multe zone ale regiunii și să aducem informații despre productivitatea unităților agricole socialiste din aceste zone. Exemplele pe care le-am ales sunt dintre unitățile care au avut rezultate bune la hectar, nu neaparat cele mai bune dar care să fie ușor peste medie atât cât aceste unități să fie catalogate ca unități fruntașe în sectorul lor dar în același timp să se regăsească cu mici variațiuni în producțiile medii la hectar la respectivele culturi.

Prima secțiune vizează productivitatea acestor unități în ceea ce privește grâul. G.A.S „Scânteia” a obținut o producție medie la hectar de 1.884 de kilograme, la cele 319 hectare însămânțate cu grâu. G.A.S Marghita a obținut o producție medie la hectar sensibil inferioară unității precedente, reușind să obțină 1.820 de kilograme la cele 734 de hectare însămânțate. Gospodăria colectivă din Fegernic a obținut o producție medie de grâu la hectar de 2.166 de kilograme, la cele 33 de hectare însămânțate cu această cultură³. Gospodăria colectivă din Paleu a obținut o producție medie de grâu la hectar de 2.059 de kilograme la cele 67 de hectare însămânțate cu grâu. Gospodăria colectivă din Borș a obținut o producție medie de 1.934 kilograme de grâu la hectar pe cele 223 de hectare însămânțate cu grâu. Întovărășirea agricolă din Telechiu a obținut o producție medie de 2.033 kilograme de grâu la hectar pe cele 22 de hectare însămânțate cu grâu, în vreme ce întovărășirea agricolă din Cheresig a obținut tot la grâu o producție medie la hectar de 1.620 de kilograme la cele 11 hectare însămânțate⁴.

A doua secțiune vizează productivitatea diverselor unități agricole socialiste în ceea ce privește porumbul. G.A.S Săcueni a obținut o producție medie de 3.500 kilograme de porumb la hectar pe cele 686 de hectare însămânțate. G.A.S Ioșia a obținut o producție medie de 3.200 kilograme de porumb la hectar pe cele 316 hectare însămânțate cu porumb, iar unitatea din Sălard a obținut o producție medie de 3.100 kilograme de porumb la hectar pe cele 561 de hectare însămânțate cu această cultură. În sectorul G.A.C, unitatea din Vaida a obținut o producție medie de 4.340 kilograme de porumb la hectar pe cele 132 de hectare însămânțate cu porumb. Gospodăria colectivă din Roșiori a obținut o producție medie de 3.500 kilograme de porumb la hectar pe cele 155 de hectare însămânțate, în vreme ce unitatea din Borș a obținut o producție medie de 3.825 kilograme de porumb la hectar pe cele 191 hectare însămânțate. Întovărășirile agricole au reușit la porumb,

³ *Crișana*, 1958, nr. 143, art: „Anul acesta vom obține o producție medie la hectar mai mare decât în anii trecuți”.

⁴ A.N.S.J.Bh, *Fond Comitetul Regional Crișana al P.M.R.*, inv. 1243, dos. 49/1958, f. 154.

producții medii la hectar inferioare gospodăriilor colective: atât la întovărașirea din Niuved cât și la cea din Vărșand s-au obținut 3.000 de kilograme la fiecare din cele 199, respectiv 52 de hectare însămânțate⁵.

La secțiunea sfeclă de zahăr, oferim detalii despre productivitatea a trei gospodării colective și a două întovărașiri agricole. Gospodăria colectivă din Pădureni a obținut 23,830 kilograme sfeclă de zahăr la hectar pe cele 30 de hectare însămânțată cu această cultură. Gospodăria colectivă din Șimian a obținut o producție medie de 17,948 kilograme sfeclă de zahăr la hectar pe cele 120 hectare însămânțate, iar gospodăria colectivă din Seleuș a obținut o producție medie de 20 de kilograme sfeclă de zahăr pe cele 28 hectare însămânțate. În privința întovărașirilor agricole, acestea au obținut în general cam aceleași rezultate ca și gospodăriile colective: întovărașirea din Sântana a obținut o producție medie la hectar de 18,245 kilograme pe cele 48 hectare însămânțate cu sfeclă de zahăr, iar întovărașirea din Pădureni a obținut o producție medie de 21,983 kilograme de sfeclă de zahăr la hectar pe cele 56 de hectare însămânțate cu această cultură⁶.

La secțiunea floarea soarelui, cel mai mult în regiune a obținut gospodăria colectivă din Salonta, ea reușind să atingă cifra de 2,276 kilograme de floarea soarelui la hectar la cele 31 de hectare însămânțate cu această cultură. Gospodăria colectivă din Sălacea obținea 1.900 de kilograme la hectar, iar gospodăriile colective din Borș și Hotar obțineau fiecare câte 2.000 de kilograme la hectar, pe cele zece, respectiv cinci hectare însămânțate cu floarea soarelui. Întovărașirile agricole din regiunea noastră au obținut producții medii la hectar care au variat între 1.000-1.350 kilograme la hectar. De exemplu întovărașirea agricolă din Girișul de Criș a obținut o producție medie la hectar de 1.300 de kilograme pe cele cinci hectare însămânțate cu floarea soarelui, iar întovărașirile din Pișcolț și Cheresig au obținut producții medii de floarea soarelui la hectar de 1.200 kilograme⁷.

Din totalul de 122 de gospodării colective existente în regiunea noastră, doar 47 au ținut cont de recomandările venite de sus pe linie de partid ca pe lângă cota de 10%-15% din veniturile bănești să rețină în mod suplimentar și să monetarizeze și 3%- 5% din cota totală de cereale. Majoritatea unităților care au respectat această recomandare au fost cele din raioanele Criș și Săcueni. În mod surprinzător din 122 de unități, 89 de gospodării colective au reținut 1%-3% din venituri pentru bătrânii și cei incapabili de muncă. Valoarea totală a fondului de bază al sectorului G.A.C pe regiune în anul 1958 din datele preliminare valabile sfârșitului de lună septembrie a fost de 59.923.539 de lei, ceea ce reprezenta o creștere de la fondul de bază înregistrat în luna ianuarie care era de 10.253.816 lei⁸. Calculat la 100 de hectare teren agricol revine 140.326 de lei, în creștere față de 133.852 cât era calculat la 100 de hectare la 1 ianuarie 1958. Pentru investiții în fondul de animale, anexe gospodărești, unelte și produse industriale fabricate care nu pot fi procurate prin intermediul cooperăției s-a stabilit ca fiecare unitate să și le procure individual prin resurse proprii, fără ajutor suplimentar de la stat. Mai aveau opțiunea unor credite pe termen lung pe care să le gestioneze și achite tot prin

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, *Fond Întovărașirea Agricolă Uileacul de Criș*, inv. 728, dos. 9/1958, f. 62.

⁸ *Ibidem*, dos. 50/1958, f. 31.

resursele proprii. În extinderea terenurilor pentru livezi, grădini de legume, animale, unelte, mașini agricole, materiale, produse finite, gospodăriile colective au investit pe regiune suma de 11.993.500 lei din care 8.381.700 lei din fonduri proprii și doar 3.611.800 pe bază de credit agricol. Din această sumă totală cel mai mult a fost investit în creșterea efectivelor de animale, în porci, vite și oi au fost investită suma de 3.654.345, ceea ce reprezenta o creștere cu 80% față de anul 1957. Fluxul acestor investiții la animale în sectorul reprezentat de gospodăriile colective se vede însă doar într-o mică măsură și printre cifrele întovărășirilor zootehnice, de la care au luat animale mature, însă aceste întovărășiri zootehnice erau asimilate în primă instanță de întovărășirile agricole propriu-zise și nu de gospodăriile colective⁹.

La fel ca și în cazul gospodăriilor colective și a întovărășirilor, la grâu și porumb putem să comparăm productivitatea G.A.S-urilor în 1958 cu cât a reușit acest sector în cei doi ani precedenți : 1956-1957. În sectorul G.A.S s-a obținut în anul 1956 o producție medie la hectar de 1.489 kilograme de grâu și 2.594 kilograme de porumb, în 1957 s-a obținut o producție medie la hectar de 1.970 kilograme de grâu și 3.376 kilograme de porumb, pentru ca în sectorul G.A.S cea mai mică să fie înregistrată în 1958: 1.484 kilograme de grâu și 2.592 kilograme de porumb¹⁰. Constatăm aceeași tendință pe care am sesizat-o și în cazul întovărășirilor agricole și al gospodăriilor colective și anume că anul 1957 a fost în mod clar cel mai bun an agricol și în sectorul G.A.S, iar anii 1956 și 1958 generează cifre aproape identice cu un mic avantaj în favoarea anului 1956. Prin urmare anul 1958 a fost cel mai slab an agricol al ultimilor trei ani în întreg sectorul agricol socialist.

În rândurile de mai jos ne propunem să sintetizăm condensând cât mai mult din cifrele generate de sectorul G.A.S, în așa mod încât să avem o privire de ansamblu cât mai cuprinzătoare asupra gospodăriilor agricole de stat din regiunea noastră în 1958.

Planul de producție la grâu estima la începutul anului o producție medie la hectar de 2.000 de kilograme dar în final nu am avut decât 1.484 de kilograme la hectar, cu un preț de cost planificat de 533 lei per kilogram, dar s-a obținut un preț de 869 de lei, mai mult cu 336 de lei decât fusese planificat, planul de producție la porumb întocmit la începutul anului estima o producție medie la hectar de 3.000 de kilograme dar s-a reușit în cele din urmă o producție medie la hectar de 2.562 kilograme¹¹. Prețul de cost anticipat a fost de 371 de lei pe kilogram dar s-a obținut mai mult cu 307 lei mai mult, adică 679 de lei la un kilogram de porumb. Planul de producție la orez gândit în ianuarie 1958 anticipa o producție medie de 2.600 kilograme de orez la hectar dar nu s-a obținut decât abia mai mult de jumătate, 1.380 de kilograme la hectar, s-a estimat un preț de cost 2.927 de lei la un kilogram de orez, dar s-a obținut un preț de de 5.109 lei per kilogram¹².

În domeniul zootehnic în planul de producție la carne se estima o producție medie de 11.323 kilograme dar s-a atins în final o producție medie de doar 2.530 de kilograme cu un preț de cost de 8,50 lei pe kilogram însă s-a ajuns până la 9,05 lei la kilogram. Planul de producție la lapte anticipa o producție medie de 2.555 de

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ A.N.S.J.Bh, *Fond Comitetul Regional Crișana al P.M.R*, inv. 1243, dos. 50/1958, f. 24-25.

¹¹ *Ibidem*, dos. 49/1958, f. 68.

¹² *Ibidem*.

litri pe animal dar s-a obținut doar 2.530 de litri per animal¹³. Prețul de cost anticipat pe litru a fost de 1,11 lei dar el a urcat până la 1,65 lei pe litru. La capitolul lână s-a anticipat o producție medie de 4,49 kilograme de lână la o oaie dar s-a obținut în cele din urmă 5,60 kilograme de lână la o oaie, ceea ce nu a oprit și în acest caz ca prețul de cost obținut să fie mai mare decât cel anticipat: 34,5 lei pe kilogram față de 33 de lei cât s-a estimat inițial¹⁴.

Prelucrând aceste cifre observăm că exceptând lâna, la toate produsele vegetale și zootehnice s-a obținut în medie mai puțin decât s-a planificat, de unde rezultă și costul mai mare la fiecare kilogram de grâu, porumb, orez, carne și lână și la fiecare litru de lapte decât prețurile pe kilogram și litru anticipate la începutul anului. Diferența de cost obținută pe kilogram față de prețul estimat inițial este mai mare în cazul produselor vegetale și mai mică în cazul produselor zootehnice. Cea mai mare astfel de diferență se înregistrează la orez și cea mai mică la lapte.

Se aplică o regulă general valabilă veche, aceea că productivitatea și eficiența merg mână în mână și că ele sunt două caracteristici de funcționalitate care se determină și se influențează una pe cealaltă. Principiul eficienței și eficientizarea în sine a producției are o relevanță mai mare asupra productivității decât o are productivitatea asupra măsurilor de eficientizare a producției. Pentru a completa această ecuație a productivității și a eficienței în segmentul agricol ocupat de gospodăriile agricole de stat este necesar să aprofundăm pe unitate agricolă și să coborâm încă un nivel în prelucrarea și interpretarea datelor sistemice înfățișate mai sus. De aceea nu este suficient să ne limităm doar la a prezenta producția medie, neconcordanța între plan și cât s-a obținut în termeni reali, neconcordanța tradusă prin prețuri mai mari în sector și ulterior pe piață, dacă nu ne îndreptăm și individual spre gospodăriile de stat și să vedem care prin intermediul acestor producții medii la hectar, pe kilogram și pe litru și prețurile de cost rezultate, au fost în consecință rentabile și care au ieșit pe minus. Neatingerea obiectivelor din planul de producție a fost atenuat în cazul unităților catalogate ca fiind rentabile de numărul mare de hectare înșămânțate sau prin numărul mai mare de animale crescute și îngrijite. Prin producții medii și prin prețurile de cost rezultate în sector identificăm punctual fiecare gospodărie de stat și putem să vedem dacă a fost rentabilă sau nu.

Au fost catalogate ca fiind rentabile gospodăriile agricole de stat din Holod, Tinca, Ioșia, Valea lui Mihai și Marghita și nerentabile cele din Salonta, Inand, Oradea, G.A.S Scânteia. Unitățile din Dohangia, Șimleu, Mocrea, Sălard și Săcueni au fost cu balanța costurilor și a prețurilor la limita dintre negativ și pozitiv, deci nu le-am încadra în nici una din cele două categorii. Revenim asupra celor două grupuri de unități pentru a vedea exact care au fost pe plus și care pe minus. G.A.S Holod a avut la final de an un beneficiu de 130.000 de lei, G.A.S Tinca de 4.000.000 lei, G.A.S Ioșia de 2.500.000 de lei, G.A.S Marghita de 2.500.000 de lei și G.A.S Valea lui Mihai de 300.000 de lei, deci balanța finciar-contabilă a acestor unități a fost pozitivă datorită unei producții medii mai mari decât cea a gospodăriile agricole de stat din Salonta, Inand, Oradea și G.A.S Scânteia, a căror balanță financiar -contabilă a fost negativă, deoarece chiar dacă prețurile de

¹³ *Ibidem*, f. 150.

¹⁴ *Ibidem*, f. 151.

contractare și de cost au fost aceleași ca pentru unitățile rentabile, acestea au însămânțat mai puține hectare și și-au dezvoltat mai puțin sectorul zootehnic pe parcursul anului 1958¹⁵. Cel mai mare deficit l-a avut G.A.S Salonta, unitate a cărei deficit a urcat până la 4.000.000 de lei, urmată de unitățile din Inand și Oradea cu deficite de 2.000.000 de lei și 1.600.000 de lei. Deficitul G.A.S Scânteia a fost de doar 1.500.000 de lei. Pierdere absolută totală înregistrată de gospodăriile agricole de stat în perioada 1 ianuarie-31 decembrie 1958 a urcat până la suma 5.900.000 de lei¹⁶.

Din păcate nu am găsit date concrete despre toate, pe lângă cele catolgate prin cifre ca rentabile sau nerentabile, am mai găsit despre unitățile din Șimleu, Inand, Cermei, Oradea și Dohangia la care vom extrage din situațiile referitoare la producție ceea ce este mai reprezentativ pentru ele: prețurile de cost rezultate ca urmare a producției medii obținute în unitate raportată la profilul vegetal sau zootehnic pe care îl are unitatea agricolă respectivă și fiecare din acestea pe ce tip de cultură a insistat, însămânțând mai mult în acest an.

Gospodăria agricolă de stat din Mocrea a obținut la grâu un preț de 1,87 lei pe kilogram și tot la grâu unitățile de la Șimleu și Cermei obțineau 1,24 lei pe kilogram, respectiv 1,17 lei pe kilogram. Unitatea din Cermei obținea la porumb un preț de 2,76 lei pe kilogram. În privința produselor zootehnice gospodăria agricolă de stat din Cermei obținea la lapte un preț de doi lei pe litru, iar cea din Oradea de 1,86 lei pe litru. La carne gospodăria de stat din Dohangia obținea un preț de 8,05 lei pe kilogram iar cea din Dohangia de 8,23 lei pe kilogram¹⁷.

Din datele prezentate la sectorul vegetal reiese că unitatea din Ioșia a obținut cele mai bune rezultate atât ca producție cât și cum raportăm această producție la prețurile și costurile finale, urmată de unitatea de la Sălard. În mod neașteptat, unitatea din Oradea a obținut cele mai mici producții medii la hectar deși a însămânțat cele mai mult. Analizând și comparând datele generate de cele trei gospodării de stat din raionul Oradea, rezultă că unitatea din Oradea, una din cele mai vechi și mai experimentante unități din regiune nu a reușit decât pe partea zootehnică să obțină rezultate mai bune. Pe partea vegetală, se poziționa chiar cel mai prost, lucru care nu are o explicație logică deoarece specificul gospodăriei era unul mix, deci nu se baza doar pe îngrășarea porcinelor sau creșterea producției de lapte, carne, lână și ouă. Gospodăria de stat din Ioșia genera rezultate bune având în vedere că administrativ ea era în primul ei an de activitate, în vreme ce gospodăria de stat din Sălard era în linii mari în concordanță cu rezultatele obținute celelalte gospodării de stat din regiune.

Anul 1958 face parte din etapa de final a colectivizării agriculturii când datele de producție ar trebui teoretic să se încadreze pe traiectorie ascendentă. Însă nu avem de-a face cu o astfel de situație, deoarece acest an a fost un an agricol mai slab atât decât anul 1957 cât și decât anul 1956, ani care sunt mai aproape de etapa stagnării în procesul de cooperativizare a agriculturii, de aceea în primă vom compara în linii generale productivitatea și rezultatele acestui an cu cele din anii precedenți. Prelucrând aceste date reiese nu doar că anul 1957 a fost mai bun atât decât anul care l-a precedat, dar și decât anul care i-a urmat și care ne interesează pe noi în special,

¹⁵ *Ibidem*, dos.52/1958, f. 171.

¹⁶ *Ibidem*, dos. 49/1958, f. 151.

¹⁷ *Crișana*, 1958, nr. 234, p. 2, art: „Situația economică a G.A.S-urilor din regiunea noastră”.

Însă mai observăm și că producția medie la hectar a fost superioară în gospodăriile colective comparativ cu întovărășirile agricole în toată perioada 1956-1958.

A doua mare caracteristică care s-a cristalizat parcurgând aceste date este că în 1958, gospodăriile colective au obținut rezultate mai bune decât gospodăriile de stat, ceea ce vine să confirme o alternanță cu acestea și nu o dominanță. În prima parte a anilor 50 gospodăriile de stat obțin pe linie rezultate mai bune, dar chiar și mai târziu, în 1961-1962 tot gospodăriile de stat obțin producții la hectar mai bune. Anii 50 luați ca și întreg relevă o imagine foarte interesantă în cadrul sectorului agricol socialist, fiind o reflecție în miniatură a perioadei 1956-1958 pe care o acoperim noi în această prezentare: întovărășirile agricole sunt mereu oile negre ale sectorului, în vreme ce gospodăriile de stat și cele colective fac în permanență schimb de locuri pentru prima poziție. Statistic vorbind însă gospodăriile colective iau mai rar fața celor de stat, însă faptul că și reușesc acest lucru le confirmă poziția de superioritate în raport cu întovărășirile agricole.

Aici este vorba de tactica și strategie din partea regimului, care periază în așa mod datele încât întovărășirea văzută doar ca o formulă tranzitorie spre colectivizare nu avea voie să genereze rezultate mai bune decât gospodăriile colective, văzute ca forme agricole cooperatiste finale. Același lucru este valabil și pentru sectorul individual, care este neglijat în mod intenționat și despre care nu ne sunt oferite date decât foarte rar. Nu credem că au obținut producții la hectar mai mari decât gospodăriile colective, fiind de obicei în zone mai puțin productive, dar ceea ce contează este că în mod faptic, deci cu cât rămân oamenii în mână, deoarece nu sunt angrenați în circuitul agricol socialist obțin mai mult pentru familiile lor.

Aceste date trebuie privite cu o mica marjă de eroare, în special datele referitoare la gospodăriile colective, unde ele probabil au fost puțin umflate artificial, dar direcția în care merg lucrurile statuează câteva lucruri clare, care chiar și așa cu toată cosmetizarea regimului poate fi sesizată: G.A.S-urile fiind cele mai vechi și având de la început resurse, lucrând pe scară mai mică cu lucrători și secții specializate obțin rezultatele cele mai bune. Întovărășirile care doar lucrează la comun cu S.M.T-urile propriile pământuri, fără o structură clară, obțin cel mai puțin, în vreme ce gospodăriile colective sunt undeva la mijloc. Au membri și suprafețe mai mari decât gospodăriile de stat, dar sunt mai puțin organizate și specializate de aceea chiar dacă în 1958 au obținut o producție mai bună, per total, sunt obligate să se mulțumească cu locul doi în ansamblul sectorului socialist.

CAIETUL DE DISPOZIȚII – “ABECEDARUL” CENZORILOR COMUNIȘTI DE PRESĂ

Carmen UNGUR-BREHOI*

Abstract: *Caietul de dispoziții – the “ABC” of the Communist Press Censors.* *Caietul de dispoziții* was a special folder with all the instructions there had to be applied to control the media during the communism, It was the basic document of censorship, and it was studied from the first moments the lecturers entered The Press and Print General Directorship, respectively The Directorship of the Central Presswork.

Caietul de dispoziții contained many such instructions and directives, coming from the representative of the state and of the Communist Party. It was a folder that was different from one year to another. The orders within it were changing with great rapidity, and sometimes they contradicted each other.

Caietul de dispoziții contained many sectors of activity. Each sector had restrictions on publication either total or partial, some data or information that was published in the press required special approvals from some other state organisms.

Studying the multitude of censorship’s directives of the 60s and 70s, with all their changes, makes us believe that the censorship institution done its job conscientiously and accurately, having the press and all publications truly controlled and manipulated.

Keywords: *censorship, communism, directives, lecturers, press.*

Caietul de dispoziții al Direcției Generale pentru Presă și Tipărituri (DGPT) era „abecedarul” după care își ghidau activitatea cenzorii comuniști¹. Acesta înmănușia și sistematiza dispozițiile în vigoare la data redactării lui. Cuprindea „indicațiile” pentru publicare a acelor date, obiective ce nu erau secrete de stat, dar care pentru o perioadă de timp fie erau nepublicabile, fie necesitau aprobări din partea unor organe centrale de stat. Toate datele, ce nu erau secret de stat, care însă nu erau destinate publicității erau considerate de uz intern². Materialele de uz intern aveau menționat pe prima filă sau pe copertă caracterul lucrării. Acestea puteau fi

* doctorand al Universității din Oradea; e-mail: carmenbrehoi@yahoo.com

¹ Termenul de „gatekeeping” („păzirea porților”) include în linii mari ideea de control al informației sau control al cunoașterii. Cenzorii sunt acei „gatekeepers”, sunt oamenii ce păzesc porțile, ce iau decizii care duc la controlul social, care „care permit sau împiedică intrarea anumitor informații într-un sistem dat”. Barbie Zelizer, *Despre jurnalism la modul serios*, trad. Raluca Radu, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 61-62.

² Liviu Malița, „Doctrina și pragmatica cenzurii comuniste”, în Ilie Rad (coord.), *Cenzura în România*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2012, p. 214.

publicate pentru instituție, doar cu acordul conducătorilor serviciilor și direcțiilor cenzurii. Ele nu puteau fi trimise în străinătate³.

Dispozițiile erau niște ordine, cuprindeau informații despre metodele de lucru a cenzurii, ce nu aveau voie „să transpire”, să ajungă la publicul larg prin niciun mijloc de comunicare în masă; erau stabilite de stat (Consiliul de Miniștri), ajungeau la DGPT, unde primeau avizul unui șef de sector și erau inventariate la fiecare subunitate, urmând să fie puse în practică cu mare atenție de cenzori. Ulterior dispozițiile sunt transmise redacțiilor și editurilor, „care aveau grijă să nu permită tipărirea de date despre teme interzise” și erau „înсуșite ca atare de către cenzori” ce puteau opri subiectele incomode înainte de tipărire⁴.

Aceste dispoziții erau comunicate Direcției de cenzură de către ministere, alte organe centrale și consiliile populare județene. Conducătorii de direcții și servicii și lectorul delegat cu probleme de dispoziții puteau cere aprobarea de publicare organelor competente și pentru alte date sau informații, decât cele cuprinse în *Caietul de dispoziții*.

Caietul era revizuit periodic, de regulă anual, pentru a se elimina prevederile anulate și a se include altele noi. Până la o nouă refacere a acestui set de măsuri, dispozițiile se trimiteau pe foi volante, scrise de mână. Atât Direcției Tipărirea Presei Centrale, cât și altor servicii și direcții din DGPT li se cerea să depună la Serviciul Secretariat „observații scrise”, „sugestii” asupra *Caietului de dispoziții*, înainte de reeditarea lui.

Caietul conținea aproximativ 45-60 de pagini, iar matrița era scrisă în 66 de exemplare. 33 dintre acestea rămâneau în București, la direcțiile și unitățile DGPT, iar restul erau trimise la împuterniciii din toată țara. Fiecare șef de unitate primea acest set de dispoziții, după cum arăta ultima pagină a *Caietului*, ce conținea semnăturile de primire.

Cenzură în tot și-n toate

Dispozițiile trebuiau întocmite „clar”, „concis”, fără posibilități de interpretare, cu prevederea unor limite de aplicare a restricțiilor. Proiectul de dispoziție era avizat de șeful de sector, coordonator, care îl supunea spre aprobare directorului general. După aprobare, dispoziția se difuza prin BDS tuturor unităților de lectură⁵, redacțiilor centrale, Radio-Televiziunii, iar presei locale i se aducea la cunoștință prin împuterniciii⁶.

Existau și dispoziții speciale, transmise direct de către organele de partid și de stat, ce trebuiau aplicate de către direcțiile și serviciile care le primeau. Imediat după primire, acestea erau transmise telefonic Direcției Tipărirea Presei Centrale,

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), București, *Fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri (1949-1977)*, dosarul 72/1970, f. 2.

⁴ Emilia Șercan, „Caietul de dispoziții - «Biblia» Cenzurii comuniste (1949-1977)”, în Ilie Rad (coord.), *Cenzura în România*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2012, p. 333-334.

⁵ Acestea se multiplicau pe foi tip caiet și se transmiteau către toate unitățile de cenzură în maximum două zile de la aprobare. Pentru asigurarea operativității, conținutul era comunicat telefonic în aceeași zi cu aprobarea.

⁶ Ion Zainea, *Istoriografia română și cenzura comunistă (1966-1977)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2010, p. 31.

Instructaj-Control, Serviciului Radio-Televiziune și șefului de sector coordonator. Conducerea unității care le primea trebuia să le comunice în scris, până cel târziu a doua zi, Serviciului Documentar-Dispoziții, pentru întocmirea respectivei dispoziții.

Dispozițiile de muncă se modificau sau se anulau când datele la care se refereau apăreau publicate în documentele oficiale de partid ori de stat, obținuseră aprobările corespunzătoare de publicare ori la cererea organelor care le inițiau⁷. Unitățile de lectură trebuiau să informeze în 24 de ore Serviciul Documentar-Dispoziții despre orice aprobare ori indicație venită de la organele în drept să anuleze ori să modifice o dispoziție în vigoare⁸. Propunerea de anulare ori schimbare a dispoziție se făcea tot de Serviciul Documentar-Dispoziții, cu viza directorului general adjunct coordonator, la maximum 24 de ore de la situația nou apărută.

Din sumarul *Caietului* se observă clasificarea pe ramuri de activitate a dispozițiilor: Indicații generale (Date generale), Metode de muncă, Energie electrică, Mine, Metalurgie, Construcții de mașini, Chimie, Petrol, Transporturi-Telecomunicații, Industrie alimentară și ușoară, Materiale de construcții și construcții-sistematizare, Agricultură, Comerț-Contractări, Muncă și salarii, Învățământ-Social-Cultural, Sport-Turism, Diverse. Pe parcursul anilor, capitolele ce făceau parte din *Caiet* sunt tot mai numeroase, ajungându-se de la 17 capitole în 1966, la 22 în 1970. *Metode de muncă* era un capitol introductiv, aparte din *Caietul de dispoziții*. Acesta era prezent în fiecare an, înaintea indicațiilor clasificate pe sectoare de activitate. Avea o notă cu mențiunea specială „nu se transmite redacțiilor”. Cuprindea câteva dispoziții de uz intern, cu obiectul, procedura și eventuale observații, ce trebuiau îndeplinite de cenzori.

Direcțiile și serviciile de lectură nu puteau primi dispoziții și comunicări de la orice instituție. Ele veneau numai „excepțional” de la „forurile superioare” de partid sau de stat. Împuterniciții DGPT informau doar verbal organele locale de partid și redactorii-șefi ai presei de toate dispozițiile, cu excepția celor pe care DGPT hotăra să nu le transmită. Aceste indicații trebuiau aplicate de urgență, „informându-se șeful de sector din DGPT”. În maximum 24 de ore de la acordarea bunului de tipar, dispozițiile și comunicările respective trebuiau înaintate în scris serviciului Dispoziții-Documentar, „cu mențiunea cine transmite și cine primește”.

Dispozițiile ce nu trebuiau emise în scris, erau ținute în evidență de către lectorul ce răspundea de această chestiune. Dacă dispozițiile acestea nu erau retrase operativ, erau supuse trimestrial conducerii DGPT pentru actualizare și popularizare între membrii acestei instituții. Același lector elabora note de sinteză săptămânal cu datele publicate cu aprobare, ce erau difuzate în DGPT, prin serviciul Secretariat.

⁷ De aici, și sarcinile Serviciului Documentar-Dispoziții de a studia și verifica documentele oficiale, de a urmări materialele apărute în publicații, de a ține legătura permanentă cu ministerele și celelalte instituții, de a analiza informațiile și propunerile venite din unitățile de lectură. Serviciul oferea consultanță și sprijin, la cererea directorilor de unități, pentru rezolvarea unor materiale ce ridicau probleme pe linia dispozițiilor.

⁸ Comunicarea trebuia să conțină: titlul publicației, titlul articolului, datele pentru care se obținuse aprobarea, organul care aprobă, direcția sau serviciul care comunica precum și alte date considerate necesare. A.N.I.C., *Fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri (1949-1977)*, dosarul 70/1969, f. 18.

Tot el, pe baza aprobărilor date „de forurile competente”, trebuia să analizeze și să se documenteze suplimentar la ministerele de resort pentru a face propuneri de actualizare și retragere a dispozițiilor.

Dispozițiile DGPT reglementau aprobările de care avea nevoie presa pentru apariția unor materiale. Redacțiile și editurile solicitau în prealabil avizul ministrului de resort. În cazul în care îl primeau se cerea și aprobarea Biroului de Presă al Consiliului de Miniștri. Aprobările pentru presa locală și unele redacții mai mici din capitală erau date de către serviciul Dispoziții-Documentar al DGPT. Materialele ce nu primeau aprobările necesare, erau amânate până la obținerea avizelor. Era o tehnică obișnuită ca aceste avize să nu mai apară, iar materialele să fie eliminate.

Aprobarea se făcea pentru primul material ce conținea date care pentru publicarea necesitau aprobări. Dacă nu existau alte indicații, aceleași date puteau fi reluate ulterior fără aprobări. În momentul când se obținea aprobarea, dispoziția devenea nulă. După obținerea aprobării, conducerea direcțiilor și serviciilor de lectură, transmitea în maximum o zi lectorului delegat cu problemele de dispoziții, conținutul materialului aprobat și alte indicații date cu acest prilej de organele respective, evidențiate apoi în documentar.

Aprobări, avize și bunul de tipar

„Bunul de tipar” sau “BT”-ul se acorda numai după informarea ierarhică și obținerea acordului conducerii DGPT⁹. Pentru câteva materialele acest aviz se acorda mai greu, controlul cenzorilor fiind mai vigilent. Din această categorie făceau parte activitatea unor personalități politice din istoria poporului român (partidele burgheze-Brătianu, Maniu, Averescu.. ori mișcarea muncitorească), autorii „cu trecut revoluționar” și lucrările lor, cetățenii români stabiliți în străinătate (indiferent de perioada în care au plecat din țară) și materialele semnate de aceștia, reproducerile de artă conținând motive religioase, felicitările editate cu prilejul sărbătorilor religioase, colindele, fotografiile, desenele și reclamele cu nuduri sau cu femei prezentate „indecent”, lucrări în limba română în care se indica numărul de telefon și adresa reprezentanțelor străine și ale personalului diplomatic, anunțurile de la mica publicitate privind cererile de medicamente...

Aprobările din partea MFA-Cenzura militară-se obțineau numai prin DGPT. În această categorie intrau toate materialele referitoare la miliție (circulație, pază...), armată, sau la alte organe ale MAI. Abia după primirea răspunsului de la organele militare, se putea obține BT-ul. Dispozițiile cenzorilor atrăgeau atenția în mod expres direcțiilor de lectură să nu indice editurilor sau redacțiilor necesitatea obținerii MFA.

Redacțiilor li se cerea să comunice și organelor DGPT cu care aveau legătură, eventualele indicații pe care le primeau de la organele în drept, odată cu aprobarea pentru publicarea informațiilor. În cazul în care se prevedeau aprobări pentru informații despre care redacțiile aveau la cunoștință că fuseseră publicate, acestea își asumau răspunderea „în scris”, indicând și publicația din care au fost preluate. Datele care nu se publicau, dar care apăruseră în alte materiale decât cele

⁹ Liliana Corobca, *Instituția cenzurii comuniste în România 1949-1977*, vol I, Editura Ratio et Revelatio, Oradea, 2014, p. 93-94.

oficiale, nu mai puteau fi preluate. Intervențiile sau comunicările cu redacțiile, fără aprobarea șefului de sector, erau strict interzise. Toți angajații DGPT trebuiau să urmărească respectarea normelor stabilite de către redacții, iar încălcarea acestora era semnalată în scris, „operativ și ierarhic”, conducerii direcției.

Fotografiile, desenele, schițele, tablourile și caricaturile primeau ștampila „T” (tipar). Aceasta se aplica pe verso, în afara chenarului, „în așa fel încât la reproducere sau expunere să nu se vadă”. Dacă materialul supus controlului nu permitea aplicarea acestei prețioase vize, redacțiile aveau obligația de a prezenta un borderou cu descrierea materialului, pe care urma să se aplice „T”.

La apariția primului număr al oricărei noi publicații, șeful direcției de lectură informa directorul general și directorul general adjunct de resort. Suplimentele ziarelor, revistelor ce apăreau independent sau în interiorul acestora, trebuiau aprobate de DGPT, iar directorul general informat în prealabil de către șefii de unități.

Dispoziții peste dispoziții

Unele dispoziții din 1966 prevedeau publicarea de informații sau referiri cu privire la revistele editate în școli sau licee, cu mijloace locale și cu difuzare internă. Acestea puteau apărea numai litografiate sau la rotaprint, pentru a nu rezulta că sunt tipărite. Doi ani mai târziu această dispoziție va fi anulată. Inspectoratele județene și direcțiile regionale de transporturi auto puteau edita foi volante pe tema circulației. Pe plan local se puteau edita foi volante pentru susținerea campaniei electorale. Editarea de cărți poștale, ilustrate, vederi, felicitări se făcea numai pe baza vizei E, urmată de controlul DGPT. Lucrările editate de oficiul special pentru Editarea și Distribuirea Timbrelor nu aveau nevoie de viza E, ci de avizul Comisiei Filatelice.

Nu se puteau publica informații, anunțuri, referiri sau recenzii ale unor noi publicații sau suplimente (interioare ori independente) fără autorizația de apariție emisă de DGPT. Șefii de direcții și servicii trebuiau să verifice existența acestor autorizații la Direcția Publicații, care trebuia să confirme existența lor.

Existau reglementări și în privința calendarelor, almanahurilor și a agendelor. Acestea primeau aprobarea de apariție anual, prin ordinul directorului general. Pentru realizarea acestora exista un lector delegat cu problemele de dispoziții care avea obligația să comunice anual listele de date importante.

Dispozițiile din 1970 stabileau până și persoanele ce puteau fi menționate în caseta tehnică a revistelor literare și social-culturale, și anume doar membrii Colegiului de redacție, adică redactorul-șef, redactorul-șef adjunct și secretarul general de redacție. Tehnoredactorul putea apărea doar în revistele ilustrate.

Referitor la semnatarii articolelor de presă, persoane din conducerea ministerelor sau a altor organe centrale de stat, exista un control special. Scriau doar despre domeniul de activitate pe care îl conduceau, și trebuiau să fie avizate fie de vicepreședintele Consiliului de Miniștri ce coordona respectivul minister-când autorul era un ministru sau un președinte, fie de ministru sau președinte-când autorul era un adjunct al ministrului sau un vicepreședinte.

Activitatea de cercetare științifică, inclusiv cea uzinală, putea fi popularizată fără aprobare pentru rezultatele care au trecut sub protecție prin brevetare sau au fost prezentate într-o sesiune publică de comunicări- congres,

conferință, simpozion. Trebuia aprobată de conducerea ministerului de resort doar când se prezentau celelalte stadii ale cercetării.

O altă categorie de subiecte erau cele legate de invenții, date și noutăți tehnico-științifice cu caracter de invenții. Acestea putea apărea în media, dar dacă se aflau în „perioada de protecție” (15 ani din momentul acordării certificatului de autor sau a brevetului de invenție), ziarul trebuia să consemneze și numele și prenumele inventatorului, precum și numărul de protecție. Pentru invențiile la care nu se putea preciza acest număr era necesară aprobarea Oficiului de Stat pentru Invenții sau a conducerii ministerului de resort. Lucrările, comunicările tehnico-științifice trebuiau să prezinte declarația redacției sau a autorului, că acestea nu conțineau elemente cu caracter de invenții.

Reproducem în cele ce urmează dar câteva din restricțiile din domeniile de activitate prevăzute în *Caietul de dispoziții*.

Prototipurile și produsele noi industriale se puteau publica numai după omologare și trecerea la producția de serie; dacă nu aveau aprobare, redacțiile puteau publica „pe propria răspundere”¹⁰. Obiectivele industriale ce urmau să se construiască – furnale, cuptoare de oțel, lamioare, unități componente ale combiantelor- puteau fi anunțate, publicându-se doar începerea construcției lor și intrarea în funcțiune. Dotarea întreprinderilor existente, a celor în construcție sau a celor ce urmau a se ridica, cu utilaje, mașini, licențe, proiectele și asistența tehnică, instalații din import, și mai ales precizarea locului de proveniență, se puteau publica. Toate acestea numai și numai cu aprobarea Biroului de Presă al Consiliului de Miniștri. Aceeași situație era și în cazul fotografierii, machetării și fotomachetării acestor întreprinderi și a aparaturii lor¹¹. Date despre mărimea și valoarea investițiilor, în cifre absolute, erau publicabile doar dacă fuseseră publicate anterior în documente oficiale spune o dispoziție din 1968¹².

Despre prețul de cost al produselor, exprimat în cifre absolute se publica cu acordul conducerii ministerului producător. Exportul de produse era mai aspru reglementat: fără aprobări, puteau fi tipărite simple referiri la produsele exportate și țările importatoare; conducerea ministerului producător sau a comerțului exterior trebuiau să aprobe pentru publicare fiecare material ce conținea date de cantități și analize privind exportul unor produse, iar Ministerul Comerțului Exterior materiale de sinteză privind această ramură¹³.

Cincisprezece dispoziții se referă în anii 60 la publicarea de informații despre sistemul hidroenergetic și de navigație de la Porțile de Fier. Mai bine de jumătate dintre acestea erau „restrictive total”. În presă nu puteau ajunge știri despre achiziționarea din import a echipamentelor (hidraulice, mecanice, electrice) și a utilajelor de construcții – montaj, despre măsurile de realizare și exploatare a sistemului, despre protocolul de rectificare a frontierei dintre RSR și RSFI în zona

¹⁰ A.N.I.C., *Fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri (1949-1977)*, dosarul 22/1966, f. 9. Produsele pentru care se cer aprobări și după obținerea producției de serie se nominalizează în cadrul ramurei respective.

¹¹ Cele care erau deja terminate necesitau aprobarea conducerii ministerului, iar cele care urmau să se construiască a Biroului de Presă al Consiliului de Miniștri.

¹² A.N.I.C., *Fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri (1949-1977)*, dosarul 69/1968, f. 8.

¹³ *Ibidem*, dosarul 65/1967, f. 9-10.

obiectivului principal al sistemului. De asemenea nu se putea scrie defel despre centrala termoelectrică Deva, despre montarea celui de-al doilea circuit pe liniile Hunedoara-Brad-Vaşcău-Oradea-Bicaz-Suceava sau a stației de transformare 220/110 KV Paroșeni. Nici despre contractarea de împrumuturi între sate pentru electrificare sau despre stabilirea tarifului intern pentru energia electrică importată sau exportată nu era voie să se afle amănunte.

În 1966 existau șase dispoziții la categoria mine, ca în următorii ani numărul lor aproape să se dubleze. Primele dispoziții erau despre ivirea de substanțe minerale utile, identificate cu diferite ocazii și aprecierile legate de exploatarea acestora, indicarea perimetrelor și dimensiunilor zăcămintelor și filoanelor, compozițiile chimice ale minereurilor și a elementelor lor, concentrația minereurilor înainte și după preparare (cu excepția minereurilor neferoase, nobile și rare-aur, argint).

Exploatările uranifere din Vașcău, Ștei, Băița, Nucet, Avram Iancu, regiunea Crișana, Ciudanovița, regiunea Banat, dezvoltarea stației de cercetări pentru securitatea minieră din Petroșeni și producția de minereuri și concentrate exprimate în cifre absolute (admise doar procente) erau „restrictiv total”. În aceeași categorie de subiecte tabu pentru presă erau zăcămintele de sulf vulcanic din Muntele Negoiu Românesc și proiectele și lucrările geologice pentru argilă refractară din Crișana. Energia nucleară este un capitol nou introdus în *Caietul de dispoziții* în 1970. Date din domeniul nuclear necesitau aprobarea conducerii Comitetului de Stat pentru Energie Nucleară. Erau nepublicabile informațiile despre lucrările pe șantierele centralelor nuclear-electrice (altele decât cele oficiale), despre transportul materialelor fisionabile și al surselor radioactive, depozitele de deșeuri radioactive, sistemele de securitate nucleară, accidentele nucleare, precum și despre radioactivitate în general (pericolele utilizării energiei nucleare, contaminarea cu surse de radiație, dosarele sanitare ale salariaților ce lucrau cu surse nucleare, îmbolnăvirile acestora...).

În anul 1966 dispozițiile sunt clasificate pe sectoare de transporturi- de căi ferate, navale, de aviație și rutier. Astfel, primele șase dispoziții se referă la „Căi ferate”. Din acestea două sunt „restrictive total” (sistematizarea și centralizarea electrodinamică a stației Ciulnița, construcția podului de cale ferată peste Mureș, de pe linia Timișoara-Rodna), iar restul aveau legătură cu materialele publicabile „cu acordul conducerii ministerului” (construirea de noi căi ferate, dublarea celor existente, dezvoltarea, sistematizarea și centralizarea electrodinamică a stațiilor sau a complexelor feroviare, centralizarea electrodinamică a stației Constanța, amenajarea depourilor de locomotive în vederea exploatării locomotivelor Diesel și electrice). Următoarele patru dispoziții sunt repartizate în mod egal: două pentru „Navale” (cu „acordul conducerii ministerului” se publicu despre sistematizarea și dezvoltarea portului Constanța – „cînd materialele conțin date constructive” și despre construcția portului industrial Moldova Veche), două pentru „Aviație” (tot cu „acordul conducerii ministerului”, dacă au date „constructive”, despre sistematizarea și modernizarea aeroporturilor cunoscute și despre construcția de avioane utilitare, fără a se publica uzina constructoare). Cele mai multe dispoziții, 13 la număr, se referă la „Rutier”. Erau secretizate informațiile despre modernizarea drumului național Crasna-Huși-Albița, construcția variantei DN 1 Câmpina — Comarnic, inclusiv lucrările de artă, construcția variantei de drum Crivadia-

Petroșeni, pe DN Petroșeni-Hațeg, despre stațiile de radioemisie și televiziune (Oradea, Topolog-Dobrogea, Măgura Baiului - Hunedoara, Harghita), instalarea rețelei de radiorelee pentru programe radiofonice.

Știrile despre export și import, încheierea unor acorduri și contracte comerciale, participarea RSR la târguri și expoziții internaționale, ajutorul tehnico-economic acordat de RSR unor țări slab dezvoltate apăreau în media românească doar cu aprobarea ministrului Comerțului Exterior, a adjunctului său de resort sau a conducerii Camerei de Comerț, în funcție de natura materialului. Aderarea țării la convenția vamală relativă la importul temporar al vehiculelor rutiere comerciale se putea publica doar în reviste de specialitate și în presa străină. Reclamele, anunțurile firmelor comerciale și industriale din străinătate pătrundeau pe piața media doar în publicații tehnice și ale Camerei de Comerț, cu aprobarea acesteia.

În Caietul din 1966 erau șase prevederi pe învățământ, șase priveau știința și cultura, și șapte erau destinate socialului. Patru dintre dispozițiile despre Învățământ erau interdicții: datele legate de echivalarea studiilor absolvenților școlilor superioare de partid cu școala de cultură generală, aprobarea numărului de bursă, a plafoanelor și a unor criterii de acordare a bursei pentru elevii și studenții de la cursurile de zi pe anul școlar 1965-1966, planul de școlarizare la învățământul superior și la cursurile post-universitare în 1965-1966 și modificarea HCM 1054/1962 privind acordarea de burse și alte forme de sprijin material studenților de la cursurile de zi. Alte informații despre învățământ puteau apărea doar în revistele de specialitate și cu aprobarea conducerii Ministerului Învățământului. Din cele șase dispoziții alocate științei și culturii, trei erau „restrictive total” - informațiile despre folosirea sau studierea limbii esperanto în țara noastră, despre acordarea de uniforme unor angajați din unități de cultură și artă și despre înființarea și funcționarea Consiliului Național al Cercetării Științifice.

Concluzii

Caietul de dispoziții era documentul de bază al cenzurii, studiat din primele clipe în care se intra în DGPT, respectiv DTPC (de aici și comparația cu abecedarul lectorilor). Cenzurilor li se cerea în mod expres însușirea dispozițiilor pe care le cuprindea, care nu erau deloc puține, și mai ales care se schimbau cu o mare rapiditate.

Fiecare sector de activitate avea restricții de publicare, fie totale, fie parțiale, unele date sau informații care se doreau publicate în presa vremii necesita aprobări speciale din partea unor alte organe de stat.

Studierea multitudinii de dispoziții de cenzură din anii 60-70, cu toate schimbările survenite în scrierea și aplicarea acestora, ne face să credem că instituția cenzurii își făcea treaba conștiincios și exact, iar presa și publicațiile erau cu adevărat controlate și manipulate la sânge, după niște reguli bine scrise - *Caietului de dispoziții*.

SCHIMBAREA DENUMIRII ORAȘELOR CLUJ ȘI TURNU SEVERIN (1974): O MANIFESTARE A MEGALOMANIEI PROTOCRONIST-NAȚIONALISTE

*Lucian ROPA**
Mădălina ROPA

Abstract: *The Names Changing of Cluj and Turnu Severin Cities (1974): a Manifestation of the Protochronist-Nationalist Megalomania.* In 1974, by the Decree of the State Council no. 194, October 16, 1974, the names of Cluj and Turnu Severin were changed: the city of Cluj became Cluj-Napoca, and to the city of Turnu Severin was added the name Drobeta. This decision was made at Nicolae Ceausescu's suggestion, on the occasion of the 1850th anniversary since the proclamation of the city as municipality, by the Roman Emperor Hadrian, in the year 124. This event took place in the context in which Romania had passed to a national communist, but also against the background of the protochronist-nationalist megalomania manifestation, which supported the superiority of the indigenous culture before any foreign influence.

In the same time, Ceausescu also awarded the „Star of the Socialist Republic of Romania” order I to Cluj-Napoca, „appreciating the contribution made by the citizens of Cluj over the ages to the struggle of the whole nation for freedom and social progress”. The fact that to the city of Turnu Severin was added the old Roman name of Drobeta was regarded as positive because the new name entered very quickly in the people vocabulary, without any controversy as in the case of the name „Napoca”.

The name changing of the two cities was supported in 1974 by university professors and academics, being considered historically correct, that is why these names should be kept in the future, especially as they have come to the use of the inhabitants.

Keywords: *Romanian Communist regime, National Communism, Decree no. 194/1974, Cluj-Napoca, Drobeta Turnu Severin*

După accederea la conducerea României, în 1965, Nicolae Ceaușescu a instaurat o perioadă de relativă destindere. A fost înlesnită circulația persoanelor peste graniță, au fost reabilitate victimele politice din perioada lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, limba rusă a fost aproape eliminată din școală etc. Toate acestea au avut menirea de a consolida puterea noului conducător, fără, însă, a pune în pericol sistemul comunist. Constituția din 1965 a consfințit intrarea României în etapa comunismului național.

La 22 august 1968, din balconul clădirii C.C. al P.C.R., Ceaușescu a ținut un discurs în fața a peste 100 000 de oameni, în care a condamnat intervenția

* Liceul Vocațional ”Nicolae Bolcaș” din Beiuș, email: lucinropa@yahoo.com

militară a Organizației Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia¹, care avusese loc cu doar o zi înainte, moment care i-a adus imaginea de salvator al țării. Condamnarea intervenției sovietice a determinat înscrierea unui mare număr de intelectuali în partid, printre aceștia figurând și Paul Goma, cel care mai târziu va deveni disident².

După acest moment, au urmat câțiva ani buni pentru politica externă românească, Ceaușescu fiind privit de Occident ca un rebel față de politica Moscovei. În august 1969, România a fost vizitată de președintele american Richard Nixon, căruia Ceaușescu i-a întors vizita în octombrie 1970. România s-a bucurat și de unele favoruri economice, fiind primită, în 1971, în Acordul General pentru Tarife și Comerț, iar în 1972 a fost acceptată în cadrul Fondului Monetar Internațional și a Băncii Internaționale pentru Reconstrucție și Dezvoltare³.

Vizita lui Ceaușescu în China, Coreea de Nord și Vietnamul de Nord, în iunie 1971, a avut consecințe negative asupra evoluției regimului comunist din țara noastră. Impresionat de revoluția culturală din China și de megalomania coreeană, ajuns acasă, liderul român a lansat un program în 17 puncte, în 6 iulie 1971, („Tezele din iulie”), cunoscut specialiștilor istoriei sub denumirea de „minirevoluția culturală”⁴, prin care intenționa „creșterea continuă a rolului conducător al partidului în toate domeniile activității politico-educative”⁵. Cele 17 propuneri, deși mascate sub fațada umanismului socialist, au reprezentat revenirea la realismul socialist al anilor 1950⁶. Istoricul Florin Constantiniu consideră că prin adoptarea acestui program ideologic, Ceaușescu intenționa să le arate sovieticilor că liberalizarea nu va merge mai departe și că sistemul nu va fi pus în pericol, așa cum fusese cazul Cehoslovaciei⁷.

Ceaușescu a reușit să-i marginalizeze sau să-i înlocuiască pe unii lideri ai partidului (Virgil Trofin, Vasile Patilineț etc.), cu elemente fidele, cum erau Emil Bobu sau Cornel Burtică. În 1974 a devenit președintele României, în același an Ion

¹ Primăvara de la Praga și intervenția condusă de sovietici în Cehoslovacia, din august 1968, a reprezentat a treia „lovitură” internă a lagărului socialist, după Berlin: 1953 și Ungaria: 1956. Ceea ce este cunoscut sub numele de Primăvara de la Praga” a însemnat o încercare de liberalizare a regimului comunist cehoslovac. Intervenția armată s-a produs în noaptea de 20 spre 21 august 1968, cu participarea a aproximativ jumătate de milion de soldați și a reușit să înăbușe „Primăvara de la Praga”. Vezi: „1968, cel mai sângeros an postbelic”, în *Historia* (București), anul 2, nr. 43, iulie 2005, p. 63.

² Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 237-238.

³ Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, ediția a II-a revăzută, București, Fundația Academia Civică, 2006, p. 181-182.

⁴ Cosmin Popa, „Regimul comunist din România (1948-1989)”, în *Istoria României: compendiu*, coordonatori: Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român. Centrul de Studii Transilvane, 2004, p. 660.

⁵ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Corint, 2005, p. 448.

⁶ Gabriel Moisa, *Istorie și politică în România comunistă. Note de curs*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2008, p. 64-65.

⁷ Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușatși Ardeleanu*, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 338.

Gheorghe Maurer și-a dat demisia din poziția de prim-ministru, iar în 1976 Emil Bodnăraș a murit, astfel că n-a mai existat nicio alternativă la puterea lui Ceaușescu. Tot acum, Elena Ceaușescu și-a început ascensiunea spre vârful politicii românești⁸.

Pe plan economic a continuat politica de industrializare din timpul lui Dej, chiar dacă unele produse nu aveau un nivel calitativ înalt pentru a putea fi vândute pe piețele occidentale. S-au construit giganți industriali (cum este Combinatul Siderurgic Galați), care funcționau cu materie primă importată și cu un mare consum de energie. În anii 1980 s-au realizat mari investiții (Casa Poporului, Canalul Dunăre - Marea Neagră, a început construcția Centralei nucleare de la Cernavodă etc.)⁹, dar, în același timp, datoria externă a înregistrat o creștere importantă, ajungând la aproximativ 10 miliarde de dolari în 1981.

Pe plan extern, România a ajuns izolată de Occident, dar era aproape exclusă și din Tratatul de la Varșovia și din CAER. Uniunea Sovietică., în timpul lui Brejnev, tolerase politica autonomă a lui Ceaușescu, știind că aceasta nu amenința stabilitatea sistemului, dar Gorbaciov, care inițiasă procesul de reforme în Uniunea Sovietică și care a încercat să-l convingă și pe Ceaușescu de necesitatea lor în România, a avut relații critice cu liderul român¹⁰. Cu toate acestea, din punct de vedere economic țara noastră era tot mai dependentă de Moscova, atât în privința aprovizionării cu materii prime, cât și în ceea ce privește desfacerea produselor românești pe piața sovietică, în condițiile în care exporturile românești spre Occident se diminuaseră considerabil¹¹.

O componentă a regimului național-socialist al lui Nicolae Ceaușescu a fost protocronismul, prin care s-a afirmat superioritatea culturii autohtone în fața oricărei influențe străine¹². Unii oameni de știință au început să sublinieze glorioasele realizări și descoperiri românești în diverse domenii de activitate. În ultimii 10-15 ani ai regimuluiceașist, care au fostși ani de criză, Nicolae Ceaușescu, a începutsăevoce, mai ales din motive de oportunitate politică externă, dubla origine, dacică și romană, a poporului român (1980: 2050 de ani de la „creareaprimului stat geto-daccentralizatși independent“ al lui Burebista; 1985: 2500 de ani de la „primele lupte ale geților pentru independență“). Acestea au fost menite să exacerbeze mândria națională și devotamentul pentru liderul P.C.R.¹³.

În acest context, în anul 1974, Nicolae Ceaușescu a dispus rebotezarea municipiilor Cluj și Turnu Severin în Cluj-Napoca și Drobeta Turnu Severin.

Prin *Decretul Consiliului de Stat nr. 194 din 16 octombrie 1974*, semnat de Nicolae Ceaușescu și publicat în Buletinul Oficial al RSR din 18 octombrie 1974¹⁴,

⁸ Cosmin Popa, *op. cit.*, p. 662.

⁹ Academia Română, *Istoria Românilor. România în anii 1948-1989*, vol. X, coordonator: acad. Dinu C. Giurescu, București, Editura Enciclopedică, 2013, p. 408-416.

¹⁰ *Ibidem*, p. 670.

¹¹ Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, ediția a III-a, București, Editura Humanitas, 1992, p. 313.

¹² Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 117-119.

¹³ Mircea Babeș, „Renașterea Daciei” în *Observator Cultural*, august 2001, consultat în variantă electronică: <http://web.archive.org/web/20070930185124/http://www.observatorcultural.ro/informatii/articol.phtml?xid=9188&print=true>, în 18.02.2019, ora 21,35).

¹⁴ *Buletinul Oficial al R.S. România, X* (1974), partea I, nr. 125, din 18 octombrie 1974, p. 1.

s-a atribuit orașului Cluj și denumirea Napoca, iar orașului Turnu Severin i-a fost adăugat și numele Drobeta. Această decizie a fost luată la propunerea lui Nicolae Ceaușescu, cu ocazia sărbătoririi a 1850 de ani de când Clujul a fost proclamat municipiu¹⁵. În anul 124, localitatea Napoca a fost ridicată la rangul de municipiu de împăratul Hadrian, sub numele de Municipium Aelium Hadrianum Napoca, astfel că în 1974 istoria consemnează 1850 de ani de la acest eveniment, pe care Ceaușescu l-a valorificat în contextul manifestării megalomaniei protocronist-naționaliste.

În 15 octombrie 1974, în cadrul ședinței Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., Ceaușescu a cerut părerea celor prezenți în legătură cu această decizie. Cei care au luat cuvântul au exprimat ideea că denumirea de „Napoca” este de origine romană. Leonte Răutu declara că: „Este o denumire dată de romani, de legiunile romane”¹⁶. Elena Ceaușescu afirma că: „Nu este mai bine să nu legăm: Cluj-Napoca? Și mie mi se pare că este o denumire romană; să nu fie amândouă romane”, iar Manea Mănescu spunea că „până acum noi știam că Napoca este o denumire dată Clujului de romani”¹⁷.

Nicolae Ceaușescu fusese informat de istoricii români că Napoca este de origine dacică („După datele pe care le-am primit eu reiese că Napoca este o denumire dacică. După datele date de istorici mi s-a spus că este o denumire dacică, iar romanii au păstrat-o. Deci, propunem o denumire dacică și una romană.”). Mergea mai departe cu explicațiile spunând că: „Așa cum Drobeta nu este romană, nici Napoca nu este romană. În timpul dacilor – așa se spune în documentul pe care îl am eu – așezarea Napoca își păstrează același nume și în timpul stăpânirii romane și în anul 124, Napoca este declarat municipiu de către împăratul Hadrian și alături de această localitate a fost un sat populat de romani care i-au dat numele latin Clusum. Așa sunt cel puțin datele istoricilor; dacă voi le-ați copiat bine?”. Ștefan Bîrlea i-a replicat că datele sunt veridice, drept urmare nu mai rămânea decât să se exprime votul, care a fost în favoarea acestei propuneri, secretarul general conchizând că prin noua denumire „se reamintește că acum 2000 de ani acolo a existat o civilizație și nu a fost adusă de vânt”. Oricum, voința conducătorului partidului și statului era peste părerile subordonaților săi, el declarând, cu referire la luările de

¹⁵ Pe teritoriul de astăzi al Clujului a existat o așezare dacică, care a fost atestată documentar de geograful grec Claudius Ptolemeu, sub numele de Napuca. După cucerirea romană a Daciei (106), pe locul așezării Napuca a fost edificată o așezare urbană, Napoca, în anul 124 d.Hr., sub numele de Municipium Aelium Hadrianum Napoca. Vezi: Ștefan Pascu, Iosif Pataki, Vasile Popa, *Clujul. Ghid istoric*, Cluj, Editura I.P.Cluj, 1957, p. 13-14. Ceaușescu avea aceste informații de la istoricii români, de aceea afirma, sigur pe cele spuse, că denumirea de Napoca este de origine dacică, dar și romană.

¹⁶ Leonte Răutu a fost singurul care a avut câteva replici contradictorii cu șeful său pe acest subiect, după cum reiese din stenograma ședinței: „Tov. Leonte Răutu: Nu îmi dau seama ce câștigăm dând această denumire. Și Parisul înainte s-a numit Lutetia și nu i s-a dat și această denumire. Tov. Nicolae Ceaușescu: Buda și Pesta nu este la fel? Tov. Leonte Răutu: Au fost două orașe. Tov. Nicolae Ceaușescu: Oamenii o vor. Tov. Elena Ceaușescu: Mult nu câștigăm. Tov. Leonte Răutu: Să nu mai vină și alții. Tov. Nicolae Ceaușescu: Nu este o regulă”. Vezi: Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: A.N.I.C.), *Fond C.C. al P.C.R.- Cancelarie*, dosar 111/1974, f. 59.

¹⁷ *Ibidem*.

poziții ale celor care susțineau că numele Napoca are origine latină, că: „Indiferent dacă este romană, tot îi dăm această denumire”¹⁸.

În Decretul Consiliului de Stat nr. 194 din 16 octombrie 1974 se preciza că municipiului Cluj i-a fost atribuit numele Cluj-Napoca „pentru a eterniza denumirea acestei străvechi așezări – mărturie a vechimii și continuității poporului român pe aceste meleaguri”, aceasta făcându-se „cu prilejul aniversării a 1850 de ani de la ridicarea așezării Napoca la rangul de municipiu și de capitală a Daciei Porolissensis”¹⁹. În aceeași zi, Ceaușescu a acordat ordinul „Steaua Republicii Socialiste România” clasa I municipiului Cluj-Napoca, „dând o înaltă apreciere contribuției aduse de cetățenii municipiului Cluj de-a lungul veacurilor la lupta întregului popor pentru libertate și progres social și la înfăptuirea politicii partidului și statului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate în patria noastră”²⁰.

Tot acum, municipiului Turnu Severin i-a fost adăugată vechea denumire romană de Drobeta. Constantin Băbălău, membru al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., declara că: „Drobeta a intrat foarte repede în vocabularul oamenilor”²¹, astfel că în acest caz nu au mai existat controverse ca în cazul denumirii „Napoca”.

Există opinia că Iosif Constantin Drăgan a fost cel care l-a influențat pe Ceaușescu în luarea deciziei de a completa numele celor două orașe cu două denumiri de origine dacică și latină²², fiind cunoscute preocupările acestuia față de istoria veche, dar știindu-se și că a avut o colaborare apropiată cu regimul ceaușist pe plan economic. Poate că, mai degrabă, liderul comunist a luat această decizie în contextul lansării teoriei protocroniste, care susținea superioritatea culturii autohtone în fața oricărei influențe străine. Cu siguranță că istoricii români, între care se detașează Dumitru Protase prin studiile sale de istorie veche a spațiului românesc, i-au oferit lui Nicolae Ceaușescu informații veridice privind originea celor două denumiri acordate orașelor Cluj și Turnu Severin în 1974.

Schimbarea denumirilor celor două orașe a fost susținută în 1974 de profesori universitari și academicieni, fiind considerate corecte din punct de vedere istoric, de aceea ar trebui păstrate aceste nume și în viitor, mai ales că au intrat în uzul locuitorilor. Nu putem vorbi în aceste cazuri de abuzuri de genul celor în care au fost înlocuite denumirile istorice ale orașelor Brașov, Onești sau Ștei cu numele unor lideri comuniști: Stalin, Gheorghe Gheorghiu-Dej și Dr. Petru Groza.

¹⁸ *Ibidem*, f. 59-60.

¹⁹ *Decretul Consiliului de Stat nr. 194 din 16 octombrie 1974*, în *Buletinul Oficial al R.S. România*, X (1974), partea I, nr. 125, din 18 octombrie 1974, p. 1.

²⁰ *Decret prezidențial pentru conferirea ordinului „Steaua Republicii Socialiste România” clasa I municipiului Cluj-Napoca*, în *Buletinul Oficial al R.S. România*, X (1974), partea I, nr. 125, din 18 octombrie 1974, p. 2.

²¹ A.N.I.C., *Fond C.C. al P.C.R. - Cancelarie*, dosar 111/1974, f. 60.

²² Ionuț Țene, „Cine l-a influențat pe N. Ceaușescu să adauge numele dacic Napoca la denumirea Clujului?”, în *Clipa*, ediția 1090-24 august 2013, anul XXIII, consultat în variantă electronică: <http://www.clipa.com/a5509-Cine-l-a-influentat-pe-N-Ceausescu-sa-adauge-numele-dacic-Napoca-la-denumirea-Clujului.aspx>, în 04.09.2015, ora 15,00).

ASPECTS OF THE SLOVENIAN ECONOMIC TRANSITION AND THE ROLE OF BANKS IN THE HISTORICAL PERSPECTIVE

*Aleksander LORENČIČ**

Abstract: *Aspects of the Slovenian Economic Transition and the Role of Bank in the Historical Perspective.* At the symbolical level the fall of the Berlin Wall marked the beginning of the transition, a process which took place in more than thirty countries. Just like Slovenia all of these countries strived to overcome the crisis of the transformation as efficiently as possible. In this regard some were more successful than others. In 1991 the dissolution of the bipolar division of the world, decline of socialism as well as political and economic disputes within Yugoslavia ultimately resulted in the Slovenian goal: the attainment of Slovenian independence and transition into a capitalist system. In Slovenia the banking sector played an important role in the recovery and transition process itself. The rehabilitation of the banking sector was unique, and therefore the banking sector was one of the reasons for the successful transition. Among other things the banks provided loans, and we should not overlook their contribution to fulfilling the conditions for the Slovenian accession to the European Union and later also the successful introduction of the euro.

Keywords: *Slovenia, economic transition, bank rehabilitation, bank restructuring, role of banks*

From a success story to disappointment

More than twenty years after the attainment of the Slovenian independence many issues can be viewed and evaluated from the historical standpoint as well. From the historical viewpoint – at least as much as the first stage of the transition is concerned – Slovenia opted for an appropriate approach. The dissolution of Yugoslavia and other circumstances called for cautiousness and represented a sufficient argument for the avoidance of unnecessary shocks.¹ Naturally, we cannot claim with absolute certainty that after the first stage of the transition it would not be better if we avoided gradualism in certain areas and made a few more liberal moves. It is hard to judge that. It is a fact that today all of the transition countries, regardless of their approach to transition, as well as countries with a longer democratic and capitalist tradition are facing similar problems. Of course, there are

* Ph. D. in historical sciences, research associate, Institute for Contemporary History, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana, aleksander.lorencic@inz.si.

¹ Lorenčič, Aleksander, *Prelom s starim in začetek novega. Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990-2004)* [A Break with the Old and the Beginning of Something New: Slovenian Economic Transition from Socialism to Capitalism (1990–2004)], Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012, pp. 23-37. Hereinafter Lorenčič: *Prelom s starim in začetek novega*.

differences, but everywhere citizens complain about the severity of social stratification and social differences, excessive national debt, and so on. In all of the transition countries the question of the privatisation method was also relevant at the beginning of the transition. Everywhere the goal was to distribute the so-called socially-owned property as fairly as possible. Today it is a fact that none of these countries managed to carry this out as they intended or envisioned it. As we have already mentioned, everywhere the majority of the population feels cheated and swindled. Every country has its own tycoons, and severe social stratification is an issue everywhere. The selected ways of privatisation, differences and especially similarities between them – whether it is the "coupon" or "certificate privatisation" in the Czech Republic, Russia and Slovenia, which supposedly allowed for the distribution of the property to all the citizens directly and in combination with funds, Polish and Romanian two-stage privatisation with funds, or the Hungarian sale to foreigners – "have nothing in common with the state of the economy, social relations, institutional framework, industrial structure, and the like". Everywhere the technical solutions were the result of the combination of political power and randomly selected Western "experts in privatisation".² The common denominator is that privatisation everywhere involved impressive administrative operations – the envy of "every central planner". According to the economist Jože Mencinger, these operations involved the idea "that market economy, just like the socialist economy, can be introduced with decrees".³

Unfortunately, capitalism with a human face, as we have imagined it and wished for in Slovenia, is merely an illusion. The possibility of having private property without rich owners, equal division of profit, and capitalism without social stratification, is utopic. Furthermore, not in Slovenia nor elsewhere is the role of the state clear. On one hand we want a minimal role of the state in the economy or its complete withdrawal from it, while on the other hand, in times of crisis, we demand its assistance. If nothing before it, the current global financial and economic crisis proved that the market cannot be the only regulator of the system and that the role of the state as well as suitable regulations are important and welcome. In twenty years of independence the values have changed. Among other things capital and money, a kind of synonyms for power and authority, are increasingly valued. In the capitalist systems the value of work has been diminished, as it is believed that it is also possible to get rich by means of various speculations. Among other things this is proved by the time before the outbreak of the crisis, when also the "ordinary" people borrowed money and invested in shares, since they believed that they could get rich practically from nothing. Liberalism prefers individualism and profit to solidarity, which is certainly not a recipe for a healthy society. We should preserve the sense of solidarity in regard to social politics and social security as well as in everyday life.⁴

² Mencinger, Jože, *Gospodarski sistem in politika Slovenije* [Slovenian Economic System and Policy], Ljubljana: Official Gazette of the Republic of Slovenia, 1995 pg. 52.

³ *Ibid.*, pg. 52.

⁴ Lorenčič: *Prelom s starim in začetek novega*, pp. 451-452.

As we have already mentioned, at the symbolic level the beginning of the transition was announced by the fall of the Berlin Wall⁵, while the political milestone in every individual state was represented by the first democratic elections, marking the transition from the one-party political system into a democratic multi-party system as well as announcing radical institutional changes.⁶ The Slovenian accession to the European Union, taking place on 1 May 2004, is seen as the official conclusion of the transition. In the economic field, an intense process of transformation into a capitalist market economy took place during the time of transition in Slovenia, related most closely to macroeconomic stabilisation and restructuring of property and state. The "double transition" – from socialist to market economy and from regional to national economy – was accompanied by the transition from industrial to service economy as well as the decline of large companies and creation of smaller ones. The structural changes in the economic field started taking place already at the end of the 1980s, but the process of the actual separation of the Slovenian economy from the Yugoslav economy started with the rise of the Demos coalition government in May 1990.⁷ Before it proclaimed its independence in 1991, Slovenia was a part of the Yugoslav federation with an economic system incapable of ensuring permanent economic growth. The process started with the boycotts of the Slovenian goods, continued with the Serbian non-payment of customs duties into the federal budget and its intrusion into the monetary system, and ended with nationalistic incidents and war in Yugoslavia. First the common Yugoslav market and League of Communists of Yugoslavia as the only legal political party fell apart, followed by the dissolution of Yugoslavia as a state.⁸ As the economic historian Žarko Lazarević put it, "first Slovenia had to leave the Yugoslav space in order to reform and restructure its economy". Gradually the "competitive and strengthened economy allowed for a new 'conquest' of the markets of the former Yugoslav republics", which had, like

⁵ Twenty years after the fall of the Berlin Wall, announcing the end of communism in Europe, dissatisfaction with capitalism was quite prominent all around the world. This was indicated by the public opinion poll carried out by the British BBC, presented precisely 20 years after the fall of the Wall, on 9 November 2009. Only 11 percent of people in 27 countries around the world believed that capitalism functioned well. 51 percent of the responders believed that the problems of capitalism could be solved with stricter regulation and reforms, while, on average, 23 percent of the responders in all of these countries thought that capitalism had too many shortcomings and that a new economic system was required. The results of the research, which included almost 30,000 people, were not surprising, as the survey was carried out during a global financial and economic crisis. (Source: Dnevnik: <http://www.dnevnik.si/novice/svet/1042313642>, (9 November 2009).

⁶ Šušteršič, Janez, *Politično gospodarski cikli v socialističnih državah in tranzicija* [Political Economic Cycles in the Socialist Countries and Transition], doctoral dissertation, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, 1999, pp. 44–66.

⁷ Prinčič, Jože, Borak, Neven, *Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970–1991* [From Reform to Reform. Slovenian Economy 1970–1991]. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006, p. 594.

⁸ Office for Macroeconomic Analysis and Development (UMAR), *Workbook*, No. 3, year VIII, 1999, pg. 3.

Slovenia, become independent countries.⁹ The transition to market and national economy after 1990 gave rise to profound structural changes, marking the transformation from the socially-owned into private ownership, from industrial to service economy, from large to small companies, the reorientation from the former Yugoslav market to the markets of the states more demanding in terms of prices and quality, as well as the final transition from the economy of supply to the economy of demand (especially in the labour market).¹⁰ For such a small national economy as the Slovenian one, which, to make matters worse, also separated itself from the large Yugoslav market, the reorientation towards foreign markets represented a path towards stable economic growth and development. This primarily depended on international recognition. Until 1996 Slovenia became a member of almost all of the most important economic associations. From a small Yugoslav republic it turned into a state which – through the United Nations Organisation, Council of Europe, Organisation for Security and Cooperation in Europe, International Monetary Fund, World Bank and other important institutions – managed to realise its priority goal on 1 May 2004: it became a member of the European Union. The basic characteristics of the Slovenian economic transition were the steady changes of the economic system and pragmatic economic policy, labelled as "gradualism". After the initial stage of the transition, characterised by the diminishing economic growth and living standard of the population, swift reduction of investments and employment as well as significant macroeconomic instability, already in the middle of 1993 the Slovenian economy entered the period of transformation recovery, marked by intense production and consumption restructuring and dynamic economic growth. Relatively quickly Slovenia exceeded the pre-transition level of economic activity: in 1996 it reached the level of development from 1990, and in 1998 also the level from 1987.¹¹ While the macroeconomic process and accession to international integrations may have been successful, privatisation, on the other hand, caused significant friction, just like in the other transition countries. Even though the important political and economic conditions for the development of Slovenia had been fulfilled until the end of 1991, the politicians, economists and managers were not optimistic about the future. The political crisis in the state also deepened due to the privatisation legislation. In the autumn of 1991 the Housing Act and Denationalisation Act were adopted. The third in the series of privatisation acts was the Ownership Transformation of Companies Act, adopted in November 1992. The goal of the privatisation of housing and denationalisation legislation was to establish clearly defined ownership and redress the injustices. However, as this was carried out, new injustices were frequently caused. With regard to the privatisation of socially-owned housing many people, even today, still feel disadvantaged and underprivileged. Similar holds true of the denationalisation process, which is one of the most extensive, expensive and certainly longest-lasting

⁹ Lazarević, Žarko, *Prostor, gospodarstvo, in razmerja. Jugoslovanski ekonomski prostor in razmerja* [Space, Economy and Relations. Yugoslav Economic Space and Relations]. *Prispevki za novejšo zgodovino*, year XLIX, No. 1, pg. 291.

¹⁰ Institute of Macroeconomic Analysis and Development (ZMAR), *Workbook*, No. 6, year III, 1994, pg. 2.

¹¹ Lorenčič, *Prelom s starim in začetek novega*, pp. 441–442.

projects after the attainment of the Slovenian independence.¹² The Ownership Transformation of Companies Act caused even more discord than the privatisation of housing and denationalisation. The adopted act brought together the elements of two different approaches: the decentralised approach, which meant that the majority of initiatives and decisions came from the companies; and mass privatisation of a percentage of the company shares by dividing them among the citizens in exchange for certificates.¹³ The basic model of privatisation pursuant to the Ownership Transformation of Companies Act provided for the "20 % + 20 % + 20 % + 40 %" system, meaning that 20 percent was transferred to the quasi-government pension and trust funds; 20 percent was allocated for the privately-managed privatisation investment funds, which collected the property certificates from the citizens by themselves; 20 percent were exchanged for the property certificates of internal owners (managers, employees and former employees) under favourable conditions; and, alternatively, 40 percent could be offered to the internal owners under favourable conditions, exchanged for the property certificates of the citizens through public sales of shares, exchanged for the property certificates collected by the privatisation investment funds, or offered to strategic partners. The so-called internal purchase was the most frequent method of property restructuring, since as much as 25 percent of the socially-owned capital was divided in accordance with this method. This was followed by the transfer to investment funds and internal distribution, which were the methods used to distribute 19 and 18 percent of the socially-owned capital respectively. The property certificates were distributed according to age in the nominal value between 100,000 and 400,000 tolar. Thinking that these were worthless papers as well as due to financial difficulties the majority of the Slovenian citizens sold these certificates prematurely. After brokerage companies started to appear in 1993, a few people who were better informed could buy certificates cheaply (privatisation investment funds had an advantage) and exchange them for shares later. The values of most shares kept increasing and their owners became increasingly richer. In the process of ownership transformation, 58 percent of property certificates were invested in the privatisation investment funds, 32 percent into companies, and some remained unused. After the adoption of the Act Concluding Ownership Transformation and Privatisation of Legal Entities Owned by the Development Corporation of Slovenia in 1998, which represented the official conclusion of the ownership transformation of companies, the second part of the transition process had to be brought to an end: privatisation of the state property. In this regard it was disputable that quite a few capital shares in the period between 1995 and 2005 were sold without a public offering. The intention of the privatisation method may have been good and it allowed for a significant inclusion of workers and employees in the ownership changes. However, during the privatisation process the participation of internal owners (workers excluding the management) and state funds kept diminishing, while the participation of investment companies and managers kept increasing. This was

¹² More details about the Denationalisation Act and Housing Act in Lorenčič, *Prelom s starim in začetek novega*, pp. 170–192.

¹³ *Ibid.*, pp. 193–201.

already evident in the end of the 1990s, and later it became even more obvious.¹⁴ During the process of ownership transformation and privatisation numerous examples of abuse or the so-called "wild privatisation" took place. According to the information of the relevant institutions, between 1 January 1990 and 31 July 2004 the socially-owned property suffered damages in the amount of 104,352 million Slovenian tolar (in the revalued amount of approximately two billion euros). The most significant damages were caused between 1990 and 1992 because of unsuitable legislation (especially due to the establishment of shell companies etc.).¹⁵ The transformation of social and political life from the socialist basis into a liberal market social system formally concluded with the Slovenian accession to the European Union in 2004. If the Slovenian transition until its official conclusion was mostly seen as a success story, afterwards quite different opinions became prevalent. In the recent years this success story has shown many shortcomings, and it seems that after more than twenty years of independence Slovenia is getting to know the negative sides of the capitalist system, of which we expected so much during the Slovenian emancipation. The Slovenian accession to the EU represented the official conclusion of the transition, but only after this period the consequences of the privatisation started becoming evident. We witnessed increasingly frequent stories of management buyouts, and the word "tycoon" with an exceedingly negative connotation found its way into the vocabulary. After 2004 the number of management buyouts increased and peaked in 2007, when 35 permissions for the takeover of companies were issued. Among other things, management buyouts were also a suitable solution for the diminishment of the influence of politics in the companies due to favourable economic conditions, favourable legislation (the Takeovers Act which was in place did not explicitly forbid takeovers of companies by pledging the assets of the target companies), and extensive loans granted by the banks.¹⁶ The process of privatisation turned out to be the hardest and central process of the transition in all the former socialist countries. The goal everywhere was to distribute the socially-owned property justly, but it is a fact that there were no examples of this process turning out as initially envisioned and without mistakes, regardless of the chosen privatisation method. In Slovenia concern is mostly raised by the fact that more than twenty years since the attainment of independence this country still lacks a clear vision, strategy, and especially consensus with regard to its participation in the state-owned companies. Many transition countries have overtaken us and are achieving better economic results, also due to foreign investments and strategic partnerships.¹⁷ As it turned out in practice, the

¹⁴ Lorenčič, *Prelom s starim in začetek novega*, pp. 202–212.

¹⁵ *Ibid.*, pp. 445–446.

¹⁶ Lorenčič, Aleksander, *Dvajset let »kapitalizma s človeškim obrazom« in odločitve za lastni gospodarski razvoj* [Twenty Years of "Capitalism with a Human Face" and the Decision for Individual Economic Development]. In: ŠTER, Katarina (ed.), *Historični seminar 10*, Ljubljana: Založba ZRC, 2012, pp. 58–60.

¹⁷ It is necessary to distinguish between foreign investments that contribute to the recovery of a company and represent new economic potential (the so-called greenfield investments) and foreign investments in the sense of the takeover of a company. In the time when this contribution was being written, the government of Janez Janša revealed the strategy of the

preservation of the Slovenian ownership of certain companies under the guise of the national interest has not been very beneficial. For example, in 2010 24.6 percent of the capital of Slovenian companies was directly or indirectly owned by the state.¹⁸ Iztok Simoniti, a diplomat and professor of diplomacy, believes that "the national interest in our country is defined by the constitution, not politicians" and that "our primary national interest should be a free society and state".¹⁹ By all means we have to agree with the economist Bernard Brščič, who believes that "the national interest is one of the more frequently abused concepts in the Slovenian political and economic vocabulary".²⁰ National interest should certainly not be appropriated by the political parties or a certain group of people, and it must not represent an ideological issue. Clearly it is essentially wrong to attempt to increase the political influence in the field of economy under the guise of the national interest. After 2004 a favourable period of the economic boom took place. In 2006 the Slovenian economic growth amounted to 5.2 percent, in the second half of the year even 5.5 percent. The growth at this time was especially ensured by strong exports resulting from the European economic boom. As the Bank of Slovenia emphasised in its 2006 annual report, the growth generated in this manner also included risks.²¹ The economic growth in 2006 was the highest after 1999. The increased domestic demand, which expanded gradually in the last quarter of 2005 and throughout 2006, contributed significantly to the high rate of economic activities. In the structure of investments, extensive investments in residential and non-residential buildings were most evident, while after the negative growth in 2005 investments in transport equipment also increased significantly. Consequently the building sector grew the most.²² The financial crisis that broke out in the United States of America in 2007 spread all over the world through the national and international banking relations. Under the influence of this crisis, in the last quarter of 2008 the situation also started worsening on the Slovenian labour market.²³

sale of state-owned companies, but this resulted in a deluge of reproaches and debates. Especially the sensibility of selling companies during the current crisis was questioned. Apart from the fact that the interest of foreign investors at that moment was scarce, the sale prices would also be low. It is obvious that a wider consensus with regard to the issue of the role or ownership of the state in economy will have to be reached, but in view of the developments in the political arena this can hardly be expected.

¹⁸ Domadenik, Polona, Prašnikar, Janez, *Vladanje po slovensko* [The Slovenian Way of Government]. Delo/Sobotna priloga, 31 March 2012. Accessible at: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/vladanje-po-slovensko.html>, (10 November 2012).

¹⁹ Vidmajer, Saša, *Intervju z Iztokom Simonitijem* [Interview with Iztok Simoniti]. Delo/Sobotna priloga, 22 September 2012, pg. 4.

²⁰ Brščič, Bernard, *Tovarišijski kapitalizem je utemeljen na klijentizmu, kriminalu in korupciji* [Clique Capitalism is Based on Clientelism, Criminal and Corruption]. Finance, No. 115/2759, 17 June 2008, pp. 10–11.

²¹ Bank of Slovenia, 2006 Annual Report, pg. 9.

²² Bank of Slovenia, 2006 Annual Report, pp. 12–14.

²³ *Ibid.*, pp. 25–26.

The role of banks during transition

Financial or monetary policy has a vital role in the economy. It is a part of the economic policy and represents the most important part of the state's economic policy besides the fiscal policy under the auspices of the government. In the period under consideration, the monetary policy in Slovenia was managed by the Bank of Slovenia. Therefore the government and the Bank of Slovenia are the most important instances as far as economic policy is concerned. The success of economic development is in their hands. The Bank of Slovenia was established with an act of 25 June 1991. It started implementing its monetary authority after the three-month moratorium on the implementation of the independence acts of the Slovenian Parliament, on 8 October 1991, when it also introduced the Slovenian currency – tolar.²⁴ According to the economist Bogomir Kovač, two examples of "management mechanisms" were of key importance for the Slovenian transition. On one hand this was the political and economic role of the Bank of Slovenia, while on the other hand the managers were important for crisis management and business changes. According to the German example, the Bank of Slovenia quickly achieved a high level of internal professional autonomy and political sovereignty. It became a key element of the macroeconomic stabilisation, a pragmatic mix of monetary approaches and post-Keynesian views of the economic development. Meanwhile, market socialism with the self-management system of companies had created the necessary business culture, which allowed the management to restructure the Slovenian companies successfully. The manager rather than ownership manner of company management prevailed. The first mechanism allowed for the macroeconomic stabilisation, while the second one enabled a significant openness of small industry, which, for almost ten years, created two thirds of GDP with exports.²⁵ The most severe problem of the monetary policy was the small size and extreme sensitivity of the monetary field, which called for large-scale interventions, occasionally very expensive macroeconomically. During the initial consolidation of the monetary system between October 1991 and June 1992 the Bank of Slovenia managed to define the determinants of the demand for money for the "new" economy and lower the inflation expectations. The fear of the lack of foreign-exchange assets turned out to be unfounded, and instead of excessive demand the excessive supply of foreign currencies soon prevailed. Thus the foreign-exchange reserves grew continuously throughout most of the 1990s. Since the attainment of independence until 1999 the Bank of Slovenia focused on interventions (foreign currency purchases and sterilisation), preventing the excessive real appreciation of the tolar. The inflation diminished especially because of the reduction of inflation expectations, increase in competition, and extremely favourable development based on the dwindling prices of oil, lasting for a decade.

²⁴ Lorenčič, Aleksander, Makroekonomski kazalci Slovenije v obdobju tranzicije: od recesije in stabilizacije preko okrevanja do vstopa v Evropsko unijo [Macroeconomic Indicators of Slovenia in the Period of Transition: From Recession and Stabilisation through Recovery to the Accession to the European Union]. In: Časopis za zgodovino in narodopisje, year 80, No. 2–3, 2009, pg. 182.

²⁵ Kovač, Bogomir, Obsojeni na uspeh? [Destined to Succeed?] Mladina, No. 26, 24 June 2006, pg. 34.

Throughout the 1990s the fiscal and external balance were exceptions in comparison with the other post-socialist countries. The economist Jože Mencinger believes that the systemic changes were slow and their introduction very careful. The rehabilitation of the banking system, the delay of several years in replacing the sales tax with the value added tax, and the transfer of the payment transactions from the Agency of the Republic of Slovenia for Payments to the banks attest to this fact.²⁶ The Bank of Slovenia was independent in its decisions with regard to the monetary policy, its realisation, as well as in the realisation of other tasks and powers set out in the Bank of Slovenia Act as well as other acts. However, the Governing Board of the Bank of Slovenia and the governor had a duty, among other things, to submit annual reports on the completed work to the National Assembly of the Republic of Slovenia. The Bank's monetary role changed when Slovenia joined the European Union on 1 May 2004. Naturally, since the Bank of Slovenia managed the monetary policy, it also had a significant role or influence in the economy. Through the monetary policy it therefore influenced the economic growth, inflation, employment, foreign-exchange rates, and thus also international trade. All of the above belongs among the most important economic indicators, which, of course, had an important impact on the stability of the economy. By all means, with its actions the Bank of Slovenia tried to influence the economy in a positive way. Its measures were extremely important.²⁷ The temporary suspension of bank credits belonged among the most important measures in the monetary field.²⁸ Furthermore, immediately after its monetary emancipation the Bank of Slovenia began to reduce the excessive liquidity of banks. In order to manage the bank liquidity, in December 1991 the Bank of Slovenia started to issue Slovenian currency bills, and in order to neutralise the considerable supply of foreign currency from the sale of housing it issued foreign currency bills. Gradually it also abolished the rediscount quotas. The purchase of foreign currencies represented the main channel of the issuing of currency, while the Bank of Slovenia managed the bank liquidity by intervening through the purchase and sales of bills and national bonds. With the privatisation of housing a significant inflow of foreign currencies into the banking system took place in the end of 1991, and gradually the net inflow of foreign currencies from the current international economic transactions also strengthened. This also allowed for the gradual liberalisation of the foreign-exchange market, which had still had quite a few characteristics of the registered foreign-exchange rights system at the time of the monetary emancipation. Certain restrictions were lifted and finally, in December 1991, the obligatory sale of the 30-percent foreign-currency inflow of the exporters was abolished as well. The exchange rates at the inter-company and foreign-exchange markets approximated the stabilisation of the tolar conversion rate to the constructed rate of the Bank of Slovenia. The banks started solving the problem of foreign-currency deposits of the population themselves by gradually

²⁶ Mencinger, Jože, *Deset let pozneje, Tranzicija – uspeh, polom ali nekaj vmes?* [Ten Years Later, Transition – Success, Failure, or Something In Between?] Gospodarska gibanja, No. 317, 2000/6, Ljubljana: Ekonomski inštitut pravne fakultete, pp. 32–33.

²⁷ Bank of Slovenia, annual reports for various years.

²⁸ Borak, Neven, *Spočetje ekonomske samostojnosti* [Beginning of Economic Independence], Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, pg. 207.

releasing these deposits. In real terms the foreign-currency resources of the population diminished at first, and then started gradually expanding again. Despite the small financial market the banks were relatively liquid, and liquidity problems were short-lived.²⁹ Under the influence of the survival policy as well as the development of the political circumstances in the first half of 1992 the government changed. New elections took place before the end of the year, but a particular stabilisation programme did not exist. Thus the actions of the Bank of Slovenia influenced the stabilisation policy immediately after the attainment of independence and in 1992 rather than any measures taken by the government. After it took control of the monetary policy, the Bank of Slovenia also immediately introduced a floating exchange rate of the Slovenian currency as well as dealt with the excessive bank liquidity and foreign-exchange reserve build-up. With the floating foreign-exchange rates the Bank of Slovenia strived especially to preserve and encourage the exports on the basis of the newly specified initial ratio between the German mark and the Slovenian currency (1:32). After it took over the monetary and foreign-exchange rate policy and strengthened the foreign-exchange reserves, the Bank of Slovenia focused on the harmonisation of the exchange rate and monetary goals. In this regard it took account of the inflow of foreign currencies on one hand and the price ratios in the national economy on the other hand. Until 1995 it had fewer problems with monetary policy management. However, from the middle of 1995 until the beginning of 1999 it resorted to limiting the inflow of short-term capital from abroad and its extensive sterilisation as a manner of controlling the amount of money in circulation as well as simultaneously influencing the tolar exchange and interest rates. This resulted in a substantial centralisation of the monetary regime and accumulation of money in the central bank, which thus represented as much as a quarter of the banking system. However, the goals pursued by the Bank of Slovenia in its monetary policy management changed during this period: after the initial "targeting" of the chosen monetary indicator it abandoned the capital controls and started "targeting" the real interest rates, and afterwards it also focused on targeting the inflation. In short, the Bank of Slovenia played a very important role in the stabilisation of the Slovenian economy.³⁰

The period after the attainment of the Slovenian independence was critical for the banks especially because of two reasons: due to the loss of the former Yugoslav markets the companies were no longer capable of repaying the loans, and loans were granted to companies incapable of repaying them. Franjo Štiblar, a Slovenian expert in the financial and monetary system, believes that the loss of markets resulted in recession, while the additional monetary crisis led to illiquidity and even insolvency of certain companies. Other factors that contributed to the banking problems included the financial liberalisation with the increased competition of new banks and free formation of interest rates. In 1992, 13 of 26 banks owning more than 70 percent of all of the banking sector deposits suffered

²⁹ Institute of Macroeconomic Analysis and Development (ZMAR), Workbook, No. 1, year II, Ljubljana 1992, pp. 41–43.

³⁰ Prinčič, Jože, Borak, Neven, *Iz reforme v reforme. Slovensko gospodarstvo 1970-1991* [From Reform to Reform. Slovenian Economy 1970-1991], Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006, pp. 620–625.

losses. Certain smaller old banks were quickly rehabilitated during the rehabilitation of the infrastructure and basic industries (the state intervention with bonds in exchange for their unrecoverable debts to the banks). However, with the largest old banks the amounts involved were too extensive to allow for the same single intervention of the state. Therefore the preliminary rehabilitation status officially began in the middle of 1992, while the rehabilitation status started in the beginning of 1993 with the rehabilitation of the new bank managements. The legal basis for the rehabilitation of banks was the Preliminary Rehabilitation, Rehabilitation, Bankruptcy and Liquidation of Banks and Savings Banks Act of 1991.³¹ Then in the end of 1992 the Agency for the Rehabilitation of Banks and Savings Banks was established, which, at the first stage, took over the bad loans of the banks and in return provided them with government guarantee bonds. At the second stage the ownership of the recovering banks was transferred to the Agency with the intention of ensuring their ability to operate normally. The rehabilitation of banks started with the decision of the Bank of Slovenia on the rehabilitation of the Ljubljanska banka bank in 1993 and Kreditna banka Maribor and Komercialna banka Nova Gorica banks in 1994. Ljubljanska banka and Kreditna banka Maribor came under the control of the Agency for the Rehabilitation of Banks and Savings Banks in 1993, while the Komercialna banka Nova Gorica was merged with the Kreditna banka Maribor in 1995. In 1993 these three banks owned a Slovenian market share in excess of 50 percent, while more than 40 percent of their loans were bad. Thus the restructuring of the Slovenian banking sector formally started in 1993, simultaneously with the restructuring of the real sector, and ended in the middle of 1997. At that time at least the rehabilitation of the largest banks was concluded, while the restructuring of the whole banking system continued. Štiblar believes that "the Slovenian model of banking rehabilitation was unique in terms of extent, since until then there had been no examples in the practice of other countries where the rehabilitation would simultaneously encompass more than 50 percent of the banking sector".³² The Central Bank played an important role in the rehabilitation, as it contributed to it by providing additional liquidity. Slovenia opted for a mixed centralised – decentralised approach to rehabilitation, which was one characteristic. Another characteristic was gradualism instead of a shock during the introduction of changes. The legal framework for the rehabilitation of banks was represented by the general financial and economic legislation. As we have already mentioned, the Agency for the Rehabilitation of Banks and Savings Banks played an important role as well. It had three tasks: supervising the banks during rehabilitation, managing the toxic assets, and managing a part of the public debt (servicing the state bonds that the banks acquired in exchange for toxic assets). Pursuant to the constitutional act, adopted in July 1994, new banks were established. Thus the Nova Ljubljanska banka and Nova kreditna banka Maribor banks were established in July 1994. We have to underline that due to the rehabilitation the public debt increased; however, so did the value of the rehabilitated banks.³³ The bonds of the Agency for the

³¹ Official Gazette of the Republic of Slovenia, No. 1, 1991-I, 25 June 1991.

³² Štiblar, Franjo, *Sanacija bank v Sloveniji* [Bank Rehabilitation in Slovenia]. In: *Bančni vestnik*, year 50, No. 5, May 2001, pg. 62.

³³ *Ibid.*, pp. 61–69.

Rehabilitation of Banks and Savings Banks, replacing the banks' toxic assets at the beginning of the rehabilitation, had the guarantee of the Republic of Slovenia, maturity of the principal value in 30 years, an 8-percent interest rate, and they depended on the exchange rate trend between the Slovenian tolar and German mark. The economic changes, taking place since the beginning of the rehabilitation, called for the replacement of these bonds with other bonds with a lower interest rate but shorter and varied maturity from the beginning of 1998 until 15 October 2010 at the latest.³⁴ The rehabilitation was certainly not cheap. The bonds that the state used to replace the toxic assets of the Ljubljanska banka, Kreditna banka Maribor and Komercialna banka Nova Gorica banks amounted to 958 million euros, which amounted to almost 10 percent of the Slovenian gross domestic product in 1993. The rehabilitation officially ended in 1997, when both banks became public banks. At that time the Nova Ljubljanska banka and Nova Kreditna banka Maribor had a 39.5 percent share of the Slovenian banking market. Ljubljanska banka was certainly most adversely affected by the transformation, as it was also present in the former Yugoslav republics where it had invested a considerable amount of capital. Even today the issues in this field are not yet in order: let us just underline the example of some 130,000 Croatian savers of the former Ljubljanska banka branch in Zagreb.³⁵ It is a fact that strong domestic banks were essential for the state during the transition and that the state would not be able to survive without them. This was most likely also the reason why the state decided to rehabilitate the largest banks with the public funds, thus increasing the public debt. Andrej Aplenc also explained his standpoint with regard to the rehabilitation of banks in Slovenia in his book with the meaningful title "Prodaja Slovenije" (The Sale of Slovenia), published in 1997. Aplenc wrote that the banks' assets were not privatised, disbursed, undervalued, and the banks were not sold too cheaply or bankrupt. As he put it, quite the opposite happened. All the debts that the economic undertakings had towards them were repaid, mostly adding to the public debt. Aplenc, director of the Slovenian Ironworks between September 1991 and June 1992 when he was dismissed due to his opposition to the planned sale of the Slovenian Ironworks to a financial company from the Bermuda, also wrote the following: "Instead of these debts the bank balance sheets contain state bonds, representing the best investment that

³⁴ Bank of Slovenia, 1995 Annual Report, pp. 37–38.

³⁵ Apart from those in Croatia, another 165,000 savers of the former Ljubljanska banka bank are supposedly located in Bosnia and Herzegovina. A while ago, in the lawsuit of three citizens of Bosnia and Herzegovina against Slovenia, Serbia, Bosnia and Herzegovina, Croatia, and Macedonia, the Court of Human Rights in Strasbourg established that the fact that the Slovenian and Serbian governments had not allowed the savers of the Ljubljanska banka bank in Sarajevo and the Tuzla branch of the Belgrade Investbanka bank to access their foreign-currency deposits represented a system problem (the case of the so-called "The Erased" is a similar example in Slovenia). The judgement, which is final, applies to all the savers and not only to the plaintiffs, which implies that this will cost Slovenia a few hundred million euros. Something similar could also happen in case of the Croatian savers, even though that story is somewhat different: as it happened, after the attainment of independence Croatia offered the savers to transfer their deposits to the Croatian banks and thus access their money, and therefore it is questionable whether the Croatian savers are in the same position as the savers from Bosnia and Herzegovina.

bankers can think of. The irony of this successful theft of the millennium is that on top of everything else all of us have been stolen from twice, not only once. The first time was in case of economic undertakings, where the estimates indicate that a quarter of our property has disappeared and is now gone. The second time was in case of banks, rehabilitated with the public debt that we will now repay without getting anything in return, while somebody else will own the banks," Aplenc wrote critically.³⁶

The banks also played a vital role in the Slovenian accession to the European Union and the introduction of euro, and they also took a pounding after the global crisis broke out. The 2008 financial crisis and especially its reflection in the mistrust and severe reduction in the inter-bank loans also adversely affected the Slovenian banks. Marko Kranjec, the former governor of the Bank of Slovenia, believes this is not because "a significant part of the banks' investments is in securities whose market value has been annulled or almost annulled, but rather because our economy depends on the banks almost completely."³⁷ The companies are almost in whole financed with bank loans, while the domestic savings, for example household savings, only partly go to the banks. Domestic savings cannot be invested in the companies without the banks borrowing from foreign banks and financial markets. As it is, the savings that are not kept in the banks go abroad through non-banking financial intermediaries and come back through the foreign borrowing of our banks. Without the domestic savings going to our companies directly rather than through foreign countries, our economy will not change and become less dependent on banks. The banking and financial system has to adapt to this characteristic of the economy," wrote Kranjec.³⁸ However, since foreign borrowing was cheap and in abundance, not only domestic savings were recovered: the Slovenian net external debt kept increasing as well. In four years, until the autumn of 2008, the total amount of the gross external debt, which had amounted to 15 billion euros in the end of 2004 (56 percent of GDP), increased to 40 billion or 108 percent of GDP.³⁹ It is interesting to look at household borrowing in this period. In 2008 the Slovenian households were still among the least indebted in the European Union, despite considerable borrowing in the preceding years. Between 2001 and 2008 the average debt (measured in the percentage of obligations in the GDP) of EU member states increased considerably (most evidently in the Eastern European countries, where households in some of them, for example Latvia and Slovakia, now had the largest debt in the EU). The reasons for a lower indebtedness in Slovenia can be found in a lower percentage of housing loans (which was among the lowest in the EU with the exception of Romania and Bulgaria; in Slovenia it amounted to 45.9 percent in the end of 2008, while the average percentage in the EU member states was 66 percent). These loans were being repaid in longer term and in higher amounts. Furthermore, after 2004 (which is how far back the available information goes) we have also not seen such a significant increase in loans (the

³⁶ Andrej Aplenc: *Prodaja Slovenije* [The Sale of Slovenia], Mladinska knjiga, Ljubljana 1997, pg. 160.

³⁷ Bank of Slovenia, 2008 Annual Report, pg. 7.

³⁸ *Ibid.*, pg. 7.

³⁹ *Ibid.*, pg. 7.

so-called credit boom) as in the Baltic countries, for example. There the amount of loans increased between five and eight times from 2004 to 2008, while in Slovenia it only doubled. Also as far as GDP per capita in purchasing power was concerned, these countries lagged behind the EU average far more than Slovenia. Therefore their expenditure was also related to the acquisition of goods that the Slovenian households had already been able to afford before.⁴⁰ Despite the aforementioned information it is significant that in the recent years the Slovenian debt has become much larger. According to the information of the Statistical Office of the Republic of Slovenia, in 2013 its debt amounted to 71.7 percent and it is still increasing.⁴¹ During the global crisis the Slovenian banking had to address similar problems as in the beginning of the 1990s. Slovenia faced the second general rehabilitation of banks, which is nothing special, as we saw that most of the other countries had to deal with the same issue in this period. In 2013 the Bank Asset Management Company or the so-called "bad bank" was established in Slovenia. In this moment it is hard to say whether this was the right decision.

However, it is definitely clear that the topic of banking will have to be explored in more detail in the future. The book by Franjo Štiblar "Bančništvo kot hrbtenica samostojne Slovenije" (Banking as the Backbone of the Independent Slovenia) is very significant: it is the first presentation of banking in Slovenia, and its author underlines the issues which will have to be analysed in greater detail. In the future especially the events in the Ljubljanska banka (later NLB) will have to be explored. There a significant public debt was created already in the end of the 1980s and the beginning of the 1990s due to questionable business operations. Furthermore, the rehabilitation of this bank was financed by the taxpayers. In his monograph Štiblar writes that the contribution of the Slovenian banks, especially members of the Ljubljanska banka – Združena banka (NLB) in the attainment of Slovenian independence is not known and thus also not acknowledged. Most of the relevant documents are still confidential and kept in archives.⁴² Štiblar believes that, generally speaking, this issue is twofold. First of all, the arming of the territorial defence and Slovenian forces preparing for the attainment of independence was financed with the money provided by the Slovenian banks (through official and unofficial funds; today we would call them non-repayable loans). It was not only essential how the weapons arrived to Slovenia, but also how and from what sources Slovenia paid for them abroad. It is certain that without the support of the Slovenian banks weapons from abroad would not have arrived. Secondly, after the declaration of independence Slovenia was not an internationally recognised state, and hence it was unable to act as a legal and economic subject at the international markets. On the other hand, NLB as a bank was a relatively credible and internationally

⁴⁰ Apohal Vučković, Lidija et al., *Socialni razgledi 2009* [2009 Social Outlook]. Ljubljana: UMAR, pg. 39.

⁴¹ Statistical Office of the Republic of Slovenia. Accessible at <https://www.surs.si>.

⁴² For example, the materials of the Agency for the Rehabilitation of Banks and Savings Banks of the Republic of Slovenia, kept in the Archive of the Republic of Slovenia, are to remain closed until 2028. Since I wanted to review these materials, I sent a request for access to the Government of the Republic of Slovenia a while ago, and this will be decided about by the Archive Commission of the Republic of Slovenia.

renowned economic subject, so it could operate in the international markets also immediately after Slovenia became independent. Thus the first financial loans and other financial services for Slovenia were carried out by this very bank. Through its network of 25 representative offices NLB also represented Slovenia in the political sense. In some cases, for example in the Czech Republic and Japan, the NLB representations were later formally transformed into Slovenian embassies. The banking sector also contributed significantly to successful transition. After the successful rehabilitation of NLB and NKBM the loans provided by these banks contributed importantly to the successful transformation, and as Štiblar puts it, among all of the countries in transition the Slovenian banking sector was the only one that did not collapse during this period. Of course, we should also not forget the vital contribution of the Slovenian banks to the fulfilment of the criteria for the accession of Slovenia to the European Union and later also to the successful introduction of the euro. These are interesting questions and topics, which historiography will have to analyse and explain in even greater detail in the future.⁴³

Summary

In 1991 the dissolution of the bipolar division of the world, decline of socialism as well as political and economic disputes within Yugoslavia ultimately resulted in the Slovenian goal: the attainment of Slovenian independence and transition into a capitalist system. Especially the loss of the 58-percent Yugoslav market pushed the Slovenian economy into a severe crisis. However, Slovenia was among the first countries to overcome the transformation depression, characteristic of the transition economies in the beginning of the 1990s, as the recovery of economic growth started with the restoration of national demand already in the middle of 1993. Slovenia as a part of the former Yugoslavia was the richest of the former socialist republics, and the one most open towards the West. It had already developed certain market institutions and until 1996 it became a member of almost all of the most important economic integrations, while macroeconomic stabilisation as one of the priorities of the Slovenian policy at the first stage of transition was carried out successfully. Since 1993 and until the official conclusion of transition – i.e. accession to the European Union – Slovenia recorded positive economic growth. After the accession the situation related to the exchange of goods improved, economic growth increased, and unemployment decreased. However, in the end of 2008 and especially in 2009 Slovenian economy faced a new shock, caused by the global financial and economic crisis. The process of privatisation turned out to be the central and most demanding process, similarly as in the other post-socialist countries. Banks played a very important role in the transition. Especially at the first stage of the transition the Bank of Slovenia was vital for macroeconomic stabilisation. Otherwise in the beginning of the 1990s the banks faced similar problems as today. They struggled with a severe crisis, since on one hand companies were unable to repay their loans due to the loss of the Yugoslav markets and on the other hand the banks had issued the so-called bad loans. After the crisis in the 1990s Slovenia faced the second general rehabilitation of banks during the

⁴³ Štiblar, Franjo, *Bančništvo kot hrbtnica samostojne Slovenije* [Banking as the Backbone of the Independent Slovenia], Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2010.

most recent global crisis. This is nothing special, since we saw that most of the other countries had to deal with the same problem in this period. Slovenia opted for a new recapitalisation of the biggest public bank, and even today the state has no clear strategy with regard to whether to sell it or not. This issue has been pressing for a number of years. Already at the turn of the century the question of the national interest arose from this issue. National interest is definitely one of the most abused collocations at the economical-political scene in Slovenia. A range of questions and issues in connection with the banking sector remains open, and these will have to be addressed by the historiography in the future.